CURSUS
THEOLOGICO-MORALIS
Tomus Prior

Quoad ea, quæ Moralis Theologia disputat
de LEGIBUS, de Præceptis Decalogi,
de Restitutione, & de Contractibus,

Ad usum Tyronum elucubratus,

Et in Quotidianis Prælectionibus

A P. DOMINICO VIVA
SOCIETATIS JESU
SACRÆ THEOLOGIÆ PROFESSORE

Suis Auditoribus Traditus

In Palæstra Collegii Neapolitani ejusdem Societatis,

Cupientibus, atque instantibus Moralis Theologiæ Candidatis
IN LUCEM PUBLICAM EDITUS,
AC DICATUS

EXCELLENTISSIMO PRINCIPI

D. MARCO ANTONIO
BORGHESIO
SULMONÆ PRINCIPI, ac ROSSANI,
PROREGI JAM NEAPOLITANO, &c.

PARS TERTIA
DE RESTITUTIONE.

PATAVII, Ex Typographia Seminarii, MDCCXXIII.
Apud Joannem Manfrè.
SUPERIORUM PERMISSU, ac PRIVILEGIO.

INDEX
QUÆSTIONUM, ET ARTICULORUM,
Qui in hoc Tertio Tractatu Theologico-Morali de RESTITUTIONE continentur.

QUÆSTIO PRIMA.

QUÆSTIO II.

QUÆSTIO III.

QUÆSTIO IV.

QUÆSTIO V.

QUÆSTIO VI.

QUÆSTIO VII.

FINIS.

CUR:

CURSUS THEOLOGICO-MORALIS

Ad usum Tyronum elucubratus.

PARS TERTIA.

DE RESTITUTIONE.

Procemium.

Xplicatis jam præcipuis Decalogi præceptis ; ad uberem , ac valde necessariam de Restitutione disputationem gradum facimus. Illamque in septem quæstiones dividemus , inquirendo in Prima ea , quæ ad ipsum Restitutionis actum spectant . In secunda , quæ spectant ad personam, quæ secundum se tenetur restituere . In tertia , de cooperantibus sive positive , sive negative ad damnum alterius . In quarta , discutiemus , quæ spectant ad res restituendas , & quantum restituendum sit . In quinta , quæ ad personam , cui fieri debet restitutio , & de aliis circumstantiis restitutionis ; quo scilicet modo , quo ordine , loco , aut tempore præstanda sit restitutio , & cujus expensis ? In sexta , de causis , propter quas aut omitti , aut differri possit restitutio : (Hæc autem omnia ad restitutionem spectantia vulgatis illis versibus continentur.

Quis, Quid restituet , Quantum, Cui, Quomodo , Quando,
Ordine , Quove loco , Quæ causa excuset iniquum ?)

Demum in ultima quæstione agemus de restitutione in particulari ; puta de onere restituendi propter homicidium , propter detractionem , aut libellos famosos , ob secreti violationem , ob contumeliam , aut derisionem , ob judicium temerarium , & suspicionem , ob furtum , & rapinam , ob damna spiritualia illata ,

ob fraudata vectigalia, ob stuprum, & adulterium, ob simoniam, & usuram, ob omissionem divini officii, & ob alias hujusmodi injustitias. Sic enim explicabimus, quæ præstare teneatur transgressor Quinti, Septimi, ac Noni præcepti Decalogi. Etenim de Sexto, ac Decimo in tractatu de Matrimonio disserendum est; ut diximus anno superiore.

QUÆ-

QUÆSTIO PRIMA.

De iis, quæ ad ipsum Restitutionis actum pertinent.

DIscutiemus primo, Num restitutio sit actus solius justitiæ commutativæ? Secundo, Qua ratione Restitutio necessaria sit ad salutem? Tertio, Undenam oriatur obligatio restituendi? Quarto, Ex quanam culpa? Denique, Quomodo Confessarius se gerere debeat cum pœnitente obligato ad restituendum?

ARTICULUS I.

Num ex violatione solius justitiæ commutativæ oriatur onus Restitutionis?

I. *Restitutio large dicta fere iterato aliquem statuere in possessionem rei suæ. Presse vero dicta est Actus justitiæ commutativæ, quo quis damnum a se illatum proximo resarcit.*

II. *Ad justitiam commutativam spectat tribuere unicuique jus suum, & partes inter se justare, & exæquare.*

III. *In quo differat Restitutio a redditione depositi, aut commodati, a solutione mutui, & a satisfactione?*

IV. *Per quid discriminetur justitia commutativa a distributiva, a legali, & a vindicativa?*

V. *Onus restitutionis non oritur ex violatione justitiæ pure distributivæ, & ideo solius justitiæ commutativæ est actus Restitutio.*

VI. *Quid importat jus strictum in re, & ad rem? Quid etiam sit dominium, Usus, & Ususfructus?*

VII. *Quando donatur aliquid distribuendum pluribus pro merito personarum, qui habet plura merita, habet jus strictum ad majorem summam, & ideo violatur justitia commutativa, si ea non solvatur. At nemo privatus habet jus strictum ad bona communia, quæ non sunt distribuenda primario propter bonum privatum, sed propter bonum publicum; unde per violationem justitiæ distributivæ non oritur obligatio restituendi.*

VIII. *Episcopus conferens beneficia minus dignis tenetur resarcire damnum concurrentibus, & Ecclesiæ, non ex violatione justitiæ distributivæ, sed commutativæ.*

IX. *Num peccet mortaliter Episcopus conferendo beneficia simplicia minus dignis, omissis dignioribus? Num etiam Princeps sic conferendo officia Gubernatoris, Judicis, &c.?*

X. *Dux non distribuendo spolia hostium pro merito militum peccat contra justitiam commutativam.*

XI. *Ob læsionem justitiæ vindicativæ tunc datur onus restituendi, quando simul violatur commutativa.*

XII. *Qui negavit in judicio veritatem, non tenetur ad restitutionem damni secuti; secus vero si falsum testatus est. Quid de Confessario, qui omisit pœnitentem monere de Restitutione facienda? Tenetur Confessarius, si positive pœnitentem deobliget: Sicut Advocatus, & Procurator, Gubernator, & Judex, si culpabiliter sint causa damni.*

XIII. Probabiliter peccat solum contra charitatem, & ad restitutionem non tenetur, qui emit omnes merces alicujus generis, ut postea carius illas vendat.

I. QUæritur primo, Quid sit Restitutio presse dicta?

Respondeo cum Laym. hic, Restituere ex vi nominis importare In pristinum statum reponere, ex leg. *Restituere, ff. de verborum Signif.* Et juxta hanc nominis etymologiam dixit D. Th. 2. 2. quæst. 62., Restituere nihil aliud est, quam iterato aliquem statuere in possessionem, vel dominium rei suæ. Verum restitutio sic explicata non est ea, de qua agimus in præsenti; tum quia sic explicata comprehendit redditionem cujuscumque debiti ex contractu; nam quando restituimus, verbi gratia, depositum, commodatum, mutuum, &c. tunc iterato reponimus aliquem in possessionem, vel dominium rei suæ; & tamen in tali casu non habetur Restitutio stricte dicta; tum etiam quia qui domum alicujus vastavit, & equum occidit, non potest iterato reponere dominum in possessionem rei suæ, cum non possit equus resurgere; & tamen in tali casu datur obligatio restituendi: Quare restitutio stricte dicta, prout pertinet ad rem præsentem, aliter debet definiri.

II. Dico itaque cum communi, Restitutionem presse dictam optime definiri, quod sit *Actus justitiæ commutativæ, quo quis damnum a se proximo illatum reficit*: Seu est *Damni injuste illati compensatio ad æqualitatem*.

Dicitur itaque primo, quod sit *Actus justitiæ*, loco generis, quia cum de ratione justitiæ sit tribuere unicuique, quod suum est, & servare illæsum jus uniuscujusque, aut si læsum fuerit, resarcire, per restitutionem id habetur; resarcitur enim per illam jus læsum, & ponitur inter creditorem & debitorem æqualitas debita, quæ est propria justitiæ: Justitia enim dicitur a Justando, quia justat, & exæquat partes, itant neutra habeat plus, aut minus, quam sibi debeatur.

III. Dicitur secundo, *Quo quis damnum reficit*, loco differentiæ, quia restitutio, prout hic sumitur a Doctoribus, importat reparationem alicujus damni facti contra justitiam; Et per hoc differt, tum a redditione depositi, aut commodati; tum a solutione mutui, aut pretii in emptione, & aliis contractibus; tum demum a Satisfactione, quæ quamvis sit etiam actus justitiæ, tamen non ordinatur ad reparandum damnum ut damnum est, sed solum ad reparandam injuriam, & inhonorationem. Unde duæ præcipuæ differentiæ inter satisfactionem, & restitutionem oriuntur ex Sot., Sayr, & aliis. Prima est, quod Deo possit quidem exhiberi satisfactio, non vero restitutio, quia Deus potest quidem dehonorari, non autem damnificari; In hominibus vero, quia qui injuriatur, hoc ipso damnificatur, ideo qui honorem ablatum reddit alteri, unico actu & satisfacit, & restituit; itaut ille idem actus, quatenus reparat dehonorationem, dicatur Satisfactio, quatenus vero reparat damnum per dehonorationem illatum, dicatur Restitutio. Altera est, quod raptor (qui, ut docet D. Th. 2. 2. quæst. 66. art. 4., non solum infert damnum, sed etiam ignominiam) teneatur restituere simul, & satisfacere: Contra vero fur occultus, qui non dehonoravit, sed solum damnificavit, non tenetur satisfacere, sed solum restituere. Non negaverim tamen, aliquando satisfactionem sumi large pro ipsa restitutione, ut in *cap. fin. De injuriis*, ubi Pontifex jubet tam pro injuria irrogata, quam pro damno illato satisfactionem fieri.

Dici-

Dicitur tertio in definitione, *Damnum illatum a se*, quia si quis reficiat damnum non a se, sed ab alio illatum, facit solum actum eleemosynę, & charitatis, non restitutionis, & justitiæ. Dicitur demum *Proximo*, quia justitia respicit alterum, & non potest esse ejusdem ad seipsum: Nec potest restitutio exerceri erga Deum, quia Deo damnum nequit inferri.

IV. Quæritur secundo, Utrum restitutio sit actus solius justitiæ commutativæ, an etiam distributivæ, itaut ad restitutionem teneatur etiam, qui justitiam distributivam violavit, distribuendo beneficia, officia publica, aut alia bona communia indignis, aut minus dignis, prætermissis dignioribus?

Respondeo, Justitiæ virtutem dividi in Commutativam, Distributivam, Legalem, & Vindicativam: Per justitiam commutativam datur aliquod bonum particulare alteri, quod illi debetur. Per justitiam distributivam distribuitur multis aliquod bonum commune, puta officia, beneficia, dignitates, stipendia, &c., juxta proportionem meritorum, & personarum; & ideo vitium huic justitiæ oppositum dicitur Acceptio personarum: Hanc autem proportionem rerum ad merita personarum Aristot. lib. 5. Ethic. cap. 3. appellat Geometricam; sicut æqualitatem rei ad rem, quæ est propria justitiæ commutativæ, c. 4. dixit esse secundum proportionem Arithmeticam. Per justitiam Legalem Princeps condit leges respiciendo bonum Communitatis, & non particularium personarum; ut quando præcipitur, ne frumentum extrahatur, ut veritas testificetur, &c.: demum per justitiam Vindicativam judex punit reos juxta meritum delictorum. Justitia Legalis dicitur Generalis, & Publica, sicut etiam Vindicativa; quia respiciunt bonum publicum: Commutativa vero, & distributiva dicuntur justitiæ particulares, quia respiciunt bonum particularium personarum. His explicatis,

V. Dico, Restitutionem esse actum solius justitiæ commutativæ, atque adeo ex violatione justitiæ pure distributivæ nullam oriri obligationem restituendi. Ita communius apud De Lugo disp. 1. sect. 3. contra Petrum Navar., Vasq., Dicast. de Justitia lib. 2. tract. 2. Ratio ex D. Th. 2. 2. quæst. 62. art. 1. est, quia restitutio fit per compensationem rei ad rem secundum proportionem arithmeticam, itaut tantum præcise reddatur, quantum sublatum est, nullam habendo rationem personarum, aut meritorum; cum ex Philosopho illud sit proprium justitiæ commutativę; ubi econtra Distributiva distribuit bona communia secundum proportionem geometricam, non per ordinem ad rem, sed ad merita personarum; ergo restitutio non potest esse actus distributivæ, neque ex violatione distributivæ oritur obligatio restituendi. Probatur consequentia, quia merita personarum dant solum aptitudinem, & non conferunt jus strictum ullum ad bona communia; ergo cum per violationem distributivæ nullum jus strictum lædatur, non datur obligatio restituendi aliquid dignioribus prætermissis.

Confirmatur, quia ad inducendam obligationem restituendi non sufficit violatio juris qualiscunque; nam sic etiam ex violatione gratitudinis, fidelitatis, amicitiæ, &c. consurgeret obligatio restituendi, seclusa omni læsione justitiæ commutativæ, quod nemo dixerit: Quare requiritur violatio juris stricte dicti, quod sit vel jus in re, vel ad rem: Qui autem violat justitiam distributivam conferendo bona communia minus dignis, quamvis irroget aliquam injuriam dignioribus, & violet jus aliquod, quod habent ad ea bona, non tamen violat jus stricte dictum;

ctum; quia digniores neque habent jus in re relate ad bona communia, ut patet, quia aliter non essent communia, sed propria illorum; neque habent jus ad rem, ut mox explicabimus; ergo per violationem distributivæ non oritur obligatio restituendi.

VI. Rogabis, Quid sit jus strictum in re, & ad rem?

Respondeo, hoc nomen Jus sumi dupliciter. Primo pro lege, quæ est regula justi, unde dicimus dari Jus Naturale, Positivum, Divinum, Humanum, & Jus Gentium, quod scilicet passim omnes gentes servant; necnon Jus Civile, quod auctoritate Principis sæcularis est conditum, & Jus Canonicum, quod scilicet auctoritate Pontificis, vel Conciliorum in Sacris Canonibus conditum est. Secundo, accipitur Jus pro potestate legitima (hoc est a lege concessa) ad aliquid acquirendum, possidendum, alienandum, &c. Cujus violatio fert injuriam; & hoc modo sumptum dividitur in Jus ad rem, & in re. Jus ad rem dicitur, quod non tribuit actionem in rem, sed in personam; & tale jus competit per donationem, emptionem, stipulationem, aliosque contractus ante traditionem rei; Nam si res, verbi gratia, tibi donata, vel vendita, ante traditionem alteri vendatur, & tradatur, non poteris rem illam tibi vindicare, ex leg. *Quoties*, Cod. *De rei vindicatione*, cum non habeas jus in re, seu jus perfectum erga rem illam, sed tantum actionem personalem in eum, qui te fraudavit. Tale jus ad rem habetur etiam per Electionem, Postulationem, & Præsentationem ad beneficium; sicut etiam per Collationem beneficii ante acceptationem; necnon per successionem hæreditatis ante acceptationem. Ex quo patet, quod in casu nostro persona magis digna non habet jus ad rem relate ad bona communia distribuenda per hoc præcise, quod habeat majora merita, quam persona minus digna. Jus vero in re dicitur, quod tribuit actionem realem, hoc est in rem ipsam obligatam, itaut possis illam tibi vindicare; & tale jus ordinarie acquiritur per titulum simul, & traditionem; verbi gratia, per donationem, emptionem, aliosque contractus, secuta traditione rei: Potest etiam acquiri per collationem beneficii, aut per testamentum, aut successionem ab intestato, secuta tamen acceptatione beneficii, aut hæreditatis. Acquiritur etiam per apprehensionem rerum illarum, quæ nullius sunt; necnon per legem, seu voluntatem superioris potentis de re disponere. Tale jus dicitur Perfectum, dividiturque in Dominium, Usum, & Usumfructum. Dominium est jus disponendi de re. Usus est jus tantum utendi re, salva ejus substantia; itaut nec possit ea alteri locari, nec gratis dari ad usum. Ususfructus est jus utendi, & fruendi re, salva ejus substantia; itaut possit alteri talis ususfructus concedi, ut notat Less. cap. 3. dub. 6.

VII. Opponitur primo adversus hanc communiorem sententiam; Qui male distribuit bona communia, tenetur sæpe restituere; nam si testator, verbi gratia, relinquat aliquam summam distribuendam civibus pro merito personarum, & Cajus hæres Titio, cui debentur decem ob meritum, & gradum propriæ personæ, det solum quinque, certe tenetur de propriis bonis restituere alia quinque, in quibus Titium injuste damnificavit. Hæc autem restitutio videtur esse actus justitiæ distributivæ; quia est emendativus injustæ distributionis; ergo falsum est, restitutionem esse actum solius justitiæ commutativæ.

Respondeo cum Cajet., tam violari justitiam commutativam, si tollatur a domino bonum aliquod proprium

prium illius, ad quod habet jus in re, verbi gratia equum; quam si impediatur, ne quis acquirat aliquod bonum, quod est illi appropriandum ex justitia, seu ad quod habet jus strictum ad rem; verbi gratia ne acquirat hæreditatem debitam ex justitia. Hoc posito, ad argumentum concedo majorem, nego tamen minorem: Restitutio enim in tali casu debita esset actus justitiæ commutativæ, quia Cajus male distribuendo violaret justitiam commutativam tollendo a Titio decem, quæ illi erant approprianda ex justitia; nam cum relicta sit summa illa distribuenda pro merito personarum, Titius habens meritum ut decem, habet consequenter jus strictum justitiæ ad decem, ortum ex donatione Testatoris; & consequenter, si illi non dentur decem, violatur justitia commutativa, & ideo datur obligatio restitutionis: Quod tamen non accidit in distributione bonorum communium, puta beneficiorum, officiorum, &c., quæ non sunt approprianda dignioribus ex obligatione justitiæ; cum digniores non habeant jus strictum ad illa, sed approprianda sunt ex obligatione, quam habet distributor consulendi bono Ecclesiæ, & bono publico; & ideo qui beneficia, vel munera publica contulit indignis, aut minus dignis violando tantum justitiam distributivam, non debet quicquam restituere dignioribus prætermissis.

Instabis: In primo casu Titius habens merita ut decem, habet jus strictum ad decem, eo quod summa illa distribuenda sit pro meritis personarum; ergo cum beneficia, & officia publica distribuenda sint etiam pro merito personarum, digniores habent jus strictum ad illa, & consequenter etiam in secundo casu violatur justitia commutativa, & datur obligatio restituendi.

Respondeo, nego consequentiam. Disparitas est, quia in primo casu jus strictum ad rem oritur ex donatione facta a testatore in bonum privatum illorum civium, juxta meritum personæ. In secundo casu non habetur donatio facta in bonum alicujus privatum, sed beneficia, & officia publica distribuenda sunt primo, & per se propter bonum publicum; & ideo digniores non habent jus strictum ad illa, sed solum aptitudinem majorem, ut illis conferantur. Quare jus strictum haberi potest solum relate ad bona, quæ relinquuntur primario in bonum privatum, non vero relate ad bona communia, quæ primo, & per se relinquuntur in bonum publicum.

VIII. Opponitur secundo. In multis aliis casibus, tam qui peccat contra justitiam distributivam, quam qui contra vindicativam tenetur ad restitutionem, & talis restitutio non potest reduci ad actum commutativæ; ergo falsum est omnem restitutionem esse actum solius commutativæ. Antecedens probatur, quia per læsionem justitiæ distributivæ tenetur ad restitutionem, Primo Episcopus conferens beneficia indignis, vel minus dignis, relictis dignioribus, præsertim in concursu. Secundo Princeps, si male conferat officia sæcularia Gubernatoris, Judicis, &c. quando instituta sunt in præmia meritorum. Tertio Dux non largiendo hostium spolia juxta meritum, & dignitatem militum; Ac demum Judex per læsionem vindicativæ, quando punit reum supra gravitatem, & demeritum delicti.

Respondeo cum D. Th. 2. 2. quæst. 62. art. 1., Lug., Bonac., Laym., & aliis communiter, in omnibus his casibus peccari non solum contra distributivam, aut vindicativam, sed etiam contra commutativam, ut diximus in prima objectione; & ideo restitutionem

nem in his casibus esse actum justitiæ commutativæ, itaut etiam quando talis actus emendat peccatum contra distributivam, emendet pariter peccatum contra commutativam procedendo per comparationem rei ad rem, reddendo dumtaxat id, ad quod jus strictum habeatur.

Ad primum itaque casum, Episcopus conferens beneficia aut indignis, aut minus dignis, ideo sæpe tenetur ad restitutionem, quia non solum peccat contra justitiam distributivam, sed etiam contra commutativam violando jus strictum justitiæ; Nam vel illa confert in concursu plurium, vel sine concursu; Si in concursu, violat jus strictum concurrentium contra tacitum pactum, seu contractum inter Prælatum, & concurrentes; ex quo pacto quando plures concurrunt, & examini se subjiciunt, acquirunt jus strictum ad beneficium, si prævaleant; ut communius docent contra Navar., & Sot. apud Dian. part. 3. tract. 5. resol. 110. Et idem dicas de habentibus plura suffragia ad aliquam dignitatem. Si vero collatio beneficii fiat sine concursu, peccat Episcopus violando jus strictum, quod habet Ecclesia, ut conferatur dignioribus; dum enim traditur Episcopo munus Episcopale, intercedit implicitus contractus inter Episcopum, & Ecclesiam, quod dispensentur beneficia in bonum Ecclesiæ, cui donata sunt, atque adeo dignioribus. Quare in primo casu Episcopus tenetur ad compensationem damni illati concurrentibus; in secundo tenetur ad compensationem damni illati Ecclesiæ.

IX. Ubi notandum, damnatam esse ab Innoc. XI. propos. 47. qua dicebantur posse promoveri ad Ecclesias digni, prætermissis dignioribus: Hæc sunt verba proscriptæ thesis: *Cum dixit Concilium Tridentinum, eos alienis peccatis communicantes mortaliter peccare, qui nisi quos digniores, & Ecclesiæ magis utiles ipsi judicaverint, ad Ecclesias promovent; Concilium vel primo videtur per hoc, digniores, non aliud significare velle, nisi dignitatem eligendorum, sumpto comparativo pro positivo; Vel secundo locutione minus propria ponit digniores, ut excludat indignos; vel tandem loquitur tertio, quando fit concursus.* Quare communiter apud Dian. part. 5. tr. 5. resol. 13. docent beneficia curata sine mortali dari non posse dignis, omissis dignioribus; Sicut nec beneficia simplicia, si dentur in concursu: At si dentur extra concursum, negant aliqui apud Dian. part. 2. tract. 15. resol. 38. Episcopum peccare mortaliter, si ea conferat dignis, omissis dignioribus; quia Trident. solum loquitur de beneficiis curam animarum habentibus; unde videtur relinquere arbitrio Papæ, & Episcoporum alia beneficia etiam magni momenti, (ut sunt Canonicatus) quod conferantur dignis ministris, qui licet non sint meliores, tamen non sint otiosi, nec cum scandalo vivant. Sed communius docent cum Vasq., in hoc etiam casu peccare Episcopum mortaliter, nisi excuset parvitas materiæ; tum quia violatio justitiæ distributivæ ex genere suo est mortale; tum etiam quia Episcopus, etiam quando confert beneficia simplicia, debet consulere quantum potest bono Ecclesiæ, atque adeo conferre illa dignioribus: Unde etiam fit teneri ad compensationem damni, quod Ecclesia pateretur; Secus vero ad nullam restitutionem teneretur, ut notat Less. cap. 32. dub. 2., quia non peccaret contra justitiam commutativam, sed solum contra fidelitatem debitam Ecclesiæ, ex qua tenetur constituere ministros quam maxime idoneos; non secus ac Æconomus ex fidelitate debita domino debet conducere operarios quam maxime idoneos.

Ad

Ad secundum casum: Quod diximus de Episcopo conferente beneficia, dicas de Principe conferente officia Gubernatoris, Judicis, &c. aut indignis, aut minus dignis; nam si conferat indignis, peccat adversus justitiam commutativam, seu adversus jus strictum Reipublicæ, unde tenetur illi damnum compensare: Si vero ea conferat minus dignis, peccat quidem mortaliter, (ut diximus cum communiori in calce articuli quarti quæstionis undecimæ cum de Præceptis Decalogi) sed quia solum peccat contra fidelitatem debitam Reipublicæ, non contra justitiam, neque tenetur ad restitutionem, si nullum inde damnum sequatur.

X. Ad tertium casum: Dux non distribuendo spolia hostium pro merito militum, peccat etiam contra commutativam, violando jus strictum acquisitum a militibus, sive ex Principis voluntate, seu donatione sic disponente in bonum Reipublicæ, sive acquisitum ex proprio labore ad Regni incolumitatem adhibito; & ideo injuste distribuendo ad restitutionem tenetur: Ad eum modum, quo qui bona accepit distribuenda pauperibus juxta cujusque inopiam, peccat contra commutativam, si aliter distribuat, & tenetur ad restitutionem.

XI. Ad ultimum casum pro Justitia vindicativa, seu punitiva dico, quod si judex puniat reum ultra demeritum, tenetur ad compensationem damni illati; quia non solum peccat contra vindicativam, quæ dictat puniri reum pro demerito culpæ; sed etiam contra commutativam, quia violat jus strictum, & rigorose dictum, quod habet reus, ne sibi tollantur bona vitæ, corporis, aut fortunæ ultra quod demeretur. Quod si Judex puniat reum citra condignum, tenetur pariter ad restitutionem, si aliquod damnum inde sequatur in Republica; quia violat jus, quod habet Respublica, ut a Judice puniantur delinquentes; Ex quibus omnibus constat, solum ex violatione juris stricte dicti oriri obligationem restitutionis. Utrum autem ex damnificatione contra charitatem, aut alias virtutes detur obligatio restitutionis, dicemus art. 3.

XII. Colliges ex dictis primo, eum, qui negavit in judicio veritatem, non teneri ad solvendam pœnam, ad quam fuisset condemnatus, si veritatem confessus esset. Ratio est, quia non violat justitiam commutativam; quia is, cui applicanda fuisset talis pœna, non habet jus ad illam ante sententiam judicis; Quare negando veritatem solum violat justitiam legalem, seu publicam, quæ obligat ad veritatem manifestandam, ut crimina puniantur: Contra vero si Titius in judicio falsum dixerit adversus aliquem, tenetur ad restitutionem damni inde secuti, quia violat jus strictum, quod quilibet habet, ne positive ab alio lædatur: Eadem ratione tenetur Confessarius ad restitutionem, si positive deobliget pœnitentem, qui ad illam tenetur, quia positive concurreret suo consilio, & esset causa efficax damni: Utrum autem teneatur ad restitutionem, si ex malitia, aut ignorantia crassa omittat monere talem pœnitentem, ut restituat, examinabimus articulo ultimo.

Colliges secundo, quod si Advocatus, & Procurator ex gravi culpa sint in causa, cur aliquis, cui consulere ex justitia tenentur, patiatur grave damnum, ad restitutionem teneantur. Idem dicas de Judice, & Gubernatore, qui ex officio, & justitia tenentur cavere damnum tertii; Nam cum quilibet ex Republica concurrat ad solvendum pretium Gubernatori, & Judici, a quo rite gubernen-

tur, & judicentur, quilibet habet jus rigorosum, ut Gubernator, & Judex caveant damnum ipsorum.

XIII. Colliges tertio, quod si unus, vel pauci conveniant ad emendas omnes merces alicujus generis, ut eas asservent in tempus inopiæ, animo vendendi illas carius, probabiliter non teneantur ad restitutionem ullam ex tali monopolio; ut docent Less., & Molin. contra Medin., & alios apud Bonac. disp. 3. quæst. 2. punct. 5. Ratio est, quia quamvis graviter peccent contra charitatem, tamen probabiliter non peccant contra justitiam commutativam; cum non sit certum, quod Respublica habeat jus strictum, ne mercium pretium hoc modo augeatur; Quandoquidem qui emit omnes merces alicujus generis, non peccat contra justitiam emendo; nec peccat contra justitiam supprimendo merces illas usque ad tempus inopiæ, eo quod ex justitia non teneatur illas vendere; solum itaque peccat contra charitatem, aut ad summum contra justitiam legalem, si id lege prohibitum sit; & ideo ad restitutionem damni in Republica secuti non tenetur.

Colliges ultimo, eum, qui transfert triticum extra territorium contra Principis edictum, non teneri ad ullam restitutionem, quamvis ex violatione talis legis pretium frumenti notabiliter augeatur. Ratio est eadem, quia violatur in tali casu solum justitia legalis, & publica, non vero particularis, & commutativa.

ARTICULUS II.

De Necessitate Restitutionis faciendæ.

I. Necessarium ad salutem bifariam sumi potest, vel pro necessario necessitate medii, vel pro necessario necessitate præcepti.

II. Restitutio est ad salutem necessaria solum necessitate præcepti.

III. Cur Baptismus in re, aut in voto sit necessarius necessitate medii?

IV. Præceptum de restituendo videtur principaliter esse de actu positivo, atque adeo affirmativum, & minus principaliter negativum.

V. Præceptum restituendi diversum est a præcepto non furandi; hoc est negativum, illud vero positivum.

VI. Sunt duo præcepta, Non furari, & Non retinere rem alienam; quia tamen eidem virtuti opponuntur, non committit duo peccata specie diversa, qui utrumque præceptum transgreditur.

VII. Quot peccata committit, qui oblata opportunitate restituendi non restituit?

VIII. Actus nostri non interrumpuntur moraliter per actus contrarios dumtaxat, sed etiam aliis viis.

I. Supponendum dupliciter posse aliquid esse necessarium ad salutem: Primo necessitate medii, quando scilicet aliquid est ita necessarium, ut eo etiam inculpabiliter prætermisso salus obtineri non possit; & talis est baptismus, & post peccatum actuale mortale Sacramentum pœnitentiæ sive in re, sive in voto susceptum; Necnon fides explicita Dei etiam ut remuneratoris; cum opposita opinio damnata sit ab Innoc. XI. in thesi 22. quæ habet: *Nonnisi fides unius Dei necessaria videtur necessitate medii, non autem explicita Remuneratoris*. Secundo aliquid est necessarium ad salutem necessitate præcepti; quando scilicet præcepto graviter obligante aliquid necessario ponendum est, ita tamen, ut si ex ignorantia inculpabili, aut ex impotentia prætermittatur, adhuc possit salus æterna

na obtineri; ut est, verbi gratia, jejunium quadragesimale, auditio missæ die festo.

II. Quæritur nunc primo, Utrum restitutio sit necessaria necessitate solius præcepti, an etiam necessitate medii?

Respondeo cum communi solum esse necessariam necessitate præcepti; etenim prætermissa restitutione ex ignorantia invincibili, aut ex impotentia, adhuc potest quis salvari. Habetur tamen de illa præceptum tum naturale fundatum in illo naturæ dictamine, *Quod tibi non vis, alteri ne feceris*: tum positivum; nam Matth. 27. dicitur: *Reddite, quæ sunt Cæsaris, Cæsari*. Et ad Roman. 13. *Reddite omnibus debita*. Et in Regul. 4. juris: *Non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum*; videlicet, ut notat D. August., quando restitui potest.

Unde sequitur, falsam esse doctrinam Angeli V. *Executor* num. 23., ubi docet non liberari a purgatorio eum, qui in vita restituere debebat, quousque ejus debita ab hæredibus solvantur: Hinc enim sequeretur, quod pœna purgatorii posset esse æterna, si scilicet talia debita nunquam ab hæredibus solvantur; quod tamen est impossibile, cum decedens in gratia habeat jus ad gloriam.

III. Opponitur: Tam qui non suscipit saltem in voto, verbi gratia, baptismum, quam qui non habet votum, seu desiderium, ac propositum restituendi, si potest, damnatur; ergo sicut baptismus saltem in voto susceptus est necessarius etiam necessitate medii, ita pariter restitutio.

Respondeo, concesso antecedente, nego consequentiam. Disparitas est, quia Baptismus est id, per quod Deus gratiam, & salutem æternam confert, & idcirco votum illius est votum medii positi a Deo ad salutem acquirendam: Contra tamen Restitutio non est id, per quod confertur gratia: Quare licet ad salutem requiratur votum, seu propositum servandi omnia præcepta, atque adeo restituendi, non secus ac requiritur votum baptismi; at votum servandi omnia præcepta, & eatenus restituendi non est votum ponendi medium a Deo institutum ad collationem gratiæ, & gloriæ, & idcirco restitutio in voto non dicitur esse necessaria necessitate medii, sicut est baptismus in voto, & Sacramentum pœnitentiæ.

IV. Quæritur secundo, Utrum præceptum restituendi sit negativum, quod scilicet obligat semper, & ad semper, an vero affirmativum, quod scilicet obligat semper, non tamen ad semper, sed ad ponendum actum tempore determinato?

Respondeo, Petrum Navar., Medin., Angel., Lug. docere, quod sit negativum; Vasq. tamen, Less., Sot. docent esse affirmativum: Demum Cajet., Valent., & alii docent partim esse negativum, partim affirmativum; Etenim cum ex justitia obligemur tam ad non retinendum alienum, quam ad resarciendum damnum illatum; quatenus obligamur ad primum, præceptum dicitur esse negativum, quatenus vero obligamur ad secundum, dicitur esse affirmativum.

Equidem censeo cum Tambur. cap. 1. contra Laym. cap. 2. præceptum restitutionis esse quidem negativum simul, & affirmativum, sed principaliter, & absolute esse de actu positivo, atque adeo affirmativum, minus principaliter vero esse negativum. Ratio est, quia restitutio est actus positivus trahens secum, & includens non retinere alienum, non tamen econtra. Nam qui domum alterius, verbi gratia, incendit, & qui impotens est reddere, certe non retinet alienum, & tamen non proinde observat præceptum restitutionis; ergo hoc præce-

ptum non est principaliter de non retinendo alieno, sed de resarciendo damno illato.

V. Unde sequitur, præceptum non furandi non esse idem ac præceptum restituendi: Illud enim est negativum prohibens malum, hoc vero est positivum præcipiens actum bonum; Illud prohibet accipere rem alienam invito Domino; hoc imperat rem acceptam reddere, & damnum compensare: Quare præceptum restituendi præsupponit præceptum non furandi, & consequenter hæc duo præcepta distinguuntur.

Confirmatur, quia Restitutio non semper fit ob furtum, sed etiam ob homicidium, stuprum, &c., In quibus casibus, sicut præceptum de restituendo non est idem cum præcepto de non occidendo, ita in casu nostro, nec est idem cum præcepto de non furando; reduci tamen potest ad præceptum non furandi, quatenus est remedium emendativum furti; in quo sensu reduci etiam potest ad præceptum de non occidendo.

VI. Dices: Præceptum restituendi est idem, ac præceptum non retinendi alienum; sed præceptum non retinendi alienum est idem, ac præceptum non furandi, quia retentio alieni est furtum continuatum; ergo præceptum restituendi est idem, ac præceptum non furandi.

Respondeo, nego majorem; nam, ut diximus, qui equum alterius, verbi gratia, occidit, nihil retinet alienum, & tamen restituere tenetur: Sed transmissa majore, (quatenus qui debet restituere, debet non retinere id, ad quod alter habet jus, ut explicat Lugo) nego minorem; quamvis enim eidem virtuti justitiæ opponatur furtum, & retentio rei alienæ, atque ista moraliter æquipolleant, ex D. Th. 2. 2. quæst. *66.* art. 3. nihilominus furari est accipere alienum, retinere vero non importat accipere, sed conservare rem acceptam; ergo præceptum non retinendi supponit præceptum non furandi; sicut conservare rem acceptam præsupponit acceptionem, & consequenter non sunt idem præceptum. Per hoc tamen non fit, quod retinens alienum duo peccata committat; nam, ut alias diximus, non multiplicantur peccata ex multiplicatione præceptorum, quæ violantur, sed ex multiplicatione deformitatum contra virtutem, seu rectam rationem; cum autem eidem virtuti justitiæ opponatur furari, & non restituere, unum omnino peccatum est utrumque præceptum transgredi.

VII. Petes tamen, quot peccata committat, qui oblata opportunitate restituendi non restituit?

Respondeo cum Bonac. quæst. 7. num. 9., tot peccata numero distincta committi, quot sunt actus intentionis, seu voluntatis non restituendi moraliter interrupti. Quomodo autem interrumpantur actus interni, explicabimus in de Pœnitentia; Num scilicet interrumpantur moraliter per actus oppositos, an per hoc, quod prior actus non amplius virtualiter duret; num per distractionem voluntariam, an etiam per involuntariam. Illud solum hic advertimus cum Molin., & Bonac. loc. cit., confessarium non debere esse scrupulosum in investigando numero actuum internorum moraliter interruptorum, quia non conveniunt Doctores in assignanda ratione hujus moralis interruptionis. Quare satis est investigare quantum temporis res aliena detenta fuit; sic enim facile plus, vel minus cognoscetur numerus peccatorum, & status pœnitentis: Sicut fieri consuevit cum meretrice, quando numerus peccatorum facile cognosci non potest; tunc enim satis est cognoscere, quamdiu se omnibus expositam habuerit, & cum quo genere personarum.

VIII.

VIII. Petrus Navar. lib. 4. cap. 4. putat, unum tantummodo peccatum committi ab eo, qui per multum temporis non restituit, si tale peccatum per propositum restituendi non interrumpatur; censet enim actus internos moraliter interrumpi per actus contrarios dumtaxat. Sed communior sententia est in contrarium; communiter enim Doctores censent peccatum hoc interrumpi moraliter, non solum per actum contrarium, seu per propositum restituendi, sed etiam per hoc, quod non censeatur amplius virtualiter perseverare, sive desinat perseverare virtualiter per quamcumque distractionem etiam involuntariam, per somnum, &c., ut multi docent, sive per hoc, quod cesset obligatio restituendi ex aliquo capite, puta ex impotentia, & deinde reviviscat, sive per hoc, quod iterum quis utatur re aliena, aut illam vendat, donet, &c.; vel si appareat novum damnum consurgere creditori ex omissione restitutionis; puta si in carcerem detrudendus sit, eo quod non habeat unde alteri solvat, quod debet; Sic enim hæc voluntas causandi novum damnum non continetur moraliter in illo peccato retentionis rei alienæ, atque adeo videtur esse novum peccatum in confessione aperiendum modo explicato.

ARTICULUS III.

Quænam sint radices, unde provenit obligatio restituendi?

I. Duplex est radix, ex qua sequitur obligatio restitutionis, videlicet Injusta acceptio, & Res accepta.

II. Obligatio restitutionis orta ex prima radice injustæ acceptionis haberi non potest citra actionem damnificativam; secus vero si oriatur ex secunda radice rei acceptæ.

III. Non cessat obligatio restitutionis citra restitutionem, si ea oriatur ex prima radice; potest tamen sine restitutione cessare, si ex secunda radice oriatur.

IV. Quando oritur onus restitutionis ex prima radice, nullum debet pati damnum damnificatus; quando vero oritur ex secunda, nullum debet pati damnum, qui restituit.

V. Sicut non consurgit onus restitutionis ex læsione justitiæ distributivæ, Legalis, aut Vindicativæ, ita neque ex damnificatione contra alias virtutes a justitia.

VI. Hinc non tenetur ad restitutionem Medicus, si ex incuria ægrotum occidat, quando nullo accepto stipendio medetur: Nec Clericus alium inadvertenter occidens vacando venationi prohibita: Nec omittens succurrere extreme indigenti: Nec violans justitiam legalem.

VII. Qui alium inadvertenter infamavit, ubi id advertit, tenetur famam restituere ex titulo injustæ acceptionis potius, quam rei acceptæ.

VIII. Judex ad restitutionem tenetur, si pecuniam accipiat pro ferenda sententia justa, non tamen si accipiat pro ferenda sententia injusta, patrato tali scelere.

I. PRæmitto duas potissimum assignari radices, seu capita, unde pullulat onus restituendi. Prima est injusta acceptio rei alienæ. Secunda est ipsa res aliena accepta, videlicet sine justo titulo. Ratio est, quia restitutio est actus justitiæ commutativæ, ponens æqualitatem inter debitorem, & creditorem; cum autem duobus titulis possit aliquis esse creditor, vel quia injuste aliquid ab eo acceptum est, vel quia eo invito res sua detinetur; ideo duplex datur caput restitutionis, Injusta acceptio, & Res accepta: Quæ tamen capita aliquando etiam concurrunt; nam si quis, verbi gra-

gratia, injuste accipiat equum alienum, & invito domino illum retineat, exutroque capite tenetur restituere; Quando vero equus post injustam acceptionem moritur, tunc fur tenetur restituere solum ex primo capite injustæ acceptionis, non vero ex re accepta, cum illam non habeat: Quod si equus in tuum stabulum sine tua culpa transeat, tunc solum teneris restituere ex secundo capite, videlicet ex re accepta, non vero ex injusta acceptione. Alii cum Diana assignant tertiam radicem restitutionis, videlicet ex contractu injusto, sed hæc ad primam radicem injustæ acceptionis reducitur: Ex contractu vero justo (sicut etiam ex lege positiva non præsupponente damnificationem injustam) non oritur obligatio restitutionis stricte dictæ, ut quando quis debet reddere depositum, aut solvere gabellas, vel pretium rei emptæ, quia in tali casu non habetur compensatio damni illati, ut diximus art. 1. Quartam alii radicem recensent, videlicet ex injusta damnificatione, quando scilicet pure damnificatur alter sine propria utilitate, verbi gratia occidendo ejus equum, incendendo domum &c.; Hæc autem radix communiter a Theologis cum D. Th. apud Croix n. 18. reducitur ad primam radicem injustæ acceptionis, quatenus isthæc damnificatio est quædam acceptio, seu subtractio rei alienæ.

II. Inter has duas radices restitutionis multiplex intercedit discrimen: primum est, quod obligatio orta ex injusta acceptione haberi non possit sine actione damnificativa, (& quidem externa; nam per meram internam operationem nemo in re damnificatur;) & ideo dicitur esse obligatio ex delicto: Econtra obligatio orta ex re accepta haberi potest sine ulla actione læsiva, sed præcise per hoc, quod res aliena accepta habeatur sive in se, sive in suo effectu, puta in lucro inde deducto.

III. Secundum discrimen est, quod prior obligatio non cessat nisi posita restitutione: Posterior vero cessare potest etiam sine restitutione; nam si res accepta apud te inculpabiliter pereat, non teneris restituere; Si tamen illam inculpabiliter consumas, sed per illius consumptionem factus sis ditior; verbi gratia, si comedisti frumentum alienum pro tuo, quia tale frumentum in utilitate allata perseverat, teneris restituere solum illud, in quo factus es ditior, seu quantum consumpsisses de tuo frumento, si non habuisses alienum; Quod si res accepta pereat, postquam sciveris esse alienam, & ex gravi culpa distuleris restituere, teneris ad restitutionem ex capite injustæ acceptionis: nisi tamen eodem modo certo res periisset apud dominum, ut infra dicetur.

IV. Tertium discrimen est, quod obligatus ad restitutionem ex prima radice tenetur ad illam, etiam cum suo detrimento; secus vero obligatus ex secunda radice. Et ratio est, quia sicut dominus rei nullum subire debet damnum ex injusta tua damnificatione, ita tu nullum debes sentire damnum ex re accepta sine tua culpa. Ex quo fit, quod si dominus rei sit absens, tenearis restituere rem propriis expensis, si obligaris ad restitutionem ex prima radice, prout infra explicabitur: Econtra si obligaris ex secunda radice, satis est, ut moneas dominum de re sua, ut ille suis expensis illam recuperet. His explicatis, quærendum ex quanam damnificatione, ac deinde in articulo sequenti ex quanam culpa oriatur obligatio restitutionis. Ostendimus autem in primo articulo, ex violatione justitiæ distributivæ, Legalis, aut Vindicativæ non oriri hanc obligationem, discutiendum nunc an oriatur ex læsione aliarum virtutum a justitia Commutativa; unde

de prima radix obligans reum ad restitutionem sit solum injusta acceptio, seu damnificatio.

V. Quaeritur itaque, An obligatio restituendi consurgat etiam ex damnificatione contra alias virtutes a justitia? Verbi gratia, si quis ex odio Titii illum juste ad mortem damnet, aut occidat, ac bona ejus incendat; Aut si vovens dare eleemosynam Petro, illam deneget, unde Petrus grave damnum subeat; Aut si quis non impediat homicidium, vel furtum, peccando solum contra charitatem, non contra justitiam, utrum teneatur in his casibus ad restitutionem, quamvis non interfuerit injusta acceptio, seu damnificatio adversus justitiam commutativam?

Respondeo negative cum communi contra Ricchard., Cajet., Angel., Gabriel., Valent. disp. 5. quaest. 6. num. 3. Ratio est, quia ex illa virtute oritur obligatio restituendi, cujus virtutis est actus ipsa restitutio; sed restitutio est actus justitiae, & quidem commutativae; ergo ex violatione solum hujus virtutis oritur obligatio restituendi. Major patet. Minor constat ex dictis art. 1. Restitutio enim est compensatio damni illati secundum aequalitatem arithmeticam; ergo debet supponere jus strictum in alio, ex cujus laesione detur obligatio compensationis; hoc autem jus a sola justitia commutativa respicitur; ergo restitutio est actus solius commutativae; atque adeo sicut non consurgit onus restitutionis ex laesione justitiae distributivae, Legalis, aut Vindicativae, ita a fortiori neque ex damnificatione contra alias virtutes a justitia.

VI. Hinc deciduntur innumeri alii casus. Primo enim si aegrotus moriatur ex incuria medici, qui nullum stipendium accipit, medicus non tenetur ad restitutionem; quia solum peccavit contra charitatem, non contra justitiam; contra quam peccaret, si stipendium acciperet; Sicut etiam si promittendo gratis operam suam aegroto, esset causa damni non observando promissum; Nam, ut notat Less. lib. 2. cap. 18. num. 17. qui non observat promissionem, quamvis non teneatur restituere lucrum cessans, tenetur tamen compensare omne damnum emergens, cujus ipse est causa non observando promissum; unde in his casibus ad restitutionem Medicus teneretur.

Secundo, si quis navans operam rei illicitae, exempli gratia si Clericus navans operam venationi clamorosae, inculpabiliter occidat hominem putans esse feram, non tenetur ad restitutionem, quia peccavit solum contra obedientiam venando, non contra justitiam occidendo inadvertenter.

Tertio, si quis omittat succurrere extreme indigenti, non tenetur deinde restituere illam eleemosynam denegatam, aut compensare damnum inde secutum, quia obligatio succurrendi oriebatur ex charitate, & misericordia, non ex justitia.

Quarto, qui segetem, verbi gratia, ab alio incensam non extinguit, cum commode possit, non tenetur ad restitutionem, quia peccat solum contra charitatem, non contra justitiam, si non sit custos, nec suae curae seges sit commendata; Quod si ipse alienam segetem inculpabiliter incendat, & non statim extinguat, cum commode possit, tunc contra justitiam peccat, & ad compensationem damni obligatur, ut docent communiter.

Quinto, si reus legitime interrogatus neget veritatem, unde damnum fisco, vel alteri sequatur, non tenetur ad restitutionem, ut notat Tambur. cap. 2.; quia solum peccat contra justitiam legalem; cum non teneatur ex commutativa justitia dicere veritatem, aut procurare utilitatem aliorum; idem-

demque probabiliter docent Leſſ., Sanch., & alii apud Trull. de Teſtibus, ut diximus in tractatu de Legibus quæſt. ult. art. 3. Nec tenetur ad reſtitutionem Judex, qui juſte reum condemnat ſecundum allegata, & probata; quamvis blandis verbis, aliisque modis contra charitatem exhibitis extorſerit ab illo confeſſionem, unde damnetur: Et univerſim qui juſtitiam diſtributivam, aut legalem, vel vindicativam violat ſine violatione commutativæ, ad reſtitutionem non tenetur, ut oſtendimus art. 1.

VII. Opponitur ad hæc: Qui aliquem inculpabiliter, aut ſaltem ſine gravi culpa propter inadvertentiam infamavit, ex communi ſententia tenetur ad reſtitutionem famæ, quando advertit ſe illum infamaſſe; atqui ad hanc reſtitutionem neque tenetur ex re accepta, cum nihil alterius apud ſe habeat; neque tenetur ex peccato ullo contra juſtitiam, cum ſupponatur inculpabiliter illum infamaſſe; ergo falſum eſt, quod obligatio reſtitutionis ſolum oriri poſſit ex re accepta, aut ex peccato contra juſtitiam, ſeu ex injuſta acceptione.

Reſpondet Leſſ. cap. 2. dub. 22. hunc ad reſtitutionem teneri ex re accepta, quia infamator retinet quodammodo famam alienam, cum in aliorum mentibus pravam opinionem inculpabiliter ingeſtam relinquat. Equidem reſpondeo cum Lug. diſp. 15. detractorem in tali caſu non teneri ad reſtitutionem ex re accepta; quia fama nullo modo poteſt dici quod ſit apud detractorem, cum per detractionem extinguatur; ſed teneri ex injuſta acceptione; non quia peccaverit contra juſtitiam, quando inadvertenter infamavit, ſed quia peccat contra juſtitiam, ſi advertendo ad damnum inculpabiliter illatum, non ſtatim illud reſarciat: Ac ſimiliter qui inculpabiliter incendit domum alterius, ubi advertit ad damnum inculpabiliter illatum, tenetur ſtatim illud impedire pro viribus, ne ulterius proſequatur; & ſi non curet incendium extinguere, tenetur ad reſtitutionem ex titulo injuſtæ acceptionis, ſeu damnificationis, quia ſcilicet non impediendo damnum inculpabiliter illatum, ſeu non extinguendo ſtatim, quantum poteſt, incendium, peccat tunc contra juſtitiam.

VIII. Ex dictis ſequitur deciſio celebris illius dubii, de quo agemus quæſt. 3. art. 1. An ſcilicet accepta ob turpem cauſam ſint reſtituenda? Dicendum enim reſtituenda eſſe, ſi traditio, vel acceptio rei ſit contra juſtitiam, ſecus vero ſi ſit contra alias virtutes: Quare, verbi gratia, reſtituendum eſt quod recipit Judex ad ferendam juſtam ſententiam & quod recipit Epiſcopus ad conferendum ſimoniace beneficium; ſicut etiam quando filius familias, aut fur donant rem non ſuam. Contra vero non tenetur ad reſtitutionem Judex, qui recipit pecuniam ad ferendam ſententiam injuſtam poſt patratum tale ſcelus; aut qui aliquid recipit ad ſe inebriandum, ad fornicandum, ad confingendum Idolum, &c., ut explicabimus in loco.

ARTICULUS IV.

Ex quanam culpa contra juſtitiam oriatur obligatio Reſtitutionis?

I. Culpa alia eſt Theologica, alia Juridica, & illa vel mortalis, vel venialis, ſive ex parvitate materia, ſive ex imperfecta deliberatione; Hac vero vel lata, vel levis, vel leviſſima.

II. Ad contrahendam obligationem reſtitutionis requiritur culpa Theologica contra juſtitiam commutativam: Lata culpa juridica dicitur trahere onus reſtitutionis, quatenus ra-

re

ro admodum reperitur sine culpa Theologica.

III. Si culpa isthac Theologica sit levis ex parvitate materiæ, trahit onus restitutionis sub levi; si vero sit levis ex imperfecta deliberatione, probabiliter nec sub veniali quidem paris ullam obligationem restituendi, etiam in materia gravi.

IV. Leges civiles obligantes ad compensationem damni non obligant in conscientia, si absit culpa Theologica, quæ ab iis præsumitur.

V. Si tamen leges civiles non sint præsumptivæ, sed dispositivæ, obligant in conscientia ad damnum compensandum, sed post sententiam Judicis.

VI. Ex peccato veniali ex parvitate materiæ contra justitiam potest per accidens oriri gravis obligatio restituendi; ut si in ultimo furtulo per accidens non advertatur ad præterita.

VII. Quoties plures ab eodem parvam materiam furantur, itaut unus advertat ad furtula aliorum, sed non sit causa moralis talis damni gravis, probabilius non tenentur ad restituendam parvam illam materiam sub gravi; nisi forte ad id ex præcepto superioris adigantur.

VIII. Ad quid tenetur, qui per negligentiam leviter culpabilem grave damnum infert? Aut qui volens leviter damnificare, casu graviter damnificat? Aut Medicus, qui ex culpa levi juridica ægrotum occidit?

IX. Levis negligentia, quæ excusat a compensando damno Depositarium, non semper excusat Commodatarium, aut Locatarium.

X. In dubio num res perierit ex culpa gravi, an levi, daturne onus restituendi?

XI. Probabiliter propter grave damnum causatum ab actione externa de se leviter damnificativa, posita cum intentione nocendi graviter, non datur onus restituendi sub gravi; Nec incurritur irregularitas, aut censura, vel reservatio propter tale delictum externe leve, sed interne grave, si verbi gratia, sic aliquis occidatur.

XII. Non tenetur ad restitutionem, qui grave damnum intulit cum ignorantia antecedente; & probabiliter nec tenetur, si illud intulit cum ignorantia concomitante; secus vero si intulit cum ignorantia affectata, aut etiam crassa.

XIII. Cur teneatur ad restitutionem, qui volens comburere domum Petri inimici, per accidens comburit domum Pauli amici; & ad restitutionem probabiliter non teneatur, qui volens occidere feram, per accidens occidit inimicum, quem conditionate vellet occidere, si ibi adesset?

I. Quæritur primo, Ex quanam culpa contra justitiam oriatur obligatio restituendi, ex gravine solum, an etiam ex levi, ex theologicane tantum, (seu ex peccato contra Deum, ac legem divinam) an etiam ex culpa juridica, seu contra legem humanam?

Respondeo, certum esse primo, onus restitutionis oriri non posse ex sola culpa interna, quia hæc sine actione externa non damnificat; Quare si judex, verbi gratia, proferat sententiam injustam, & deinde deprehendat esse justam, peccavit quidem ex amore injustitiæ, sed non tenetur ad restitutionem.

Certum est secundo, culpam aliam esse Theologicam, quam considerant Theologi, utpote contra legem divinam, aliam Juridicam, quam spectant Juristæ pro foro externo, & juxta quam ferunt sententiam: Theologica

est duplex, Mortalis, & Venialis; & hæc subdividitur in Venialem ex parvitate materiæ, & Venialem ex imperfecta advertentia, seu deliberatione: Culpa vero juridica, seu Civilis est triplex, Lata, Levis, & Levissima. Culpa lata importat omissionem ejus diligentiæ, quam adhibere solent in similibus casibus homines ejusdem professionis diligentes, ac prudentes; Verbi gratia, ut notat Sylvest., si librum commodatum reliquisti extra domum super lapide, aut in cubiculo, ostio aperto, & non custodito, & proinde sublatus est, culpam latam commisisti. Non est vero lata culpa secundum Bartol., & Bald., si verbi gratia, pecuniam deposuisti apud campsorem, qui communiter habebatur bonæ conditionis, & quia revera non erat talis, pecunia amissa est. Culpa levis importat omissionem ejus diligentiæ, quam solent adhibere diligentiores, ut si rem commodatam relinquas in cubiculo ostio clauso, quod tamen non difficulter potest aperiri. Culpa levissima est omissio diligentiæ, quam adhibent diligentissimi, & maxime circumspecti, ut si rem commodatam serves in arca, & illam claudas, sed deinde non tentes manu, an sit bene clausa.

Datur etiam apud Juristas culpa latior, & latissima. Latior confunditur cum lata, quando scilicet omittitur moralis diligentia, unde damnum sequitur sine advertentia, aut prævisione. Latissima, ut loquitur Tambur., dicitur esse apertus dolus; ut si quis omittat, vel agat aliquid animo, ut damnum, quod prævidet, sequatur. Quod si prævideat, sed non intendat tale damnum, dicitur dolus præsumptus.

Certum est tertio, culpam, quæ in aliqua occasione, verbi gratia in aliquo contractu, vel officio est levis, posse esse in alia occasione gravem; Etenim major diligentia, verbi gratia, adhibenda est in conservando thesauro, vel vita hominis, quam in conservanda gallina; unde omissio diligentiæ, quæ in conservanda gallina est culpa levis, in conservanda vita hominis est culpa gravis; Et eodem modo major diligentia adhibenda est in custodia rei afferentis tibi utilitatem, vel lucrum, quam in custodienda alia re aliena; Proinde major debet esse diligentia in conservanda re commodata, quia contractus commodati est in tui utilitatem, quam in conservando deposito; cum contractus depositi sit in bonum deponentis illud. Quod si contractus sit in utilitatem utriusque, ut est contractus locati, seu conducti, diligentia media adhibenda est, ut notat Lug. disp. 8. sect. 4. His præmissis

II. Dico primo; ad incurrendam in foro interno obligationem restitutionis ratione injustæ acceptionis, requiritur culpa Theologica, seu peccatum in conscientia contra Deum, & contra justitiam commutativam. Ratio est, quia tota obligatio restitutionis, ut docent communiter, ex hac radice injustæ acceptionis, oritur ex delicto contra justitiam commutativam; ergo si in conscientia nullum sit delictum, nulla habetur obligatio restituendi in foro interno: (Quicquid sit, an aliquando habeatur talis obligatio pro solo foro externo ex jure positivo) Et sane cum impossibile sit vitare semper damna inculpabilirer illata, non debet læsus esse rationabiliter invitus de tali damno; nam sicut potest illud pati, ita potest inferre, & consequenter ubi in conscientia nulla est culpa, nulla est obligatio restitutionis.

Hinc sequitur primo, quod si miles pugnet in bello putato justo, & deinde advertat bellum fuisse injustum, non debeat restituere damnum illatum, nisi ex eo factus sit ditior, aut nisi extet res accepta. Secundo, si quis cum

cum moderamine inculpatæ tutelæ inferat alteri damnum, nec tenetur ad restitutionem. Tertio, nec tenetur, qui bona fide rem alienam consumpsit, nisi ex ea fiat ditior. Quare ubi Doctores docent, latam culpam inducere obligationem restitutionis, ideo docent, quia communiter talis culpa difficulter reperitur sine culpa theologica. Quod si reperiatur sine hac culpa, certe obligationem restitutionis in foro conscientiæ non pariet.

III. Dico secundo. Culpa theologica contra justitiam levis, seu peccatum veniale, si sit veniale ratione parvitatis materiæ, inducit obligationem restitutionis sub veniali. Ita communiter. Ratio est, quia nisi restituatur materia illa parva, retinetur invito domino; Quodcunque autem invito domino retinetur, restitui debet; ergo datur obligatio restitutionis; quia tamen materia est levis, obligatio non potest esse sub gravi.

Dico tertio. Culpa theologica levis, seu peccatum veniale, si sit veniale ratione inadvertentiæ, vel indeliberationis, non parit in conscientia obligationem restituendi sub mortali, quantumvis damnificatio fuerit gravissima, & probabiliter nec sub veniali. Ita Less., Sanch., Sà, Tambur. contra Dicastil. lib. 2. de Justitia tract. 2. disp. 3, aliosque apud ipsum. Ratio ex Sanch., & Suar. est, quia neque promissio facta homini, neque votum factum Deo, neque juramentum, neque præceptum superioris, aut contractus inducunt obligationem ullam, ne venialem quidem, si procedant ex imperfecta deliberatione; ergo neque injusta acceptio procedens ex imperfecta deliberatione. Et ratio a priori est, quia actus indeliberatus non potest esse causa moralis perfectæ obligationis; Non enim causare potest obligationem gravem, ut patet, quia cum talis obligatio consequatur ad injustam acceptionem per modum pœnæ, si obligatio sit gravis, culpa deberet esse etiam gravis: Neque potest causare obligationem levem, (prout aliqui docent eo modo, quo sub levi obligatur ad restitutionem, qui materiam levem furatus est) quia quoties materia est gravis, apta de se parere obligationem gravem, non potest ullatenus parere obligationem levem, ut patet in voto, juramento, præceptis, contractibus, &c. ; Qui enim vovit, exempli gratia, castitatem cum imperfecta deliberatione, ad illam non tenetur, ne sub veniali quidem. Potest sane votum deliberate emissum in materia gravi obligare sub levi ex intentione voventis volentis sibi levem obligationem imponere, juxta nonnullorum sententiam, cum Suario, Sanch. & aliis; at si votum sit emissum cum semiplena deliberatione, quamvis sit in materia gravi, nullatenus obligat, ut ostendimus.

Hinc sequitur, non teneri ad restitutionem, Primo, qui per negligentiam venialem est causa, cur domus alterius comburatur. Secundo, famulum, qui per similem negligentiam reliquit ostium domus domini apertum, unde fures domum expilarunt. Tertio, custodes vineæ, nemoris, vectigalium, qui per levem culpam non custodiunt, ut debent, res sibi commissas. Quarto, qui subita ira permotus sine gravi culpa alium occidit.

IV. Opponitur primo contra primam conclusionem: Ex lege Aquilia (lata a Romanis ad petitionem Aquilii Reguli) qui damnum alteri intulit ex culpa juridica, obligatur ad illud resarciendum, & aliquando ad plus retribuendum: Pariter *lib. 4. Institution. titul. 8., & 9., & leg. 1., & 2. ff. De noxalib. actionib.* præcipitur, quod si servus, aut animal alicujus absque culpa domini damnum alteri intulit, teneatur actione noxali do-

 mi-

dominus vel integrum damnum resarcire, vel noxam pro noxa tradere, seu tradere animal illud, vel servum, qui damnum intulerunt; ergo etiam ex culpa juridica oritur obligatio restitutionis.

Respondeo cum communi, leges præsumere in his actionibus culpam theologicam, quæ si absit, certe in foro conscientiæ nulla erit obligatio restitutionis: hoc enim est commune omnibus legibus pœnalibus fundatis in præsumptione culpæ, ut nihil operentur, si constet culpam non adesse, quia præsumptio cedere debet veritati, quando hæc innotescit, ut bene ostendit Suar. Quod si vere culpa mortalis in conscientia præcessit, tunc tenetur resarcire damnum ad æqualitatem, & solum post sententiam judicis tenetur solvere pœnam taxatam a lege excedentem damnum illud: Est enim arduum, & supra humanam fragilitatem, quod ante sententiam judicis obligetur aliquis ad pœnam excedentem damnum illatum. Ecquis enim id faceret?

V. Ubi notandum diligenter, quod si leges sint dispositivæ, & non mere præsumptivæ, verbi gratia, si statuatur, ut bos, vel servus Titii, qui intulit Petro damnum unius aurei, detur Petro; in tali casu si vere damnum illatum sit a bove, vel servo, etiamsi sine culpa Titii domini, adhuc obligatur in conscientia Titius ad dandum bovem, vel servum Petro post sententiam judicis, non quidem ex capite restitutionis, quæ tantum exigit compensationem damni ad æqualitatem, sed quia posita sententia judicis transfertur in Petrum dominium bovis, vel servi; lex enim potest in bonum commune disponere, ut in similibus casibus dominium rei in alterum transferatur, ad hoc ut dominus majori cura incumbat in sua animalia, vel servos, ne aliis damnum inferant: Contra vero, quando leges sunt mere præsumptivæ, quæ scilicet præsumunt damnum aliquod intercessisse, tunc si damnum revera non intercessit, verbi gratia si bos, vel servus vere damnum non intulit Petro, non datur obligatio dandi ipsum Petro, ne post sententiam quidem judicis, quia talis sententia fundatur in præsumptione, quod bos damnificaverit; quia tamen præsumptio cedere debet veritati, ideo si revera damnum non est illatum, non adest obligatio in conscientia dandi bovem Petro; atque adeo si per vim Petro bos tradatur, potest per occultam compensationem reassumi.

VI. Opponitur secundo contra secundam conclusionem: Si post furta minuta addatur ultimum, per quod pervenitur ad summam gravem, oritur obligatio gravis restituendi; Et tamen etiam ultimum furtulum fuit peccatum veniale ex parvitate materiæ; ergo ex veniali ratione parvitatis materiæ potest oriri gravis obligatio restituendi.

Respondeo cum Lug., & Tambur., quod vel ultimum furtulum fuit cum advertentia ad furtula præterita, vel non; si primum, jam ultimum furtulum fuit peccatum mortale, quia fuit cum voluntate damnificandi graviter, ut communiter docent contra Navar. apud Tambur. lib. 8. cap. 2. tract. 2., unde nil mirum, quod ex eo orta sit gravis obligatio restitutionis. Si secundum, tunc obligatio gravis restitutionis non oritur ex injusta acceptione, seu ex peccato veniali contra justitiam, sed ex re accepta, seu ex retentione notabilis summæ.

Dubium majus est, si consumpseris ea, quæ per furtula rapuisti, tunc enim posito illo ultimo furtulo, datur obligatio gravis restitutionis, cum opposita sententia damnata sit ab Innoc. XI. in thesi 38., quæ habet: *Non tenet-*

netur quis sub pœna peccati mortalis restituere, quod ablatum est per pauca furtula, quantumcumque sit magna summa totalis; Et tamen obligatio restitutionis non potest oriri ex re accepta, cum non retineatur summa notabilis; ergo oritur ex injusta acceptione, quæ nunquam excessit peccatum veniale, eo quod ultimum furtulum fuit sine advertentia ad furtula præterita.

Respondeo cum Tambur., & aliis, in tali casu oriri obligationem gravem restituendi ex veniali per accidens, quia scilicet in commissione ultimi furtuli per accidens non advertitur ad præterita; sicut etiam per accidens potest aliquis graviter obligari ad restitutionem ratione injustæ acceptionis, etiamsi nulla præcesserit culpa, ut diximus art. 3. num. 7. cum Lug., quando scilicet aliquis inculpabiliter alium infamavit, & deinde ad id advertit; tenetur enim sub gravi famam restituere, non quia peccavit graviter, sed ne peccet graviter contra justitiam. Et ratio ex Lugo a priori est, quia qui singulis vicibus furatur, verbi gratia, carolenum, contrahit obligationem sub levi restituendi carolenum; ergo qui quinquies furatus est carolenum, tenetur restituere quinque carolenos, quæ supponitur materia gravis, & ideo sub mortali tenetur hanc summam restituere, quando advertit ad quinque furtula præterita.

VII. Opponitur ultimo: Quoties multi sine ulla conspiratione modicum quid ab eodem furantur, peccatum singulorum est veniale; si tamen advertant damnum illatum ab omnibus esse grave, unusquisque sub mortali tenetur restituere particulam suam, quam furatus est, alioquin illud damnum reparari non posset; ergo recurrit, quod ex injusta acceptione veniali possit oriri gravis obligatio restituendi.

Respondeo, certum esse, quod si multi conspirent in hujusmodi furtula, peccent mortaliter, si vero non conspirent, nec unus advertat ad furtulum alterius, solum venialiter peccent, nec teneantur ad restitutionem sub mortali. Dubium solum est, an peccent mortaliter, & ad restitutionem sub gravi teneantur, si non conspirent, nec unus suo exemplo sit causa moralis furtuli alterius, sed tamen advertant ad furtula aliorum. Nonnulli cum Suar., Hurtad. apud Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 3. docent, istos peccare mortaliter, & contrahere excommunicationem latam contra furantes, quia quilibet eorum videtur esse causa damni notabilis, quod prævidit, & non cavit; unde in hac sententia ex culpa mortali contra justitiam quilibet teneretur ad restituendam particulam suam, quam furatus est. Alii tamen cum Sanch. lib. 7. cap. 21., Dicastil., Sot. probabilius docent, quemlibet peccare solum venialiter, atque adeo non contrahere excommunicationem latam contra furantes, quia unus non fuit causa furti alterius, quamvis ad aliorum furtula adverterit; Et in hac sententia non datur obligatio gravis restituendi particulam furto sublatam, nisi quando imponeretur a superiore præceptum grave sub excommunicatione, ut quilibet restituat: Datur enim gravis causa imponendi tale præceptum ad hoc, ut reparetur damnum notabile damnificati; & sic obligatio restituendi non oriretur ex culpa veniali, sed ex præcepto superioris, vi cujus reparari posset damnum grave damnificati, ut dicemus etiam quæst. 3. art. 6. num. 7. Præterquamquod quilibet sub veniali independenter a præcepto teneretur ad restitutionem.

VIII. Ex dictis sequitur primo, non solum non obligari ad restitutionem ullam, qui casu fortuito inutilit

lit damnum grave, ut qui putans occidere feram, inculpabiliter occidit hominem; sed neque ad restitutionem teneri, qui per negligentiam leviter culpabilem tale damnum intulit, ut communius docent cum Less. cap. 7. dub. 9., Navar., & aliis contra Rebel., & Bonac. disp. 1. quæst. 1. punct. 3.; Ubi docet, quod occidens aliquem ex vehementi passione cum semiplena advertentia, & comburens domum alterius ex culpa solum veniali teneatur ad aliquam restitutionem, verbi gratia, ad centesimam partem damni illati, si peccatum veniale fuerit admodum leve, vel ad decimam partem, si fuerit grave, & ad dimidiam partem, si dubitetur, an culpa fuerit mortalis, vel venialis, itaut graviter ad hanc restitutionem obligetur, si materia sit gravis.

Sequitur secundo, quod si quis volens leviter damnificare, incendat arborem, verbi gratia, & deinde casu sequatur incendium totius domus, non teneatur resarcire, nisi illud parvum damnum, quod voluit inferre, idque sub veniali tantum, dummodo omnino casu magnum damnum illatum fuerit, & consequenter præmissa fuerit debita diligentia, ne sequeretur, ut aperte docet Lug. disp. 18. sect. 4., & Tambur. lib. 6. cap. 4. §. 2. Quod si præmissa non fuerit talis diligentia, tenetur integrum damnum resarcire, quia qui vult causam proximam, & periculum damni, censetur velle damnum ipsum: Ubi notandum, majorem requiri diligentiam ad præcavendum damnum grave in eo, qui vult inferre damnum leve, quam in alio, qui sine intentione nocendi inconsiderate, verbi gratia, tractat ignem, & domus comburitur.

Sequitur ultimo, Medicum non teneri ad restitutionem, si ex culpa veniali ægrotum occidat, etiamsi teneatur ex justitia illum curare. Ubi diligenter advertendum, multos Doctores docere, quod medicus, qui ex charitate alteri medetur, non teneatur ad restitutionem, nisi ex culpa lata: Contra vero teneatur ad restitutionem etiam ex culpa juridica levi, si medeatur ex justitia, eo quod pretium accipiat. Ratio hujus est, quia si medeatur ex justitia, ad majorem diligentiam obligatur in conscientia, quam si medeatur ex charitate; & ideo solum tenetur ad restitutionem ex culpa lata juridica, quando medetur ex charitate, quia tunc solum peccat mortaliter; At quando medetur ex justitia, tenetur ad restitutionem etiam ex culpa juridica levi, quia talis culpa est peccatum mortale: Quod si revera non sit peccatum mortale in conscientia, eo quod non advertat ad gravem obligationem, quam habet medicus adhibendi illam majorem diligentiam, in conscientia non tenetur ad restitutionem, si occidat ægrotum.

IX. Eadem doctrina recurrit in contractibus; cum enim majorem diligentiam adhibere debeat ad rem conservandam commodatarius, verbi gratia, quam depositarius, ideo omissio illius diligentiæ, quæ in depositario est culpa venialis, in commodatario potest esse mortalis; Et propter hanc rationem communius docent, quod commodatarius, aut locatarius teneatur ad restitutionem ex culpa levi juridica, immo etiam ex levissima, quando contractus est in utilitatem solius commodatarii; Depositarius vero solum teneatur ex culpa lata, nisi recipiat mercedem pro custodia; Nec mirum; quia solum in tali casu committi solet peccatum mortale; Unde semper verum est, obligationem restitutionis non oriri nisi ex peccato mortali contra justitiam.

X. Quæritur secundo, An detur obligatio restituendi, quando dubium est, num culpa commissa fuerit mortalis, an

an venialis?

Respondeo, Bonac. loc. cit. putare in tali casu dari obligationem restituendi dimidiam partem, aut pro ratione dubii, quia sic videtur dictare recta ratio; Lug. tamen, & alii apud Tambur. lib. 1. cap. 3. §. 3. V. *Depositum* docent, in tali casu nullam dari obligationem restituendi, quia in dubio melior est conditio possidentis, nec dari debet pœna certa pro culpa dubia: Unde ad restitutionem non tenetur Medicus, si sine gravi negligentia occidat ægrotum; Nec Viator, si equus locatus pereat sine gravi sua culpa. Quod si certus sis te graviter peccasse, incertus tamen, an per tuam actionem peccaminosam influxeris ad grave damnum alterius, verbi gratia per tuum consilium, associationem, &c. Sanch. lib. 2. de Matrim. disput. 41. cum aliis putat, quod tenearis restituere, quia præsumendum est te cooperasse ad damnum illud, quod consequi solet ad similem culpam; Probabilius tamen existimo cum Rebell., Sayr., Tambur., quod tunc ad restitutionem tenearis, quando spectatis omnibus moraliter certum est, quod influxeris, non vero quando adhuc dubitas, quia in dubio possidet libertas.

In contractibus vero Sayr. lib. 10. tract. 3. docet, quod si dubium sit, an res perierit ex culpa gravi, vel levi, decidendum sit dubium contra illum, in cujus favorem est contractus; verbi gratia, si Depositarius dubitet, dicendum quod res perierit ex culpa levi, unde non teneatur ad restitutionem, quia depositum est in utilitatem deponentis: Econtra si dubitet Commodatarius, dicendum, quod res perierit ex culpa gravi; unde ad restitutionem teneatur, quia contractus est in utilitatem commodatarii. Quod si contractus sit in utilitatem utriusque, ut est contractus pignoris, locationis, &c., declinandum est in favorem domini; verbi gratia si dubitetur, an pignus perierit ex gravi culpa illud conservantis, juxta hanc opinionem dicendum, quod ex culpa gravi perierit, & ideo ad restitutionem ille teneatur.

XI. Quæritur tertio, An teneatur ad restitutionem, qui levem culpam externam commisit contra justitiam, sed cum intentione nocendi graviter; Verbi gratia, qui ab avaro furatur carolenum, eo tamen animo, ut forte ex mœrore amissæ pecuniæ conficiatur; Aut Judex, qui ex odio gravi damnat reum, peccando tantum venialiter in adhibenda diligentia, ne injuste damnetur; Vel qui ponit venenum in loco remotissimo a convictu hominum, eo tamen animo, ut si forte inimicus illud sumat, interficiatur: Idem quæritur de servo, qui surripit aliquid leve a suo domino hac intentione, ut ille ejus conservo irascatur, aut verberet illum: Similiter si aliquis adolescens proferat aliquod verbum otiosum, leve, & indifferens eo animo, ut mulier, quæ illud audit, consentiat in adulterium.

Respondeo, De Lug. disp. 8. sect. 6., aliosque putare, quod isti omnes ad restitutionem teneantur, & secuta morte irregularitatem incurrant. Verius tamen puto cum Less. cap. 9. dub. 16., Sanch., & aliis apud Tambur. lib. 8. tract. 3. cap. 2., quod ad restitutionem non teneantur; quia actio interna contra justitiam gravis de se non parit obligationem restitutionis; verbi gratia, si quis cupiat occisionem inimici; ergo requiritur actio externa; atqui actio externa levis, quæ sit de se peccatum veniale, seu quæ fere semper conjungitur cum culpa veniali, non parit obligationem restitutionis; ergo actio damnificativa externe levis, & interne gravis non obligat ad restitutionem. Probatur mi-

minor subsumpta, quia non datur onus restitutionis, nisi quando actio de se est causa damni gravis, non vero quando per accidens; aliter etiam quando fortuito quis alium occidit, teneretur ad restitutionem; sed actio damnificativa externe levis non est de se causa damni gravis; ergo non parit onus restitutionis, quantumcunque conjungatur cum culpa gravi? Immo contra Tambur. loc. cit. puto, quod nec pariat irregularitatem, si ex ea homicidium sequatur, propter eandem rationem; quamvis enim potuerit Ecclesia decernere in tali casu irregularitatem, dicendum tamen, quod de facto non decreverit, quia nullam pœnam imponit Ecclesia propter culpam mere internam, nec de facto imponit pœnam gravem (qualis est irregularitas) propter culpam externam non gravem; aliter pœna non esset proportionata culpæ, propter quam imponitur; Unde etiam fit, quod si homicidium esset casus reservatus cum censura, in tali casu nec reservatio, nec censura incurreretur, nisi expresse illum casum superior sub censura sibi reservasset.

Dices cum Tambur., tale homicidium procedit ab actione peccaminosa libera, & voluntaria; ergo non est, cur non pariat irregularitatem.

Respondeo distinguo antecedens, procedit per accidens, concedo; per se, nego antecedens, & consequentiam. Dicitur autem procedere per accidens, quia talis actio non est apta nata de se parere homicidium, eo quod raro homicidium cum illa conjungatur.

XII. Quæritur ultimo, An teneatur ad restitutionem, qui graviter proximum damnificavit cum ignorantia crassa, seu affectata, vel antecedente, aut concomitante?

Respondeo, & dico primo, teneri ad restitutionem, sive ignorantia fuerit affectata, (quam scilicet aliquis positive vult habere, verbi gratia, qui non vult interrogare, num res aliena, quam projicit, sit gemma, an vitrum) sive ignorantia sit crassa, (quam scilicet habent homines crassi, & supini, qui ex torpore non inquirunt, quid agere debeant) Ratio est, quia utraq; hæc ignorantia non tollit voluntarium, & peccatum, ut dicemus cum de Censuris in genere. Quare si quis cum hujusmodi ignorantia projicit, verbi gratia, gemmam putans esse vitrum, vel occidit hominem putans esse feram, tenetur ad restitutionem; quia ignorantia isthæc est culpabiliter volita, atque adeo culpabiliter etiam volitum est in sua causa damnum, quod sequitur. Ita communiter.

Dico secundo, non teneri ad restitutionem, si ignorantia fuerit antecedens. Dicitur autem a Theologis ignorantia antecedens illa ignorantia invincibilis, cum qua ita ponitur opus malum, ut non poneretur, si cognosceretur esse malum; Verbi gratia, si quis occidat hominem putatum invincibiliter esse feram, eo tamen animo, ut si cognosceret, quod sit homo, non occideret; aut si projiciatur gemma alterius putata invincibiliter vitrum. Ratio est clara, quia in tali damnificatione nulla intervenit culpa; cum supponatur talis ignorantia esse invincibilis, & inculpabilis; ergo non debet ad illam consequi in pœnam onus restitutionis.

Dico ultimo cum Less., Bonac., Navar., Tambur. lib. 6. cap. 4. tract. 3. probabiliter nec teneri ad restitutionem, si ignorantia fuerit concomitans. Dicitur autem ignorantia Concomitans illa ignorantia invincibilis, per quam ita fit opus putatum bonum, ut etiam si cognosceretur esse malum, adhuc fieret: Verbi gratia, si adhibeatur omnis diligentia, ne inter venandum occidatur homo, & tamen

men ita projiciatur sagitta in feram, ut adhuc si cognosceretur ibi esse hominem, sagitta projiceretur.

Ratio conclusionis est, quia in tali casu duo habentur; voluntas prava conditionata occidendi hominem, si adverteretur ibi adesse, & ipsa actio externa projectiva sagittæ procedens a voluntate absoluta occidendi feram, dum invincibiliter ignoratur, ibi adesse hominem; atqui obligatio restitutionis neque oritur ex voluntate illa prava conditionata secundum se spectata, ut est certum, (sicuti neque ulla contrahitur censura, vel irregularitas, ut ostendemus cum de Censuris in genere) neque oritur ex actione exteriori damnificativa; nam quamvis talis actio exterior sit occisiva hominis, & conjungatur cum peccato mortali interno, tamen hujusmodi actio, prout est occisiva hominis, non est absolute voluntaria; quomodo enim potest esse absolute voluntarium tale homicidium, si invincibiliter ignoratur ibi esse hominem? Nihil certe volitum, quin præcognitum; Quod si ea actio, prout est damnificativa, non est voluntaria, nec est culpabilis, & consequenter non debetur illi in pœnam onus restitutionis.

Confirmatur, quia talis actio exterior occisiva hominis non oritur a voluntate absoluta occidendi hominem, quia talis voluntas non datur; Neque oritur a voluntate conditionata prava occidendi hominem, si ibi adesset, quia voluntas mere conditionata nihil ponit absolute; ergo simpliciter talis actio exterior orta ex ignorantia concomitante, prout est damnificativa, non est voluntaria neque in se, neque in causa, & consequenter non est culpabilis, nec parit onus restitutionis, neque ex illa contrahitur irregularitas, aut censura.

Hinc colligi potest, quandonam ebrius, vel dormiens teneatur restituere damna in ebrietate, vel somno forte secuta; si enim prævidit aliquo modo damnum probabiliter futurum, tenebitur ad restitutionem; quia tunc illud damnum dicitur esse voluntarium saltem in causa, & imputatur ad peccatum, eo quod non sit invincibiliter ignoratum; Si vero nullo pacto id prævidit, non tenebitur restituere, quia tunc damnum est involuntarium, utpote invincibiliter ignoratum.

XIII. Opponitur: Qui volens comburere domum Petri inimici, comburit domum Caji amici, tenetur ad restitutionem; sicuti etiam qui volens occidere Petrum inimicum, præter intentionem occidit Cajum amicum; ergo etiam qui volens occidere feram eo animo, ut si ibi esset inimicus, vellet illum occidere, tenebitur ad restitutionem, si forte sequatur occisio inimici non directe intenta.

Respondeo, concessa prima parte antecedentis, & transmissa secunda, nego consequentiam: Disparitas est, quia in primis casibus illa damnificatio externa oritur a voluntate absoluta damnificandi. Nam absolute intenditur damnificatio Petri inimici, quamvis per accidens damnificetur Cajus amicus: Econtra in ultimo casu damnificatio non oritur a voluntate illa conditionata damnificandi; cum enim sit conditionata, nihil causare potest absolute; quare cum actio illa exterior, quatenus damnificativa, non sit voluntaria, non est culpabilis, & consequenter non causat onus restitutionis. Propter hanc rationem communius docent apud Dian. part. 9. tract. 9. resol. 31. contra Fragos., & alios, quod qui volens occidere Petrum Clericum, occidit Cajum etiam Clericum, contrahat irregularitatem, & excommunicationem, quia vere homicidium Clerici fuit voluntarium causatum a voluntate absoluta occidendi Clericum, quamvis per accidens loco Petri oc-

cisus sit Cajus.

Dixi tamen, transmissa secunda parte antecedentis; quia Lugo sect. 13. disp. 17., Fagund., Tambur. lib. 6. cap. 4., & alii apud Dian. part. 9. tract. 4. resol. 31. quamvis concedant, quod in primo casu teneatur ad restitutionem, qui volens comburere domum Petri, comburit domum Caji, negant tamen, quod ad restitutionem teneatur in secundo casu, qui volens occidere Petrum inimicum, occidit Cajum amicum. Et assignant disparitatem, quia in casu de homicidio error est circa substantiam actionis, siquidem non intenditur occisio hujus hominis, videlicet Caji: Econtra in casu de incendio error non est circa substantiam, sed circa circumstantiam actionis, nam vere intenditur incendium hujus domus, & solum erratur circa dominium illius, putatur enim, quod sit Petri inimici, cum sit Caji amici; quare cum incendium hujus domus sit voluntarium, parit onus restitutionis, & cum homicidium Caji sit involuntarium, non parit onus restitutionis, nec parit irregularitatem, aut excommunicationem, si Cajus esset Clericus; Quia tamen non est admodum delinquentibus indulgendum, ideo in praxi amplectenda libentius est opinio communior Bonac., & aliorum dicentium in utroque casu dari onus restitutionis, & per homicidium Clerici amici loco inimici contrahi irregularitatem, & excommunicationem.

ARTICULUS V.

Quomodo se gerat Confessarius cum obligato ad restituendum?

I. Nequit citra sacrilegium absolvi, qui non vult restituere statim totum, quod potest.

II. Num possit permitti dilatio restitutionis ob lucrum, quod a debitore speratur sine damno creditoris? Debet quidem hac in re Confessarius accommodare se opinioni probabili pœnitentis.

III. Debitor volens restituere, dum est in articulo mortis, non potest hæredibus committere, ut restituant, si potest tunc ipse restituere.

IV. Restitutio facienda est a pœnitente antequam accedat ad Sacramentum Pœnitentiæ. Quod si ea non possit fieri, nisi post aliquod tempus, non est deneganda absolutio.

V. In Jure solum pro foro externo præcipitur, ut non impendatur absolutio a censuris non præmissa satisfactione.

VI. Qui promisit restituere statim, & non stetit promissis, non est de facili iterato absolvendus, multo minus tertia, aut quarta vice.

VII. Tenetur ipse Confessarius restituere, si positive deobligavit culpabiliter pœnitentem a restituendo: Quod si culpabiliter solum omiserit illum monere, & Confessarius sit Parochus, qui ex officio tenetur confessiones audire, adhuc ipse probabilius tenetur restituere. Et probabiliter etiam alii Confessarii.

VIII. Parochus, si non moneat pœnitentem de restitutione facienda, ad restituendum ipse obligabitur ex levi culpa juridica; Alii vero Confessarii solum ex culpa lata.

I. Quæritur primo, An possit absolvi, qui non vult statim restituere, quod potest?

Respondeo negative: Immo si absolutio impendatur, est nulla, & committitur sacrilegium, nisi bona fides excuset. Ratio est, tum quia ex Reg. juris in 6. *Non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum*; tum etiam quia qui retinet rem alienam invito domino, actualiter peccat, sed qui actua-

actualiter peccat non est absolvendus, & committitur sacrilegium, si absolvatur; ergo &c.

Hinc sequitur primo, non posse absolvi, qui non vult statim ac commode potest restituere totum debitum, sed solum partem, (nisi pars, quæ remanet, sit levis,) etenim velle retinere partem notabilem rei alienæ invito domino est pariter actuale peccatum mortale.

II. Sequitur secundo, nec posse absolvi, qui vult aut restituere per partes, aut post aliquod tempus, cum possit commode statim restituere totum. Et ratio est eadem. Et quamvis Hostiens. putet posse aliquam dilationem permitti, quando creditor ex dilatione nihil detrimenti est passurus, & debitor ideo differt, quia ex dilatione sperat magnum aliquod emolumentum, quin exponat se periculo non amplius restituendi; Nihilominus communiter Doctores docent, restitutionem faciendam esse statim juxta dicenda quæst. 4. art. 3.; quia creditor regulariter est rationabiliter invitus talis dilationis factæ ex eo præcise capite, quod debitor speret emolumentum ex re aliena. In eo dumtaxat casu Sotus putat permitti posse restitutionem fieri per partes, quando scilicet debitor credit se aut non posse, aut non teneri ad totum simul restituendum. Quod si hanc credulitatem habeat, debet solum Confessarius illum advertere, ne animam suam decipiat; nisi forte Confessario evidenter constaret impossibilitatem illam esse inanem, & apparentem; tunc enim non debet illum absolvere: Quod si ex opinione probabili pœnitens putet hic, & nunc se non teneri, debet Confessarius accommodare se opinioni pœnitentis, si vere talis opinio sit probabilis, quamvis ipse contrariam sententiam sequatur. Ratio est, quia quando pœnitens est rite dispositus, debet absolvi; Est autem rite dispositus, si opinionem probabilem sequatur, quod non debeat restituere; ergo tunc absolvi debet.

III. Sequitur tertio, nec posse absolvi, qui vult differre restitutionem ad articulum mortis; aut si existens in articulo mortis, & potens commode per se ipsum restituere, mandet hæredibus, ut restituant: Nisi forte aliquando certo credatur id melius ab hæredibus faciendum, (quod tamen raro accidit) vel nisi restitutio in illo articulo facta pariat aliquod scandalum, aut periculum manifestandi delictum moribundi.

IV. Quæritur secundo, An, & quoties possit absolvi, qui promittit Confessario statim restituere, & deinde non restituit?

Respondeo, certum esse, quod impotens restituere absolvi debeat, si doleat de peccato, & proponat restituere, cum commode poterit. Qui tamen restituere poterit statim, profecto debuisset restituere antequam ad pedes Confessarii accederet, quia quælibet dilatio restitutionis, invito rationabiliter domino, est peccatum actuale; qui autem accedit ad sacramentum Pœnitentiæ, debet accedere immunis a quolibet peccato actuali. Quod si non advertens ad hanc obligationem non differendi amplius restitutionem, accedat ad Confessarium; doleat ex corde, & promittat statim post confessionem se restituturum, prima vice est absolvendus; nisi prudenter timeatur, aut quod non habeat verum propositum, aut quod non sit restituturus, unde melius sit illum dimittere, ut prius restituat, si restitutio statim fieri potest, & deinde ad absolutionem accedat: Si vero restitutio non potest fieri, nisi post longum tempus, non debet sine absolutione dimitti, quando habet verum propositum: Et hæc est praxis Ecclesiæ; tum quia speratur il-

lum facilius restituturum post gratiam absolutionis; tum etiam quia aliter exponitur periculo, quod non redeat ad Sacramentum Pœnitentiæ, & sic privetur magno fructu spirituali.

V. Neque obstat, quod Trident. sess. 25. cap. 12. præcipiat, ne absolvantur non solventes, aut impedientes decimarum Ecclesiis debitarum solutionem, nisi plena restitutione secuta; Nam Trident. loquitur de absolutione a censura in foro externo ob tale delictum inflicta; in hoc enim, & similibus casibus, in quibus scandalum oriretur, si delinquentes ante restitutionem ad Sacramenta reciperentur, præmitti debet restitutio: Et ideo in cap. *Quia*, *De Usuris*, prohibentur admitti ad communionem altaris usurarii manifesti, nisi prius restituant, aut idoneam dent cautionem de restituendo.

VI. Qui tamen semel absolutus cum promissione statim restituendi, deinde non restituit, non est facile iterum absolvendus ante realem restitutionem, sed cum eo agendum, sicut cum eo, qui promisit dimittere, verbi gratia, concubinam, ac vitare occasionem peccati, & deinde non vitavit. Si tamen iterum appareat magnus dolor, & firmius propositum, potest secunda vice benigne absolvi, ex Navar., Paludan., & aliis contra Cajet., Antonin., Armil.; Immo nonnulli etiam concedunt cum Valent., Ledesm., Sayr., Navar. contra communiorem, quod possit etiam tertia vice, & aliquando adhuc quarta absolvi, memores fragilitatis humanæ; eæ enim possunt circumstantiæ concurrere, & signa doloris apparere, ut non videatur pœnitens hic & nunc indignus absolutione, quamvis alias in proposito defecerit.

In praxi tamen rarissime hac doctrina utendum est, quia nisi restituat priusquam iterum ad Sacramentum accedat, qui alias in proposito defecit, impossibile moraliter est, quod habeat verum propositum restituendi statim post confessionem; Sicut dicitur de concubinario, nisi prius concubinam dimittat: Restitutio enim, & concubinæ dimissio præcedere debent Sacramentum; quod si prima, & secunda vice per accidens non præcedant, difficillimum est, quod tertia vice habeatur verum propositum restituendi, quin præcesserit restitutio. Quare blasphemare, & alia hujusmodi peccata, quæ dependent a fragilitate humana, & in subito impetu, & caloris æstu committuntur, fieri possunt sæpe post verum propositum non relabendi, & ideo possunt sæpius absolvi, qui in hæc peccata sæpius relabuntur, non tamen qui non restituit, aut concubinam non dimittit, cum hujusmodi peccata non ex fervoris æstu, sed veluti consulto committantur.

VII. Quæritur tertio, An Confessarius non obligans pœnitentem ad restitutionem, ut debet, teneatur ipse restituere?

Respondeo, certum esse, quod teneatur, si mala fide positive illum deobliget; Si vero solum omittat monere pœnitentem de obligatione restituendi, quando speratur fructus, sive non moneat ex malitia, eo quod directe intendat, ne pœnitens restituat, sive ex ignorantia crassa, seu ex negligentia, & lata culpa, probabile est ex Valent., & Bonac. disp. 1. quæst. 2. punct. 2., quod non teneatur ipse restituere, quamvis Confessarius sit Parochus, qui ex officio, & justitia teneatur instruere pœnitentem: Ratio est, quia non tenetur ex justitia curare bonum temporale creditoris, sed solum bonum spirituale pœnitentis.

Sed communior, & probabilior sententia Rosel., Navar., Sayr., & aliorum docet, quod ad restitutionem teneatur ipse Confessarius, etiam quando omittit mala fide monere pœniten-

tentem de obligatione restituendi, si Confessarius sit Parochus, qui ex justitia tenetur confessiones audire. Ratio est, quia hujusmodi Confessarius, (sicut etiam quicunque ex proprio munere confessiones audit) utpote medicus spiritualis, tenetur ex justitia curare morbos peccatorum; inter quos præcipuus est damnificatio injusta proximi; ergo si hoc non faciat, tenetur restituere damnum ex tali omissione secutum.

Nec refert, quod tale damnum non veniat in pœnitentem, cui per se est obligatus ex justitia, sed in creditorem, cui tantum est obligatus ex charitate. Nam, ut bene notat Petrus Navar. cum Sayr., ex intentione fidelium assignantium decimas Ecclesiæ, immo etiam ex intentione Ecclesiæ committentis Sacerdotibus officium Confessarii, illud non datur solum ad salutem animæ pœnitentis, sed etiam quod curam habeat, quantum fieri potest in illo judiciario foro spirituali, damnorum Reipublicæ, & injuriarum vitandarum, unde ad restitutionem tenetur, si hanc curam non habeat: Sicut judex si liberet bannitum, quem scit probabiliter facturum multa alia damna, tenetur ad restitutionem damnorum, quia in foro contentioso officium habet non solum puniendi delicta, sed etiam procurandi, ne ex delictis impunitis alteri damnum sequatur.

VIII. Præterea quamvis confessarius non teneretur ex officio immediate, & directe curare bonum temporale creditoris, tenetur tamen mediate, & indirecte, quatenus tenetur efficere, quantum in se est, ne pœnitens alios damnificet; quod satis est ad incurrendam obligationem restituendi damnum secutum ex omissione monitionis; quia satis est, ut ipse peccet contra justitiam; Illud enim damnum non aliter ad culpam Confessario imputaretur, nisi quia hic non facit, quod debet facere ex officio; hoc autem est peccare contra justitiam: Sicuti quamvis quilibet solum ex charitate, non ex justitia teneatur vitare damnum proximi; nihilominus, si illud inferatur a filio, vel servo, vel animali Titii culpa sua, tenetur Titius ad restitutionem; quia ex officio, & justitia tenetur immediate, & directe curare, ne filius, servus, vel animal damnum faciant, & mediate, ne alii damnum patiantur. Quare tam Episcopus, Parochus, aut Curatus, qui exercent munus confessarii cum stipendio, quam alii, qui sine stipendio confessiones audiunt, tenentur in casu adducto ad restitutionem; cum hoc solum discrimine, ex Sylvest. apud Suar. de Pœnit. disp. 32., quod illi, qui stipendium accipiunt, cum exerceant officium etiam in utilitatem propriam, tenentur ad restitutionem, etiam quando ex levi juridica culpa omittunt obligare pœnitentem: alii vero qui exercent munus præcise in bonum pœnitentis, tenentur solum de culpa lata, prout explicavimus articulo superiori.

QUÆSTIO II.

De Persona restituente.

PRima circumstantia restitutionis est, *Quis*; proinde spectata jam substantia, seu essentia restitutionis, descendimus ad considerandam personam, quæ restituere debet, quod duplici quæstione conficiemus; in hac enim tantum examinabimus Primo, Quisnam restituere teneatur ex injusta acceptione? Secundo, Quis teneatur ex re accepta? Tertio, Quid restituere teneatur possessor malæ fidei? Quarto, Quid possessor bonæ fidei? Quinto, Quid possessor dubiæ fidei? In sequenti vero quæstione inquiremus, quid restituere teneantur cooperantes ad damnum alterius.

ARTICULUS I.

Quisnam teneatur restituere ex injusta acceptione?

I. Ad restitutionem tenetur tam qui rem alienam sine justo titulo habet, quam qui damnum alteri injuste intulit; quod multipliciter contingere potest.

II. Recensentur præcipuæ actiones injustæ, quæ pariunt onus restitutionis.

III. Pretium simoniace acceptum restituendum est Ecclesiæ, vel probabiliter ipsi danti. Sic pariter eleemosynæ magnæ erogatæ fingenti paupertatem restituendæ sunt vel danti, vel aliis pauperibus. Munera pariter, quæ dantur Judici pro ferenda sententia justa.

IV. Qui aliquid a pupillo per contractum onerosum acquisivit, num teneatur jure naturæ illud restituere?

V. Qui alium impedit a consecutione boni debiti ex justitia, ad restitutionem tenetur; Sicut etiam si quis malis artibus illum impediat ab alterius boni consecutione.

VI. Quid si quis impediat alicui consecutionem officii publici, aut Beneficii, aut quod ex ærariis publicis debetur pauperibus?

VII. Divertens fluvium cum alterius damno tunc ad restitutionem tenetur, quando id non facit ob propriam utilitatem, sed in damnum proximi. At non tenetur ad restitutionem, si bonis artibus impediat pauperi eleemosynam ex odio erga illum.

VIII. Qui malis artibus impedit, ne fiscus acquirat jus ad pœnam pecuniariam, non tenetur ad restitutionem.

I. CErtum est universim, omnem, & solum illum teneri ad restitutionem, qui est causa damni alterius contra justitiam, vel quia rem alienam sine justo titulo habet, vel quia alteri damnum intulit sive verbis, sive factis, sive positive, puta aliquid auferendo, vel destruendo, sive negative, hoc est injuste impediendo alterius bonum; sive immediate, hoc est per seipsum, sive mediate, hoc est cooperando per alios, jubendo, consulendo, adulando, receptando, participando, non clamando, non obstando, non manifestando. Ratio doctrinæ est, quia duplex est radix restitutionis, ut supra ostendimus, ex Re accepta, & ex Injusta

sta acceptione; ergo qui rem alienam sine justo titulo habet, & sic est causa damni alterius, tenetur ex re accepta; qui vero damnum alteri intulit contra jus illius omnibus modis prædictis, tenetur ex injusta acceptione. Hic quærimus de restitutione facienda ex injusta acceptione; In sequenti vero articulo de facienda ob rem acceptam.

II. Quæritur nunc primo, Quænam sint præcipuæ injustæ actiones, ex quibus oritur obligatio restituendi?

Respondeo, esse furtum, seu acceptionem injustam rei alienæ, homicidium, bellum injustum, stuprum, adulterium, detractionem, & omnes alias offensiones in bonis vitæ, honoris, fortunæ, & famæ. Præterea oritur etiam obligatio restituendi ex injusta acceptione, quando res aliena accipitur sine justo titulo, ut est acceptio usurarum, pretii simoniaci, eleemosynæ titulo paupertatis fictæ: Acceptio etiam rei alienæ per contractum iniquum; ut si res vendatur pretio injusto, aut si quis contrahat cum pueris, cum religiosis, cum servis, qui non habent dominium rerum. Est etiam actio injusta impedire malis artibus, videlicet vi, vel fraude, mendaciis, dolo, ne aliquis bonum aliquod consequatur, ad quod jus non habet, verbi gratia eleemosynam, hæreditatem, &c. Secus vero si precibus, vel bonis artibus, quamvis ex odio id fiat. Demum est actio injusta cooperari ad damnum alterius mandando, consulendo, &c., & aliis viis, quæ illis versibus continentur.

Jussio, Consilium, Consensus, Palpo, Recursus,
Participans, Mutus, Non obstans, Non manifestans.

III. Colliges hinc primo, eum, qui simoniam commisit, præter sacrilegium, excommunicationem, & privationem beneficii venditi, vel empti, contrahere etiam obligationem restituendi pecuniam acceptam. Ratio est, quia res spirituales non sunt vendibiles, unde sine justo titulo acciperetur pecunia propter illas.

Dubitatur tamen, Cuinam restituenda sit pecunia simoniace accepta? D. Th. putat, quod Ecclesiæ, cui facta est injuria, vel pauperibus. Sanch. tamen apud Dian. part. 4. tract. 4. resol. 167., quod ante judicis sententiam restituenda sit illi, qui eam dedit. Utraque sententia est probabilis.

Colliges secundo, restituere debere eum, qui fingendo paupertatem, eleemosynam extorquet. Ratio est, quia sine justo titulo accipit rem alienam invito domino. Granad. tamen cum Dian. part. 5. tract. 8. resol. 21. putat id procedere solum in eleemosynis magnis, & extraordinariis, quæ darentur, verbi gratia, fingenti se Episcopum expulsum, vel captivum, non vero in parvis, & ordinariis, quæ dari solent ostiatim mendicantibus; istis enim eleemosyna non videtur dari sub ea conditione mente retenta si est pauper, sed absolute, & sine ullo onere, potius ex charitate, quam titulo paupertatis.

Dubium vero est; Num magnæ illæ eleemosynæ restituendæ essent danti, an aliis pauperibus, aut loco pio? Vasq., & Pal. putant, quod danti, quia dans voluit huic, non alteri pauperi eleemosynam dare. Alii putant etiam probabiliter, quod debeant restitui aliis pauperibus, aut loco pio; quia qui dedit, non respexit nisi rationem genericam paupertatis ex amore Christi Domini; Unde pauperes acquisierunt jus ad talem eleemosynam. Qui vero magnam eleemosynam habuit, fingendo consanguinitatem, tutius est ex Mendo restituere illam danti potius, quam alteri consanguineo pauperi, cui forsan nollet eam

eam donationem facere is, qui donavit.

Colliges tertio, restitui debere munera, quæ accipiunt Judices pro ferenda sententia justa, & quodcumque accipitur pro opere alias debito ex justitia; nisi aliquando detur ex magna liberalitate, gaudio, & gratitudine, neque id prohibeatur lege positiva, ut prohibetur Judicibus. Ratio illationis est eadem, quia scilicet sine ullo titulo justo acciperetur res aliena invito domino; Etenim dominus non sponte, sed coacte illa offert, ut offeruntur latroni, ne noceat. Quod si judex aliquid accipiat pro ferenda sententia injusta, patrato scelere non tenetur restituere illud, quamvis debeat resarcire damnum; sicut nec debet restitui quodcumque exhibetur pro opere alias debito ex charitate, aut ex alia virtute, ut dicemus quæst. 4. art. 4., & 5.

IV. Colliges ultimo, restitui debere quicquid acquiritur per contractum etiam onerosum initum cum pueris, servis, religiosis, & aliis non habentibus dominium, aut liberam administrationem rerum suarum. Notandum tamen ex Laym., & Dian. part. 3. tract. 5. resol. 44. quod pupillus habens sufficientem ætatem ad consensum, (quæ inmare est decem, in fœmina novem annorum cum dimidio) si contractum onerosum sine tutore, aut curatore ineat circa res suas mobiles, probabiliter teneatur de jure naturæ stare tali contractui; quamvis possit uti beneficio restitutionis in integrum juris Civilis, ex leg. *Stichum*, ff. *De solutionibus:* Unde fit eum, qui aliquid a pupillo hujusmodi per contractum onerosum acquisivisset, posse id sibi retinere, donec juris civilis beneficio repetatur. Quia tamen opposita sententia est etiam probabilis, idcirco poterit etiam pupillus, quæ debet per hujusmodi contractum non solvere, (nisi juramentum adhibuerit) aut si solvit, compensare.

V. Quæritur secundo, Quando universim ad restitutionem teneatur, qui impedit aliquem a consecutione alicujus boni?

Respondeo, teneri ad restitutionem eum, qui impedit alicui precibus, consilio, adulatione, & suasione, & qualibet alia via id, quod illi debetur ex justitia; ut si quis suasione, & precibus obtineat, ne alicui solvatur legatum, quod illi debetur: Contra vero, qui impedit alicui consecutionem alicujus boni non debiti ex justitia, verbi gratia consecutionem eleemosynæ, aut beneficii, tenetur ad restitutionem, solum si id faciat actione mala contra justitiam, puta mendaciis, fraude, dolo, &c., non tamen si impediat actione mala contra charitatem, puta precibus, exhortationibus, pollicitationibus, etiamsi ex odio alterius id faciat. Ratio est, quia vi, & fraude violatur libertas collatoris, in qua erat situm jus alterius conditionale ad tale bonum, videlicet si collator vellet dare: Precibus vero, & blanditiis tale jus non violatur, ut communiter docent apud Dian. part. 3. tract. 5. resol. 33. Notat tamen uterque Navar., & Covar., quod probabiliter etiam ad restitutionem teneatur ea impediens lacrymis, & precibus importunis, quippe quæ non minus, quam minæ, & metus, vim inferre solent: Et quia preces Superioris æquivalent jussui, & ob reverentiam, ac metum sæpe non minus cogunt, quam aliorum minæ, ideo Superiores impedientes precibus alicui consecutionem boni, etiam non debiti ex justitia, sed ex liberalitate, tenentur ad restitutionem, ex Petro Navar. lib. 3. cap. 5.

VI. Colliges ex dictis primo ex Dian. part. 5. tract. 6. resol. 33. quod

quod quia aliqua bona communia sunt ordinata in bonum publicum, ut officia, beneficia, &c., aliqua principaliter ordinata sunt in bonum privatum, ut æraria publica, montes pietatis, a quibus, verbi gratiâ, danda est singulis annis mensura quædam frumenti aut omnibus, aut determinatis pauperibus, ideo si impediat quis alicui bonis artibus, videlicet per preces, & munera consecutionem primorum bonorum, non tenetur ad restitutionem, secus vero si impediat consecutionem secundorum. Ratio est, quia ad hæc, & non ad illa bona communia singuli habent suum jus strictum, propter quod sua pars debetur: Si tamen montes pietatis non debeant quicquam dare personis determinatis, sed solum aliquibus pauperibus vage, & tu sine fraude obtineas, ut potius Petro pauperi, quam Paulo aliquid detur, non peccas contra justitiam; immo simpliciter non peccas, si id facias ex bono fine, unde ad restitutionem non teneris; cum nemo in particulari habeat jus ad tale bonum.

Colliges secundo cum communi apud Dian. part. 3. tract. 6. resol. 33., quod impediens quocumque modo, ne beneficium, officium, &c. conferatur indigno, ad nullam restitutionem tenetur, quia indignus nullum habet jus ad illa: Impediens vero, ne conferatur æque digno, aut dignioribus extra concursum, neque ad ullam restitutionem tenetur, si id faciat precibus, aut bonis artibus, quia æque digni, & digniores nullum habent jus ad illa, etiamsi peccet contra justitiam distributivam, qui ea confert dignis, omissis dignioribus; Contra vero si impediat per fraudem, & vim, tenetur restituere æque dignis, aut dignioribus juxta spem, quam isti habebant, obtinendi beneficium, aut officium.

Si quis vero precibus procuret, ut ea conferantur indigno, tenetur solum de damno secuto Ecclesiæ, aut Reipublicæ, quibus solum fit injuria; Si tamen id procuret per fraudem, non solum restituere debet Ecclesiæ, vel Reipublicæ, sed etiam dignis, quibus pariter fit injuria juxta spem, quam habebant. Et quidem primo loco ad restitutionem tenetur indignus, qui obtinuit beneficium, vel officium secundo loco collator, tertio suasor.

VII. Colliges tertio, non teneri ad reparationem damni secuti eum, qui torrentem, seu flumen avertit, ne ad vicinum perveniat, dummodo hoc non faciat animo, ut illi noceat, sed ut sibi prosit; ut habetur in *leg. 2. ff. de Aqua pluviali arcenda*. Ex quo a contrario sensu Doctores inferunt, quod si hoc faciat ex malo animo sine ulla sua utilitate, teneatur de damno, non quidem ob malum animum, sed quia unusquisque habet jus, ne sibi hujusmodi bona impediantur sine ulla propria utilitate. Idem dicitur, si quis sine sua utilitate attollat altius suum ædificium, quo lumen ædificio vicino impediatur, aut si impediat, ne venæ aquarum ad puteum vicini divertant. Unusquisque enim ad hujusmodi bona jus habet, ne sibi impediantur sine propria utilitate: At si quis ex malo animo sine sua utilitate impediat precibus, ne alicui detur eleemosyna, non tenetur ad restitutionem, quia pauper ad eleemosynam nullum jus habet.

Colliges quarto, Impedientes fiscum, aut alium a consecutione pœnæ pecuniariæ debitæ ex delicto, verbi gratia impediendo sententiam, aut non manifestando delictum, non teneri ad restitutionem, etiamsi fraude, & mendaciis impediant, ut docet Less., & alii communiter apud Dian. part. 3. tract. 6. resol. 35. Ratio est, quia pœna non est debita ante sen-

tentiam; ergo impediens sententiam solum impedit, ne acquiratur jus, non vero violat jus acquisitum; ergo non tenetur ad restitutionem; Idemque dicendum probabiliter de pœna conventionali; nam nisi aliud exprimatur, intentio contrahentium videtur esse, quod non debeat solvi, nisi post sententiam judicis, ut docet Sanch de Matrim. lib. 1. disp. 37. contra Regium apud eundem Dian.

Dices; Qui mendaciis impedit aliquem a consecutione alicujus boni, etiamsi non debiti ex justitia, tenetur ad restitutionem; ergo quamvis ante sententiam judicis non detur jus ad pœnam, seu ad centum, verbi gratia, quæ in pœnam delicti debet reus solvere, tamen qui mendaciis impedit, ne feratur sententia, & acquiratur a fisco jus ad talem pœnam, tenetur pariter ad restitutionem.

Respondeo cum Less. lib. 2. cap. 12. dub. 18. nego consequentiam. Ratio est, quia quilibet habet jus ad tuenda propria bona, non secus ac ad tuendam vitam. Quare sicuti qui mendaciis obtinet, ne spolietur vita, peccat quidem mentiendo, sed non peccat contra justitiam, ita qui mendaciis obtinet, ne propriis bonis spolietur, ad quæ alter non habet adhuc jus (sicut fiscus non habet jus ad bona delinquentis ante sententiam Judicis) non peccat contra justitiam, & consequenter non tenetur ad restitutionem: Quod vero impediens mendaciis ac fraudibus, ne quis bonum non debitum ex justitia assequatur, peccet contra justitiam, & ad restitutionem teneatur, supra ostendimus. Quamvis enim ad isthæc bona nemo habeat jus strictum; quilibet tamen jus strictum habet, ne malis artibus eorum assecutio sibi impediatur.

Notandum tamen, in dictis casibus non esse restituendum totum, sed partem ejus boni, cujus consecutio impedita est, ut docent uterque Navar., & alii contra Sot., & Mercad. Ratio est, quia non tantum valet res, quæ possidetur, quantum res, quæ speratur, seu spes rei possidendæ: ergo qui per fraudem, verbi gratia, impedit, ne pauper consequatur eleemosynam centum aureorum, non debet restituere centum aureos, sed solum quanti æstimatur ista spes habendi centum aureos; aliquando enim pluris, aliquando minoris æstimatur, prout spes est proximior, vel remotior.

ARTICULUS II.

Quisnam restituere teneatur ex re accepta?

I. Ex re accepta consurgit onus restitutionis, sive ea extet post furtum, seu post contractum iniquum, sive res aliena extet absque tua culpa pœnes te.

II. Res inventa num sint danda pauperibus?

III. Thesauri inventi jure naturæ sunt primi occupantis; leges tamen civiles diversimode de iis disponunt. Num leges istæ obligent in conscientia?

IV. Quare acquisita per delictum, domino non comparente, retineri non possunt?

V. Res bona fide empta a fure probabiliter ab emptore restitui potest furi, si aliter pretium recuperare non possit restituendo illam domino. At non potest alteri vendi ad pretium recuperandum.

VI. Num peccet solum contra charitatem, an etiam contra justitiam, qui reddit gladium domino furioso, quo ille abusurus est adversus vitam innocentis?

VII. Res aliena empta bona fide, si functionem recipiat, domino compa-

parente, non est illi restituenda; nisi forte cum modica propria re sit immixta.

I. QUæritur primo, In quibusnam casibus universim oriatur onus restitutionis ex Re accepta?

Respondeo, oriri tam ex re inique accepta, verbi gratia per furtum, per contractum iniquum, &c., quando res adhuc extat; quam ex re aliena bene accepta, seu quæ absque ulla tua culpa ad te pervenit, invito domino; Verbi gratia si res aliqua inveniatur, aut si bona fide res furtiva ematur, aut accipiatur a fure; aut si bona fide possideatur res aliena ante terminum præscriptionis, vel usucapionis; de quo fuse agendum quæst. 6., ubi de Præscriptione.

II. Quæritur secundo, Num res inventæ retineri possint, quousque dominus compareat, an dandæ sint pauperibus?

Respondeo, Salon., Bonac., & alios communiter apud Dian. part. 2. tract. 17. resol. 5. putare, quod si post debitam diligentiam dominus non compareat, dandæ sint pauperibus ex consuetudine jam recepta, fundata in dominorum voluntate rationabiliter præsumpta, ut scilicet res amissæ prosint suis animabus, quando aliter sibi prodesse non possunt; vel saltem prosint pauperibus, aut Reipublicæ. Sot. vero, Navar., & alii apud eundem Dian. probabiliter putant retineri posse ab inventore; quia in jure perinde est dominum ignorari, ac rem nullius esse.

III. Hinc thesauri inventi jure naturæ sunt primi occupantis, quamvis per consuetudinem, aut per leges possit aliud ordinari. Leges autem civiles circa thesauros inventos ita de facto disponunt. Primo, ut si thesaurus inveniatur in loco proprio, sit inventoris. Secundo, si in loco alieno ex industria inveniatur sine consensu domini, sit domini loci. Tertio, si in loco alieno casu, sit dimidium inventoris, dimidium domini loci. Quarto, si in loco publico, dividatur inter fiscum, seu Civitatem, & Inventorem. Quinto, si in Ecclesia, vel loco sacro, dividatur inter Prælatum, & inventorem. Sexto, si per artes magicas, applicetur fisco. Has vero leges non obligare in conscientia putant Caramuel, & Sylvest.; Unde qui scit in agro alieno esse thesaurum, potest agrum illum emere secundum communem æstimationem, & thesaurum sibi appropriare; ita tamen ut si deprehendatur, luere debeat pœnas impositas adversus transgressores istarum legum.

IV. Opponit Molin. contra Sot., si res inventa posset retineri, & non dari pauperibus, quando dominus reperiri non potest, (eo quod videatur dominus velle rem suam servari apud inventorem, ut si forte compareat, possit sibi restitui,) sequeretur, quod etiam possent retineri acquisita ex delicto, verbi gratia ex furto, aut usura, quando dominus ignoratur. Sequela est falsa; ergo & id unde sequitur.

Respondeo cum Tambur. lib. 8. tract. 4. cap. 1. negando sequelam. Disparitas est, quia non est præsumendum, quod dominus velit, ut fur, qui fuit sibi injurius, fruatur suis bonis per injustitiam arreptis: Econtra si bona fide illa habuerit. Quare certum est, quod qui mala fide rem alienam possidet, non comparente domino post debitam inquisitionem, debet illam restituere pauperibus, vel operi pio applicare, ex cap. *Cum tu, De usuris.*

V. Quæritur tertio, Si res aliena, verbi gratia equus, ematur bona fide a fure, cuinam sit restituendus, furi ne ad recuperandum pretium, an vero ipsi domino; præsertim si certum

sit, quod fur non sit illum restituturus domino?

Respondeo, Molin., & Azor. docere, quod restituenda sit domino, quia res clamat ad dominum, quamvis possit emptor suum pretium repetere a fure, non tamen a domino: Quod si recuperare non potest, imputet suo infortunio. Vasq. tamen, Rebell., Lug. apud Tambur. loc. cit. probabiliter putant posse restitui furi, quando emptor non posset aliter recuperare pretium restituendo rem illam domino. Ratio est, quia qui tenetur restituere rem bona fide acceptam, non videtur cogendus restituere illam cum suo damno, ut diximus quæst. 1. art. 3. Quare satis est, si reponat equum in eo statu, in quo erat, reddendo illum furi, a quo pretium recuperet. Si tamen Titius a fure habuit equum gratis, seu per donationem, non potest illum restituere furi, sed domino, quia nullum damnum patitur, si restituat domino, ad quem res clamat. Eodem modo si Titius furatus sit equum ab alio fure, restituere debet illum domino, non proprio furi.

Opponitur primo; Si dominus equi compareret coram judice, certe Judex decerneret equum reddi domino, non furi, quamvis emptor non possit suum pretium recuperare; ergo in conscientia domino reddendus est.

Respondeo, concesso antecedente, nego consequentiam. Ratio est, quia judex, ne detur ansa fraudibus, supponit equum mala fide emptum esse, & ideo adjudicat illum domino: Quare si in conscientia bona fide emptus sit, non tenetur emptor reddere domino, si non possit aliter pretium suum a fure recuperare.

Opponitur secundo. Si emptor posset reddere equum furi ad servandum se indemnem, posset pariter vendere alteri, si non posset aliter pretium suum recuperare. Consequens non admittitur; ergo nec antecedens.

Respondeo, nego sequelam. Disparitas est, tum quia talis venditio esset injusta, tum etiam quia reponeretur equus in novo periculo, in quo non erat, quando emptus fuit.

VI. Opponitur tertio. Non potest reddi gladius domino furioso, qui illo abusurus est ad alium occidendum; quia debitor gladii, restituendo illum cooperaretur peccato furiosi; ergo neque potest equus reddi furi, qui illum non est restituturus, quia pariter haberetur cooperatio cum peccato illius.

Respondeo, nego consequentiam. Disparitas est, quia si non reddatur gladius furioso, debitor nullum patitur damnum: Contra vero si equus non reddatur furi, emptor patitur damnum, eo quod non possit aliter, ut supponimus, suum pretium recuperare; Nemo autem tenetur procurare bonum temporale alterius cum æquali suo damno. Præterquamquod quando cooperatio cum peccato alterius est remota, sufficienter excusatur cooperans, ne damnum temporale patiatur; Cooperatio autem cum peccato furis nolentis restituere videtur remota; Cooperatio vero cum peccato domini furiosi esset proxima. Unde Less. lib. 2. cap. 16. dub. 4. putat, quod reddens gladium domino furioso non solum peccet contra charitatem juxta sententiam Molin., sed etiam contra justitiam, quia est veluti complex delicti furiosi, & non se habet mere negative, sicut se haberet, si solum non defenderet innocentem, in quo casu solum peccaret contra charitatem.

VII. Quæritur tertio, Si res aliena mixtibilis, verbi gratia frumentum, &c., bona fide ematur a fure, & deinde misceatur cum proprio frumento, debetne illud restitui, quando dominus innotescit?

Re-

Respondeo negative cum communi apud Tambur. lib. 8. tract. 3. cap. 3. Ratio est, quia de rebus, quæ functionem recipiunt, seu quæ per immixtionem cum propriis non possunt amplius discerni, ut est pecunia, frumentum, gallina, acquiritur statim dominium per hoc solum, quod immiſceantur cum propriis, cum onere tamen id restituendi, in quo quis factus est ditior. Cum autem in casu nostro, qui emit bona fide a fure, & illud immiscuit cum proprio, non sit factus ditior, sequitur, quod non teneatur illud restituere, quando dominus apparet; Non enim restituere debet ratione injustæ acceptionis, quia emit bona fide; Neque ratione rei acceptæ, quia talis res accepta functionem recipiens per immixtionem evasit propria, cum onere solum restituendi id, in quo factus est ditior; Qui autem illam emit, non est factus ditior; ergo non debet quicquam restituere.

Quod si res aliena possit discerni, aut cum adeo modica re propria sit immixta, ut moraliter non dicatur immixta, eo quod parum pro nihilo reputetur, (ut si centum modios frumenti cum parva tua mensura immiſceas,) quia in tali casu extat in individuo res aliena, quæ semper clamat ad dominum, procul dubio restituenda est domino, aut ad summum furi, juxta dicta quæsito superiori, si aliter pretium tuum recuperare non possis.

ARTICULUS III.

Quid restituere teneatur Possessor malæ fidei?

I. Quinam dicatur Possessor malæ, aut bonæ, aut dubiæ fidei?

II. Possessor dubiæ fidei comparatur possessori malæ fidei, si dubium præcesserit possessionem rei alienæ; at si subsequatur, comparatur possessori bonæ fidei.

III. Malæ fidei possessor restituere debet, præter rem, etiam damnum secutum domino, ac lucrum, quod cessavit, necnon fructus rei naturales, & mixtos; non tamen quod dominus lucraturus esset ex turpi usu suæ rei.

IV. Quinam dicantur fructus rei naturales, quinam industriales, quinam mixti?

V. Si res furtiva cum rebus propriis misceatur, nec illa sit discernibilis, quid est restituendum domino?

VI. Quid restitui debet, si res aliena in manu furis deterioretur? Quid si dominus illam deinde pluris venditurus esset, quam tunc valeret?

VII. Potest aliquando fur ex furto lucrum reportare.

VIII. Qui in navi projicit poculum aureum alienum, quod simul cum navi mox erat submergendum, probabiliter non tenetur quicquam restituere: Secus vero si rapiat rem mox ab alio fure rapiendam.

IX. Quinam fructus rei furtivæ debent a fure domino restitui? Et quid de melioramentis, sive necessariis, sive utilibus, sive voluptuariis?

X. Restitui debet a fure præter rem furtivam, tam interesse ordinarium, quam extraordinarium; & quidem etiamsi a Creditore de illo non moneatur.

XI. Qui restituere debet, & non ex delicto, sed ex mutuo, emptione, &c., & culpabiliter differt solutionem, probabiliter ad interesse extraordinarium non obligatur, si monitio non præcedat.

XII. Fur, qui per aliquod tempus inculpabiliter non restituit, num teneatur ad interesse illius temporis?

1. Pos-

I. POſſeſſor rei alienæ vel eſt malæ, vel bonæ, vel dubiæ fidei. Dicitur Poſſeſſor malæ fidei, qui retinet rem alienam credens ſe nullum juſtum titulum habere ad illam retinendam, vel quia illam furatus eſt, vel quia accepit a fure, vel quia bona fide accepit, & deinde novit eſſe alienam; vel demum quia ignorat rem illam eſſe alienam, ſed ignorantia craſſa, & affectata, quæ non excuſat a peccato mortali. Econtra Poſſeſſor bonæ fidei dicitur, qui bonam fidem, ſeu credulitatem habet, quod res, quam poſſidet, non ſit aliena; Unde de hoc debet habere ignorantiam invincibilem, ſeu probabilem. Demum dicitur Poſſeſſor dubiæ fidei is, cui non conſtat rem eſſe ſuam, nec conſtat eſſe alienam.

Differt itaque poſſeſſor malæ a poſſeſſore bonæ fidei, quod ille cum teneatur ad reſtitutionem non ſolum ratione rei acceptæ, ſed etiam ratione injuſtæ acceptionis, nullo unquam tempore poſſit in rebus mobilibus uſucapere, aut in immobilibus præſcribere, ex cap. *Poſſeſſor, De regul. juris in* 6. Econtra poſſeſſor bonæ fidei poteſt uſucapere in rebus mobilibus poſt triennium, & poſt ſpatium triginta, vel viginti annorum poteſt præſcribere in immobilibus, juxta varium genus rerum præſcriptibilium, ut dicemus quæſt. 6., itaut ſi poſt tale tempus compareat verus dominus, poſſeſſor bonæ fidei non teneatur reſtituere.

II. At poſſeſſor dubiæ fidei, ſi cum dubia fide rem accipit, comparatur poſſeſſori malæ fidei, & ratione etiam injuſtæ acceptionis tenetur reſtituere ſaltem pro ratione dubii, ut dicemus art. 5. Si tamen poſtquam rem alienam bona fide poſſederit, incipiat dubitare an res ſit aliena, & poſt debitam diligentiam non conſtet, quod ſit aliena, poteſt illam ſibi retinere, & comparatur poſſeſſori bonæ fidei; eo quod in dubiis melior ſit conditio poſſidentis; Nec dubium ſuperveniens interrumpit poſſeſſionem bonæ fidei in ordine ad uſucapionem, vel præſcriptionem, ut docet Medin. de reſtitutione quæſt. 16., Covar., & alii contra Adrian, Sot., & alios: Etenim in cap. *Si Virgo* 34., *quæſt.* 1. dicitur: *In jure prædiorum tamdiu unuſquiſque poſſeſſor bonæ fidei dicitur, quamdiu ſe poſſidere ignorat alienum*. Qui autem dubitat, jam ignorat rem eſſe alienam; ergo non interrumpit poſſeſſionem bonæ fidei. His explicatis, de Poſſeſſore malæ fidei inquiremus Primo, Quid debeat univerſim reſtituere? Secundo, Quid reſtituere debet, ſi res furtiva deterioretur, aut conſumatur? Tertio, Quoſnam fructus rei furtivæ debet reſtituere? Quarto, Quodnam intereſſe, ſeu damnum emergens, aut lucrum ceſſans creditori?

III. Quæritur itaque primo, Ad quid teneatur Poſſeſſor malæ fidei?

Reſpondeo, poſſeſſorem malæ fidei, verbi gratia, furem, aut damnificatorem formaliter injuſtum, teneri primo ad reſtitutionem rei furtivæ, ſi extet, vel valoris, & pretii, ſi non extet, etiamſi caſu fortuito conſumpta, aut amiſſa ſit. Secundo, tenetur reſarcire omne intereſſe, ſeu damnum ſecutum, & lucrum, quod ceſſavit domino propter talem damnificationem; propterea præter rem, vel pretium rei tenetur reſtituere omnes fructus illius naturales, & mixtos, tam perceptos, quam non perceptos, ſi diligens dominus eſſet illos percepturus, deductis expenſis neceſſariis. Ratio eſt clara, quia te poſſidere rem alienam mala fide eſt cauſare inæqualitatem inter te, & proximum, ſeu eſt efficere, ut dominus habeat minus de rebus ſuis, & tu majus de tuis, quod eſt contra juſtitiam; ergo ex virtute juſtitiæ teneris omne damnum proximo illatum reparare, ut ponatur æqua-

qualitas debita; nisi autem omnia enumerata restituantur, non reparatur omne damnum; ergo omnia hæc restituenda sunt.

Hinc infertur, quod qui, verbi gratia, ex vinea injuste usurpata colligit decem dolia vini, debeat non solum vineam, sed etiam totidem dolia restituere; & si dominus collecturus erat viginti dolia, ad viginti tenebitur fur, quamvis ipse collegerit solum decem, vel nullum. Si tamen dubium est, an dominus collecturus esset decem, aut quindecim, aut viginti, quando æque spes erat colligendi viginti, ac periculum colligendi solum decem, restituenda sunt quindecim, quia spes colligendi plus, videlicet viginti, compensatur cum æquali periculo colligendi minus, videlicet decem. Quod si spes præponderet periculo, aut viceversa, tunc plus, vel minus pro arbitrio prudentis viri restituendum est. Item qui furatur equum ab eo, qui solitus erat illum quotidie locare quinque argenteis, præter equum restituere debet hos quinque. Similiter qui ex carentia suæ pecuniæ furto sublatæ non negotiatur, debet habere a fure lucrum cessans judicio prudentis viri, & damnum emergens, si scilicet ex eadem carentia coactus est accipere pecuniam sub usuris, vel res suas minori pretio vendere.

Infertur secundo, quod si fur locet equum, quem furatus est, debeat etiam pretium locationis restituere, quamvis dominus equi non fuerit solitus equum locare. Ratio est, quia tale pretium non est fructus meræ industriæ, ut communiter docent contra Navar. apud Dian. part. 3. tract. *6.* resol. 14. Immo ad id tenetur, quamvis fur tale pretium locationis statim dissipasset, nec ex eo factus esset ditior, quia equus fructificavit domino suo; ergo pretium locationis dissipatum a fure erat domini, atque adeo domino debet restitui. Putat tamen Tambur. cum aliis, quod si fur bona fide pretium locationis dissipet, nec ex eo factus sit ditior, non teneatur ad illud restituendum, si dominus equi non esset equum locaturus; non enim teneretur ad restitutionem ex re accepta, quia jam non habet; neque ex injusta acceptione, quia nullum damnum intulisset domino.

IV. Ad pleniorem intelligentiam sciendum, fructus rei alios esse Naturales, alios Industriales, alios Mixtos. Dicuntur fructus Naturales, seu absolute fructus rei, qui suapte natura ab ipsa re producuntur sine industria hominum, aut saltem cum modica; Tales sunt pullus ex equa, herba ex campo sylvestri, glans ex arbore non culta. Dicuntur Industriales, seu meræ industriæ, qui ex mera hominum industria proveniunt, itaut ad tales fructus res solum deserviat tanquam merum instrumentum; tale est lucrum ex pecunia exposita negotiationi, vel lucro; pecunia enim de se est sterilis, & infructifera. Demum dicuntur fructus Mixti, qui partim ex ipsa rei natura, partim ex industria hominis proveniunt, ita tamen, ut si industria sit modicissima, dicantur pure naturales, si maxima, dicantur pure industriales; si vero industria sit magna, aut parva, aut mediocris, dicantur mixti; tales sunt vinum, oleum, segetes, lac, caseus, &c. Et ad hoc genus reducuntur fructus civiles, ut est pretium locationis equi, vel domus; Etenim ad tale lucrum concurrit equus, vel domus simul cum industria locantis.

His explicatis dicimus, non solum fructus naturales, sed etiam mixtos restituendos a fure, (detractis expensis necessariis,) eo quod tales fructus ab ipsa rei natura saltem inadæquate proveniunt; cum autem quælibet res domino fructificet, ideo domino re-

sti-

ſtituendi ſunt : Econtra fructus mere induſtriales, quia non ſunt ipſius rei, ſed induſtriæ furis, concurrente re ſolum tanquam inſtrumento, ideo ſi non reſtituantur, non proinde dominus habet minus de rebus ſuis, ac proinde non debent reſtitui; Quamvis reſtitui debeant, tanquam lucrum ceſſans, omnes fructus, quos ex induſtria ſua dominus percepiſſet, ut dicemus infra.

Notandum tamen hic ex Tambur. cap. 2. §. 7., quod ſi dominus percepturus eſſet fructus ex turpi uſu rei ſuæ, non tenetur fur illos reſtituere, ſi fructus percipiendi eſſent ex ipſo peccato, verbi gratia, ex eo, quod danda eſſet pecunia ad uſuram, ex leg. *Fructus*, ff. *De rei vindicat.* Ratio eſt, quia hujuſmodi fructus non ſunt fructus rei, ſed humanæ malitiæ, nec jura patrocinantur delinquentibus: Contra vero, ſi dominus percepturus eſſet fructus, peccando quidem, ſed non ex ipſo peccato, hoc eſt ex uſu ipſius rei, qui per accidens cum malitia conjungitur, verbi gratia, ſi dominus cum peccato locaturus eſſet domum meretrici, aut luſoribus, tales fructus reſtituendi ſunt a fure, cum non ſint fructus humanæ malitiæ, ſed ipſius rei; quamvis per accidens cum malitia conjungantur.

Rogabis primo, An debeat aliquid reſtitui domino præter enumerata, præciſe propter injuriam, quæ illi fit per furtum?

Reſpondeo cum Dicaſtil. negative, ut conſtat ex uſu; niſi tamen præter furtum acceſſerit contumelia, vis, &c. Ratio eſt, quia ſi quid reſtitui deberet præciſe propter injuriam irrogatam ex furto, id eſſet petitio veniæ; hæc autem vel non ſolet exigi a domino, vel facile remittitur, dummodo rem ſuam dominus recuperet.

Rogabis ſecundo, Si res furtiva extat, ſed permixta cum aliis rebus furis, ipſane, an ejus pretium reſtitui debet?

Reſpondeo, certum eſſe, quod debeat domino reddi res ſua in individuo, quando reddi poteſt, niſi aliquando credatur æque contentus, quod alia ſimilis reſtituatur; ut ſi pro una pecunia reddatur alia ſimilis, quæ æque æſtimetur. Si tamen res furtiva non poſſit amplius reddi in individuo, eo quod ſit conſumpta, certum eſt, quod ejus valor reſtituendus ſit: Si vero ſit immixta cum aliis rebus furis, itaut diſcerni non poſſit, verbi gratia ſi frumentum cum frumento admiſceatur, tunc res furtiva tranſit in dominium furis, ex leg. *Si alicui*, ff. *De ſolutionibus*; Et ſolum dominus habet jus, ut ſibi reddatur æquivalens vel ex illo cumulo, vel aliunde.

V. Notandum tamen, quod ſi res magna furtiva miſceatur cum modiciſſima propria, non acquiritur a fure dominium illius rei furtivæ, quia, ut ſupra diximus, parum pro nihilo reputatur. Si vero res furtiva diſcerni quidem poſſit, ſed non ſeparari a rebus propriis furis, verbi gratia, ſi in tela aliena fur faciat pretioſiſſimam picturam, aut ſi in contexenda veſte fur miſceat fila ſua cum panno alieno; in tali caſu res tota evadit illius, cujus eſt res principalior, & alteri debetur pretium rei ſuæ; Verbi gratia, quia pictura principalior eſt, quam tela, tota tabella evadit furis, qui reſtituere debet domino pretium telæ; & quia pannus eſt principalior, quam filum, tota veſtis debetur domino, a quo furi reddendum id, quod pluris valet veſtis ſupra pannum. Si demum neutra eſt res principalior, uterque habet dominium in ſolidum; dominus tamen poterit vel pretium rei ſuæ recuperare, vel illam ſibi uſurpare, & reddere furi, quod ultra eſt.

VI. Quæritur ſecundo, Si res aliena pe-

penes possessorem malæ fidei deterioretur, aut consumatur, quid, & quantum restituendum est?

Respondeo, distinguendum esse; nam si talis res eodem modo deterior facta esset, vel periisset apud dominum, nihil ei restituendum est pro deterioritate, aut consumptione; Verbi gratia, si equus eodem modo deterior factus esset propter senectutem apud dominum, aut si dolium vini eodem modo acesceret, tunc solum restituendi sunt fructus rei, lucrum cessans, & damnum emergens. Ratio est, quia dominus in tali casu nullum damnum patitur ex furto propter deterioritatem, aut consumptionem rei. Si vero res in manu furis deterioretur, itaut non deterior facta esset in manu domini, tale damnum compensandum est; Verbi gratia, si dolium vini acescit, quia a fure conservatur in loco humido, non satis est restituere acetum, sed restitui debet valor vini, prout erat, quando sublatum est. Dubium tamen est celebre, An si dominus frumentum, verbi gratia, conservaturus esset, ut illud venderet tempore opportuno, & dum frumentum est in manu furis, nunc valet pretio infimo, puta decem, nunc mediocri, puta duodecim, nunc summo, puta quatuordecim, & quando restituitur a fure, valet tantum decem, satisne erit in tali casu restituere frumentum valens nunc decem, quanti valebat, quando fuit sublatum, an debent præter frumentum restitui alia quatuor, eo quod poterat dominus interim illud vendere quatuordecim, an potius præter frumentum restituenda sint tantum duo juxta pretium medium?

Respondeo, Salon. 2. 2. quæst. 72. art. 6. quæsit. 61. putare, quod præter frumentum, restituenda sint alia quatuor, eo quod poterat dominus vendere frumentum quatuordecim. Communiter tamen docent, præter frumentum restituenda esse tantum duo, si æque probabile erat, quod dominus venditurus esset frumentum pretio summo, idest quatuordecim, ac pretio infimo, idest decem; spes enim, quod esset illud venditurus pretio summo, compensatur cum periculo, quod venditurus esset pretio infimo, & sic fur apte juxta pretium medium duodecim restituit, restituendo frumentum, & alia duo.

VII. Dices: Hinc sequeretur, quod si fur rapuerit frumentum tempore, quo valebat decem, & deinde vendat illud tempore pretii summi, idest quatuordecim, satisfaciat reddendo tantum duodecim juxta pretium medium, & retinendo sibi alia duo, unde lucrum ex furto reportaret.

Respondeo cum Molin. disp. 721. contra Salon. concedendo sequelam; nec debet esse mirum, quod possit aliquando fur lucrum ex furto reportare; nam in omnium sententia potest fur retinere sibi fructus mere industriales rei furtivæ. Quare restitutio ex injusta acceptione non fert, quod fur nullum lucrum reportet; sicuti neque fert, quod non reportet damnum; sed solum fert, quod dominus nullum damnum ex furto patiatur. Immo aliquando potest dominus reportare aliquod lucrum ex furto alieno, si scilicet apud furem res pariat fructus naturales, aut mixtos, quos apud dominum non pareret ex sua negligentia; tunc enim fur deberet restituere etiam fructus, & sic dominus lucrum ex tali furto reportaret.

Salon. tamen loc. cit. putat omnia quatuordecim in casu proposito restituenda esse, licet testetur hoc esse contra communem opinionem. Ratio, quam adducit, est, quia facta venditione frumenti furtivi fur debet restituere pretium, quod succedit rei alienatæ; ergo si pretium frumenti fuit summum, videlicet quatuordecim, o-

mnia quatuordecim restituenda sunt, quamvis dominus certo venditurus esset illud pretio infimo, videlicet decem. Ita etiam Tambur. cap. 2. §. 7. & Pal.

Sed contra est, quia omnes fatentur, quod si fur velit emere frumentum ejusdem valoris, sicuti erat, quando furatus est illud, satisfaciat, dummodo restituat etiam lucrum cessans, &c.; ergo satisfaciet etiam, si velit non emere frumentum decem, quanti valebat, quando furatus est illud, sed dare decem, quibus possit dominus emere frumentum ejusdem valoris, dummodo reddat etiam lucrum cessans, videlicet duo, (eo quod ratione periculi, quod dominus venditurus esset frumentum decem, & ratione spei, quod venditurus esset quatuordecim, bene decernitur, quod pretium medium sit ei restituendum;) ergo abunde satisfacit, si loco frumenti valentis decem, & talis lucri det domino duodecim, quamvis ipse fur vendiderit frumentum quatuordecim.

Neque dicas, quod debeat restitui pretium locationis domus furtivæ, etiamsi dominus non esset illam locaturus; ergo in casu nostro debet etiam restitui pretium venditionis frumenti, quod est quatuordecim, etiamsi dominus non esset illud venditurus quatuordecim.

Nam concesso antecedente, nego consequentiam. Disparitas est, ut notat Tambur. cap. 3., quia locationis fructus est mixtus, & ideo restitui debet. Econtra fructus venditionis, non secus ac negotiationis, est fructus meræ industriæ, cum habeatur per alienationem rei, & ideo restitui non debet.

VIII. Quæritur tertio, Si fur rapiat, verbi gratia, ovem Titii, & illam comedat, teneturne ad restitutionem, si statim post furtum integer grex ovium incendio, vel eluvione, vel incursu hostium absumatur, unde etiam ovis illa periisset, nisi furto sublata esset?

Respondeo, Laym. putare, quod fur ad restitutionem teneatur; quia obligatio semel contracta restituendi ovem non tollitur per fortuitum eventum subsequentem. Addit tamen probabilem esse sententiam oppositam Vasq., & Less. docentium, quod non teneatur fur restituere, (nisi forte ex tali furto factus esset ditior) Ratio est, quia fur in tali casu nullum damnum pretio æstimabile intulit domino; Sicuti qui prospiciens incendium in domo Caji, si dolium vini, antequam incendatur, expilet, non tenetur ad restitutionem, quia non est pretio æstimabile vinum in ea circumstantia, quod statim conflagrandum sit: Eodem modo non tenetur ad restitutionem, qui in navi furatur poculum aureum, & deinde suborta tempestate tota navis simul cum poculo aureo submergitur. Notat Laym. tract. 2. cap. 4., quod si fur rapiat poculum aureum, & illud ipse projiciat in mare, vel amittat, ac deinde suborta tempestate tota navis demergatur, itaut etiam poculum esset submergendum, teneatur ad restitutionem, quia in tali casu causa cur amittatur poculum non est tempestas, sed fur: Et ex hoc motivo Laym. contra Less., & Vasq. in casu proposito docebat, quod si fur, postquam rapuit ovem, illam comedat, teneatur ad restitutionem, quamvis simul cum grege incendio, vel eluvione absumenda esset; quia causa talis damni de facto fuit fur, qui ovem comedit, non incendium, quo esset conflagranda.

Notandum demum, quod si fur rapiat rem, quæ cæteroqui ab alio esset rapienda, debet procul dubio illam restituere, si extet; & si non extet, debet ejus pretium restituere. Ratio est, quia sicuti si alter rapuisset, vel destruxisset, teneretur ille rem restituere

re

re domino, ita cum tu præveneris illam tollere, teneris restituere; tu enim præveniendo damnum præintulisti.

IX Quæritur quarto, Qua ratione computandi sunt fructus rei furtivæ restituendi a fure?

Respondeo, si fructus rei furtivæ extant, sive naturales sint, sive mixti, omnes omnino restituendi sunt, detractis expensis, quas dominus fecisset ad eos percipiendos: Quare si fur in agro furtivo plantavit arborem valentem decem, & ad illam plantandam expendit tantum duo, debet agrum cum arbore restituere, & solum sibi recuperare illa duo, quæ necessario expendenda fuerunt, etiamsi dominus non esset in illo agro plantaturus arborem ullam ex sua incuria: Ratio est, quia res domino fructificat. Præterea restituendi sunt fructus, quos dominus ex sua diligentia esset percepturus ex re furtiva, quamvis fur ex sua incuria illos non perceperit, detractis tamen expensis necessariis, & æstimatione laboris; Fructus vero industriales percepti a fure ex re furtiva restituendi non sunt, verbi gratia, lucrum ex negotiatione pecuniæ furtivæ. Quod si fur pennicillum furetur, & cum eo picturam faciat, tantum tenetur restituere, quanti æstimatur usus pennicilli, ut supra diximus.

Dubium hic est primo, An possessor malæ fidei, quando reddit rem furtivam, possit retinere sibi expensas factas in melioramenta talis rei?

Respondent communiter apud Tambur. cap. 3. §. 5., melioramenta alia esse necessaria, quæ scilicet si non adhiberentur, res aut nihil, aut parum admodum fructificaret; alia esse utilia, ut scilicet res magis fructificet; alia demum voluntaria, seu voluptuaria, ut sunt fontes, picturæ, statuæ, &c. His positis,

Expensas factas in melioramenta necessaria, vel utilia potest fur sibi retinere, non vero factas in melioramenta voluptuaria: Quare si illa non potest separare, debet amittere, aut parum aliquid propter illa sibi compensare, quatenus possunt aliquantulum esse domino utilia, ut notat Lug. disp. 17. sect. 3.

Dubium est secundo, an dominus recipiens rem suam de manu furis cum melioramentis necessariis, vel utilibus, teneatur illi restituere expensas factas propter illa?

Respondeo, Sanch. lib. 2. cap. 23. negare, quia lex in pœnam delicti negat possessori malæ fidei actionem petendi expensas melioramentorum, & tribuit domino repetitionem, si solverit: quoties autem lex negat actionem ad aliquid petendum, & tribuit domino jus repetendi, si solverit, toties dominus non tenetur solvere. Verum Navar., & alii docent teneri, quia lex negat talem actionem furi in pœnam delicti; pœna autem non obligat, nisi post sententiam judicis, quia ejus executio est actus, qui a publica potestate debet provenire. Utraque autem sententia pro foro conscientiæ videtur probabilis Tamburino.

X. Quæritur ultimo, Quodnam interesse restituendum sit a possessore malæ fidei? Et an ad hoc ut teneatur ad restitutionem damni emergentis ex furto, aut lucri cessantis, debeat moneri a domino de tali damno emergente, aut lucro cessante?

Respondeo ad primum, Possessorem malæ fidei debere statim restituere præter rem furtivam omne interesse tam ordinarium, quam extraordinarium, quod ex ea mora culpabili emergit domino; aliter non poneretur æqualitas cum proximo. Dicitur autem interesse ordinarium, quod oritur ex re ipsa, vel quia pluris valet uno tempore, quam alio ex intrin-

ſeco incremento; ut pluris valet vitulus adultus, quam pullus; vel quia ab extrinſeco creſcit ejus valor, ut pluris valet frumentum menſe Aprili, quam tempore meſſis. Extraordinarium autem intereſſe dicitur, quod oritur ex extraordinaria opera creditoris, vel ex ejus negotiatione; nam centum, verbi gratia, negotiationi expoſita poſſunt parere alia viginti. Quare utrumque intereſſe, ſeu lucrum ceſſans reſarciri debet a poſſeſſore malæ fidei.

Ad ſecundum dico, poſſeſſorem malæ fidei teneri reſarcire utrumque intereſſe, etiam nulla prævia monitione creditoris; quandoquidem raro creditor ſcit, quiſnam rem ſuam ſubripuerit. Quod ſi aliquando illum cognoſcat, adhuc fur ad utrumque intereſſe tenetur ſine ulla monitione, ut docet Navar., & alii apud Dian. part. 1. tractat. de Contractibus reſol. 87. Quamvis Lug. cum aliis exiſtimet in tali caſu compenſandum eſſe a fure ſolum intereſſe ordinarium, non vero extraordinarium; Si enim creditor potuit facile admonere debitorem, & non admonuit, ſupponitur remittere lucrum extraordinarium; Et utramque pariter ſententiam probabilem exiſtimat Tamburinus.

XI. Hanc eandem doctrinam extendunt iidem Doctores ad debita ex contractu; Si quis enim non ex delicto, ſed ex mutuo, verbi gratia, aut emptione, emphiteuſi, &c., debeat centum in fine anni, & non ſolvat tempore præfixo in contractu, Navar., & alii apud eundem Dian. putant, quod debitor teneatur reſtituere creditori, præter centum, etiam intereſſe extraordinarium, etiamſi non admoneatur ab illo per ſimilia verba: Solve mihi centum, quæ debes ex mutuo, aut emptione, aliter negotiationem exercere non potero, & tu lucrum ceſſans debebis mihi. Ratio eſt, quia ex leg. *Magna*, Cod. *De contractu ſtipulationis*, dies interpellat pro creditore, hoc eſt terminus præfixus in contractu monet ſufficienter creditorem, ut reſtituat ſub pœna compenſandi lucrum ceſſans.

Lug. autem diſput. 18. ſect. 2., & Azor. probabiliter putant, quod non teneatur ad intereſſe extraordinarium, ſi monitio non præcedat, propter rationem adductam.

Porro hic notandum, quod debitor ex contractu ſi non reſtituat in termino præfixo ſine ſuo peccato mortali, (quia ſcilicet excuſatur ob juſtam cauſam a ſtatim reſtituendo) nullum intereſſe teneatur compenſare, nec ordinarium, nec extraordinarium, ut conſtat ex dictis quæſt. 1. ubi de culpa requiſita ad obligationem reſtituendi. Præterea quando in contractu non eſt præfixus terminus ſolutionis, tunc debitor tenetur reſtituere, ſeu ſolvere, quando creditor petierit ſolutionem, dummodo non ſit impedimentum ei ad petendam ſolutionem; nam ſi impediatur, tunc terminus ſolutionis erit, qui prudenter judicabitur eſſe de creditoris rationabili intentione, Quia tamen terminus ſolutionis non debet ſumi mathematice, ſed moraliter, ſeu more humano, ideo plerumque excuſatur debitor a ſtatim reſtituendo non ſolum ob impotentiam, vel inadvertentiam, ſed etiam quia bona fide credit non eſſe creditorem graviter invitum pro illa modica, & morali dilatione; tum quia non ſolent ita urgere debitores, ut ſtatim ſolvant; tum etiam quia ſi per accidens aliquando ex modica illa dilatione grave damnum ſubirent, poſſent facile debitum exigere; quod ſi exigerent, tunc debitor ſi culpabiliter differret ſolutionem, ad omne intereſſe compenſandum obligaretur.

Rogabis: Si quis furatus centum ſtatim incidat in paupertatem, unde

deo-

deobligetur hic & nunc restituere, reflorescente fortuna debetne solum restituere illa centum, an etiam interesse, quod passus est creditor pro eo tempore, quo debitor non poterat, & ideo non tenebatur restituere?

Respondeo cum Less. lib. 2. cap. 16. num. 32. contra Pal. §. 10., quod teneatur etiam ad interesse. Ratio est, quia totum hoc damnum creditoris oritur ex culpa præteriti furti; ergo creditor habet jus, ut illud sibi adæquate compensetur; quamvis autem mora non sit proxime culpabilis, est tamen culpabilis remote, seu in radice.

Adverte tamen, quod si fur statim post furtum inciderit non in gravem, sed in extremam necessitatem, & rem furtivam consumat, in tali casu probabiliter ex Pal., & Navar. liberatur debitor ab omni prorsus obligatione restituendi; dummodo re illa furtiva extreme indiguerit. Ratio est, quia probabile est ex Pal., Suar., Sanch. lib. 1. Consilior. cap. 5. dub. 5., pauperes extreme indigentes non teneri accipere res alienas sub ratione mutui ad sublevandam necessitatem, sed posse sibi illas absolute usurpare tanquam proprias, & a divitibus subfurari sine culpa, & sine onere restitutionis, eo quod in ea necessitate omnia sint communia; Quicquid in contrarium censeant Vasq., & Sylvest. apud Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 6.

Fingamus itaque, quod iste fur antequam in extremam necessitatem inciderit, rem furtivam restituerit domino, certe satisfecit obligationi restituendi; fingamus hinc illam subfurari ad sublevandam extremam necessitatem, tunc non tenebitur restituere; ergo si postquam furatus est, inciderit in extremam necessitatem, & antequam restituat, indigeat re illa furtiva, omni prorsus obligatione liberatur.

ARTICULUS IV.

Quid restituere teneatur Possessor bonæ fidei?

I. Possessor bonæ fidei si non statim restituat, incipit esse malæ fidei possessor.

II. Debet se reddere indemnem bonæ fidei possessor; At restituere debet rem, ejusque fructus naturales, & mixtos, (demptis expensis) & id in quo factus est ditior, non tamen ex fructibus industrialibus.

III. Res, & fructus, si non extent in se, reddantur in æquivalenti. At num dicantur in se extare, si cum aliis rebus propriis misceantur?

IV. Qui rem alienam bona fide inique consumpsit, fornicando, ludendo, &c. ad restitutionem non tenetur, si nihil ex ea sit factus ditior.

V. Si rem alienam bona fide donasti, aut vendidisti, tenerisne contractum rescindere; sicut tenetur, qui vitrum pro gemma vendidit?

VI. Res, & fructus naturales, & mixti restituenda sunt, demptis expensis, æstimatione laboris, & melioramentis etiam voluptuariis. Sed quid si hæc sint magni valoris?

VII. Si in tela aliena pingatur pictura, quæ excedat pretium telæ, satis est restituere hujus telæ pretium. Immo etiam si dubitetur an ea pictura telæ pretium excedat?

VIII. Qui bona fide in agro alieno suum frumentum seminavit, debet totam segetem detractis expensis restituere; Quod si seminasset alienum frumentum in agro proprio, debet solum restituere pretium frumenti.

IX. Ex injusta damnificatione tenetur damnum compensare, qui, verbi gratia, incendit domum Petri sui amici, quamvis invincibiliter putet illam esse Pauli sui inimici.

Quid

Quid, si quis occidat Petrum amicum, quem invincibiliter putat esse Paulum inimicum?

I. Diximus, Possessorem esse bonæ fidei, qui invincibiliter, vel saltem sine culpa gravi ignorat rem, quam possidet, esse alienam, & hujusmodi possessorem teneri ad restitutionem ex re accepta, statim ac advertit rem illam esse alterius (nisi forte ex aliquo justo titulo sive præscriptionis, sive usucapionis fecerit suam) Quod si non statim reddat, incipit fieri injustus detentor; unde tenetur deinde illam restituere, etiam ex titulo injustæ acceptionis, seu tanquam possessor malæ fidei; cum rei detentio sit continuata quædam ablatio.

II. Quæritur nunc primo, Quid teneatur universim restituere possessor bonæ fidei?

Respondeo, quod sicut possessor malæ fidei debet ita restituere, ut reddat omnino indemnem creditorem, ita possessor bonæ fidei debet ita restituere, ut reddat omnino indemnem seipsum. Ex quo fit, ut tria debeat restituere; Primo, rem ipsam, si extat, vel in se, vel in æquivalenti. Secundo, fructus omnes rei, tam naturales, quam mixtos, qui pariter extant, sive in se, sive in æquivalenti, detractis expensis omnibus, etiam non necessariis. Tertio, omne id, in quo factus est ditior. Est autem restituenda res ipsa in individuo, si extet, nisi forte rationabiliter creditor contentus sit alia simili, ut si una pecunia pro alia reddatur; Et quidem reddi debet expensis domini, non propriis; unde si dominus sit absens, satis est illum monere, ut rem suam sibi accipiat: Quod si quid expenderit possessor bonæ fidei in re illa conservanda, aut melioranda, restituendum est illi a domino, ut sic servetur omnino indemnis.

III. Quod si petas, an dicatur extare in se res aliena mixtibilis, si admixta sit cum propriis, a quibus discerni non possit, ut si triticum alienum cum proprio misceatur?

Respondeo cum communi negative, quia per talem mixtionem acquiritur, ut supra diximus, etiam a fure dominium talis rei; Quod constat tum ex leg. *Si alieni, ff. De solutionibus*, tum ex eo quia cum non sit major ratio, cur hæc, quam illa pars dicatur propria, ideo totus cumulus fit proprius. Quare in tali casu res aliena dicitur extare in æquivalenti, & ideo restitui debet æquivalens, & omne id, in quo possessor bonæ fidei factus est locupletior, sive ex ipsa re aliena, sive ex ejus fructibus naturalibus, & mixtis, non tamen ex industrialibus, detractis omnibus expensis.

Ex hoc principio, quod possessor bonæ fidei debeat servari indemnis, sequitur; Primo, quod si vestem, verbi gratia, valentem viginti a fure tibi donatam bona fide attrivisti, itaut nunc valeat tantum decem, comparente domino, debes illam eandem restituere, & attritionem compensare non omnimode, sed solum quatenus ex illa factus es locupletior; verbi gratia, si eo tempore consumpsisses sex in vestiendo, præter vestem attritam tantum sex, & non decem restituere debes. Eodem modo si invitatus ad cœnam furtivam comedas bona fide, restituere solum debes, quantum de tuo domi expendisses, nisi de cœna illa participasses. Qui vero bona fide rem alienam emit a fure, restituere illam debet domino, cum res clamet ad dominum, & pretium a fure repetere, quamvis juxta probabilem opinionem, de qua diximus art. 2., restituere illam possit furi, quando aliter ab eo pretium recuperare non potest.

Se-

IV. Sequitur secundo, non teneri ad restitutionem illum, qui sua culpa, videlicet vel fornicando, vel male conservando, vel ludendo, vel aliter rem alienam bona fide possessam consumpsit, si nihil ex ea factus sit ditior. Ratio est, quia cum omnis obligatio restituendi in tali casu oriatur ex re accepta, si hæc non extet neque in se, neque in æquivalenti, extinguitur omnis obligatio. Non tenetur autem ad restitutionem ex alia radice injustæ acceptionis, quia peccatum, per quod res est consumpta, non fuit contra justitiam.

V. Sequitur tertio, quod si rem alienam bona fide possessam alteri donasti, alias nihil donaturus, nihil debeas restituere; (quamvis si res illa extet in se, aut in æquivalenti apud donatarium, non solum ex charitate, sed etiam ex justitia debeas illum monere, ut reddat domino; quia ex hoc, quod donaveris rem alienam tanquam tuam, habes peculiarem quandam obligationem ex contractu donationis efficiendi, ne donatarius habeat a te rem alienam) Si vero rem furtivam bona fide emisti a fure, & revendidisti, teneris restituere solum id, in quo factus es ditior; si scilicet pluris revendidisti, quod emeras, debes reddere excessum pretii; Et ideo si rem illam donaveris, & in retributionem donatarius tibi aliquid redonet, debet hoc restitui domino, dummodo non excedat pretium rei suæ, nam non debet dominus reportare lucrum ex re sibi ablata.

Hinc infertur illius celebris dubii resolutio apud Dian. part. 1. tract. 8. resol. 68. Si Petrus bona fide emit a fure, verbi gratia, equum, quem deinde etiam bona fide vendidit Paulo, ubi advertit equum esse furtivum, teneturne rescindere contractum venditionis cum Paulo, & reddere equum domino, an potest sibi retinere pretium venditionis; & dare domino actionem in furem?

Bonac., & alii putant teneri rescindere contractum, (non secus ac qui bona fide vendidit vitrum pro gemma, aut orichalcum pro auro,) eo quod vendiderit rem alienam, quam vendere non poterat. Navar. vero, & alii probabiliter docent posse retinere sibi tale pretium, si non sit factus ditior, hoc est si vendiderit eodem pretio, quo emerat, equum. Ratio est, quia Petrus in tali casu neque tenetur ad restitutionem ratione rei acceptæ, cum illam non habeat; neque ratione injustæ acceptionis, quia bona fide emit, & vendidit.

Neque dicas, pretium succedere loco rei furtivæ, unde teneatur restituere pretium, quod habuit, vendendo equum furtivum Paulo: Nam Sanch. lib. 2. cap. 23. docet non esse universim verum principium illud, quod pretium succedat loco rei, sed solum id esse verum in judiciis universalibus, ut in hæreditate, dote, &c., non in contractibus particularibus.

Ad id, quod objicit Bonac., respondet Sanch., disparitatem esse, quia qui vendit vitrum pro gemma, vendit aliquid, quod non habet valorem intrinsecum, & ideo tenetur rescindere contractum; secus vero qui vendit rem furtivam bona fide eodem pretio, quo emerat. Immo addit Molin. contra Less. apud Dian. part. 3. tract. 5. resol. 41., quod si possessor bonæ fidei pluris vendat, quam emerat rem furtivam, non teneatur restituere excessum pretii, quia hic non est fructus rei, sed industriæ.

Sequitur ultimo, eum, qui bona fide fecit contractum usurarium, vel aliter injustum, non teneri post cognitam veritatem ad restituendum, nisi rem extantem, & id, in quo factus est ditior: Et idem dicas de eo, qui bona fide propter bona furtiva sibi

dona

donata fecit majores expensas, quam fecisset, si cognovisset ea bona ad se non pertinere.

VI. Quæritur secundo, Quid dicendum de fructibus rei alienæ, qui a possessore bonæ fidei restituendi sunt, & de lucro cessante?

Respondeo, quod non debeant restitui, nisi fructus extantes, sive naturales, sive mixti jam percepti, & nondum consumpti. Quod si aliqui ex his fructibus immixti sint cum propriis bonis, itaut separari, & discerni non possint, cum totus cumulus evadat proprius, ut diximus ex leg. *Si alieni*, *ff. De solutionib.* ideo restituere solum debes id, in quo factus es ditior: Quare si illos consumpsisti etiam culpabiliter, puta in fornicationibus, &c., nihil debes restituere, si in nullo factus es ditior.

Adverte tamen, ita restitui debere rem alienam bona fide possessam cum fructibus naturalibus, & mixtis, ut detrahi semper debeant expensæ, æstimatio laboris, & melioramenta quæcumque, non solum necessaria, & utilia, sed etiam voluptuaria facta a possessore bonæ fidei, eo quod ita debeat restituere, ut servetur indemnis. Quod si melioramenta voluptuaria magnam pecuniam exhauserint, & dominus nolit illam compensare, tenetur saltem justo pretio vendere rem illam possessori bonæ fidei, ut sibi illam habeat cum melioramentis suis.

Hinc sequitur primo, non esse restituendos fructus, quos dominus ex illa re percepisset, etiamsi possessor bonæ fidei ex propria negligentia eos non perceperit: Nec esse restituendum lucrum, aut interesse sive ordinarium, sive extraordinarium, quod cessavit domino, per hoc quod re illa caruerit; aliter possessor bonæ fidei restituendo non servaretur indemnis: Contra vero hæc omnia restituenda sunt a possessore malæ fidei, quia hic debet dominum reddere indemnem.

VII. Sequitur secundo, quod cum non debeant restitui fructus mere industriales, si quis in tela aliena pingat pulcherrimam picturam, non tenetur telam bona fide possessam cum pictura restituere, sed solum restituere debet valorem telæ, quia pretium picturæ longe superat pretium telæ, nec potest una ab alia separari; unde fit, ut tota tabella evadat possessoris bonæ fidei, qui solum restituere teneatur pretium telæ. In casibus vero, in quibus dubitatur, quænam res sit principalior, telane, verbi gratia, quæ est domini, an pictura, quæ est possessoris bonæ fidei; uterque habet dominium in solidum in tabellam, ut notat Tambur. cap. 3., sed videtur electio competere possessori bonæ fidei, num velit reddere pretium telæ, & picturam conservare, an vero velit tabellam totam dare domino, ut sibi pretium picturæ restituatur. Ratio est, quia in pari causa semper melior est conditio possidentis bona fide: Contra vero, si possessor esset malæ fidei, hæc electio competeret domino.

VIII. Sequitur tertio, quod si quis bona fide in agro alieno suum frumentum seminavit, debeat restituere domino totam segetem, quæ est fructus agri, & sibi compensare expensas, & laboris æstimationem: Contra vero si alienum frumentum in proprio agro seminavit, debet solum reddere domino valorem frumenti, & segetem sibi reservare. Ratio est, quia seges est fructus agri potius, quam frumenti, & sic debetur domino agri, ut notat Dicastil. tract. 2. disp. 5. dub. 2.

Sequitur quarto, quod si quis bona fide domum alienam, verbi gratia, locavit, sed in pretium locationis plus accepit ratione ornamentorum a se domui additorum, quæ sint domui extrinseca, & non illi affixa, non debeat restituere excessum pretii responden-

tem

tem his ornamentis: At si, melioraretur ager alienus per arbores plantatas, debent omnes fructus restitui domino, detractis expensis factis in illis melioramentis. Disparitas est, quia fructus percepti ex illis arboribus sunt fructus domini ipsius agri: Econtra fructus percepti ex illis ornamentis additis domui non sunt fructus ipsius domus, sed sunt fructus ornamentorum possessoris; Quod etiam militat in possessore malæ fidei.

Sequitur quinto, eum, qui rem alteri hypothecatam (verbi gratia viginti aureis,) emit centum aureis, teneri illi dare viginti aureos, in quibus erat obligata illa res, quamvis regressum postea habeat contra venditorem. Ratio est, quia res illa secundum partem viginti aureorum non erat venditoris, sed creditoris; ergo secundum illam partem tenetur restituere creditori ex re accepta, ut notat Tambur. cap. 3. §. 5.

Sequitur ultimo, quod filius post acceptam hæreditatem paternam teneatur restituere debita patris; quia bona antecessoris transeunt ad hæredem cum onere restituendi, quod aliis debetur. Excusatur tamen si hæreditas non sufficiat ad omnia debita solvenda, etiamsi non fecerit inventarium.

IX. Dubium est, An teneatur ad restitutionem, qui mala fide consumit fructus ex prædio, quod invincibiliter putat esse Pauli inimici, & revera est Petri amici? Ratio dubitandi est, quia talis consumptor neque est injurius Petro amico, cum non sciat prædium illud esse Petri, neque est injurius Paulo inimico, cum prædium non sit Pauli, sed Petri; ergo non videtur obligatus ad restitutionem ex injusta acceptione, seu ex damnificatione. Neque tenetur ex re accepta, cum fructus non extent.

Respondeo, Doctores communiter hunc ad restitutionem obligare ex ratione injustæ acceptionis, quia, ut notat Lug. disp. 17. de justitia num. 75., revera vult consumere fructus illos, quos cognoscit esse alienos, nec errat circa substantiam actionis, sed solum circa circumstantiam; cum putet Paulum esse dominum illorum fructuum, quando revera Petrus est dominus. Diximus tamen quæst. 1. art. 4. num. 12., ubi de ignorantia comitante, si volens occidere Paulum Clericum inimicum, casu occidat Petrum clericum amicum, quem invincibiliter putat esse Paulum, a nonnullis contra communiorem apud Dian. part. 9. tract. 4. resol. 31. doceri, quod nec onus restitutionis, nec irregularitatem, nec excommunicationem incurrat; quia, ut notat idem Lug., in tali casu error est circa substantiam actionis, nam non vult occidere hunc hominem, quem occidit: Contra vero, in primo casu vult consumere hos fructus, quos consumit, licet erret in dominio illorum, & ideo error est circa circumstantiam. Sed in utroque casu faciendam esse restitutionem, & propter occisionem Petri clerici amici contrahi irregularitatem, & excommunicationem, cum communi sentiendum est.

ARTICULUS V.

Quid restituere teneatur Possessor dubiæ fidei?

I. Dicitur possessor dubia fidei, qui rem possidet, quin possit certo affirmare illam esse suam, sive de hoc dubitet, sive etiam id opinetur.

II. Multipliciter autem tale dubium sive negativum, sive positivum contingere potest.

III. Ad quid tenetur qui bona fide cœpit rem possidere, & deinde incipit dubitare, an sit aliena?

IV. Qui magis inclinat ad dicendum, quod

quod res, quam bona fide cœpit possidere, sit aliena, num ad aliquam restitutionem faciendam obligetur?

V. Regula illa, In dubiis tutior pars eligenda est, *quomodo interpretanda sit?*

VI. Ad quid teneatur, qui possidens rem bona fide incipit dubitare, an sit aliena, & omittit veritatem indagare?

VII. Qui possidet rem mala fide, & deinde incipit dubitare an sit sua, debet ne integram rem restituere, an pro rata dubii?

VIII. Ad quid tenetur, qui incipit possidere rem a nemine possessam dubia fide, dubitando scilicet, sitne sua, an aliena?

IX. Qui rem ab alio bona fide possessam rapit, dubitans, aut opinans, quod sit sua, tenetur ad integram ejus restitutionem. Sic pariter restituere integre tenetur, qui in ludo per fraudem vincit, quamvis dubitet, num ob fraudem, an casu vicerit.

X. Non solum in materia justitiæ, sed etiam in materia aliarum virtutum militat axioma illud, In dubio melior est conditio possidentis.

XI. Ad dignoscendum autem, quando stat in possessione libertas, quando vero præceptum, Prior regula, quæ assignari solet, est, quod in possessione stet id, quod tempore præcedit, si libertas, libertas; si præceptum, præceptum; quod in plurimis exemplis fit perspicuum.

XII. Altera regula, quam Doctores assignant, est, Pro eo stare possessionem in utroque foro, pro quo stat præsumptio; Hæc vero stat pro ea parte, quæ ad alteram transfert onus probandi intentum.

I. Dubium ab opinione discriminatur in hoc, quod Dubium dicatur, quando intellectus non magis in unam, quam in alteram partem inclinat; Opinio vero, quando adhæret uni parti, non tamen certo, & infallibiliter, sed cum formidine oppositi; Verum possessor dubiæ fidei dicitur quicumque rem aliquam possidet, quin possit certo affirmare illam esse suam, sive tantum dubitet, sive alteri parti adhærendo opinetur. Proinde quando insurgit tale dubium, tenetur inquirere veritatem, aliter exponit se periculo retinendi rem alienam cum peccato; *Etenim qui amat periculum, peribit in illo*, Eccles. 3.: Post factam vero inquisitionem, si rem illam possideat, potest juste retinere, & consumere, quousque non certo constet illam esse alienam: Quod si deinde inveniatur dominus ante terminum præscriptionis, vel usucapionis, satis est, quod tanquam bonæ fidei possessor restituat rem, ejusque fructus naturales, & mixtos, (demptis expensis) si extent, aut si non extent, id in quo factus est ditior. Si tamen inquisitionem illam debitam omiserit, non solum peccat, sed etiam ad illam restitutionem tenetur, ad quam obligatur possessor malæ fidei; atque adeo comparente domino non solum restituere debet rem ipsam, & id, in quo factus est ditior, sed etiam fructus consumptos, & omne damnum secutum, & lucrum, quod domino cessavit ex eo tempore, quo cœpit ille dubitare, & debitam diligentiam non adhibuit, ut notant Less., Molin, & alii communiter.

II. Notandum ulterius, quod dubium, an res aliqua sit propria, possit multipliciter contingere; Primo, si quis dubitet possidens bona fide. Secundo, si dubitet possidens mala fide. Tertio, si dubitet; quando rem aliquam primo occupat, unde incipiat illam

illam possidere dubia fide. Quarto, si dubitet, quando rem aliquam aufert a possessore bonæ fidei, & in his omnibus dubiis examinandum est, an dubitans ad restitutionem teneatur?

III. Quæritur itaque primo, An teneatur ad restitutionem, qui rem bona fide cœpit possidere, verbi gratia titulo emptionis, donationis, hæreditatis, &c., si deinde incipiat dubitare an sit aliena?

Respondeo, & dico primo. Qui sic dubitare cœpit, si posita diligenti inquisitione non comperit rem esse alienam, potest deponere practice dubium, & sic rem illam sibi retinere, & consumere; dummodo paratus sit restituere id, in quo factus est ditior, tanquam possessor bonæ fidei, comparente domino. Ratio est, quia in dubiis melior est conditio possidentis, ex regul. juris in 6. Immo propter eandem rationem potest rem illam alteri vendere, modo admoneat emptorem de tali dubio, (nisi omnino desperet fore, ut dominus compareat;) Et ratio, cur debeat monere emptorem, est, tum quia res minoris valet cum tali dubio; tum etiam quia non admonendo emptorem, venderet illam rem vitiosam, quippe cum periculo, ut emptor damnum patiatur comperto domino, ut notat Less. apud Bonac. Non est itaque verum, quod docet Cordub., quod scilicet possit rem illam solum retinere, non vero consumere, aut vendere. Ratio est, quia jus possessionis certum, utpote favorabile, ad omnia hæc se extendit; aliter possessio esset inutilis, & onerosa potius, quam favorabilis possessori, quippe qui potius esset custos, & depositarius, quam dominus.

Dico secundo; Possidens bona fide rem aliquam, si incipiat dubitare, an sit aliena, & post debitam inquisitionem adhuc in tali dubio persistat, non solum non debet rem illam integram dare illi, quem dubitat esse dominum, (ut docuit Adrianus in eo nixus, quod In dubiis tutior pars eligenda sit, ex cap. *Ad Audientiam, De homicidio*,) verum etiam nec tenetur cum illo dividere; (quod docent Sot., Aragon., Ledesm. putantes, quod stante æquali dubio, æquale sit jus utriusque partis) Probatur communiter conclusio, quia si æque dubitatur, utrum res, quæ possidetur, sit propria, an aliena, jam par est causa utriusque: In pari autem causa potior est conditio possidentis, ex *reg. 33. juris in 6.* Unde enatum est illud axioma: *In dubiis melior est conditio possidentis*. Confirmatur, quia in quolibet foro majus jus præfertur minori, & plura jura paucioribus; In casu autem nostro possessor dubitans habet duplex jus, videlicet jus certum possessionis, & jus dubium proprietatis. Alter vero, de quo dubitatur, an res sit illius, non habet nisi jus dubium proprietatis; ergo possessor illi præferendus est.

IV. Dubium tamen est, an saltem aliquid restituere teneatur, qui magis inclinat in eam partem, quod res, quam possidet sit aliena, quam quod sit sua? Sanch. lib. 2. disp. 41. affirmat, dicendo, quod juxta majorem, vel minorem hanc inclinationem, teneatur plus, vel minus restituere; Etenim quamvis in pari causa melior sit conditio possidentis, at quando possidens magis inclinat in eam partem, quod res sit aliena, non dicitur par esse utriusque causa; & ideo ratione istius inæqualitatis, & inclinationis debet aliquid restituere. Vasq. tamen, & alii communius cum eodem Sanch. in Summa lib. 1. cap. 10. num. 9., (ubi, ut notat Bonac., priorem sententiam retractavit) negant restitutionem ullam esse faciendam; tum quia possessio certa prævalet rationibus in contrarium non fundantibus assensum certum; tum etiam quia, ut notat

Vasq., in foro externo non obligaretur hic ad restitutionem ullam; ergo neque in foro interno.

Si tamen possessor ita probabiliter judicet rem esse alienam, ut nullum probabile judicium habeat, quod sit sua, censeo cum Sanch., & Bardi, quod restituenda sit; quia talis probabilitas in moralibus actionibus est quædam certitudo moralis; qua de causa dicemus in de Pœnitentia, quod pœnitens teneatur subjicere clavibus peccatum, quod solum probabiliter judicat esse commissum, sed nullam habet probabilitatem, quod illud non commiserit; & sic in similibus casibus.

V. Ad regulam illam juris ab Adriano adductam, quod In dubiis tutior pars eligenda sit, respondet Suar. de Censur. disp. 40. sect. 6. illam esse de consilio, non vero de præcepto; nisi quando dubium est practicum, Verbi gratia, si dubitetur an hæc operatio sit hic & nunc licita, necne, vel quando superior præcipit tutiorem partem eligendam esse, ut in cap. *Significasti* imponitur certa irregularitas pro homicidio dubio.

Dico tertio. Dubium superveniens possidenti rem bona fide, non interrumpit possessionem bonæ fidei, si interim adhibeatur debita diligentia ad assequendam veritatem; ut proinde si dum debita diligentia adhibetur, superveniat terminus præfixus ad præscriptionem, possit dubitans retinere sibi absolute rem illam, nec debeat restituere domino comparenti post talem terminum. Ita Medin. de Restitut. quæst. 16., & alii communius contra Adrian., & Sot. Probatur, quia in cap. *Si virgo 34. quæst.* 1. dicitur: *In jure prædiorum tamdiu unusquisque possessor bona fidei dicitur, quamdiu possidere se ignorat alienum*. Qui autem dubitat, certe ignorat, an res sit aliena; ergo perseverat in possessione bonæ fidei; unde poterit rem illam retinere, & fructus colligere; non tamen consumere fructus, qui possunt conservari; aliter frustra interim quæreretur dominus, ut illi res sua restituatur; Nisi tamen velit pecunia compensare alienationem talium fructuum, vel etiam ipsius rei, si quando expediret alienare. Ita Sanch. apud Bonac. punct. 3. quæst. 1.

Notandum tamen hic, diligentiam adhibendam ad reperiendum dominum talis rei non debere esse extraordinariam, sed moralem, & humanam; nec adhibendam esse diligentiam ullam, si rationes dubitandi sint leves, sed solum si sint graves, aut probabiles; quia tunc solum prudenter timeri potest, ne res illa sit aliena: Sicuti autem superior non debet, & forte non potest, ex levibus conjecturis moveri ad inquirendum contra subditum, ita multo magis nemo ex iisdem conjecturis tenetur inquirere contra seipsum.

VI. Dico ultimo. Possessor bonæ fidei, si post dubium superveniens neglexit veritatem indagare, itaut propter omissionem diligentiæ debitæ non possit amplius dominus inveniri, præter peccatum, contraxit onus restitutionis, tanquam possessor malæ fidei, ex eo tempore, quo dubitans omisit veritatem inquirere. Ratio est, quia ex eo tempore cœpit possidere rem mala fide, & peccare contra justitiam; atqui peccans contra justitiam tenetur restituere damnum, quod irrogat; ergo hic tenetur restituere, vel domino, si forte compareat, vel pauperibus, tanquam malæ fidei possessor.

Bonac. tamen, & alii cum Pal. apud Dian. part. 4. tract. 4 resol. 29. putant probabilem esse sententiam oppositam, quod hic ad nihil teneatur; quia posito, quod non possit amplius dominus inveniri, quamvis commissum sit olim peccatum contra justitiam in non inquirendo illum, tamen nunc per-

perseverat dubium sitne res aliena, an propria; Cum hoc autem dubio stat in eo certa possessio, quæ initio cœpit bona fide; ergo cum in pari causa melior sit conditio possidentis, ad nihil tenetur. Hæc tamen ratio non videtur efficax, quia quamvis possessio cœperit bona fide, at deinde suborto dubio, & omissa inquisitione debita, possessio cœpit esse mala fide; Possessio autem mala fide nullatenus suffragatur possidenti; ergo non potest propter possessionem sibi rem illam retinere.

Aliam rationem nonnulli adducunt apud Bonac. sic discurrendo: Posito, quod possessor nunc dubitet, an res sit aliena, non constat an damnum allatum intulerit omittendo diligentiam debitam in inquirendo domino; qui autem dubitat an sua actione, vel omissione fuerit aliis causa damni, non tenetur ad restitutionem; ergo in casu adducto hic non tenetur restituere. Sed neque hæc ratio est efficax, quia ex ea sequeretur, quod qui dubitat, an res, quam alius possidet, sit sua, solum peccaret contra justitiam, si illam sibi assumeret, nec teneretur deinde ad restitutionem, quia etiam incertum est, an fuerit illi causa damni, cum non constet cujusnam sit res illa: Quare sicuti in hoc secundo casu, quia possessio, in qua alter est, prævalet dubio tuo, ideo peccas contra justitiam, & teneris ad restitutionem, si rem illam tibi assumas, quamvis dubites sitne possidentis, an tua; ita in casu nostro, quia rem illam prius bona fide possessam cœpisti possidere mala fide, ex eo tempore, quo omisisti veritatem inquirere, non solum peccasti contra justitiam, sed etiam teneris ad restitutionem, quamvis dubites an res sit aliena, si tunc dominus poterat probabiliter inveniri, & nunc non potest amplius. Quare communis sententia tenenda est, ne detur furibus ansa retinendi res alienas.

VII. Quæritur secundo, An ad plenam restitutionem teneatur, qui possidens rem alienam mala fide (verbi gratia, per hoc quod credens illam esse furtivam emerit, aut dono habuerit) deinde dubitat sit ne aliena, an propria?

Respondeo, quod si mala fide cœpit rem possidere, peccavit contra justitiam; suborto tamen deinde dubio tenetur veritatem inquirere; quod si veritatem assequi non potest, tenetur rem illam, ejusque fructus tanquam possessor malæ fidei restituere, non tamen adæquate, sed pro rata dubii, itaut si æque dubitat, quod sit propria, vel aliena, possit sibi retinere dimidium, & dare dimidium alteri, quem putat esse dominum, aut pauperibus, si dominus non inveniatur. Ita communiter cum Less., Sanch. apud Bonac. contra Medin., & Villalob., qui putant debere rem totam restituere. Et sane; quod peccet contra justitiam non inquirendo veritatem, patet; quia ex lege justitiæ unusquisque tenetur non exponere se periculo injustitiæ, cui tamen ille se exponeret, si non inquireret dominum talis rei a se mala fide possessæ. Deinde quod teneatur rem, ejusque fructus omnes tanquam possessor malæ fidei restituere, si dominum inveniat, etiam est manifestum ex leg. *Quæsitum*, *ff. De acquirendo dominio*; cum mala fide rem illam possederit. Præterea quod teneatur etiam ad restitutionem tanquam possessor malæ fidei, etiamsi post diligentiam debitam non assequatur veritatem, nempe ad quem spectet talis res, est etiam perspicuum; quia in dubio non est melior conditio possidentis mala fide, sed solum possidentis bona fide; possessio enim non potest suffragari possidenti mala fide, quia possessio sine jure vero, vel præsumpto non est possessio, sed injusta detentio.

De-

Demum quod in tali casu non teneatur hic ad integram restitutionem, ut putant Medin., & Villalob., sed solum pro rata dubii, Probatur, quia ex una parte sic dubitans non est causa, cur non possit amplius inveniri dominus talis rei: Ex altera parte fieri potest, ut res illa non sit aliena, sed propria; ergo sicuti si dubitetur, fitne res illa Titii, an Caji, debet dividi inter Titium, & Cajum; ita si dubitetur, sitne propria, an aliena, debet cum illo dividi; cum nemo teneatur magis consulere aliis, quam sibi; & consequenter non debet integre restituere, sed solum pro rata dubii.

VIII. Idem itaque dicendum in casu, quo quis rem aliquam a nemine adhuc possessam primo occupet dubia fide, seu dubitans fitne res illa propria, an aliena: Quamvis enim in tali casu non peccaret, si illam acciperet ad inquirendum verum dominum, tamen si post debitam diligentiam non assequatur veritatem, seu verum dominum, non potest rem illam integram sibi retinere, cum non cœperit illam possidere bona fide, sed dubia fide; unde debet pro quantitate dubii restituere, ut notat idem Bonac.; Quamvis si dominus sit incertus, probabile sit, quod non debeat illam cum pauperibus dividere, sed possit sibi retinere, cum non occupaverit illam mala fide, sed fide dubia, animo inquirendi veritatem, atque adeo sine culpa. Ex quibus constat, in quonam casu possessor dubiæ fidei comparetur possessori malæ fidei, quando scilicet omittit inquirere veritatem culpabiliter.

IX. Quæritur tertio, An teneatur ad integram restitutionem, qui aufert a possessore bonæ fidei rem aliquam, dubitans esse suam?

Respondeo, quod tanquam possessor malæ fidei ad integram restitutionem teneatur. Ita Less., Sanch., & alii communiter contra Medin. Ratio est, quia cum alter bona fide possideat rem illam, & in dubiis melior sit conditio possidentis bona fide, ideo non potest illi sine injustitia res tolli; & consequenter qui eam tolleret dubitans, quod sit sua, teneturr ad restitutionem plenam, cum injuste spoliet alterum re, quam juste possidet.

Adde, quod ad integram restitutionem teneatur, & contra justitiam peccet, non solum qui rem ab altero bona fide possessam sibi usurpat dubitans, quod sit sua, sed etiam si probabiliter opinetur, quod sit sua, ut communiter etiam docent cum Sanch. lib. 2. de Matrim. disput. 41. num. 34. contra nonnullos apud Dian. part. 9. tractat. 9. resol. 44. Ratio est eadem, quia sine injustitia non potest quis spoliare alterum re, quam bona fide, & juste possidet, nisi sibi certo constet, quod res illa sit sua; quandoquidem jus certum, quod habet, qui rem possidet bona fide, non potest tolli, nisi ab eo, qui habet certum jus proprietatis; Qui autem opinatur, quod res sit propria, habet tantum jus probabile, non certum proprietatis; ergo peccat contra justitiam, si rem illam sibi accipiat a possidente bona fide; & ideo fere communissime Doctores docent, in compensatione facienda requiri certitudinem, non probabilitatem, ut suo loco dicemus.

Hinc est, quod conjux, qui opinatur matrimonium esse invalidum, teneatur reddere debitum alteri conjugi petenti bona fide, ut dicemus in de matrimonio; etenim injuste illum privaret ob solam probabilem rationem jure suo certo, quod habet ex possessione bonæ fidei; ergo pariter qui opinatur rem, quam alter bona fide possidet, esse suam, non potest illam sibi usurpare, ne possidentem privet jure suo certo.

Hinc

Hinc etiam certum est, quod si ludas cum Titio, & facta fraude vincas, ita tamen, ut dubites ex fraudene, an ex fortuna viceris, tenearis integre restituere, ut notat Filliuc. tract. 32. cap. 7.; Cum enim cœperis possidere cum dubio rem, quam alter bona fide possidebat, æquipararis possessori malæ fidei., & ideo ad integram restitutionem teneris.

X. Rogabis hic, Utrum axioma illud, *In dubio melior est conditio possidentis*, sit universim verum in quacumque materia, itaut quoties dubitatur de aliqua obligatione, sive orta ex voto, sive ex præcepto, sive ex promissione, aut juramento, aut ex contractu, aut aliunde, decidendum sit dubium in favorem possidentis bona fide, itaut si libertas stet in possessione, nulla sit obligatio; secus vero si stet in possessione votum, præceptum, promissio, &c.

Respondeo affirmative cum communi apud Sanch. lib. 2. de matrim. disp. 41., Tambur. lib. 1. cap. 3. §. 6. contra Sot., Vasq., Azor., & alios apud Bardi de Conscientia dubia disp. 5. cap. 4, putantes titulum possessionis esse solum in materia justitiæ. Ratio est, tum quia legitima possessio est titulus communis omnibus virtutibus; ergo non solum in materia justitiæ, sed etiam in materia aliarum virtutum possessio dat jus certum, si sit legitima, & bona fide; & consequenter melior est universim conditio possidentis; (dicitur autem possessio esse legitima, quando nec juris dispositio, nec præsumptio illi resistit, ex cap. *Ad decimas, ff. De restitutione spoliatorum in 6.*) Tum etiam quia idem debet esse judicium fori interni, & externi, quoties externum non nititur in falsa præsumptione, ut communiter docent apud Sanch.; atqui quando in foro externo consurgit dubium, sitne aliquis obligatus, necne, semper in quacumque materia deciditur dubium in favorem libertatis, si ea stet in possessione; in favorem vero legis, si hæc stet in possessione; ergo ita etiam in foro interno. Minor patet exemplificando primo in materia justitiæ; Si dubium sit, an quis teneatur ad solutionem alicujus debiti, quando stat in possessione libertas, deciditur, quod non teneatur solvere; Contra vero, si debitum sit certum, & consurgat dubium, an revera illi satisfactum sit, quia stat in possessione obligatio, deciditur, quod teneatur: Eodem modo fertur judicium in materia religionis, &c.; nam si dubium sit, an emiseris votum, an detur lex obligans, non teneris tali voto, aut lege: Econtra si certum sit votum, aut certa lex, verbi gratia de recitandis horis, & dubium an satisfeceris, teneris satisfacere. Similiter si dubium sit, an elapsa sit media nox post diem Jovis, quia possidet libertas, poteris carnem comedere: Contra vero si dubium sit an elapsa sit media nox post diem Saturni, quia possidet præceptum, non poteris comedere carnes.

XI. Verum in assignanda regula generali ad dignoscendum quandonam stat in possessione libertas, quando vero obligatio, insudant Doctores, & in aliquibus materiis regula, quæ assignatur, non facile applicari potest, unde in multis casibus variant Doctores, & aliqui putant stare possessionem pro libertate, alii pro præcepto.

Prima regula, quæ assignari solet, est hujusmodi; Si prior tempore sit libertas, quam obligatio, stat in possessione libertas: Contra vero, si prior tempore sit obligatio. Hinc quia die Jovis prior est tempore libertas comedendi carnem, quam obligatio abstinendi ab illa die Veneris; hinc in dubio an sit elapsa media nox post diem Jovis possidet libertas, atque adeo

adeo poteris carnem comedere : E-contra die Saturni, siquidem prior tempore est obligatio abstinendi a carne, quam libertas comedendi illam die dominico; Eodem modo, si dubites, an tenearis ad solvendum debitum, ad satisfaciendum voto, ad confessionem peccati mortalis, &c., si libertas præcedat obligationem, non teneris: Contra vero, si certo scias, quod contraxeris debitum, emiseris votum, commiseris mortale, &c., & dubites an satisfeceris, teneris; quia prior tempore est obligatio, quam libertas. Item si dubites, an compleveris vigesimum primum annum, non teneris ad jejunium; Sin dubites, an attigeris annum sexagesimum, teneris jejunare: Si dubites, an jurisdictio expirarit, poteris absolvere; sin dubites an illam habueris, absolvere non poteris.

XII. Si vero certus sis de voto, sed dubites an emiseris illud ante septennium, putat Pal. contra Sanch., quod non tenearis, quia prior est libertas, quam ut obligeris a voto: Sanch. autem putat votum stare in possessione, quia certus es de illo, & dubius an emissum sit tempore, quo posses obligari: Probabilior autem videtur sententia Pal., quia dubium est, an sit emissum votum obligans, & præcedit tempore libertas: Ideo si dubitetur, an vota filii fuerint emissa ante ætatem requisitam, (scilicet personalia ante decimum quartum annum, & realia ante vigesimum quintum) probabiliter poterit Pater illa irritare, quia præcedit tempore libertas, ut irritentur: Econtra si dubites, an habeas ætatem requisitam ad Ordines, non poteris illos suscipere, quia præcedit tempore obligatio non suscipiendi Ordines ante legitimam ætatem. Similiter si dubites nocte Nativitatis Domini, an elapsa sit media nox, non poteris celebrare, quia non præcedit tempore libertas celebrandi, sed obligatio non celebrandi, nisi post mediam noctem: Econtra si dubites an comederis post elapsam mediam noctem, poteris mane communicare, & celebrare, quia post elapsam mediam noctem prior fuit tempore libertas celebrandi, quam obligatio non celebrandi post sumptionem cibi. Quia tamen alii cum Lug. apud Dian. part. 3. tract. 4. resol. 29. putant, in tali casu præcedere tempore hanc obligationem, ideo consequenter docent, quod non possis mane communicare, & celebrare. Mihi probabilior videtur prior sententia Laym., Bardi, Medin. apud eundem Dian.; quia sive præcedat obligatio non communicandi post comestionem, sive præcedat libertas communicandi, tamen semper verum est, quod si dubium sit, an fuerit appositum impedimentum ad communionem ex comestione, semper præsumitur, quod tale impedimentum non sit appositum, ut dicemus in regula sequenti, & sic stat in possessione libertas communicandi.

Sed prosequamur in aliis materiis dubiis exemplificare: Si dubitas, an beneficium sit pingue, non teneris ad recitandas horas, quia præcedit libertas: Contra vero si dubites, an beneficium, quod erat pingue, evaserit tenue, teneris ad horas; quia præcedit obligatio. Si dubitas an data sit tibi facultas absolvendi hoc peccatum, non poteris illud absolvere, quia præcedit obligatio, seu negatio facultatis; Econtra si data tibi facultate audiendi confessiones, dubitas an reservatum tibi sit hoc peccatum, poteris absolvere, quia præcedit libertas, seu facultas. Si certa sit censura, sed dubium an sit justa, vel an a legitimo superiore, Tambur. cum aliis probabiliter putat, quod in foro interno illa non obligaris, quia præcedit libertas; sicut diximus probabile esse, quod

præ-

præcedat libertas in dubio, an votum fuerit emissum ante, vel post septennium; Quamvis probabiliter etiam Bardi cum aliis putet, quod tali censura ligeris, quia probabile etiam est, quod præcedat obligatio, cum superior stet in possessione præcipiendi: Et eadem est difficultas, dum quæritur an teneatur solvere gabellam, qui dubitat, an sit justa; Et an teneatur respondere sine æquivocatione, qui dubitat, an legitime interrogetur a judice.

Si dubites, an influxeris tuo consilio ad occisionem Clerici, quamvis irregularitatem incurras, quia hæc incurritur etiam in dubio homicidii, tamen quando dubium est prudens, docent probabiliter aliqui contra Sanch. lib. 2. de Matrim. disp. 41., quod non tenearis ad restitutionem, nec debeas te gerere ut excommunicatum, quia præcedit libertas; Eodem modo si ædificium corruat sub artifice, si causa perdatur sub advocato, si ægrotus pereat sub medico, si depositum, commodatum, locatum apud te pereat, & dubitetur, an hæc acciderint ex gravi culpa artificis, advocati, medici, aut tua, probabiliter non datur obligatio restitutionis, quia probabile est, quod præcedat libertas.

Si certus de dispensatione impedimenti obtenta, dubites an sit valida, non poteris ea uti, ut docet probabiliter Molin., quia videtur præcedere obligatio; at probabiliter etiam ex Dian. part. 4. poteris ea uti, quia in dubio semper judicandum est pro valore actus, ex leg. *Quoties, ff. De rebus dubiis*: unde si dubium sit, an professio religiosa fuerit valida, docent communiter Doctores contra Caramuel., & Tambur., quod censenda sit valida; Et si dubium sit, an validum fuerit matrimonium jam contractum, censendum est validum; possidet enim matrimonium, unde non est sua possessione spoliandum propter dubium superveniens. Demum si miles dubitet de justitia belli, Suar., Dian., & alii apud Tambur. lib. 1. cap. 3. §. 7. probabiliter putant, quod possit pugnare, quia Princeps stat in possessione præcipiendi; & miles etiamsi non sit vasallus, stat in possessione volendi libere servire in militia; Quamvis Vasq., Lug., & alii putent, quod pugnare non possit, quia videtur stare in possessione lex non pugnandi contra justitiam, & non exponendi se periculo alios occidendi injuste.

XIII. Altera regula assignari solet ad dignoscendum, pro quo stet possessio, juxta doctrinam Sanch. lib. 1. Decalogi cap. 10. num. 13. dicendo: Pro eo stare possessionem in utroque foro, pro quo stat præsumptio: nam, ut supra diximus, ex cap. *Ad decimas, in 6.*, Legitima possessio dicitur illa, cui nec juris dispositio, nec præsumptio resistit; Quoties itaque præsumptio stat pro una parte, pro illa etiam stat possessio: Ut autem dignoscatur, pro qua parte stet præsumptio, inspiciendum est, cuinam parti competat onus probandi, & pro altera parte dicendum est stare præsumptionem; idcirco enim uni parti competit onus probandi id, quod intendit, quia pro altera parte stat præsumptio, & possessio, a qua non potest divelli, nisi per certam rationem in contrarium. Exemplificemus nunc; Dubitas, an compleveris vigesimum primum annum, unde tenearis ad jejunium; quia præsumitur te non complevisse illum, donec probetur oppositum, dicitur præsumptio, & possessio stare pro libertate, unde poteris non jejunare: Econtra, si dubites, an attigeris annum sexagesimum, præsumptio dicitur stare pro præcepto jejunandi, quia donec probes te illum attigisse, præsumitur, quod non atti-

geris, unde teneris ad jejunium. Item si dubites, an sis legitimus, non eris irregularis, quia præsumitur, quod sis legitimus, donec probetur culpa Patris; unusquisque enim præsumitur bonus, donec probetur, quod sit malus. Eodem modo debitor ex contractu morosus, si dubitet an esset restituturus pecuniam debitam, si fuisset monitus a creditore, juxta dicta art. 3. non tenetur resarcire damnum emergens, & lucrum cessans creditori, quia præsumitur, quod non esset delictum commissurus: Sic quando debitum est dubium, non teneris solvere, quia quilibet præsumitur liber a debito, & alteri incumbit onus probandi debitum; Si vero post contractum debitum, dubites, an satisfeceris, teneris satisfacere, quia præsumitur, quod non satisfeceris, & tibi incumbit onus probandi satisfactionem. Similiter si post diligentiam sufficientem, dubites, an promiseris alteri matrimonium, non teneris promissionem implere; quia onus probandi illam competit promissario, unde præsumptio, & possessio stant pro libertate: Contra vero si constet de promissione matrimonii, sed dubites, an volueris te obligare, teneris; quia cum præsumptio habeatur ex communiter contingentibus, & communiter contingat, quod qui promittit, vult se obligare, hinc præsumptio stat pro obligatione, & ideo pro illa in foro externo judicaretur: Propter eandem rationem in dubio de valore actus, ut diximus, puta de validitate matrimonii, professionis religiosæ, dispensationis, &c., præsumendum, quod ea sint valida, quia communiter contingit esse valida, & ex communiter contingentibus habetur præsumptio.

Demum si dubites, an sit elapsa media nox nocte nativitatis, non poteris celebrare, quia tibi incumbit onus probandi, quod sit elapsa, ut habeas libertatem celebrandi: Econtra, si dubites, an comederis post mediam noctem, probabiliter poteris communicare, quia post elapsam mediam noctem habes libertatem communicandi, si non sit appositum impedimentum per comestionem, & præsumitur, quod non sit appositum tale impedimentum, nisi probetur ab eo, qui vult tibi communionem prohibere.

Neque dicas, si dubium sit, an elapsa sit media nox, non potes celebrare, quia incumbit tibi onus probandi, quod non sit hoc impedimentum temporis; ergo si dubium sit, an comederis post mediam noctem, neque poteris communicare, quia tibi pariter incumbit onus probandi, quod non adsit hoc impedimentum comestionis.

Nam concesso antecedente, nego consequentiam. Disparitas est quia in primo casu tibi incumbit probare, quod sit elapsa media nox, quia non præsumitur elapsa, donec a te probetur: Econtra in secundo casu onus probandi comestionem post mediam noctem incumbit illi, qui vult tibi communionem prohibere, quia non præsumitur appositum tale impedimentum, donec probetur.

QUÆ

QUÆSTIO III.

De Cooperantibus ad damnum alterius.

EXaminabimus primo, Quinam dicantur cooperari ad damnum alterius? Secundo, speciatim agemus de mandante damnificationem. Tertio, De Consulente. Quarto, De aliis positive ad damnificationem concurrentibus, qui sunt Consentiens, Palpo, Receptator, & Participans. Quinto, De concurrentibus negative, seu indirecte, qui sunt Mutus, non obstans, non manifestans. Sexto quæremus, Quantum singuli teneantur ad restitutionem, quando plures concurrunt ad totum damnum? Septimo, Quonam ordine restituere teneantur, qui tenentur in solidum restituere?

ARTICULUS I.

Quinam dicantur cooperari ad damnum alterius?

I. Ad restitutionem tenentur tam positive concurrentes ad damnum alterius, quam concurrentes negative; qui omnes ad subsidium memoriæ celebri disticho continentur.

II. Tria requiruntur, ut talis obligatio consurgat, & quod damnum secutum sit, & quod illorum cooperatio præcesserit, & quod hæc fuerit causa efficax damni citra dubietatem.

III. An, & quomodo ad restituendum obligetur, qui concurrit ad damnificationem proximi, quæ cæteroqui etiam sine suo concursu fieret?

IV. Num teneatur ad restitutionem, qui ad damnum alterius concurrit solum quoad modum, videlicet ut celerius fiat, & non quoad substantiam?

V. Qui suo suffragio cum aliis concurrit ad sententiam injustam, quandonam a restitutione deobligatur?

VI. Qui dubitat, an suo suffragio ad sententiam injustam efficaciter concurrerit, adhuc videtur cum aliis in solidum obligandus: Esto verum sit, quod adulter non teneatur alere prolem, de qua dubitat, num sit sua, an mariti.

VII. Deobligatur a restitutione, qui dubitat, an damnum sit secutum, vel an ex aliqua sua actione graviter peccaminosa, vel an ad damnum influxerit; nisi tamen urgeat præsumptio, unde non habeatur dubium, sed moralis certitudo; ut solet accidere, si consilium detur de damno patrando.

VIII. Quando damnum est secutum, & dubitatur, num ex actione hujus, vel illius, uterque tenetur ad restitutionem.

I. DIximus, quod præter impedientes injuste alteri bonum, & immediate causantes injuste alteri damnum, teneantur pariter ad restitutionem omnes illi, qui mediate concurrunt ad damnum alterius: Quinam autem dicantur sic concurrere duobus illis versibus continentur.

Jussio, Consilium, Consensus, Palpo, Recursus,
Participans, Mutus, Non obstans, Non manifestans.

Tenentur itaque ad restitutionem primo Mandans damnificationem:

Secundo, Consulens: Tertio, Consentiens, nimirum suo suffragio, vel auctoritate. Quarto, Palpo, scilicet adulator laudando, quasi strenuum, qui damnificavit, ex quo hic moveatur ad novam damnificationem. Quinto, Recursum præbens, seu receptans damnificatorem, eique qualitercumque auxilium ferens dando refugium, & securitatem damnificanti, ut damnificet; aliter ad restitutionem non tenetur, si solum recipiat illum, vel titulo hospitii, cum sit Caupo, vel titulo amicitiæ, aut consanguinitatis, cum sit amicus, aut consanguineus. Sexto, Participans, videlicet socius criminis, seu adjuvans realiter damnificantem, vel ut executor, vel ut mediator, vel ut explorator.

Præter hos positive concurrentes ad damnificationem, tenentur etiam ad restitutionem, qui negative se getentes indirecte ad illam concurrunt; Quare tenetur Septimo Mutus, qui scil. verbo potest impedire damnum, reprehendendo, prohibendo, consulendo, clamando, (quando ad id ex justitia tenetur) & tamen tacet. Octavo, Non obstans, videlicet qui facto non prohibet damnificationem, ut ex justitia tenetur. Nono, Non manifestans, nimirum dum fit damnum, aut postquam factum est, quando tamen tenetur ex justitia manifestare, ut explicant communiter Doctores cum D. Th. quæst. 62.

Ratio autem, cur omnes isti ad restitutionem teneantur, est, quia non sunt mera occasio, sed sunt vera causa injusta damni alterius; cum enim ad illud concurrant, & quidem efficaciter actione, vel omissione injusta, censentur esse causa injusta damni secuti, juxta axioma illud Philosophorum, *Causa causæ est causa causati*. Quod si essent mera occasio, vel causa inefficax, non tenerentur ad restitutionem; Sicuti ad restitutionem non tenetur Titius impingens alapam Cajo, qui ob impatientiam lapsus in morbum moritur; aut si persequens illum, hic casu in foveam cadat, & moriatur; Dicitur enim Titius in his casibus mera occasio, non causa mortis, eo quod raro, non ut plurimum, in iis circumstantiis sequatur mors, & ideo nec est irregularis; Immo si eo animo alapam impingat, ut forte ex illa moriatur, si alapa de se non est inductiva mortis, neque dicetur homicida, cum fuerit tantum causa inefficax mortis, ut communius docent apud Tambur. lib. 6. cap. 4. §. 4.

II. Porro tria requiruntur, ut hujusmodi cooperantes teneantur ad restitutionem. Primo, quod vere damnum proximo secutum sit. Secundo, quod præcesserit eorum cooperatio. Tertio, quod hæc fuerit causa moralis, & efficax damni secuti quoad substantiam, ita scilicet ut damnum secutum imputabile sit cooperanti: Quod si aliquid ex his tribus non præcesserit, aut moraliter non sit certum, quod præcesserit, non habetur onus restitutionis in cooperante; quia damnum non est, cur illi imputetur. His explicatis

III. Quæritur primo, An teneatur ad restitutionem, qui adjuvat alterum ad delictum damnificativum, quod etiam ab illo fieret sine tali socio, seu juvamine?

Respondeo affirmative cum Bonac., Vasq., & aliis communiter contra Paludan., & Sylvest. Ratio est, quia in tali casu hic adjuvando efficaciter influit in damnum. Hinc est, quod teneatur ad restitutionem miles, qui occidit Petrum, etiamsi ab alio Petrus esset occidendus; Et qui furatur rem, quam alter furaturus esset, si relinqueretur a primo, adhuc ad restitutionem tenetur.

Non negaverim tamen, quod doceт

cet Laym. cap. 4. num. 2., quod si miles diripiens cum sociis domum Titii auferat vestem valentem centum aureos, quam alter certo moraliter sustulisset, si ipse non prævenisset, non extante tali veste nec in se, nec in æquivalenti, non teneatur miles restituere integrum pretium vestis, videlicet centum aureos, sed solum valorem vestis, quanti scilicet æstimabatur tunc, quando illam rapuit; Res enim valet pluris, vel minoris juxta varias circumstantias; In illo itaque periculo constituta vestis, itaut ab incursu hostium sit certo moraliter rapienda, parvi æstimatur, & ideo non centum, sed id, quod vestis tunc æstimaretur, restituere debet talis miles. Ubi adverte, quod ut parvi tunc æstimaretur vestis, opus erat, quod publice innotesceret incursus hostium; aliter æstimatio vestis non decrevisset.

At hinc non sequitur, quod si meo mandato, vel consilio, vel tenendo scalas, verbi gratia, adjuvo furem cæteroqui paratum ad furandum sine meo mandato, aut juvamine, ego ad integram restitutionem non tenear, eo quod decrescat in hoc casu valor rei, quæ surripitur; Neque sequitur, quod si duo unanimiter conveniant ad damnificandum, & alter præveniat, non teneatur uterque in solidum ad restitutionem; Etenim tunc solum ad integram restitutionem non tenetur mandans, aut consulens damnum, quando nullatenus a mandato, vel consilio movetur damnificans ad damnificandum; ut dicemus in articulis sequentibus. Sicut etiam si volenti furari centum dicas, quod furetur centum quinquaginta, solum teneris restituere quinquaginta, si solum fueris causa efficax furti relate ad quinquaginta, & non relate ad centum quinquaginta.

IV. Quæritur secundo, An teneatur ad restitutionem, qui volenti furari centum consilium dat, ut caute, & occulte faciat; aut volenti occidere dicat, ut veneno potius, quam gladio id faciat, non movendo illum ad substantiam, sed mere ad circumstantiam damni? Idem quæritur, si volenti occidere cras dicat, quod occidat hodie, itaut solum influat ad accelerationem, non ad substantiam homicidii, eo quod non sit spes, quod homicidium dilatum impediatur.

Respondeo, Navar. Medin., Rebel. probabilius putare, quod teneatur, quia de facto damnum infert, & coinfluit in illud; & sententiam istam putat Less. regulariter in praxi sequendam, ut iniqui cooperatores abstineant a tali cooperatione. Laym. tamen tract. 2. cap. 5., Lug., Dicastil., Tambur. excusant hujusmodi cooperantem a restitutione, & Hurtad. excusat etiam ab irregularitate, quia nullatenus videtur influere in substantiam delicti, sed solum in modum. Ad quod confirmandum Joseph de Augustino utitur hoc exemplo; Si segetes, verbi gratia, tui hostis conflagrarent sine spe auxilii, & tu ex odio flammas adderes, ut citius conflagrarent, peccares certe, sed non obligareris ad restitutionem, quia non inferres novum damnum. Hæc tamen ratio non convincit; intantum enim in hoc casu non tenereris ad restitutionem, quia segetes in illis circumstantiis existimantur pro nihilo.

Addit Laym. contra Cajet., Medin. apud Dianam p. 3. tract. 5. resl. 84. quod etiamsi tuo consilio, vel hortatu magis confirmetur damnificator ad damnificandum, non per hoc tenearis ad restitutionem, si cæteroqui ille esset determinatus quoad substantiam; quia vere non fuisti causa efficax damni quoad substantiam; quandoquidem etiam sine tuo consilio illud

lud inferendum fuisset. Sed Vasq. docet, quod sicut ad restitutionem tenetur qui furem adjuvat tenendo scalas, quamvis fur adhuc sine socio esset furaturus, ita qui dat consilium, ut damnificator damnificet confirmando illum, tenetur ad restitutionem, quamvis etiam sine tali consilio damnificaturus esset, nam in utroque casu habetur de facto cooperatio ad damnum.

Illud autem certum est, quod si parato occidere hodie suadeas, ut occidat cras, & solum intendas dilationem occisionis in bonum occidendi, non pecces, nec ad restitutionem tenearis; secus vero si intendas dilationem, ut melius homicidium patretur.

V. Quæritur tertio, An teneatur ad restitutionem, qui suo suffragio cooperatur ad damnum alterius, (verbi gratia, ad sententiam injustam, ad amissionem officii, beneficii, cathedræ, vel ad impositionem gabellæ injustæ, &c.) quando etiam secluso tali suffragio ferretur sententia injusta, eo quod reliqua suffragia satis sint ad illam ferendam?

Respondeo, quod si sententia injusta a prioribus suffragiis publicis sit conclusa, & tu nullatenus possis illam impedire suffragio tuo, quamvis pecces contra justitiam addendo tuum suffragium iniquum, tamen probabiliter ad restitutionem non teneris, ut docet Laym., Less. cap. 13. num. 23., & alii apud Dian. part. 1. tract. 3. resol. 16., & 30. Sicut diximus, non teneri ad restitutionem, qui addit flammas segetibus omnino conflagrandis. Ratio est, quia in priori ad tuum suffragium præsupponitur causa damni jam determinata, itaut tua cooperatio sit omnino inefficax. Quod si suffragia priora essent revocabilia, procul dubio ad restitutionem teneteris; sicut etiam si suffragium tuum esset ex primis, quamvis certo cognosceres ex sequentibus suffragiis iniquis sententiam injustam esse concludendam, ut communiter docent contra Salon. apud eundem Dian., quia qui primum suffragium tulit, posuit causam efficacem damni, & concurrit positive ad illud; Non secus ac si quis primo vulneret Petrum, certo advertens, quod a reliquis vulneribus infligendis ab aliis sociis sit confodiendus, est vere homicida, & tenetur ad restitutionem.

VI. Quod si suffragia fuerint secreta, & tibi incertum sit utrum tuum suffragium iniquum fuerit ex non necessariis ultimo loco datum, Merol. apud Tambur. lib. 1. cap. 13., Navar., & Bonac. disp. 1. quæst. 2. punct. 8. putant, quod omnes, qui suffragium tulerunt, teneantur ad restitutionem in solidum; tum quia omnes constant unam causam adæquatam, sicuti si centum trahant navim, licet nonaginta sufficerent, omnes tamen simul trahunt; tum etiam quia possessio videtur stare pro damno, quod constat illatum esse, & dubium est a quonam sit illatum; tum demum quia in foro externo judicaretur contra singulos, ergo etiam in foro interno, cum idem sit utriusque fori judicium, quoties forum externum non nititur in falsa præsumptione. Rebel. tamen, Sayr., Henr., Dian. part. 3. tract. 5. resol. 84. apud Lug. disp. 19. sect. 1. num. 20. videntur deobligare omnes, quia singuli sunt in certa possessione suæ pecuniæ, quam non tenentur alteri tradere, nisi obligatio sit luce meridiana clarior; cum autem incertum sit, an suffragium cujuslibet fuerit ex primis, nemo habet certitudinem, quod damnum irrogarit, atque adeo nemo tenetur restituere. Huic tamen sententiæ astipulari nullatenus possum. Demum Molin., & Lug. obligant quidem omnes, non tamen in soli-

folidum ad totum, fed folum ad partem pro rata dubii, quod quilibet habet, num fuerit proprium fuffragium ex primis inferentibus damnum, an vero ex ultimis non neceffariis, & confequenter damnum non inferentibus. Equidem tamen cenfeo, omnes in folidum effe obligandos, quia ftat in poffeffione damnum refarciendum, & dubia eft uniufcujufque excufatio.

Dices: Adulter non tenetur alere filium adulteræ, quando dubium eft, num fit filius fuus, an vero fui patris; immo neque tenetur ad medietatem alimentorum per hoc præcife, quod in dubiis melior fit conditio poffidentis; ergo neque in cafu noftro ulla dabitur obligatio reftitutionis.

Refpondeo, nego confequentiam, Difparitas eft, quia in primo cafu dubium eft, an fecutum fit ullum damnum: Econtra in cafu noftro certum eft, quod fit fecutum damnum, & folum dubium eft, a quibufnam fuffragiis illud fit fecutum, & ideo omnes, qui tulerunt fuffragium, obligantur ad reftitutionem; Sicuti fi duo jaciant fagittam ad occidendum Petrum, & illum occidant, quamvis neuter fciat an fua fagitta fit occifus, uterque tamen ad reftitutionem tenetur: Et ideo fi duo cum eadem fœmina adulterentur, uterque in folidum tenetur prolem alere, fi dubitatur de illis, & non de marito, qui tunc erat abfens.

VII. Hic autem adverte, quod univerfim fi dubites primo, an damnum fit fecutum, Secundo, fi dubites, an damnum, quod fecutum eft, fit ex aliqua actione tua; Tertio, fi dubites, an damnum fecutum ex aliqua actione tua contigerit ex gravi tua theologica culpa, feu ex peccato mortali tuo; Quarto, fi dubites, an damnum fecutum ex aliqua actione tua mortaliter peccaminofa ita fecutum fuerit, ut tua actio fuerit caufa, & influxerit in damnum, an vero fuerit tantum occafio; In his omnibus dubiis probabiliter ad reftitutionem non teneris, ex Sayr., Rebel., Tambur. lib. 1. cap. 3. §. 7. V. *Damnum fecutum*. Ratio eft, quia in his omnibus dubiis ftat in poffeffione certa tua libertas, cum incertum fit, an fueris caufa damni. Non negaverim tamen, quod fi aliquando adeo urget præfumptio, ut non fit dubium, fed habeatur moralis certitudo, quod fueris caufa damni, tunc ad reftitutionem tenearis: Sicuti fi quem affociaveris ad homicidium, diceris moraliter certus, quod concurreris ad illud, quia communiter qui affociant, funt cooperatores delicti; Et ideo Sanch. lib. 2. Matrimonii difp. 41. num. 17., Molin., & alii putant in quarto dubio adducto regulariter quemlibet obligari ad reftitutionem, quippe cum certa fit actio tua graviter injufta, puta confilium, vel affociatio, præfumendum eft, quod concurreris ad damnum, quod talem actionem graviter injuftam confequi folet; Quia tamen aliquando poffunt adeffe rationes efficaces dubitandi, an confilium, vel affociatio influxerit; ut fi confilium dederis, quando homicida erat capitalis inimicus occifi, & omnia erant jam parata ad homicidium, in tali cafu probabiliter excufaris a reftitutione, quia es in vero dubio, an interfuerit tua cooperatio.

VIII. Dixi, te non teneri ad reftitutionem, quando dubitas, an ex actione tua damnum fit fecutum; verbi gratia, fi dubitas, an tuo confilio influxeris ad homicidium, an depofitum tua culpa perierit, &c.: Si tamen certum eft, quod ex actione aliquorum damnum fit fecutum, & folum dubium eft, utrum ex actione

ne hujus, vel illius, ut in casu de suffragiis, & in casu de duobus jacientibus sagittam ad Petrum occidendum, videntur omnes ad restitutionem obligati, si minus in solidum, saltem pro rata dubii. Ratio est, quia cum certum sit damnum esse secutum, nec sit major ratio, cur hic, & non ille obligetur, nec videatur rationabile, ut nemo ad restitutionem obligetur, ideo omnes sunt obligandi: Propter eandem rationem, si fœmina, ut diximus, a pluribus adulteris cognoscatur, filius videtur alendus ab illis pro rata dubii, cum non sit rationabile, ut omnes deobligentur. Ratio disparitatis inter hos, & priores casus bene assignatur a Reginald. apud Bonac. disp. 1. quæst. 2. punct. 4., quia quando dubitas, an consilium tuum, verbi gratia, influxerit ad homicidium, possessio stat pro libertate, cum cœteroqui homicida certe obligetur ad damnum resarciendum: Econtra quando dubitatur, Petrusne, an Paulus sua sagitta occiderit Cajum, possessio stat pro delicto, quod constat ab alterutro patratum esse, nec est major ratio de uno, quam de altero, nec est rationabile, ut uterque deobligetur.

ARTICULUS II.

De Mandante damnificationem.

I. Tam explicitum, quam implicitum mandatum de proximo damnificando, secuto effecto, trahit onus restitutionis.

II. Mandans, revocato mandato, sive explicite, sive implicite, itant revocationis notitia ad Mandatarium perveniat, non tenetur ad restitutionem.

III. Cur non pariter deobligetur a restitutione Consulens revocato consilio?

IV. Si mandatarius in damnificando excedat limites mandati, num, & quando mandans teneatur etiam excessum compensare?

V. Non tenetur mandans ad compensanda damna mandatarii, qui sponte, aut accepto pretio mandatum acceptavit.

VI. Ratihabitio damnificationis de se non trahit onus restituendi. Solum relate ad pœnas fori exterioris ratihabitio solet æquiparari mandato.

VII. Irregularitas tamen, quæ incurritur a mandante homicidium, non extenditur ad ratihabentem.

I. Descendimus ad agendum in particulari de cooperantibus ad alterius damnum, & initium sumimus a Jubente, qui scilicet mandavit damnificationem, vel explicite, vel implicite, (dicendo verbi gratia, si quis id fecerit, carus mihi erit utinam quis id faceret!); vel etiam tacite, ut si quis tibi dicat, se in tui gratiam occisurum alterum, & tu non contradicas. Et sane, quod mandans secuto effectu ad restitutionem teneatur, non est dubium, cum sit vera causa moralis efficax damni.

II. Quæritur nunc primo, An mandans revocato mandato teneatur ad restitutionem, si mandatarius adhuc damnum intulit?

Respondeo negative, dummodo revocatio mandati innotuerit mandatario, & deinde illius non obliviscatur, sive revocatio fiat explicite, sive etiam tacite; ut si Titius mandet Cajo, ut occidat suum inimicum, & deinde Titius pacem ineat cum suo inimico; in quo casu tacite mandatum revocatur, atque adeo si Cajus mandatarius occidat inimicum, non vi mandati, sed ex sua malitia illum occidet. Idque verum est, etiamsi Cajus fingat, mandati revocationem non habuisse,

Si

Si tamen notitia revocationis vere ad mandatarium non perveniat, aut ejus deinde obliviscatur, procul dubio vi mandati sequitur damnum, atque adeo mandans ad restitutionem tenetur.

III. Dices: Consulens adhuc revocato consilio tenetur ad restitutionem; ergo etiam mandans revocato mandato.

Respondeo transmisso antecedente, quod negatur a Petro Navarro, Medin., Reginald. lib. 10. num. 108., & aliis, præsertim si consulens, postquam revocavit consilium, pro virili admoneat tam eum, cui consilium dedit, quam illum contra quem consilium datum est, ut sibi caveat, & consilium tanquam perniciosum repellat; nego consequentiam. Disparitas est, quia mandatarius operatur in gratiam mandantis, & ut ejus voluntatem exequatur; Revocato autem mandato jam non exequitur voluntatem mandantis, unde mandatum non influit in damnum: Econtra consiliarius, seu qui habuit consilium, non operatur in gratiam consulentis, sed in gratiam sui, quamvis ex rationibus a consulente adductis; unde fit, ut etiam revocato consilio possit ab iisdem rationibus moveri ad damnificandum; atque adeo consilium vere influat in damnum.

Dicemus tamen in de Censuris, quod si revocato consilio rationibus validis adhuc sequatur homicidium Clerici, probabiliter neque censura, neque irregularitas, neque onus restitutionis incurratur a consulente, quandoquidem in tali casu consiliarius ex propria malitia potius, quam ex consilio, aut auctoritate consulentis movetur ad occisionem Clerici.

Opponi solet, quod propinans venenum alteri incurrat irregularitatem, & onus restitutionis, si mors sequatur, quamvis conatus sit post propinatum venenum extinguere illud antidotis; ergo etiam in casu, quo consulens conetur rationibus validis revocare consilium. Sed respondetur, disparitatem esse inter venenum, & consilium, quod venenum operatur naturaliter, & ut causa necessaria; consilium vero moraliter causat suum effectum, non necessitando consiliarium ad ponendum quod consulitur. Quare si venenum antidotis non extinguatur, certe mors, quæ sequitur, causatur a veneno, & tribuitur propinanti illud: Contra vero si consilium reddatur inefficax a consulente adducente rationes validiores in contrarium, tunc damnum provenit ex malitia consiliarii libere operantis, non ex efficacia consilii; unde consiliario, non consulenti tribuitur mors.

IV. Quæritur secundo, An si mandatarius excedat limites mandati, teneatur mandans ad restitutionem debitam pro tali excessu; Verbi gratia, si solum mandet occisionem Petri, & mandatarius post occisum Petrum comburat illius domum, teneturne mandans resarcire damnum incendii?

Respondeo cum communi apud Dian. part. 8. tract. 7. resol. 33., quod si excessus tribuatur soli arbitrio mandatarii, non teneatur mandans ad restitutionem pro tali excessu; ut si mandet Titio percussionem Petri levem, & Titius illum occidat. Quod si excessus damni est ex communiter contingentibus, poteratque facile prævideri a mandante, certe hic obligabitur ad restitutionem: Verbi gratia, si jubeat Titio, ut graviter vulneret Petrum, & Titius illum occidat; vel si mandet, ut occidat Petrum, quem mandans advertit esse similem Paulo, & casu occidatur Paulus; Si tamen ad hanc similitudinem non adverteret mandans, excusaretur a restitutione, sicut excusatur ab irregularitate a Sacra Congregatione, ut notat Dian. part. 9. tract. 4. resol. 31.

V. Quæritur tertio, An mandans tenea-

teneatur ad resarcienda damna, quæ forte patitur mandatarius exequendo mandatum, verbi gratia, si exequendo homicidium mittatur ad triremes?

Respondeo cum Dicastil. lib. 3. tract. 2. disp. 4. dub. 4., quod non teneatur, si mandatarius libere acceptavit mandatum, & multo magis si propter illud accepit pretium: Ratio est, quia ultro ille talibus periculis se objecit, atque adeo cum nullam injuriam a mandante sit passus, non potest aliquid ab eo exigere pro damno, quod incurrit exequendo mandatum: Secus vero si non sponte, sed coacte suscepit mandatum; ut videtur cogi subditus a mandato superioris; vel si deceptus sit; quia sic ejus damnum sequitur ex injuria per deceptionem, aut coactionem illata.

VI. Quæritur quarto, An teneatur ad restitutionem, qui ratum habet, seu approbat damnum nomine suo factum, quod tamen ille nunquam mandavit, ne tacite quidem?

Respondeo cum communi negative. Ratio est, quia ratihabitio, seu approbatio non influit in damnum, cum supponat illud jam illatum; unde ratum habens non potest dici causa moralis damni. Et quamvis ratihabitio sit causa finalis, propter quam executor damnum intulit, non per hoc sequitur, quod ratum habens teneatur ad restitutionem: Sicuti si quis occidat alium, non propter ratihabitionem, sed propter amorem Titii, non per hoc sequitur, quod Titius, qui est causa finalis, teneatur ad restitutionem. Et ratio a priori est, quia causa finalis nihil operatur; neque enim ullus dicitur peccare, & lædere justitiam per hoc præcise, quod sit causa finalis peccati, aut injustitiæ ab alio commissæ.

Notandum tamen, quod si ratihabitio damni secuti sit causa, ut novum damnum sequatur, procul dubio ratum habens tenetur ad restitutionem hujus novi damni: Verbi gratia, si executor omittat restituere ablatum ex eo, quia dominus ratum habuit furtum, tenetur etiam dominus ad restitutionem, quia in tali casu est causa talis damni.

Opponitur. *Ex regul. 10. juris in 6.* Ratihabitio retrotrahitur, & comparatur mandato; ergo sicut ad restitutionem tenetur mandans, ita etiam ratum habens.

Respondeo, distinguo antecedens: Comparatur mandato quoad causalitatem damni, nego; si enim damnum præcessit ratihabitioni, quomodo potest ab illa causari? Comparatur mandato quoad pœnas fori exterioris, concedo antecedens; & nego consequentiam: Etenim quia easdem pœnas meretur ratum habens, & mandans; ideo per fictionem juris ratihabitio dicitur retrotrahi, & comparari mandato; Præsertim quia ratum habens præsumi probabiliter potest, quod mandaverit damnum secutum, & propterea per dispositionem juris eadem pœna uterque puniri solet; Sicuti eadem censura punitur mandans, & ratam habens percussionem Clerici: Et propter eandem rationem aliquando etiam in contractibus ratihabitio in jure habetur pro mandato.

VII. Notandum tamen, quod quamvis pœnæ exterioris fori impositæ mandanti possint rationabiliter extendi ad ratum habentem, non tamen semper ipso facto extenduntur: Quare si per dispositionem juris non extendantur, non incurruntur a ratum habente: Hinc quamvis eandem excommunicationem incurrat mandans, & ratam habens percussionem Clerici; quia sic jus disposuit in Cap. *Cum quis, De Sententia Excommunicationis in 6.* Nihilominus ratam habens occisionem non incurrit irregularitatem, quam incurrit mandans; quia id jus non dispo-

dispoſuit. Et certum eſt irregularitatem non incurri, niſi in caſibus jure expreſſis: Ex quibus omnibus conſtat onus reſtitutionis a ratihabente non incurri, ſicut incurritur a mandante damnificationem.

ARTICULUS III.

De Conſulente damnum alterius.

I. Nomine Conſulentis damnificationem venit etiam qui hortatur, dirigit, inſtruit, terret minis, &c. Tenetur autem conſulens reſarcire etiam damnum, quod forte patitur Conſiliarius, ſi hic bona fide procedat.

II. Quandonam deobligatur a reſtitutione conſulens? Et quomodo debeat conſiliarium monere, ut deſiſtat?

III. Ad reſtitutionem tenetur conſulens, etiamſi ſine ſuo conſilio adhuc damnum a conſiliario inferendum eſſet, dummodo conſilium moveat.

IV. Si dubitatur, an conſilium influxerit, teneturne Conſiliarius aut integre, aut ſaltem pro rata dubii reſtituere, an omnino deobligatur?

V. Quando conſilium non influit in ſubſtantiam, ſed ſolum ad circumſtantiam damni, adhuc probabilius tenetur conſulens ad reſtitutionem.

VI. Probabilius etiam ad reſtitutionem tenetur, qui ſuo conſilio, vel auxilio cooperatur ad damnum, quod etiam ſine tali conſilio, vel auxilio fieret omnino.

VII. Qui male conſulit non ex malitia, ſed ex ignorantia graviter culpabili, num teneatur ad reſtitutionem damni ex conſilio cauſati?

VIII. Si ſtipendium accipit, qui dat conſilium, tenetur de levi culpa juridica, quamvis non ſine gravi theologica.

IX. Qui ſine gravi culpa dat conſilium noxium, tenetur non ſolum ex charitate, ſed probabilius etiam ex juſtitia conſiliarium monere ad avertendum damnum.

X. Ad reſtitutionem non tenetur ſecundum ſe, nec peccat, qui dat conſilium de inferendo damno minore ei, qui determinatus eſt ad inferendum damnum majus.

XI. Secus vero ſi quis conſilium det de inferendo minori damno Petro ei, qui determinatus eſt inferre majus Paulo.

I. NOmine Conſulentis venit hic non ſolum qui dat conſilium iniquum, ſed etiam qui hortatur, dirigit, inſtruit, terret, ſuadet, minatur ad injuſtum damnum præſtandum; cum eadem ratio ſit de his omnibus. Sunt enim omnes cauſa efficax damni, atque adeo omnes ad reſtitutionem tenentur. Immo ſi conſulens advertat injuſtitiam conſilii, aut ignoret illam ignorantia craſſa, & conſiliarius bona fide procedat, tenetur conſulens non ſolum reſarcire damnum ei, contra quem fuit conſilium, ſed etiam reſarcire damnum, quod forte ſequitur ipſi conſiliario; quandoquidem conſulens fuit cauſa utriuſque damni, & conſiliarius in tali caſu ad nullam reſtitutionem teneretur ex titulo injuſtæ acceptionis: Et idem dicas de mandante reſpectu mandatarii.

II. Diximus autem articulo ſuperiore, quod probabiliter revocato conſilio rationibus efficacibus ceſſet onus reſtitutionis, præſertim ſi moneatur is, contra quem fuit datum conſilium, ut ſibi caveat, quando videt conſiliarium obſtinatum; ad quam monitionem faciendam, ſi minus ex juſtitia, ut multi volunt, ſaltem ex charitate tenetur, quando poteſt illam facere ſine gravi ſuo incommodo conſulens, ut docet Sanch. lib. 1. Conſil. cap. 4. dub. 5. Quod ſi furtum ex tuo conſi-

 lio

lio patratum sit, & deinde efficaciter restitutionem persuaseris, si revera hæc non sequatur, sive ex impotentia, sive ex malitia furis, adhuc tu ad restitutionem teneberis, quia damnum originem habuit ex pravo consilio, ideoque tibi imputatur.

III. Quæritur nunc primo, An teneatur ad restitutionem Consulens, quando damnificatio etiam sine tali consilio fieret ab executore?

Respondeo, ex dictis art. 1., quod teneatur, si executor etiam a tali consilio motus fuit ad damnificandum; Sicuti enim si decem rapiant, verbi gratia, navem alienam, omnes tenentur ad restitutionem, quia omnes sunt causa injusta damni, etiamsi navis adhuc sine ullo ex illis raperetur a reliquis novem, ita in casu nostro tenetur consulens, quamvis etiam sine tali consilio damnum fieret; Et ratio a priori est, quia est vera concausa efficax damni. Si tamen executor erat jam determinatus ad damnificationem, & nullatenus ad illam motus fuit a consilio superveniente, in tali casu consulens ad restitutionem non tenebitur, ut communiter docent cum Less., Medin., Vasq.

IV. Quod si dubium sit, an executor a consilio motus fuerit ad damnificandum, tres sunt sententiæ apud Tambur. lib. 1. cap. 3. §. 7. V. *Suffragium*; Prima Rebel, Sayr., Dian. docens, quod consulens non teneatur, quia in tali dubio videtur stare in possessione libertas. Secunda Merol., quod teneatur, quia videtur stare in possessione delictum, quod certe commissum est; sicuti si duo jaculentur sagittam, & occidant Petrum, quamvis certum sit, quod primus illum occiderit, & dubium sit de secundo, videtur tamen etiam secundus ad restitutionem obligandus. Tertia Molin., de Lugo, & aliorum obligantium consulentem ad restituendam partem damni pro rata dubii.

V. Si tamen Titius determinatus occidere inimicum, a consulente non moveatur ad substantiam delicti, sed solum ad circumstantiam, puta quod veneno potius, quam gladio, hoc potius loco, vel tempore, quam alio illum occidat, diximus art. 1. probabilius consulentem ad restitutionem teneri, ut docet Molin., Rebel., & alii, quia de facto ad mortem illam concurrit: Quamvis Laym., Lug., & alii illum excusent, eo quod non concurrat ad substantiam damni, sed ad circumstantiam, quæ non fert novum damnum; parum enim, aut nihil interest ad damni illationem, quod fiat, verbi gratia, hoc, vel illo loco, hoc, vel illo tempore, quando homicidium absque dubio ponendum est; & ideo Hurtad. liberat hunc etiam ab irregularitate: Sicuti enim communius docent cum Laym., Less., & aliis contra Adrian., & Molin., quod qui determinato damnum minus inferre, furando, verbi gratia, centum aureos, consulit, ut inferat majus, verbi gratia, centum quinquaginta, tenetur solum ad restitutionem excessus damni, quod consuluit, videlicet quinquaginta; ita qui consulit circumstantiam tantum non afferentem novum damnum, non videtur ad restitutionem ullam obligari.

VI. Addit Laym. cap. 5. cum Less. cap. 14. dub. 4. contra Vasq. de Restitutione cap. 9 §. 1. dub. 2., quod etiam ab onere restitutionis liber sit, qui tantum materialiter cooperatur ad damnum, nullo modo influens in illud, quando scilicet sine tali cooperatione adhuc damnum ab alio inferretur, verbi gratia, si furi scalas teneas, quas etiam ille conscenderet ad furandum, si nemo illas teneret, vel si ancilla dominæ asportet cistam furtivam, ut ei obediat, quam cæteroqui ipsa domina asportaret: Verum de hac re recurret iterum sermo, cum de

parti-

participante, & art. 1. sententia opposita Vasq. visa est nobis probabilior.

VII. Quæritur secundo, An teneatur ad restitutionem solum ille, qui male consulit ex dolo, (puta si confessarius ex malitia dicat te non esse obligatum ad restituendum, cum vere tenearis,) an etiam qui male consulit ex culpa gravi; verbi gratia, si confessarius, vel advocatus ex ignorantia graviter culpabili deobligent a restituendo eum qui obligatur?

Respondeo cum Laym. cap. 5. distinguendo; nam vel consulens est persona, quæ ratione sui status, vel muneris doctrinam, & peritiam præsefert, ut advocatus, confessarius, consiliarius, medicus, &c.; & tenebitur saltem de culpa lata; immo etiam de levi juridica, quando proprium commodum, verbi gratia, stipendium recipit ex consilio dato; Vel consulens non est talis, & non tenebitur ad restitutionem, nisi ex consilio doloso: Etenim ex *regul. 62. in 6.* nullus ex consilio, nisi fraudulentum sit, obligatur. Ratio discriminis est, quia qui peritiam, & doctrinam præsefert, si illa careat, hoc ipso decipit eum, qui per simplicitatem ipsius consilium, & auctoritatem sequitur; Contra vero, si talem peritiam non profitetur; nemo enim prudens ejus consilium sequitur, cujus peritiam prius non exploret.

Hinc sequitur primo, quod si plebejus inconsiderate, sed sine fraude det noxium consilium, quamvis graviter peccet ex ignorantia crassa, immo licet peccet contra charitatem, non per hoc ad restitutionem tenebitur. Ratio est, quia qui ejus consilium sequitur, debet id suæ potius, quam alterius temeritati, & imprudentiæ imputare.

Sequitur secundo, quod si advocatus, confessarius, medicus, &c. adhibeant diligentiam, quam solent alii ejusdem conditionis in dando consilio apto, non teneantur ad ullam restitutionem, si ex consilio dato damnum sequatur; quamvis non secutum fuisset tale damnum, si majorem diligentiam adhibuissent, ut sanius consilium darent; Si tamen eam diligentiam non adhibeant, peccant graviter; & ad restitutionem tenentur, etiamsi sine fraude male consulant.

VIII. Diximus tamen, quod qui stipendium accipiunt, teneantur non solum de culpa lata juridica, sed etiam de levi, non quia peccatum veniale satis sit ad inducendam obligationem restitutionis gravis, sed quia Medicus, Parochus, Advocatus, &c., qui suo munere lucrum reportant, obligantur ad adhibendam majorem diligentiam in dando consilio apto, quam alii, qui solum ex charitate dant consilium omnino gratis; unde si illi non adhibeant majorem diligentiam debitam, peccant graviter, & ideo ad restitutionem tenentur: Facilius itaque ex negligentia, & ignorantia graviter peccat, & consequenter ad restitutionem tenetur Medicus, qui lucrum reportat, & Parochus, quam medicus, vel confessarius, qui ex charitate tale munus exercet, ut notat Bonac. quæst. 2. punct. 7.

IX. Quod si Confessarius, Medicus, Theologus, Concionator, & alii sine culpa gravi dederint consilium noxium, dicendo, verbi gratia, quod non obligetur ad restitutionem, qui revera obligatur, aut econtra; quamvis non teneantur ad resarciendum damnum, cum non peccaverint graviter, tamen ubi errorem advertunt, tenentur facere quantum possunt ne damnum sequatur, etiamsi cessaverit eorum officium; puta si absoluta sit confessio, aut si non amplius exerceatur munus medici: Ratio est, quia quilibet tenetur non solum ex charitate, ut

ut putat Sanch. lib. 2. Consil. cap. 4. dub. 5., sed etiam ex justitia, ut communiter docent Doctores, procurare, ne ex actione sua positive jura alterius lædantur; Et ideo qui inculpabiliter ignem accendit in rebus alienis, tenetur ex justitia illum extinguere, si commode potest, ut notat Lug. disp. 8. sect. 7. Et qui inculpabiliter alium infamavit, tenetur ex justitia, ubi id advertit, famam restituere.

X. Quæritur tertio, An teneatur ad restitutionem, qui parato inferre damnum majus consulit, ut inferat minus; verbi gratia, determinato ad occidendum Petrum consulit, ut illum percutiat?

Respondeo cum communiori apud Sanch. de Matrim. lib. 7. disp. 5. num. 14., & Bonac. punct. 7. negative; Sicuti enim communius concedunt Doctores, quod volenti omnino facere malum majus, puta adulterium, licitum sit illi consulere malum minus, puta fornicationem; quia tale consilium non est absolutum, sed saltem implicite conditionatum, quatenus si contra castitatem omnino velit ille peccare, potius peccet fornicando, quam adulterando; ita pariter in casu nostro volenti omnino occidere Petrum, licitum est illi consulere, ut potius percutiat. Ratio a priori est, quia utiliter agit negotium alterius, qui volenti ab illo, verbi gratia, furari centum, aut equum, suadet, ut furetur quinquaginta, aut ovem; cum non possit aliter illum divertere a voluntate inferendi damnum majus: Immo, ut notat Bonac. loc. cit. in his casibus non solum est licitum suadere damnum minus, sed etiam quomodolibet ad illud inducere, atque etiam cooperari, verbi gratia, adducendo ovem, quamvis cooperari non possit damno minori, quando actio est intrinsece mala; Quare possumus, verbi gratia, consulere, ut mutilet Petrum, volenti illum occidere, non possumus tamen ad mutilationem cooperari; cum non sint facienda mala, unde eveniant bona. Consilium autem non fertur absolute in mutilationem malam, sed solum conditionate, & proinde solum intenditur defectus majoris mali, videlicet mortis; atque adeo consilium cum feratur in bonum, seu in defectum majoris mali, licitum est: Cooperatio tamen, quæ directe fertur in mutilationem malam est illicita. Addit Sanch. loc. cit. contra Lug., quod si quis consulat damnum omnino æquale, neque ad restitutionem teneatur, quamvis forte peccaret: Et ratio est, quia nullo pacto læderet justitiam, seu jus alterius, quandoquidem damnum jam exequendum erat in uno genere, & consilium fuit, ut damnum omnino æquale in alio genere fieret.

Dubium majus est, Utrum liceat suadere damnum minus relate ad Petrum parato inferre majus Paulo? verbi gratia, an liceat consulere mutilationem Petri parato occidere Paulum?

Communiter Doctores docent apud Bonac. loc. cit. non licere, ac teneri ad restitutionem, qui tale consilium daret, eo quod esset injurius Petro, qui nec mutilationem, nec aliud damnum esset passurus, secluso tali consilio. Solum licitum est in genere illi suadere, ut potius minus malum, quam majus faciat, (quamvis ille hinc deducat, quod potius debeat a Petro divite, quam a Paulo paupere furari) ostendendo tantum directe majorem malitiam illius furti, ut ab ea abstineat: Docere etiam potest minus malum esse a Petro divite, quam a Paulo paupere furari, non vero inducendo illum ad malitiam furti minorem illati diviti, quamvis indirecte hoc sequatur. Immo si quis velit furari a Titio, potest illi dici, quod potius furetur ab alio, neminem in particulari

lari nominando, quia sic avertitur ab illo delicto, & nulli particulari personæ fit injuria.

ARTICULUS IV.

De reliquis positive cooperantibus ad damnificationem.

I. Positive ad damnificationem concurrunt etiam Consentiens, Adulator, Receptator, & Participans, præter Mandantem, & Consulentem.

II. Consentiens, nempe Approbans, favens, aut ferens suffragium in delicto, ad restitutionem tenetur, si sic sit causa damni: At quid in dubio an suffragium influxerit in damnum?

III. Qui ex officio tenetur suffragium ferre, ad restitutionem tenetur, si illud omittat, quando ex tali omissione sequitur damnum.

IV. Adulator, aut irrisor si sic damnum causet, ad restitutionem obligabitur, si ad id advertat, quamvis directe illud non intendat.

V. Quinam dicatur Recursum præbens, ac Receptans? Et quando hic ad restitutionem teneatur? Etiamsi rationabiliter dubitet, quod ex furis receptatione damnum sit secuturum, adhuc ad restitutionem obligabitur.

VI. Caupones, qui chartas, sedilia, lumen concedunt iis, qui aliena pecunia ludunt, ad restitutionem tenentur; non tamen si permittant illos domi suæ palam ludere.

VII. Qui furem receptat amicitiæ causa, ad restitutionem non tenetur, nisi sic sit causa, quod res furto sublata non restituatur, aut quod novum damnum causetur. Quonam pacto possint Advocati fures defendere?

VIII. Si te non receptante furem, ab aliis facile receptaretur, illum adjuvando ad fugiendum, & non concurrendo ad injustam retentionem, num tenearis ad restitutionem?

IX. Participantis nomine venit, qui præstito auxilio formaliter ad damnum cooperatur.

X. Excusantur participantes, qui gravi metu adiguntur ad opus non malum intrinsece; ut qui remigant capti a Turcis in triremibus adversus Christianos; aut qui metu mortis præbent furi claves ad furandum.

XI. Quid si quis adjuvet furem, qui sine tali auxilio adhuc idem furtum facturus esset?

XII. Prævidens quod furtum, aut homicidium sit imputandum alteri innocenti, tenetur etiam huic damnum, quod inde reportat, compensare.

I. PRæter Mandantem, & Consulentem, positive etiam ad damnificationem cooperatur Consentiens, Palpo, Receptator, & Participans, de quibus sigillatim agendum.

II. Quæritur primo, Quisnam dicatur, & quando teneatur ad restitutionem Consentiens?

Respondeo, Consentientem dici, qui approbat damnificationem, aut favet, aut fert suffragium in delicto; Verbi gratia, si quis e Magistratu, vel Capitulo suffragium, vel consensum præstet ad decernendam legem damnosam, aut ad eligendum indignum, & Ecclesiæ perniciosum. Ut autem consentiens ad restitutionem teneatur, requiritur, ut damnum ex vi suæ approbationis, vel suffragii sequatur, ut diximus de mandato, & consilio; aliter non dicitur causa efficax damni. Quare si Princeps, verbi gratia, decernat firmiter legem injustam, & deinde advocet Senatores, ut illam approbent, peccant quidem Senatores approbando, sed ad restitu-

tu-

tutionem non tenentur, quia eorum approbatio non influxit in legem injustam, utpote jam antea decretam. Quod si dubitetur an influxerit approbatio, dubium decidendum est, sicut diximus articulo superiore num. 4. de Consilio, in dubio an influxerit ad damnificationem. Quod si damnum decernendum sit a quinque suffragantibus ad plura suffragia, & post tria sufficientia addatur quartum non necessarium, art. 1. num. 5. resolvimus, an teneatur ad restitutionem, qui dedit hoc quartum suffragium, sive secretum fuerit, & incertum, sive publicum, & certum.

III. Illud hic dumtaxat notandum cum Molin., Dian. part. 3. tract. 2. resol. 6., quod non solum qui fert suffragium injustum ad restitutionem teneatur, si sit causa efficax damni, sed etiam qui non fert suffragium, ad quod ex officio tenetur, quando tale suffragium in bonum alicujus, vel Reipublicæ redundaret. Ex quo infert Dian., quod qui ex officio tenetur, non potest licite abesse, veluti renunciando favori, quem habet ferendi suffragium, sed debet omnino illud ferre, itaut si ex defectu sui suffragii damnum aliquod sequatur, non solum peccet non ferendo sententiam, seu suffragium, sed etiam ad restitutionem teneatur, quippe qui ex justitia tale damnum impedire tenetur, cum ex officio suo debeat suffragium ferre, a quo damnum impediatur.

IV. Quæritur secundo, Quisnam dicatur, & quando teneatur ad restitutionem Palpo, seu Palpator?

Respondeo, Palpatorem dici, qui laudando, vel adulando alium, aut econtra irridendo, & notando illius ignaviam, est causa efficax damnificationis: puta si quis commemorando hominis injuria affecti nobilitatem, corporis vires, &c., vel exaggerando acceptam contumeliam, dedecus, &c., illum ad injustam vindictam, & damni illationem concitet. Tenetur autem ad restitutionem Palpo, etiamsi non laudet, aut irrideat animo, ut damnum alteri inferatur; Satis enim est, si prævideat damnum ex tali laude, aut irrisione secuturum; Si tamen inculpabiliter ad id non adverteret, certum est, quod ad restitutionem non teneretur ob defectum voluntarii. Requiritur etiam ut alter sine tali adulatione damnum non esset illaturus ad hoc, ut palpator ad restitutionem teneatur, ut diximus de consentiente, mandante, consulente.

V. Quæritur tertio, Quisnam dicatur, & quando teneatur ad restitutionem Receptans?

Respondeo, quod Receptator, seu recursum præbens dicatur ille, qui latroni, verbi gratia, antequam furtum committat, præbet habitationem, equum, pecuniam, honores, officia, favores apud principes, & Magistratus; necnon qui retinet illum in amicitia, aut defendit in judicio, & similibus aliis auxiliis quomodocumque fovet, ac nutrit, securitatemque præstat ad damnificandum, aut ad non restituendum. Hujusmodi autem Receptator procul dubio ad restitutionem tenetur, eo quod sit causa efficax damni.

Ut autem ad restitutionem teneatur, requiritur Primo, ut damnum secutum sit ex tali recursu, quia nimirum fur ex tali recursu movetur vel ad damnificandum simpliciter, vel ad damnificandum cum majori securitate; ut si quis furetur, quia habet Advocatum, vel Judicem, a quo defendatur, vel liberetur; aut si occidat, quia amicus promisit recipere illum domi suæ, vel commodare equum, quo fugiat; vel quia habet amicitiam Principis, a quo protegitur; aut si quis officialis ferat sententias injustas propter officium sibi datum a Princi-

pe.

pe. Secundo requiritur, ut talis receptans credat, aut dubitet probabiliter damnum futurum ex tali recursu, aut quod id ignoret ignorantia crassa; hæc enim ignorantia in casu nostro æquiparatur scientiæ; sicuti etiam æquiparatur scientiæ rationabilis dubitatio de damno; nam qui rationabiliter dubitat, an sit futurum damnum ex sua receptatione furis, & adhuc illum receptat, exponit se periculo causandi damnum injustum: Ex Ecclesiast. enim *Qui amat periculum, peribit in illo*.

VI. Ex dictis sequitur primo, quod parentes, consanguinei, amici, eleemosynarii, aliique, qui domi retinent filios, consanguineos, amicos, hospites, illisque tribuunt necessaria eorum statui, non peccent, nec teneantur ad restitutionem, quamvis advertant ex negatione talium rerum necessariarum eos cessaturos a damnificando: Ratio est, quia quamvis sine his rebus necessariis non fieret damnum, (sicut neque sine conservatione divina,) tamen neque ex natura rei, neque ex intentione operantis hæc sunt ordinarie media ad damnificandum; neque enim ideo quis occidit, aut furatur, quia in hac domo habitat, vel quia comedit, &c.: Dixi, ordinarie, nam si aliquando ea essent media ad damnificandum, ut si quis haberet hinc majorem opportunitatem furandi, transeundo, verbi gratia, ex hac in aliam domum, in qua furetur, certe non possent ea præstari sine culpa, & onere restitutionis. Hinc Bonac. punct. 9. num. 3. cum Molin., & aliis ad restitutionem obligat Cauponarios, qui concedunt sedilia, mensas, lumen, chartas iis, qui ludunt aliena pecunia, non tamen si illis nihil necessarii præbent ad ludendum, sed solum permittunt, quod in sua domo ludant, nec illos occultant, &c.

VII. Sequitur secundo, quod qui post factum furtum recipit domi furem, aut illum adjuvat, ut fugiat ratione consanguinitatis, vel necessitatis, vel ob metum mortis, aut humanitatis, vel hospitii causa, neque teneatur ad restitutionem; modo non concurrant hæc duo; primum, quod talis recursus non sit probabiliter causa novi damni, aut causa ne resarciatur damnum illatum; tunc enim recursus esset causa efficax hujus novi damni; atque adeo reciperetur fur non solum materialiter, sed etiam formaliter; ut loquitur Sayrus lib. 10. tract. 2. cap. 2. Unde recursum præbens ad restitutionem tenetur: Secundum est, quod talis recursus non impediat, ut diximus, damni illati restitutionem. Unde Medin. quæst. 2. dub. 2. ad restitutionem obligat eos, qui pro fure apud Principem, vel Judicem intercedunt, ne male ablata restituere cogatur; aut alias favorem impendunt, quominus possint aliena recuperari, factum excusando, & reum defendendo, ut passim, inquit, Advocati facere solent: Quamvis Molin. disp. 733., Dicast., & alii excusant Advocatos, & Procuratores, quando defendunt in judicio fures, excusando eos in iis dumtaxat, in quibus ipsimet fures possent se juste in judicio defendere, ut possunt, quando delictum est occultum, aut semiplene probatum, aut quando injuste vexantur, juris ordine non servato. Ratio est, quia in his casibus Advocati non defendunt fures inquantum fures, sed inquantum habent jus se defendendi in prædictis.

VIII. Eodem pacto Less., Lug., Bonac. punct. 9. excusant eum, qui post commissum delictum a fure, hunc abscondit, & adjuvat ad fugiendum; Si enim non dat spem refugii in posterum, nec alio modo concurrit ad injustam retentionem rei furtivæ, non censetur causa efficax damni; Unde sicuti licitum est delinquenti fugere; ita pari-

ter licitum est aliis illum adjuvare ad fugiendum. Aliam etiam excusationem dat Rebel. apud Tambur., quando scilicet si non reciperetur a te fur, æque ab aliis in suo diversorio reciperetur; Etenim cum in tali casu damnum a fure certe inferendum sit, non censeris tu causa efficax damni per hoc, quod furem abscondas. Ex quibus patet, quomodo intelligenda sit excommunicatio in Bulla Cœnæ contra receptatores hæreticorum; intelligenda est de receptatoribus hæreticorum formaliter, seu inquantum hæretici sunt, non materialiter.

Sequitur tertio, Magnates, Parentes, dominos teneri ad restitutionem damnorum, si vassalli, filii, servi damnum inferant, fidentes eorum potentiæ, & protectioni; dummodo illi hoc advertant, & dissimulent. Ratio est, quia censentur causa efficax damni.

Sequitur ultimo, eos, qui res furtivas receptant, & quomodocunque conservant pro fure, teneri ad restitutionem, quamvis nihil ex iis rebus sibi retineant; Etenim receptatio rei alienæ ad hoc, ut dominus non possit illam recuperare, est evidens damnificatio proximi. Quare si quis abscondit domi suæ furem cum spoliis fugientem, potest quidem, ut diximus cum Less., furem non manifestare, sed tenetur, si potest, sine gravi incommodo, aut metu non dare illa spolia furi, sed domino; etiamsi promisisset, jurasset, & vovisset dare illa furi; quandoquidem votum, & juramentum de re illicita non obligant, cum non sint vinculum iniquitatis, ut notat Navar. lib. 3. cap. 4.

IX. Quæritur quarto, Quisnam dicatur, & quando teneatur ad restitutionem Participans?

Respondeo, nomine Participantis non venire, qui quomodocunque ad damnificationem cooperatur; sic enim confunderetur cum mandante, consulente, & aliis, sed venire, qui præstito auxilio, vel subsidio ad damnum inferendum formaliter cooperatur; ut esset Notarius conficiens instrumentum usurarium, & testes subscribentes in gratiam mutuantis, faber ferrarius subministrans clavem ad furandum, qui scalas furi tenet, qui comitatur, eique assistit animi augendi causa, qui vigilem, & exploratorem agit: Item qui simul furtum exequuntur, necnon mediatores, seu proxenetæ, (vulgo Sansari,) qui ad contractus usurarios in gratiam mutuatoris inducunt, & pecuniam usurariam exigunt; Vel qui vendunt, aut distrahunt res, quas alter furatus est; Omnes isti ad restitutionem tenentur, tanquam participes furti, cum sint pariter causa efficax damni.

X. Excusantur primo non solum ab onere restituendi, sed etiam a culpa, qui gravi metu coacti participant in opere non intrinsece malo; Sic excusantur Christiani capti a Turcis, si metu mortis, vel gravis incommodi coacti remigant in triremibus adversus Christianos; talis enim actio non est intrinsece mala, cum Turcæ possint eis bene uti, ut communiter docent Doctores apud Bonac. hic contra Navar. cap. 27., & alios; Contra vero, neque a peccato, neque ab onere restitutionis excusantur iidem Christiani, si metu mortis compulsi ignem bombardis admoveant non ad terrendum solum, sed ad occidendos Christianos; aut si sagittas emittant, &c.; talis enim actio occisiva innocentis, & injuste damnificativa est intrinsece mala, ut notat Vasq. cum aliis; Immo nec excusantur a remigando ex Bonac., quando ex remigatione magnum Reipublicæ Christianæ incommodum oritur; quia bonum publicum præferendum est privato.

Excusantur pariter, qui metu mortis

tis compulsi præbent furi claves, aut instrumenta ad furandum; scalas tenent, &c., quia hujusmodi actiones sunt indifferentes; & quamvis proxime ad peccatum concurrant, metus tamen mortis sufficiens est ad excusandum, qui materialiter peccato alterius cooperaretur. Nemo autem potest arcas alienas effringere immediate, aut res alienas e fenestra projicere, metu injecto, nisi faciat animo compensandi damnum, aut nisi credat dominum non fore rationabiliter invitum, puta si projiciendæ non sint gravis momenti, & metus injectus sit valde gravis; ut notat Less. apud eundem Bonac. Proscripta tamen est ab Innoc. XI. thesis 51., quæ habet: *Famulus, qui submissis humeris scienter adjuvat herum suum ascendentem per fenestras ad stuprandam virginem, & multoties ei subservit, deferendo scalas, aperiendo januam, aut quid simile, cooperando non peccat mortaliter, si id faciat metu notabilis detrimenti, puta ne a domino male tractetur, ne torvis oculis aspiciatur, ne domo expellatur*: De qua plura notavimus in Trutina damnatarum thesium illam exponendo.

Excusantur demum, qui materialiter cooperantur ad damnum, quando cooperatio est remota, & etiam sine tali cooperatione damnum ab altero fieret; Exemplum affert Paludan. apud Laym. de famulo usurarii, qui pecunias jussu domini numerando, aliud non facit, quam suas manus denigrare; quandoquidem etiam secluso auxilio famuli ab ipsomet domino pecuniæ numerarentur; & præterea actio numerandi pecunias, ad quam famulus concurrit, est de se indifferens, & non intrinsece mala, nec immediate concurrens ad usuram: Aliud exemplum affert Laym. de ancilla, quæ dominæ suæ obediens asportat cistam furtivam, quam cæteroqui ipsa domina asportaret.

XI. Quod si sine auxilio famulæ domina cistam asportare non posset, famula non liberaretur ab onere restitutionis, etiamsi non deesset alia famula, a qua asportaretur, ut notavit Adrian.; quia vere concurreret ad furtum efficaciter; Neque enim fur excusatur a restitutione, quando furatur rem, quam alius furaturus esset, nisi prævenisset, ut notat Navar. loc. cit. Ubi etiam docet ex D. Th., Participantem non teneri ad restitutionem, quando non fuit causa, sine qua non: Verbi gratia, quando quis comitatur furem; qui sine tali comitatu adhuc sine dubio tale furtum esset commissurus, tunc comitans ad restitutionem non tenetur: Immo si Petrus ad juvandum furem rapientem centum, ipse rapiat quinquaginta, quamvis adjuvet furem, tamen non tenetur restituere, nisi solum quinquaginta, quando sine suo auxilio adhuc fur esset rapturus illa centum; nec uterque ad totum furtum concurrit, sed singuli ad partem suam. Hæc probabiliter, sed probabilior videtur opposita sententia Vasq., ut diximus articulo superiori.

XII. Quæritur ultimo, An quando damnum, puta furtum, vel homicidium factum a Titio, putatur factum a Cajo, qui proinde incarceratur, facit multas expensas, non lucratur, &c., teneatur Titius non solum reparare damnum illatum tertio per furtum, aut homicidium, sed etiam reparare damnum Caji innocentis, cui tale furtum, aut homicidium imputatur.

Respondeo tunc solum teneri ad reparanda damna Caji innocentis, quando ante factum prævidit delictum suum imputandum Cajo, ut docet Cardinal. lib. 2. quæst. 31. art. 3., quia tunc damnum Caji innocentis esset a se volitum, saltem in causa; & ideo sibi imputaretur ad culpam contra justitiam. Non tenetur autem in his tribus casibus, primo si non prævidit,

quia malum non prævisum in sua causa non potest pertinere culpabiliter ad peccatum, & volitionem causæ. Secundo, si damnum Caji innocentis postea cognitum placeret; quia hoc non esset peccatum injustitiæ exterioris, sed interioris, quæ non trahit onus restitutionis. Tertio, si Titius damnificator prævidet ex suo facto secuturam legitimam condemnationem Caji vere nocentis; tunc enim esto peccet contra charitatem, at non contra justitiam, cum Cajus meritas pœnas luat; Sicuti non peccat contra justitiam, nec restituere tenetur, qui contra charitatem non præmissa correctione fraterna accusat, aut denunciat aliquem delinquentem, qui nihil injuste patitur.

ARTICULUS V.

De Cooperantibus negative ad damnificationem.

I. *Ad restitutionem tenentur Mutus, Non obstans, Non manifestans, si contra justitiam peccent non impediendo damnum proximi.*

II. *In his oritur obligatio ex justitia, non solum ex contractu, sed etiam ex quasi contractu, seu ex officio.*

III. *Qui omittit impedire damnum, quod etiam posito impedimento sequeretur, ad restitutionem non obligatur, nec peccat, quamvis ex justitia secundum se impedire illud teneatur.*

IV. *Testis legitime interrogatus, qui non detegit veritatem, prout debet ex justitia legali, non tenetur probabiliter ad restitutionem damni, quod inde sequitur.*

V. *Nec tenetur Confessarius, immo probabiliter nec Parochus, qui culpabiliter omittit monere pœnitentem de restitutione facienda. Nec Pater, si filiis deneget alimenta, quæ ex pietate iis debet.*

VI. *Famuli non tenentur ad restitutionem, si non impediant furta domesticorum; secus vero extraneorum.*

VII. *Custodes vectigalium, saltuum, vineæ ad restitutionem damni tenentur, si illud non impediant; non tamen ad restitutionem pœna, quam deberet solvere delinquens.*

VIII. *Judices, & Episcopi si malo suo exemplo alios inducant ad furandum, probabiliter ad restitutionem damni non tenentur. Sed probabilius est, quod teneantur; Unde probabilius Episcopi censuras, & irregularitatem incurrunt, si non impediant percussionem Clerici, & homicidia.*

IX. *Qui non tenetur ex justitia revelare furem, potest ab eo aliquid accipere ne revelet; dummodo illud non sit pars furti; nec per hoc fur reddatur animosior ad furandum. Quid si hic legitime a Judice interrogetur de fure?*

I. MUtus, Non obstans, Non manifestans dicuntur negative ad damnificationem cooperari. Est autem mutus, qui loquendo, reprehendendo, clamando, consulendo potest impedire damnum proximi, & tamen tacet: Non obstans vero dicitur, qui potest damnum impedire obstando, seu præbendo suum auxilium, & operam, & tamen non præbet: Demum dicitur non manifestans, qui potest revelare, aut damnum inferendum, ne inferatur, aut damnum illatum, ut resarciatur, & tamen non revelat.

Quæritur nunc primo, Quando ad restitutionem teneantur isti, qui negative cooperantur ad actionem injustam?

Respondeo, ut ad restitutionem teneantur, non satis est, quod peccarint contra charitatem, non præbendo auxilium, non revelando, sed debent peccasse contra justitiam; atque adeo nisi ex justitia teneantur impedire damnum proximi, quamvis negative se ge-

gerant, & illud non impediant, non per hoc ad restitutionem tenentur. Ratio est, quia ex dictis onus restituendi contrahitur ex sola culpa gravi contra justitiam commutativam.

Adde, quod etiam qui ex justitia tenentur impedire damnum proximi clamando, &c., si non possint id facere sine gravi incommodo, cum excusentur a tali obligatione ratione gravis incommodi, nec peccant, nec onus restitutionis contrahunt, si negative se gerant; Nisi tamen aliquid aliud exposcat pactum, ut in milite, & in Parocho, &c., qui etiam cum gravi incommodo tenentur ex justitia impedire hostium incursus, hæreses, &c.

II. Oritur autem obligatio ex justitia non tantum ex contractu, sed etiam ex quasi contractu, hoc est ex officio; qui enim ex officio obligantur ad damnum impediendum, obligantur ex quasi contractu, seu ex contractu implicito: Unde Principes ex justitia tenentur impedire in suis terris damna a latronibus, a feris, &c.; Tutor, Curator, ac Ministrator impedire damna pupillis, minoribus, Ecclesiis provenientia; Assessor, Consiliarius, Canonicus impedire iniquam constitutionem, electionem, &c. Proinde si tacendo, vel se absentando illam non impediant, ad restitutionem tenentur.

III. Præterea liberatur tam a culpa, quam ab onere restitutionis, qui omittit impedire damnificationem, quando etiam posito a se impedimento damnum eodem modo aliunde sequetetur; tunc enim positio impedimenti esset otiosa, & omissio non potest dici causa efficax damni; quamvis peccaret saltem contra charitatem, qui omitteret ponere impedimentum eo animo, ut damnum ex illo etiam capite sequatur.

Infertur ex dictis primo cum communi contra Angel. apud Bonacin.; quod si quis negative se habeat ex odio, ut damnum alteri sequatur, si non teneatur ex justitia, sed solum ex charitate tale damnum impedire, non obligetur ad restitutionem. Ratio est, quia illud odium, utpote internum, nullo pacto est causa externi damni; Ipsum vero silentium externum, & omissio auxilii, cum sint quid negativum, non sunt causa damni positivi, quando non important omissionem actus debiti ex justitia; ergo nisi ex justitia aliquis teneatur impedire damnum alterius, ad restitutionem non obligatur. Immo si quis ex pravo animo, non tamen vi, vel fraude impediat Titium volentem obstare furi, & impedite damna Caji, ad quod Titius ex charitate solum tenebatur, neque ille est reus restitutionis, ut communiter docent contra Navar. Ratio est, quia si non peccat contra justitiam Titius non obstando, a fortiori nec ille, qui impedit Titium, ne obstet, cum is sit magis remota causa damni, quam sit Titius. Neque tenetur ad restitutionem, qui sine vi, & fraude, sed sola suasione obtinet, ne Titius det eleemosynam alteri, quam non debet ex justitia, ut communiter docent contra Medin., quia non tollit ab eo aliquid, ad quod habeat jus.

IV. Infertur secundo cum Sylvest., Less., Dian. part. 3. tract. 5. resol. 14. contra Tolet., Rebel., Reginald., excusari testes a restitutione damni secuti, si judice interroganti veritatem non manifestent. Ratio est, quia licet testis obligetur ex justitia legali, & ex charitate ad veritatem aperiendam, non est tamen certum, quod ad id obligetur ex justitia commutativa; cum non obligetur ex contractu, neque ex quasi contractu, seu officio.

V. Infertur tertio ex Bonac., non te-

teneri ad restitutionem parentes, si negent filiis alimenta; quia non ex justitia, sed ex pietate tenentur illa subministrare: Econtra tenetur ad restitutionem dominus, si deneget famulis alimenta, ad quæ ex contractu se obligavit. Præterea probabiliter nec tenetur ad restitutionem Confessarius, si ex malitia omittat monere pœnitentem, ut restituat. Ratio est, quia probabiliter ne Parochus quidem tenetur ex justitia prospicere bono temporali aliorum, sed solum bono spirituali suarum ovium, ut diximus quæst. 1. art. ult. cum Bonac.; quamvis opposita sententia utriusque Navarri, & Lessii lib. 2. cap. 13. dub. 10. visa nobis sit probabilior.

VII. Infertur quarto, famulos non teneri ad restitutionem, si non impediant furta, quæ a domesticis, & a confamulis fiunt, quando ipsis non est demandata cura illarum rerum. Ratio est, quia quamvis ad id teneantur ex charitate, quando facile, & sine suo gravi incommodo possunt, non tenentur tamen ex justitia: Econtra ad restitutionem obligantur, si non impediant furta extraneorum, (quibus comparatur fur domesticus, si congreget res domini, ut noctu cum illis fugiat:) Etenim ex contractu famulatus, atque adeo ex justitia ad id obligantur, ut notat Navar. cum aliis apud Laym. hic, & Bonac.

Infertur quinto, Custodes vineæ, saltuum, vectigalium, &c. obligari ad restitutionem damni, quod dominus patitur, si non impediant fures, venatores, piscatores, & fraudantes vectigalia, cum ad id ex justitia, seu vi pacti, & officii teneantur; etiamsi aliquando ipsi, qui fraudant vectigalia, aut venantur, &c., non peccent.

Dubium hic est, An hujusmodi custodes teneantur etiam ad restituendam pœnam, quam delinquentes solvissent, si accusati essent?

Affirmant Rebel., Molin. Navar. Sed probabilius negant Vasq., & alii communius apud Bonacin. hic; tum quia non est ea praxis; tum quia custodes videntur ex pacto solum obligati ad impediendum damnum, non vero ad locupletandos dominos talibus pœnis; tum demum quia ad has pœnas non habent domini jus ante sententiam judicis; ergo custos impediens, ne domini eas pœnas consequantur, non violat jus ab iis acquisitum; atque adeo non peccat contra justitiam, nec tenetur ad restitutionem. Denuum Laym. hic medius inter utramque sententiam oppositam putat, Custodes non teneri ad restitutionem pœnæ, si reos deprehendere intermittant, aut negligant: Contra vero, si postquam illos deprenderint, negligant exigere mulctam debitam; quia in tali casu jus magis propinquum ad pœnam acquisitum est a dominis, idque custodes ex officio suo exequi tenentur.

VIII. Infertur ultimo, non teneri ad restitutionem, qui alium induxit suo malo exemplo ad furtum, vel homicidium. Ratio est, quia quamvis hic peccet peccato scandali contra charitatem, non violat tamen directe legem justitiæ; sicuti eam violat qui influit in damnum alterius suo consilio, aut non impedit damnum, cum teneatur ex contractu, vel officio illud impedire. Ita Bonac. ex Sanch. lib. 2. cap. 6. num. 5. Additque neque teneri ad restitutionem, qui aliquid facit intendens suo malo exemplo inducere alios ad furtum, vel homicidium. Ratio est, quia obligatio restituendi non oritur ex ullo actu pravo interno, sed solum ex opere externo injusto.

Utrum autem Episcopi, vel Judices, qui malo suo exemplo alios inducunt ad furta, vel homicidia, teneantur ad restitutionem? Lis est apud

pud Doctores: Sanch., & Sal. apud eundem Bonac. negant, quia quamvis Episcopi teneantur ex officio, atque adeo ex justitia pascere subditos bono exemplo, verbis, & sacramentis, atque adeo peccent contra justitiam erga subditos, si pravo suo exemplo illos inducant ad culpas: At non tenentur ex justitia conservare vitam, bona, & facultates ullius, sive subditi, sive non subditi; Unde non peccant contra justitiam adversus illos, qui occiduntur, aut damnificantur ratione mali exempli præstiti: Sicut propter eandem rationem multi, ut diximus, probabiliter docent, non teneri ad restitutionem Parochum, si ex malitia nolit monere pœnitentem, ut restituat; quia ex justitia solum tenetur bene exercere munus Parochi, & prospicere bono spirituali pœnitentis, non bono temporali aliorum. Judices etiam juxta hanc sententiam excusantur a restitutione, si malo suo exemplo inducant alios ad damnificandum; quia quamvis ex justitia teneantur impedire volentes inferre damna, & eos ad satisfaciendum inducere, non tenentur tamen ex justitia, & ex officio præbere bonum exemplum aliis, cum non sint Pastores; unde non tenentur ex justitia impedire, ne alii suo pravo exemplo inducantur ad damnificandum; atque adeo si alios sic inducant ad damnificandum, non tenentur restituere.

Verum probabilior videtur sententia Bonac., quod tam Episcopi, quam Judices ad restitutionem teneantur in casu adducto. Ratio est, quia inducere aliquem suo pravo exemplo, verbi gratia ad furtum, saltem perinde est, ac non impedire furtum; sed ille, ad quem ex officio spectat impedire furtum, peccat contra justitiam, & tenetur ad restitutionem, si non impediat; ergo Episcopi, & Judices, quibus ex officio, atque adeo ex justitia competit impedire furta, & alia damna, peccant contra justitiam, & tenentur ad restitutionem, si suo pravo exemplo alios ad furandum inducant.

Hinc fit, quod licet censuræ, & irregularitas non incurrantur ab eo, qui non impedit, verbi gratia, percussionem Clerici, & homicidium, nisi ad id teneatur ex officio, ut communiter Doctores docent; tamen Episcopi, & Judices, si non impediant, aut malo suo exemplo ad id alios inducant, contrahunt censuras, & irregularitatem; quia juxta probabiliorem sententiam Bonac., ea ex officio, & justitia impedire tenentur: Quamvis probabilis sit opposita sententia Sanch. lib. 1. Summæ cap. 6. numer. 5., quod censuras, & irregularitatem non contrahant; quia non violant probabiliter legem justitiæ, si suo malo exemplo alios inducant ad percussionem Clerici, & ad homicidium; cum non teneantur ex justitia impedire, ne alii suo exemplo damnificent.

IX. Quæritur secundo, An possit quis aliquid accipere a fure, ne furtum revelet, quin ad ullam restitutionem teneatur?

Respondeo, quod si quis non teneatur ex justitia, sed solum ex charitate revelare, & res accepta non sit pars furti, quamvis peccet contra charitatem, si potest sine suo incommodo furtum illud impedire, & non impedit, non peccat tamen contra justitiam aliquid accipiendo a fure, ne furtum revelet; Unde ad restitutionem non tenetur. Ita communiter. Esto Trullench. lib. 8. cap. 3. dub. 3. putet, quod universim qui potest accusare, quamvis ad id non teneatur, non possit pecuniam accipere ne accuset, quia hoc est quædam gratia, quæ non est pretio æstimabilis; Probabile tamen est, quod non teneatur restituere, si quicquam accipiat.

No-

Notandum autem cum Less. lib. 2. cap. 24. num. 68., & aliis apud Laym., quod si fur ob id factus animosior est, & securior; itaut cœteroqui non esset furaturus, qui pecuniam accepit a fure, tenetur restituere damnum per furtum illatum; quia in tali casu obligando se ad non revelandum, censetur influere in furtum. Non tenetur tamen restituere pecuniam a fure acceptam, nisi sit pars furti, quia accepta ob turpem causam retineri possunt post factum; quamvis non ante factum; quia ante delictum quilibet tenetur rescindere contractum, quo se obligavit delictum illud committere, ut fusius dicemus quæst. sequenti art. 1.; Etenim obligatio ad peccandum ipso jure est irrita.

Quod si pecunia non sit data a fure animo obligandi illum ad tacendum, sedabsolute donata fuerit animo alliciendi illum ad tacendum, potest is pecuniam illam, si non sit furtiva, retinere, etiam ante delictum commissum; quia hæc censetur absolute donatio: Sicuti si quis donet meretrici aliquid præcise ad alliciendam illam ad peccatum, potest illud a meretrice retineri, etiamsi donans ita sit affectus, ut non donaret, si crederet illam ea via non esse inducendam ad peccatum; Idemque omnino dicendum de eo, qui pecuniam accipit a fure, ne in judicio interrogatus juridice revelet furtum: Etenim quamvis mentiendo in judicio peccet contra justitiam legalem, non tamen contra commutativam; unde ad restitutionem non tenetur. Ita Molin., Less., Dian. part. 3. tract. 5. resol. 52. contra Tolet., & Reginald.

ARTICULUS VI.

Quantum singuli restituere teneantur; quando plures ad damnificationem coperati sunt?

I. Si plures ad damnificandum concurrunt, singuli in solidum ad restitutionem tenentur, quando singulis non cooperantibus totum damnum non causaretur.

II. Si vero singulis deficientibus adhuc damnum causaretur, tunc singuli tenentur solum ad partem damni pro rata sui influxus.

III. Milites Urbem diripientes injuste, quamvis nonnihil invicem animentur, non tenentur ad restitutionem, nisi ad id quod singuli diripuerunt: At Dux ad restitutionem totius damni ab exercitu causati obligatur; Sicut etiam Consiliarii, Exploratores, &c.

IV. Si tamen sine tuo consilio adhuc damnum causaretur, tunc pariter partialiter ad restitutionem obligaris pro rata influxus.

V. Quando duo ingrediuntur domum ad furandum centum, itaut unus sine altero non ingrederetur, tunc uterque tenetur in solidum restituere.

VI. Videtur diversimode discurrendum, si a pluribus idem damnum causetur, ac si diversum. Nam si ad idem concurrant, omnes restituere debent in solidum, quamvis singuli sine aliis totum damnum non inferrent: Secus vero si concurrant ad damnum diversum.

VII. Num peccet mortaliter, qui modicum furatur, advertens, quod alii plurimi pariter modicum ab eodem domino furentur, aut furati sint?

VIII. Si excommunicatio feratur contra hos plurimos, si non restituant modicum illud, quod abstulerunt a ta-

talis excommunicatio supponit peccatum mortale, si minus injustitia propter modicum illud, quod retinetur, saltem inobedientia.

IX. Qui per plura furtula devenit ad materiam gravem, itaut sub gravi ea restituenda sit, num peccet lethaliter, si addat aliud furtulum?

I. RElíquum est examinare, Utrum quando plures ad damnificandum concurrunt, singuli teneantur restituere in solidum, an vero solum partem suam? Ac demum in sequenti articulo discutiemus, Quonam ordine restituere debeant, qui tenentur in solidum restituere? De ordine tamen servando inter personas, quibus facienda sit restitutio, quando bona debitoris non sufficiunt omnibus creditoribus, dicemus quæst. 5. art. 5.

Quæritur itaque primò, Utrum quando plures vel physice, vel moraliter concurrunt ad damnificationem participando in actione aliqua injusta, singuli teneantur restituere totum damnum in solidum, an vero solum partem illam, quæ ad eos pervenit? Sicut qui solum participant de præda, & non participant in damnificatione?

Respondeo cum Tambur. cap. 3. §. 8., duas regulas adhibendas esse ad decisionem hujus quæsiti, quod varie, & confuse a Doctoribus agitatur. Prima regula est, quod quando quis ita ad damnum concurrit, ut sine illo non fieret totum damnum, tunc singuli teneantur illud resarcire in solidum, ita scilicet, ut non restituente alio partem suam, totum ipse debeat: Verbi gratia, si duo concurrant ad rapiendam arcam pecuniæ, quam alter sine altero non raperet, quamvis dividant deinde pecuniam furtivam, adhuc uterque tenetur in solidum pecuniam restituere: Eodem modo si fur sine consilio Titii non esset furaturus centum, tam fur, quam Titius tenentur in solidum restituere centum. Ratio est, quia uterque in tali casu est causa totalis totius damni, non quia alter ponat damnum sine auxilio alterius, sed quia alter poterat adæquate impedire totum damnum non concurrendo ad injustam actionem; cum autem non impedierit, ipsi totum damnum imputabitur, & per hoc uterque dicitur causa totalis damni.

Ex quo sequitur, quod si quatuor, verbi gratia, ferentes suffragium concludant sententiam injustam, quæ non concluderetur, si unum ex iis suffragiis deficeret, tunc omnes quatuor teneantur in solidum restituere: Contra vero, si conclusa jam sententia injusta tribus suffragiis, accedat Titius quarto suffragio non necessario ad concludendum, peccat quidem Titius, sed ad restitutionem non tenetur, ut explicavimus art. 5.

II. Secunda regula est, quod quando quis ita ad damnum concurrit, ut sine illo, & nullo alio subrogato, adhuc a reliquis totum damnum fieret, non obligetur ad restituendum, nisi partem damni, mensurandam arbitrio viri prudentis juxta mensuram influxus præstiti ad tale damnum. Ratio est, quia cum obligatio restitutionis oriatur ex damno illato, & in tali casu qui ita concurrit, non sit causa efficax totius damni; (quandoquidem etiam sine ipso, & nullo alio superveniente totum damnum fieret a reliquis) sequitur, ut non debeat restituere totum damnum, sed solum partem, juxta mensuram sui influxus.

Hinc infertur primo cum Navar., Less., Valent. contra Molin., & alios apud Laym. cap. 6. num. 5., milites gregarios probabiliter non obligari ad restitutionem totius damni, quod fit ab exercitu in bello injusto. Ratio

est, quia ita singuli concurrunt ad iniquam expugnationem urbis, ut etiam singulis sublatis, & nullo alio superaddito, eodem modo Urbs diriperetur, & præterea nemo ex istis procuravit, ut alius urbem expugnaret: Contra vero Dux tenetur ad restitutionem totius damni, quod fit ab exercitu; quia dux est causa, ut fiat a militibus totum damnum injustum. Et idem dicas de Consiliario, Exploratore, & aliis, sine quibus totum damnum non fieret.

Neque dicas, quod etiam singuli milites sint causa totius damni, quia invicem se animant; ergo sicut dux, ita milites gregarii tenentur ad totum in solidum. Nam contra est, quia valde exigua, & fere nulla est animatio concepta a militibus ex præsentia singulorum seorsim, & etiam seclusa tali animatione, quæ habetur a singulis seorsim, eodem modo Urbs diriperetur: ergo ex tali animatione non fit, quod singuli sint causa efficax totius damni. Ubi econtra sine duce non eodem modo Urbs diriperetur, nisi subrogaretur alius dux; ergo dux dicitur causa efficax totius damni, & consequenter dux, non milites ad restitutionem totius damni tenentur.

III. Infertur secundo, quod quando tuo consilio, aut hortatione ita factum est totum damnum, ut adhuc sine tuo consilio, & nullo alio subrogato totum damnum fieret, solum debeas restituere quantum damni prudenter judicabitur commensurari ad tale consilium, vel ad hortationem, ut notavimus art. 3. Et idem probabiliter dicendum cum Lug. contra Vasq., & Less. lib. 2. cap. 13. dub. 4., si tuum consilium fuerit causa solum, ut aliquando citius totum damnum fiat. Ratio est, quia in tali casu tuum consilium non est causa totius damni; quandoquidem etiam secluso consilio idem damnum sequeretur secundum substantiam.

V. Infertur tertio, quod si duo ingrediantur domum ad furandum, verbi gratia, centum aureos, itaut alter sine altero non ingrederetur; obligantur in solidum restituere, atque adeo ad totum, altero nolente, seu non potente suam partem restituere: Et idem dicas, si duo invicem se animent, itaut sine hac mutua animatione damnum non sequeretur, ut notat Sanch. lib. 7. Summæ cap. 21. num. 19.

VI. Rogabis: Si duo ingrediantur domum, & furentur centum aureos, quos alter sine altero etiam furaretur, tenenturne illos in solidum restituere?

Respondeo juxta secundam regulam quod probabiliter non teneantur in solidum illos restituere, sed solum pro rata influxus; sed probabilior videtur sententia Lessii cap. 13. dub. 4., quod diversimode discurrendum sit quando plures concurrunt ad idem individuum damnum inferendum, & quando plures diversum damnum causant: Si enim duo cooperentur ad idem damnum, neuter, ut Mandans, Consulens, Consentiens, laudans, Receptans, sed uterque ut participans, seu ut se invicem adjuvantes, in tali casu probabilius est, quod uterque teneatur restituere in solidum, etiamsi alter solus totum damnum inferret: & idcirco in solidum tenentur restituere duo eandem domum simul incendentes, aut idem pondus ferentes, eundem gregem abigentes, aut simul mittentes sagittam ad occidendum Petrum, & in casu adducto duo furantes idem marsupium, in quo sint centum aurei. Ratio est, quia in his casibus quilibet est causa partialis immediata totius, & non partis damni; non secus ac si plures eandem navim rapiant, atque adeo singuli tenentur in solidum resarcire totum damnum: Contra vero, si plures concurrant ad inferendum damnum

mnum diversum, non tenentur in solidum, sed solum pro parte sua. Ratio est, quia quisque est sola causa partis damni a se illati, non tamen causa totius damni, aut partis, quam alter surripuit; (nisi forte se vicissim animarint; in quo casu singuli censentur causa totius damni). Unde fit, quod si plures diripiendo urbem, vel devastando vineam, notabile damnum singuli intulerunt, singuli teneantur tantum restituere partem suam, quando non se vicissim excitant, ut notat Bonac. punct. 10. ex Azor, & Rebel.; Et in casu adducto, si duo illi furentur non illos centum per modum unius, sed singuli quinquaginta sine mutua ulla animatione, non tenentur restituere, nisi suos quinquaginta, si neuter alterum juvarit, nec alter furatus sit in confidentia, quod ab altero juvetur.

VII. Quæritur secundo acriter apud Doctores, An qui furatur parvam aliquam materiam non causans, sed solum videns, & cognoscens aliorum furtula, quæ simul sumpta magnam quantitatem conficiunt, (ut accidit, quando plures eandem vineam ingressi, singuli botrum uvæ accipiunt) peccet mortaliter furando illud modicum, & teneatur sub gravi ad illud restituendum? Et eodem modo quæritur, an qui modicam quantitatem furatus est, non advertens ad aliorum furtula, ac proinde peccavit venialiter, si deinde advertat ad aliorum furtula nondum restituta, teneatur sub mortali restituere furtulum suum?

Respondeo, juxta dicta qu. 1. art. 4. n. 7. communius Doctores docere, quod in primo casu ille peccarit mortaliter, & in utroque casu uterque ad restitutionem teneatur sub mortali. Ita Bonac., Molin., Rebel., Suar., Vasq., Henr., Sayr., Medin. quæst. 10. qui ita rigide loquitur, ut putet peccari mortaliter, etiamsi unusquisque nonnisi unum granum acceperit. Ratio istorum Doctorum est, quia singuli scienter concurrunt ad damnum notabile domini illius vineæ, & cum non sit major ratio, cur uni potius, quam alteri imputetur, omnibus imputandum est; & ideo singuli sub mortali tenentur notabile illud damnum resarcire, restituendo furtulum suum. Si tamen facta ab uno restitutione, pars, quæ a cæteris retinetur, non sit notabilis, ceteri non tenentur sub mortali restituere, quia non sunt causa damni notabilis, dum non retinent rem notabilem.

Verum Sot., Sanch., Lug. disp. 16. sect. 63. §. 2., & alii apud Dian. part. 5. tract. 9. resol. 54., ut diximus quæst. 1. art. 3. excusant in primo casu a mortali illum, qui furatur modicum, verbi gratia, botrum uvæ, videns, quod socii etiam suum botrum accipiant, itaut omnia furtula simul sumpta notabilem quantitatem conficiant; Et negant dari obligationem gravem restituendi modicum illud, quod quis furatus est, sive tunc viderit, sive deinde adverterit ad furtula aliorum: Ratio est, quia qui modicum furatur, non concurrit ad furtula reliquorum, per hoc præcise, quod illa videat; Unde non dicitur concurrere ad inferendum damnum notabile: Quod patet a contrario; Si enim quis det modicam eleemosynam, per hoc quod videat ab aliis etiam dari eleemosynam eidem pauperi, non ideo meretur magis, nec magis sublevat illius miseriam, quam si non videret alios dantes eleemosynam; ergo eodem modo qui furatur modicum per hoc, quod videat alios furantes, non ideo peccat gravius, aut majus damnum infert domino, quam si alios non videret. Nec verum est, quod docet Petrus Navar., quod iste in tali casu interna voluntate consentiat in grave illud damnum, quod dominus patitur

per omnia furtula simul sumpta, & ideo peccet gravius; Nam contra est, quia potest aliquis ita furari modicum, ut simul sibi displiceat damnum, quod dominus ab aliis patitur.

VIII. Neque dicas, quod possit ferri excommunicatio contra non restituentes modicum illud, quod acceperunt; Excommunicatio autem ferri non potest, nisi supponatur peccatum mortale; ergo in casu adducto, qui modicum furatus est, peccavit mortaliter.

Nam aliqui cum Sot. censent posse ferri excommunicationem majorem etiam pro veniali, non ratione ipsius culpæ, sed ratione mali emergentis: Alii communius censent, in tali casu non ferri excommunicationem pro peccato mortali furti, aut injustæ retentionis, sed pro peccato mortali inobedientiæ, & contumaciæ in retinendo, aut non resarciendo modico illo damno illato: Etenim grave damnum, quod dominus vineæ passus est, potest esse grave, & sufficiens motivum, ut Prælatus sub pœna excommunicationis, & consequenter sub obligatione peccati mortalis præcipiat, ut quilibet restituat botrum uvæ, quod furatus est, & cesset a tali peccato veniali injustæ retentionis; cum non possit aliter reparari damnum notabile domini vineæ, quam per hoc, quod singuli restituant modicum, quod acceperunt, & sic desistant a peccato veniali retentionis injustæ.

Quod si quis successive plurima modica furetur, quæ simul conficiant materiam notabilem, ubi ad hanc pervenitur, peccat mortaliter, si fur advertat, quod ultima materia parva simul cum reliquis præteritis constituat materiam notabilem; Si vero ad id non advertat, peccat solum venialiter; sed quando ejus recordatur, tenetur sub mortali compensare damnum notabile, quod per tot furtula causavit, etiamsi rem furatam non habeat apud se; Quod si non compenset, tunc dicitur injustus detentor, & ex mortali injustæ retentionis (quæ est continuata acceptio) tenetur ad restitutionem ex prima radice restitutionis, videlicet ex injusta acceptione, ut diximus quæst. 1. art. 4. n. 6.

IX. Utrum autem qui postquam per quinque furtula furatus est, verbi gratia, quinque carolenos, unde ad materiam gravem pervenit, si deinde alium carolenum furatur, peccet graviter, an leviter? Dubium est apud Doctores; probabilius puto cum communiori contra Navar., quod venialiter solum peccet, quousque ad aliam quantitatem notabilem deveniat.

ARTICULUS VII.

Quonam ordine restituere debeant Concurrentes ad damnificationem, quando tenentur restituere in solidum?

I. Damnificans principalis tenetur totum damnum resarcire, & in ejus defectum alii minus principales.

II. Principalis damnificator inter omnes damnificantes est Possessor malæ fidei. Si tamen res aliena extet in individuo, quamvis apud possessorem bonæ fidei, ab eo restituenda est.

III. Quid si plures sint malæ fidei possessores?

IV. Post possessorem malæ fidei inter damnificantes tenetur Mandans, & quidem etiam ante Executorem, aut Inductorem; necnon ante illum, qui consulit alteri, ut damnificationem mandet.

V. Nomine Mandantis non venit quicunque alteri dicit, ut damnificet, sed qui dicit auctoritative.

VI. Post mandantem tenetur Executor damni ante Consulentem; nisi hic de-

dederit consilium fraudulenter. Quid de inducente alterum, ut suo nomine damnum inferat, vel in sui gratiam?

VII. Si plures sint executores, puta invasores, omnes principaliter tenentur, quamvis unus tantum ex illis, verbi gratia, invasum percutiat; nisi tamen aliquis sit precipuus, sine quo alii non invaderent.

VIII. Post Executorem tenentur aeque principaliter aliae concausae, tum positivae, tum negativae in solidum restituere, itaut una restituente totum, aliae huic debeant partem suam restituere pro rata influxus. Alii tamen diversimode opinantur.

IX. Ex praejacta doctrina varia corollaria deducuntur.

X. Si damnificatus remittat debitum principali, reliqui ad nihil tenentur; Non tamen si remittat debitum minus principali. Quod si nolit agere contra principalem, non per hoc non potest agere contra minus principalem.

I. QUæritur, Quando plures in solidum tenentur idem damnum restituere, quonam ordine procedere debent? seu quisnam debet esse primus, itaut in ejus defectum alii debeant restituere?

Respondeo cum communi, quod ante omnes restituere debeat principalis damnificans, itaut solum in ejus defectum alii teneantur damnum resarcire. Ut autem sciatur, quisnam sit principalis damnificans, accipe sequentes conclusiones.

II. Dico itaque primo, inter omnes causas damnificantes, præcipua, & principalis est possessor malæ fidei: Unde hic ante omnes tenetur. Ita communiter: Ratio est, quia possessor malæ fidei non solum damnificat ratione injustæ acceptionis, ut reliqui omnes damnificantes, sed etiam ratione rei acceptæ, quæ semper clamat ad dominum; adeo ut si ea reperiatur apud possessorem bonæ fidei, prius hic ad restitutionem teneatur, & postea quilibet alius damnificans; Etenim quando res extat in individuo, semper remanet ad dominum obligata, & si ea restituatur, nulla remanet præterea inæqualitas resarcienda. Quod si res non extet in individuo, restitui debet a possessore malæ fidei ante omnes alios id, in quo factus est ditior: Ac præterea, si res plane consumpta sit, aut donata, possessor ille malæ fidei, qui eam consumpsit, aut donavit, restituere debet illius valorem, priusquam Mandans, Consulens, aut alii damnificantes; Et ratio est, quia semper de illo verum est, quod concurrerit tam ad injustam acceptionem, quam ad injustam retentionem: Ubi econtra Mandans, Consulens, &c. solum ad injustam acceptionem concurrunt.

III. Rogabis: Si plures sint possessores malæ fidei, quonam ordine procedere debent in restituendo?

Respondeo, universim quemlibet possessorem malæ fidei restituere debere id, quod mala fide possidet, Quando tamen possessores malæ fidei sint plures, quia, verbi gratia, unus rem furatus est, & donavit alteri, qui advertenter illam donavit tertio, in tali casu tertius, apud quem res extat, dicitur principalis damnificans, utpote qui damnificavit etiam retinendo rem alienam, quo pacto non damnificarunt alii duo. Si vero res neque in se, neque in æquivalenti extet, sed consumpta sit a tertio, in tali casu principalis damnificans inter istos non est primus, qui illam furatus est, sed est tertius ille, qui mala fide consumpsit, advertens, aut dubitans illam esse alienam, ut docet Less.

Less. cap. 23. dub. 5., & alii communiter. Ratio est, quia quod consumpserit rem illam mala fide, non liberat eum, quin primo loco teneatur restituere, perinde ac si res extaret; alioquin nova illa injuria consumendi rem liberaret illum a restitutione: Si vero res pereat sine culpa tertii, in tali casu debet restituere ante omnes primus, qui illam furatus est. Demum si duo sint possessores malæ fidei, unus vendens, & alter emens rem alienam mala fide, in quo casu uterque positive damnificat, vendens retinendo pretium, & emptor retinendo rem; tunc res debet restitui domino, & pretium emptori; Quod si emptor rem non restituat, pretium dandum est domino rei.

IV. Dico secundo; post possessorem malæ fidei magis principalis inter reliquos damnificantes, & qui prius tenetur restituere, est Mandans; & quidem ante ipsum Executorem: Quare si damnificatio fuit lucrativa, ut in furto, primo loco tenetur possessor malæ fidei, seu is, apud quem res aut in individuo, aut saltem in æquivalenti extat; & secundo loco tenetur Mandans: Si vero damnificatio non fuerit lucrosa, ut in occisione, combustione, &c., ubi non reperitur possessor, tunc primus omnium est Mandans, seu qui auctoritate sua imperat damnificationem. Ita communiter cum D. Th. 2. 2. quæst. 67. art. 7. contra Navar., & alios dicentes, primum omnium esse Executorem, deinde Mandantem, tertio, Consulentem, &c.; Et contra utrumque Medin. dicentes, primum omnium esse inductorem. Ratio conclusionis est, quia executor est quoddam instrumentum (licet liberum) Mandantis; ergo Mandans se habet ut causa principalis: Et hinc est, quod posita damnificatione magis quæritur de Mandante, quam de Executore; verbi gratia magis de injusto judice, quam de carnifice; Quod si quis consulat alteri, ut mandet damnificationem, adhuc mandans est principalior, quia licet consulens primo moveat, tamen mandans non agit ut instrumentum consulentis; sicut executor agit, ut instrumentum mandantis.

V. Notandum tamen, quod nomine Mandantis debet intelligi, qui habet aliquam vim coactivam respectu executoris, ut sunt judices, domini, pater, maritus respectu ministrorum, famulorum, filii, uxoris, &c.; Et universim quoties executor movetur ob reverentiam, seu timorem alterius, hic dicitur Mandans; alioquin si privatus dicat alteri, ut damnificet, & executor non moveatur ex auctoritate illius, sed ex proprio affectu, in tali casu executor deberet ante illum restituere, quia non damnificaret ut jussus, seu ut instrumentum illius, seu ut inductus ad damnificandum, & privatus ille non haberet rationem mandantis, sed potius inducentis, aut consulentis.

Neque dicas, neminem posse delictum imperare, nec ullum teneri præcepto peccandi obedire; ergo nemo exequitur damnificationem ut instrumentum mandantis.

Nam concesso antecedente, negatur consequentia; subditus enim quamvis non teneatur obedire præcepto superioris mandantis delictum, tamen quasi coacte illud committit ob reverentiam, & timorem superioris illud præcipientis, perinde ac si teneatur illi obedire, & ideo dicitur agere, ut instrumentum mandantis.

VI. Dico tertio; post mandantem tenetur restituere Executor ante consulentem, & alios damnificantes. Ita D. Th., & alii communiter. Ratio est, quia Executor ex una parte non se habet ut instrumentum consulentis, consen-

tien-

tientis, palpantis, &c.; Ex altera parte ita executor, & consulens sunt causæ in suo genere principales, ut magis damnificet Executor, quam consulens, & alii: Etenim executor immediate, & physice causat ipsum damnum; Consulens vero nonnisi mediate, & moraliter. Præterea Executor respectu participantis in injusta actione, verbi gratia respectu ministrantis arma, vel dantis pecuniam ad assassinium, aut respectu explorantis, aut alterius mediatoris, se habet ut causa principalis, quæ ex se, & immediate damnificat, non ut instrumentum alterius; ergo universim post mandantem tenetur Executor. Tunc solum Consulens tenetur ante executorem restituere, ex Lug., & Less., quando consilium datum est fraudulenter; in tali enim casu consulens censetur causa principalis respectu exequentis, non quasi vero executor agat nomine consulentis, sed quia executor per injuriam a consulente conjectus est in obligationem restituendi. Præterea si quis rogat alterum, ut nomine suo aliquod damnum inferat, vel suadet, ut in sui gratiam id faciat, probabile est ex Less., & Rebel., quod principaliter ante exequentem teneatur; quia videtur suscipere in se onus restitutionis rogando, ut sui causa delictum committatur; Quamvis oppositum videatur Bonacinæ probabilius.

VII. Quod si plures de communi consensu delictum exequantur, verbi gratia aggrediantur Titium, omnes principaliter tenentur, quamvis unus tantummodo illum percutiat, quia omnes integrant unam causam principalem, & illi, qui non percusserunt Titium, non se habent ut instrumentum illius, qui percussit; Si tamen inter istos sit unus adeo strenuus, ut sine illo nemo auderet damnificare, ille teneretur principaliter restituere inter omnes executores, cum alii videantur esse instrumentum illius.

VIII. Dico quarto; post Exequentem tenentur aliæ concausæ, videlicet Consulens, Consentiens, Palpo, &c. Dubitatur tamen apud Doctores, num æque principaliter omnes istæ causæ teneantur? Nonnulli cum Less. lib. 2. cap. 13. dub. 6., & Vasq. putant, probabiliter esse omnes æque principales, nec inter consulentem, consentientem, & alias causas damnificativas tam positivas, quam negativas ullum ordinem intercedere; Unde uno ex illis restituente totum, alii tenentur illi suam partem contribuere juxta ratam cooperationis ad damnum; Cum enim unus non inserviat alteri ut instrumentum, sed quilibet per se in suo ordine influat in damnum; æquum est, ut non solum teneatur in solidum restituere in defectum aliorum, sed etiam ut juxta ratam influxus teneatur contribuere partem suam illi, qui restituit totum.

Immo Petrus Navar. lib. 3. cap. 4. putat, quod si mandans restituat totum, etiam exequens, consulens, & alii cooperantes teneantur pro rata influxus contribuere partem suam; unde si damnum, verbi gratia, sit decem aureorum, mandans teneatur restituere quinque, exequens duo, consulens unum, &c. Etenim cum quilibet cooperatus sit ad damnum, æquum videtur esse, ut quilibet concurrat ad restitutionem pro rata suæ cooperationis. Communiter tamen id negant. Ratio enim adducta solum videtur evincere, quod aliquæ causæ teneantur ad restitutionem dumtaxat in defectum causæ principalis, non vero quod teneantur ad partem suam, quando principalis restituit totum; Etenim qui principalis fuit in damnificando, ut solet esse mandans, par est, ut sit principalis in restituendo, atque adeo teneatur restituere totum, & solum in defectum illius alii teneantur.

tur. Ubi notandum non dici causam principalem, quæ majorem partem damni intulit, sed quæ totum damnum intulit principalius; ergo hæc non debet restituere majorem partem damni, sed totum damnum principalius.

Demum alii cum Lug. etiam probabiliter putant causas damnificantes negativas, videlicet Mutum, Non obstantem, Non manifestantem teneri ad restitutionem post omnes causas positivas, & in earum defectum, quin illæ quinque causæ positivæ, videlicet Consulens, Consentiens, Palpo, Receptans, Participans ullum ordinem servent inter se, sed omnes æque principaliter teneantur: Alii vero Doctores docent, quod Consulens, & Consentiens prius teneantur, quam Palpo, & Receptans, quia consilium, & consensus movent directe damnificatorem, adulatio vero, & recursus indirecte. Verum prima sententia Lessii, & Vasq. videtur probabilior, & expeditior.

IX. Infertur ex dictis primo; Restituente principali totum, alios ad nihil teneri, verbi gratia restituente judice, ministros esse liberos ab onere restitutionis, & restituente totum possessore, sive bonæ, sive malæ fidei, cessare in aliis quamcumque obligationem restituendi, cum jam posita sit æqualitas cum proximo, quam exigit lex justitiæ; Quamvis si possessor bonæ fidei restituat rem alienam extantem in individuo, verbi gratia equum bona fide emptum, debet ille a damnificatoribus reddi immunis a damno, atque adeo debent huic compensare pretium.

Infertur secundo, quod si plures ad furtum concurrerint, verbi gratia mandans, exequens, consulens, custos, &c., deinde exequens restituat totum, hic in tali casu habet actionem repetendi id, quod solvit, a mandante, qui principaliter tenebatur; consulens vero, & custos ad nihil tenentur: Eodem modo si custos inducatur ad non impediendum damnum, quod ex justitia tenebatur impedire, restituente custode, inducens ad nihil tenetur, quia, ut diximus, custos respectu inducentis habet rationem exequentis, quamvis non ut instrumentum illius, & per consequens custos principaliter tenetur restituere: Contra vero si principalis non restituat totum, aut partem, tenentur alii, & si plures sint æque principales, tenentur pro rata influxus restituere omnes: Singuli tamen tenentur in solidum, si alii aut nolint, aut non possint, cum hoc quod habeant deinde jus repetendi a sociis, quod ab ipsis debebatur.

Infertur tertio, quod si tres æque principaliter furati sint, & consumpserint triginta aureos, ita quilibet teneatur restituere decem, ut si alii duo nolint, aut non possint restituere, tertius teneatur restituere omnes triginta, habeatque jus repetendi decem a singulis aliis; quod si alter tantum e duobus illis velit deinde restituere, non satis est, quod det decem illi, qui restituit triginta, sed debet illi dare quindecim, ut notat Ledesm.; unde uterque habeat jus repetendi quinque a tertio, qui nihil restituit; Ratio est, quia aliter non restituerent æqualiter.

Infertur quarto, minus principalem non teneri properare ad aliquid restituendum, nisi probabiliter cognoscat principalem nolle, aut non posse restituere, ut notat Sayr. Ratio est, quia ille non tenetur restituere, nisi in defectum principalis; non secus ac fidejussor, qui non tenetur solvere, nisi intelligat non solvisse principalem: Et quamvis aliqui putent, quod quando plures in solidum æque principaliter tenentur, (ut plures ferentes suffragia injusta,) tunc quilibet debeat restituere totum, non expectato altero; equidem tamen censeo, quod cum ab-

solu-

solute non debeant nisi partialiter restituere, & solum conditionate, hoc est in defectum aliorum, debeant restituere totum, ideo ad partem, quam absolute debent restituere, non possunt expectare alios, ut prius solvant; secus vero ad illud, quod debent conditionate: Et ratio est eadem, quia ad hoc tenentur solum in defectum aliorum.

X. Infertur ultimo, quod si læsus remittat debitum principali, reliqui remaneant liberi ab onere restitutionis, non secus ac si principalis restituisset. Ratio est, quia condonatio æquivalet restitutioni: Et eodem modo si creditor remittat debitum principali debitori, fidejussor ad nihil tenetur, cum sit debitor accessorius; & ex regulis juris in 6. Accessorium sequi congruit naturam principalis: Contra vero si remittatur debitum minus principali, non remanet principalis liber, ut patet; sicuti si minus principalis restituat, adhuc principalis restituere tenetur, & refundere id, quod minus principalis solvit: Si demum læsus remittat debitum uni ex pluribus æque principalibus, hic remanet liber tam a parte, quam absolute debet, quam a toto, quod debet conditionate, si alii non restituerent, alii vero non tenentur restituere nisi portiones suas.

Ubi notandum, nos loqui de remissione debiti, non de remissione actionis, sive in judicio, sive extra: nam si læsus nolit in judicio, aut extra judicium agere contra principalem, verbi gratia contra mandantem, ut satisfaciat, non per hoc sequitur, quod non possit agere contra ministros exequentes, & ab iis repetere totum, quod passus est, ut notat Medin. quæst. 8., quia damnificatus contra quemlibet habet actionem ad repetendum: In quo differt minus principalis damnificator a fidejussore: nam remisso credito debitori principali, nulla remanet actio contra fidejussorem: At si læsus nolit agere contra principalem damnificantem, poterit immediate agere contra minus principalem: Immo per occultam compensationem, si aliter non possit, repetere potest a minus principali id, in quo damnificatus est.

QUÆSTIO IV.

Quid, & Quantum restitui debeat?

PRogredimur ad discutiendas duas alias circumstantias restitutionis; Et primo inquiremus, an restituenda sint accepta ob turpem causam? Secundo, an restituenda sint accepta ob causam honestam? Tertio, restituendane sint bona incerta, derelicta, vacantia, &c., & animalia, quæ piscatione, venatione, & aucupio capiuntur? Quarto, an iterum facienda sit restitutio, quando res furtiva data alteri, ut restituatur, non pervenit ad dominum? Demum, an restituenda sit res ipsi domino nocitura? Ex quibus palam fiet, non solum quid, sed etiam quantum restitui debeat, quoties datur onus restitutionis; Quantum autem singuli restituere debeant, quando plures concurrunt ad damnificandum, expendimus jam articulo sexto quæstionis superioris.

ARTICULUS I.

An accepta ob turpem causam restituenda sint?

I. Contractus de re illicita facienda rescindendus est. Quod si partim sit de re licita, partim de illicita, solum datur obligatio ponendi rem licitam.

II. Pro scelere patrando nihil promitti, dari, aut accipi potest, antequam illud patretur. Et quod acceptum esset, restituendum danti, nisi datum esset absolute ad alliciendum.

III. Post sceleris patrationem probabilius est, quod solvi debeat pretium pro illo promissum.

IV. Qui post factum accepit pretium promissum pro scelere patrando, probabilius potest illud retinere, etsi teneatur satisfacere parti læsæ.

V. Ex lege positiva restituendum est pretium simoniacum vel pauperibus, vel Ecclesiæ in pœnam delicti.

VI. Illicite sic acquisita a Filio, Uxore, servo, probabilius non debent restitui Patri, Marito, Domino.

I. Certum est, contractum, vel pactum de re illicita facienda rescindendum esse, nec ullam promissionem, votum, aut juramentum ad id obligare. Ratio est, quia jure naturæ unusquisque tenetur se retrahere a peccato; itaut non possit ad peccatum obligari neque ratione contractus, neque ratione promissionis, voti, juramenti, &c. ergo contractus hujusmodi rescindi debet. Quando tamen contractus, vel promissio essent partim de re licita, partim de illicita, consurgit obligatio ponendi tantum rem licitam, quia ex regul. 3. juris, *Utile per inutile non vitiatur.*

II. Quæritur nunc primo, An dari, vel accipi possit aliquid pro turpi causa, vel pro opere illicito patrando? Et utrum post opus illicitum patratum, verbi gratia post homicidium positum ab assassino, vel peccatum a meretrice, promittens teneatur solvere, quod pro eo patrando promisit? Ac demum, num accipiens talem mercedem possit illam retinere, an debeat restituere?

Respondeo, & dico primo, ante factum neque dari, neque promitti potest, neque accipi aliquid pro patrando quocumque opere illicito, sive sit contra justitiam, sive contra aliam quamcumque virtutem, & si quid acceptum sit, restitui debet. Ratio est, quia quilibet tenetur abstinere ab opere malo, & a medio ad illud inducente; atqui pretium promissum datum, aut acceptum pro malo opere ante factum, seu antequam opus malum ponatur, est medium inducens ad illud; ergo tale pretium nec promitti, nec dari, nec accipi potest ante factum. Unde fit, quod promittens tale pretium ante factum non solum peccet, & non debeat solvere, sed etiam debeat contractum rescindere; accipiens vero teneatur statim restituere, & quidem ipsi danti, non pauperibus. Ratio est, quia dans non dedit, nec voluit transferre dominium, nisi ob causam illam, puta, ut fiat homicidium; ergo tali causa non subsistente dominium non transfertur: Tunc solum potest retineri datum ante factum, quando dans absolute illud donasset, ut alliceret ad opus malum, non vero sub conditione operis mali ponendi; etiamsi illud non fuisset donaturus, si prævidisset, quod accipiens non esset inducendus ad malum; Potest autem hoc retineri, dummodo ex eo nullum scandalum, seu incitamentum ad malum habeatur.

III. Dico secundo; Post factum, seu adimpleto opere illicito, pro quo promissum erat pretium, Opinio communior

nior apud Bonac. fert, quod promittens teneatur solvere, quod promisit; quamvis Navar. cap. 16., Medin. quæst. 20. de Restitut., & alii apud Less. lib. 2. cap. 18. num. 20. putent, quod ne post factum quidem teneatur solvere; quia datio, & acceptio pro re turpi videtur esse velut approbatio peccati commissi, atque adeo novum peccatum. Ratio tamen communis sententiæ est, tum quia promissio rei licitæ facta sub conditione turpi adimplenda est, quoties adimpleri potest sine peccato; sed promissio solvendi pretium, sub conditione homicidii ponendi, est promissio rei licitæ facta sub conditione turpi, quæ tamen post factum, seu posito homicidio adimpleri potest sine peccato; ergo debet adimpleri homicidio patrato: Tum quia sicut alter implevit, quod promiserat, verbi gratia commisit homicidium, ad quod se obligaverat, ita par est, ut alter etiam servet suam promissionem solvendi pretium, quam sine peccato servare potest post factum.

Adde, quod res illicita est pretio æstimabilis, vel ratione periculi, laboris, aut damni, cui se exposuit illam exequens, vel saltem ratione voluptatis, aut utilitatis perceptæ ab eo, qui illam fieri curavit; Nam qui mandat, verbi gratia, occisionem sui inimici, utilitatem, & voluptatem habet a tali homicidio, & exponit sicarium laboribus, damnis, & periculo suspendii; ergo par est, ut hæc pretio compensentur, quando sine peccato compensari possunt, videlicet post factum: Hac etiam de causa communiter docent cum Vasq., Sanch., Molin., contra Angel., Vald., & alios apud Azor., & Bonac., quod qui promisit pretium conjugatæ, vel moniali pro copula, teneatur illud solvere secuta copula, seu post factum; quia fœmina veluti locavit corpus suum alteri, ex quo ille voluptatem percepit pretio æstimabilem.

Neque dicas; qui solvit pretium sicario pro assassinio commisso, illud iterum approbat; ergo non potest sine peccato tale pretium solvere ne post factum quidem: Nam falsum est antecedens; potest enim solvi pretium non solum sine approbatione peccati præteriti, sed etiam cum detestatione illius.

IV. Dico tertio, qui accepit pretium pro opere illicito jam patrato, sive contra justitiam fuerit, sive contra aliam virtutem, non tenetur illud restituere; quamvis si commiserit peccatum contra justitiam, verbi gratia homicidium, teneatur damnum resarcire. Ita communius contra Joan. Medin., & alios apud Less. cap. 14. dub. 8. putantes, quod debeat restituere: Quam sententiam Less. etiam putat probabilem. Ratio conclusionis est, quia, ut diximus, opus illicitum, ratione laboris, periculi, aut damni, cui se exponit, qui illud exequitur, est pretio æstimabile; ergo juste retinetur pretium pro illo acceptum, quando illud jam est commissum. Unde fit, judicem non debere restituere, quod accepit pro ferenda injusta sententia, aut testem pro falso testimonio ferendo, aut militem pro bello injusto; quamvis teneantur resarcire damna illata patti læsæ.

V. Notandum tamen, quod si lex aliqua efficiat aliquem incapacem dominii, seu inhabilem ad acquirendum aliquid pro turpi causa, in tali casu neque secuto effectu potest quicquam retineri, ut patet. Et ideo acquisita per simoniam retineri non possunt, quia simoniacus est incapax rei acquirendæ, ut notat Bonac. hic, Vasq., & alii communiter; Unde restitui debet, quodcumque acceptum est: Et universim restitui debet danti, (cum dominium non sit ab eo translatum in accipien-

 tem,)

tem,) nisi aliquando aliter in pœnam delicti decernatur a jure; ut de facto decernitur in casu simoniæ, quod pretium acceptum pro beneficio, pro collatione ordinum, & pro admissione in religionem, restituatur pauperibus, vel Ecclesiæ, cui facta est injuria, non vero danti, idque in pœnam delicti, ex Less., & D. Th. 2. 2. quæst. 32. art. 7.

VI. Quæritur secundo, Utrum illicite acquisita a filio, servo, uxore, &c., restitui debeant Patri, Domino, Marito, &c., an possint illi ea sibi retinere?

Respondeo, Navar., Reginald., Sot., & alios apud Bonac. probabilius putare, eodem modo discurrendum esse de iis, quæ licite a prædictis personis acquiruntur, verbi gratia laborando, ac de iis, quæ illicite acquiruntur, verbi gratia ob committendum homicidium, fornicationem, &c., quia peccatum non debet patrocinari delinquenti: Quare sicuti acquisita licite a filio pertinent ad Patrem, saltem quoad usumfructum, seclusis castrensibus, vel quasi castrensibus; ita illicite acquisita ob turpem causam retineri non possunt a filio, sed pertinent ad eundem Patrem. Verum Bonac. quæst. 3. punct. 3., & alii putant, prædictas personas posse sibi retinere acquisita ob turpem causam. Ratio est, quia cum hujusmodi lucrum sit odiosum Patri, domino, marito, non debet dici, quod isti habeant jus ad tale lucrum acquisitum a filio, servo, uxore, ob turpem causam: quia jura decernentia, quod acquisita ab istis pertineant ad Patrem, dominum, maritum, non loquuntur de tali lucro. Neque hinc sequitur, quod peccatum patrocinetur delinquenti; Sicuti enim si fur negotietur pecuniam alienam, potest sibi retinere fructus hujusmodi mere industriales, quin illi in tali casu dicatur patrocinari peccatum, cum revera patrocinetur illi jus, quod habet ad hujusmodi fructus, ita in casu nostro. Equidem tamen communiori sententiæ oppositæ adhærendum censeo.

ARTICULUS II.

An restituenda sint accepta ob causam honestam?

I. Restitui debent accepta ad præstandum opus debitum ex justitia; necnon pro omissione etiam ex justitia debita; Non tamen accepta pro opere honesto, aut pro omissione, quæ ex justitia non debeantur.

II. Num possit etiam aliquid accipi pro opere debito ex charitate, quod non sit laboriosum, puta pro deponendo odio?

III. Si opus ex justitia debitum Titio ponitur in gratiam Caji, num possit a Cajo aliquid accipi?

IV. Cur in foro externo non datur actio ad repetendum, quod traditum est pro opere ex justitia debito? Et simul compellitur ad restitutionem, qui aliquid accepit pro non patrando peccato.

V. Non solum pretium, sed etiam munus involuntarie donatum pro opere debito ex justitia universim restituendum est; non tamen si detur liberaliter.

VI. Num possint famuli Judicis aliquid accipere a Titio, ut hic ante alios introducatur, & ejus causa prius expediatur?

VII. Quandonam possint Officiales Judicis munera sibi donata retinere?

VIII. Leges civiles si solum prohibeant, & non irritent acceptionem munerum, non obligant ad restitutionem; Sicut nec juramentum de illis non acceptandis.

IX. Si lex aliqua irritet donationem munerum, hæc restituenda sunt danti, nisi aliter statuat ipsa lex; & tunc requi-

requiritur etiam sententia Judicis, ut a dante tollantur.

I. QUæritur primo, An teneatur ad restitutionem, qui accepit pretium ad faciendum opus licitum, verbi gratia ad ferendam sententiam justam, ad administranda, vel suscipienda Sacramenta, ad jejunandum, &c.?

Respondeo cum communiori apud Bonac. contra Medin., Reginald., & alios, accepta pro faciendo opere honesto, debito ex justitia, restituenda esse: Contra vero posse retineri accepta pro faciendo quocumque alio opere honesto: Et similiter restituenda esse accepta pro omittendo aliquo opere illicito, cujus omissio debita est ex justitia, verbi gratia si quis aliquid accipiat, ne occidat, ne furetur; sed retineri posse accepta pro omittendo opere illicito, cujus omissio debita est ex alia virtute; verbi gratia, si quis aliquid accipiat, ne blasphemet, ne fornicetur. Ratio horum omnium est, quia obligatio restituendi oritur duntaxat ex violatione justitiæ; atqui si aliquid accipiatur pro faciendo opere debito ex justitia, hæc violatur, quia quilibet habet jus, ut gratis sibi præstetur, quod debetur ex justitia; verbi gratia, si quid accipiat Judex pro ferenda sententia justa, violat virtutem justitiæ; quia habet stipendium a Republica, vel a Rege, ad hoc ut gratis sententiam justam proferat, & ideo quilibet habet jus, ut gratis sibi præstetur sententia justa: Secus vero non violatur virtus justitiæ, si quid accipiatur, verbi gratia, a Titio, ut baptizetur, ut missam audiat, ut jejunet; vel a medico, ut indigentibus medeatur; quia nemo tenetur ea opera præstare ex justitia. Similiter violat justitiam, qui aliquid accipit, ne occidat, ne furetur, quia ex justitia tenetur ea omittere; non vero violat justitiam, si quid accipiat, ne fornicetur, aut blasphemet, quia ea omittere non tenetur ex justitia, sed ex alia virtute; ergo solum accepta ob opus, vel omissionem debitam ex justitia restitui debent.

II. Less. tamen cap. 14. dub. 9. probabiliter putat, non posse pretium exigi, aut accipi pro faciendo opere debito ex charitate, quod non sit laboriosum, puta pro deponendo odio, pro revelando fure, &c.; tum quia communi hominum judicio hæc non censentur pretio æstimabilia; tum etiam quia cum valde intersit proximo, ut hæc fiant, si detur pro iis pretium, tale pretium non censetur liberaliter donatum, sed coacte datum pro re nullius pretii; Unde si quid acceptum sit pro tali opere debito ex charitate, restitui debet, non secus ac acceptum pro opere debito ex justitia: Contra vero putat retineri posse pretium acceptum pro opere, quod cedit in honorem Dei, vel in commodum ipsius accipientis, puta pro audienda missa, pro abstinendo ab ebrietate; Et ratio est, quia cum nemo emat hujusmodi res, censetur liberaliter donatum, quod pro his faciendis datur.

Verum communior sententia contra Less. docet, posse pretium accipi etiam pro opere debito ex charitate, verbi gratia pro deponendo odio; aliter medicus teneretur ad restitutionem, si accipiat pretium, ut medeatur indigentibus, quibus ex charitate tenetur mederi; quod communiter non admittunt apud Bonac. quæst. 3. punct. 3.: Falsum autem est, ut notat Vasq., quod tale pretium censeatur datum coacte, cum non detur per vim, nec danti sequatur ullum incommodum; Et quamvis qui pro iis operibus dat pretium, det invitus, non per hoc fit illi injuria; sicut non fit injuria ementi per hoc, quod invitus det pretium rei, quam vellet habere sine pretio.

Ne-

Neque dicas, disparitatem esse, quia emens dat pretium pro re pretio æstimabili; secus vero qui dat pretium pro opere debito ex charitate; Nam falsum est, hujusmodi opera non esse pretio æstimabilia, quando magnum ex iis emolumentum sequitur.

III. Opponitur primo, hinc sequi, quod etiam posset accipi pretium a Judice pro sequenda opinione probabili, quæ favet mihi potius, quam adversario, (cum ad id Judex non teneatur ex justitia,) quod tamen est falsum, cum damnata sit ab Alex. VII. propos. 26. dicens: *Quando litigantes pro se habent opiniones æque probabiles, potest Judex pecuniam accipere pro ferenda sententia in favorem unius præ alio.*

Respondeo, nego sequelam; vetitum enim est Judici vendere hujusmodi arbitria, non solum legibus positivis, sed etiam lege naturali: Et ratio est, quia Judex ex justitia tenetur adjudicare litem ei, cui jura favent; Unde si utraque opinio est æque probabilis, seu si æque jura favent utrique litiganti, debet ex justitia litem dividere, ut fuse ostendit Tambur. lib. 1. Decalogi cap. 3. §. 4. contra quamplures.

Non me latet sententia Vasq. cap. 7. dub. 6., Sot., & aliorum docentium apud Bonac., quod possit universim quilibet accipere pretium etiam pro faciendo opere debito ex justitia, dummodo tale pretium non accipiatur ab eo, in cujus favorem debet illud opus fieri ex justitia, sed ab extraneo, cujus non interest illud fieri. Less. tamen lib. 2. cap. 14. dub. 9. cum communiori id negat, (solum concedens, quod possit accipi, quod vere liberaliter donatur ob tale opus.) Ratio est, quia quando aliquod opus est invendibile, tunc etiamsi in tui gratiam fiat, vendi non potest: Etenim apud homines tale obsequium non censetur dignum pretio, sed amicitia; aliter usurarius posset aliquid a te exigere, si in tui gratiam mutuet pecuniam Petro; & Episcopus posset etiam aliquid a te exigere, si in tui gratiam conferat ordines, vel beneficium alteri; quod nemo dixerit.

IV. Opponitur secundo. In foro externo non datur actio ad repetendum id, quod traditum est pro opere debito ex justitia, ut habetur in *leg. 2. ff. De conditionibus ob turpem causam*; ergo neque in foro interno datur obligatio restituendi acceptum pro tali opere debito ex justitia. Adde, quod ex eadem lege habetur, posse in foro externo compelli ad restitutionem, qui accepit aliquid pro non patrando peccato; ergo etiam in foro interno datur hujusmodi obligatio; & consequenter sicut tenetur restituere, qui aliquid accepit, verbi gratia, ne occidat, ita restituere tenetur, qui aliquid accepit, verbi gratia, ut missam audiat die festo.

Respondeo, nego consequentiam; forum enim externum non concedit eam actionem, ne multiplicentur lites: Ad id, quod additur, nego consequentiam; nam ex antecedente solum sequitur, quod vi illius legis detur in foro externo actio ad repetendam rem traditam pro non patrando opere illicito, non vero sequitur, quod detur obligatio in foro interno eam restituendi, cum sæpe leges obligent tantum pro foro externo ex præsumptione delicti, quod revera sæpe abest.

V. Quæritur secundo. An restitui debeat non solum pretium, sed etiam munus datum pro opere debito ex justitia?

Respondeo, & dico primo, si tale munus detur involuntarie, (verbi gratia, si detur munus ministro publico ad redimendam vexationem, quia scilicet probabiliter apparet talem ministrum sine aliquo munere non esse præstitu-

stiturum, quod ex justitia præstare debet, cum sit negligens in negotiis expediendis; aut si prius expediat illos, qui munera offerunt, &c.) tenetur minister restituere munus acceptum ipsi danti; & quidem nulla expectata sententia Judicis, & independenter a quavis lege positiva. Ita communiter: Et ratio est, quia involuntarium impedit translationem dominii via donationis, quæ essentialiter debet esse libera; Unde eadem est ratio, sive detur pretium, sive munus; In neutro enim casu transfertur dominium, atque adeo tam pretium, quam munus involuntarie datum restitui debet.

VI. Propter hanc rationem Molin. tom. 1. tract. 2. disp. 88. putat etiam famulos judicis teneri ad restitutionem, si accipiant munera, ut prius introducant unum, quam alium, seu ut prius expediant negotium ejus, qui munus obtulit, quam alterius: Etenim vel famuli anteponunt illum, quem ex justitia anteponere debent; (quia, verbi gratia, prius venit, aut e remotiori loco, aut quia periculum est in mora, &c.,) & recurrit, quod munus detur involuntarie, & coacte ad redimendam vexationem: Vel anteponunt alium ex justitia postponendum; & tenentur saltem restituere damnum, quod infertur illi, qui postponitur, quando ex justitia erat præponendus; sicuti judex ferens sententiam injustam tenetur restituere damnum parti læsæ: Immo ipsi judices, seu officiales, si tolerent hujusmodi famulos, tenentur in solidum ad restitutionem; quia ex officio, atque adeo ex justitia illis incumbit has famulorum injustitias prohibere. Si tamen famulus sua gratia, industria, & precibus sine aliorum injusta mora obtineret expeditionem alicujus causæ, procul dubio posset munus acceptum retinere, ut notat Molin. loc. cit.; quia ad hoc beneficium, quod est pretio æstimabile, non tenebatur famulus.

Advertit hic Petrus Navar. lib. 3. cap. 3., quod Judex, seu Officialis teneatur ad restitutionem talium munerum, etiam quando non est probabiliter certus, sed moraliter dubius de coactione donationis ex metu injustitiæ; quia exponeret se periculo accipiendi alienum, & fieret possessor dubiæ fidei, qui, ut supra ostendimus, etiam ad restitutionem tenetur, non secus ac possessor malæ fidei.

VII. Dico secundo; præscindendo a lege positiva in contrarium, non tenetur officialis jure naturæ restituere munera liberaliter sibi donata sine ullo metu, sive quia dantur ab amicis, aut cognatis, qui perinde donarent, ac si non esset officialis; sive quia donantur post rem juste obtentam ob gaudium, & gratitudinem, seu desiderium, ut in posterum officialis eodem modo se gerat; sive quia ita dantur ante expeditionem negotii, ut nullum periculum sit querelæ, si forte lis alteri juste adjudicetur, sed solum alliciant officialem ad illam diligenter expediendam pro merito causæ; sive demum, quia dantur ex liberalitate; ut si dives det Notario aliquid ultra taxatam mercedem pro opere justo. Ita communiter. Ratio est quia jus naturæ nulli prohibet donare res suas alteri; ergo si quis donet illas officiali, modo habeat libertatem requisitam ad donandum, seu dummodo donatio non fiat per metum, talis donatio non erit irrita ex solo jure naturæ.

Confirmatur, quia si jure naturæ id esset prohibitum, non posset lex humana permittere, ut judex delegatus accipiat a partibus esculenta, & poculenta ex mera liberalitate oblata, sicut de facto permittitur in cap. *Statutum*, *De rescriptis in 6.* & leg. *Solet*, ff. *De officio Proconsulis*.

Neque dicas primo; ista munera non darentur, nisi ille esset officialis; er-

ergo non videntur dari; nisi coactè ratione officii; atque adeo talis donatio, utpote meticulosa, & involuntaria, erit irrita.

Negatur enim consequentia; Sicuti enim non ex eo, quod munera non darentur Titio, nisi esset amicus, inde fit, quod amicitia inferat coactionem, quæ reddat donationem meticulosam, & invalidam; ita in casu nostro, quamvis munera non darentur, nisi ille esset officialis, non inde sequitur, quod dentur per metum, & coactè; dari enim possunt plene libere ex eo motivo, ut officialis in negotiis juste tibi faveat. Unde fit, quod si lis adjudicetur adversario, non possint munera repeti, quia non data fuerunt sub condirione, ut tibi lis adjudicetur, sed absolute; Sicuti si quis det munera mulieri, ut alliciat illam ad peccatum, etiamsi deinde non consentiat, donatio est valida, & munera repeti non possunt.

Neque dicas secundo; ista munera conferri non possunt officiali sine scandalo, & periculo injustitiæ, juxta illud Exod. 23. *Non accipias munera, quæ etiam excæcant prudentes, & subvertunt verba justorum*; ut proinde oblatio talium munerum humanis etiam legibus prohibeatur.

Nam primo falsum est, quod aliquando sine scandalo dari non possint, puta si dentur post sententiam latam, vel si dentur officiali amantissimo justitiæ, qui ipsos etiam donatores imperterrite condemnare soleat; vel si dentur ab iis, qui litem non habent, aut ab amicis, aut de rebus ordinariis, &c. Secundo, dato, quod aliquando sine scandalo dari non possint, non proinde fit, quod donatio talium munerum sit nulla; Sicuti si detur munus fœminæ animo inducendi illam ad fornicationem, etiamsi cum scandalo detur, adhuc donatio est valida, nec fœmina tenetur ad restitutionem, etiamsi non consentiat.

VIII. Dico tertio; munera accepta contra leges humanas, quæ non solum prohibent acceptationem, sed etiam annullant donationem, & reddunt accipientes incapaces, & inhabiles ad acquirendum illorum dominium, restituenda sunt in conscientia. Quod si leges tantum prohibeant illorum acceptationem, sed non irritent acceptationem, non sunt restituenda, etiamsi accipiens peccaverit mortaliter illa accipiendo, tum contra obedientiam legis, tum etiam sacrilege contra juramentum fortasse factum de non accipiendis muneribus. Ita communiter cum Molin. loc. cit. Ratio primæ partis est, quia potest Princeps ob bonum commune in conscientia obligare, ut bona unius subditi per donationem non fiant de dominio alterius. Secunda pars conclusionis, quæ est contra Medin., etiam probatur; quia in jure ista duo sunt valde diversa, prohibere, ne aliquid fiat, & irritare factum; ut patet in innumeris casibus. Neque obstat lex *Non dubium*, ff. *De legibus*, & Reg. *juris in* 6., ubi dicitur, quod *Quæ contra legem fiunt, debeant utique pro infectis haberi*. Nam hinc solum infertur, quod quæ contra legem fiunt, debeant in judicio irritari, non vero quod sint ipso facto irrita, & invalida. Juramentum autem de non accipiendis muneribus non fert obligationem ea restituendi, si sacrilege accipiantur: (sic juramentum de non ludendo non fert, quin ludens faciat sua, quæ acquirit per ludum sacrilegum) Ratio est, quia aliud est juramentum de non accipiendis muneribus, aliud vero juramentum de non faciendis suis, ac retinendis muneribus. Quare potest quis contra primum juramentum sacrilege accipere munera, quin peccet contra idem juramentum, si ea deinde retineat, ac non restituat: Quod si utrumque

que juraret, & non accipere, & non retinere munera, deberet quidem ea restituere, non tamen ex obligatione justitiæ, sed religionis, ut notat Molin. loc. cit.

IX. Rogabis hic: Cuinam restituenda sint munera, quando lex irritat illorum donationem?

Respondeo, restituenda esse ipsi danti. Ratio est, quia per talem donationem non est translatum dominium a dante. Excipe tamen nisi lex aliqua propter inobedientiam privet illis ipso jure dantem, & præcipiat restituenda esse pauperibus, vel fisco; nulla autem datur lex (teste Molin. disp. 34., Sot., & aliis contra nonnullos) quæ tollat dominium a dante ante latam sententiam; Nam *lex* 2. ff. *De conductione ob turpem causam*, quæ statuit eum, qui dedit munera pro sententia justa, litem perdere, & lex 3. subsequens, quæ statuit, datum pro sententia injusta non posse repeti, sunt pœnales, & non obligant in conscientia, nisi post latam sententiam in foro externo. Quare antequam dans pretium, vel munus contra leges condemnetur ad amissionem dati, debet accipiens restituere illud danti, qui nondum dominium amisit; per donationem enim non est translatum dominium in donatarium ex juris impedimento.

ARTICULUS III.

An Bona incerta, vacantia, derelicta, & Animalia, quæ piscatione, aut venatione capiuntur, restituenda sint?

I. Bona incerta, si acquisita sint ex delicto, restituenda sunt pauperibus. Quæ tamen sine delicto retinentur, probabilius danda sunt etiam pauperibus, sed probabiliter retineri possunt.

II. Post factam compositionem per Bullam bonorum incertorum, si dominus compareat, probabiliter ea non sunt restituenda.

III. Etiam Episcopus potest in sua Diœcesi compositionem facere debitorum incertorum.

IV. Bona vacantia, necnon derelicta sunt primo occupantis jure naturæ; Jure tamen positivo aliud decernitur de bonis vacantibus.

V. Animalia, quæ venatione, aut piscatione capiuntur, secundum se sunt etiam primo occupantis.

VI. Potest Princeps sibi venationem, ac piscationem reservare, & potest reddere subditos incapaces dominii relate ad feras in suo nemore captas.

VII. Ad restitutionem tenetur, qui venatur in loco, ubi a Principe alteri concessum est jus venandi; non quidem restituendo feras captas, sed compensando damnum, quod alteri probabiliter intulit habenti jus venandi.

VIII. Animal alterius, quod damnum infert in tuo prædio, non potest occidi, nisi aliter grave damnum impediri non possit.

I. Diximus quæst. 2. art. 1., Bona incerta, utpote aliena, retineri non posse invito domino; Unde quando dominus ignoratur, si ea acquisita sint ex delicto, puta ex usura, furto, injusta emptione, de jure positivo restituenda sunt pauperibus; Si vero aut sint acquisita ex contractu justo, puta ex donatione, aut sint inventa, juxta communiorem sententiam, etiam pauperibus restituenda sunt, quamvis nonnulli cum Navar. apud Less. cap. 14. dub. 7. probabiliter putent posse post adhibitam diligentiam retineri ab ipso detentore cum onere restituendi ea domino, si forte deinde compareat; nam si pauperibus dentur,

non potest ea dominus recuperare; etenim neque is, qui dedit pauperibus, tenetur iterum ea dare domino comparenti, neque pauperes, quibus data sunt; ut communiter docent Less., Vasq., Azor. apud Bonac.; tum quia pauperes acquisierunt jam dominium rei sibi per eleemosynam traditæ; tum etiam quia aliter eleemosyna illa non profuisset spiritualiter domino, si dominus adhuc retineret dominium illius rei, ipsique foret restituenda. Molin. tamen censet, quod si res adhuc extet apud pauperem, restitui debeat domino comparenti.

II. Majus dubium est, an si facta compositione juxta Bullam compareat dominus bonorum incertorum, debeant illi restitui? Molin. disp. 84., & alii communiter affirmant, quia Summus Pontifex per Bullam intendit compositionem fieri juxta rationabilem dominorum voluntatem, quæ censetur esse, ut velint sibi restitutionem fieri comperta rei veritate; Verum Sà, Trull., Dian. part. 4. tract. 4. resol. 112. probabiliter negant; quia talis compositio æquivalet præscriptioni: Sicut enim Respublica transfert dominium rei a domino in possidentem bona fide post lapsum temporis requisiti media præscriptione in bonum publicum; ita Pontifex transfert pariter dominium media compositione, propter bonum animarum, & publicum; Est enim Pontifex administrator bonorum temporalium, quatenus concernunt bonum spirituale.

III. Addit Dian. loc. cit., & Mendo V. *Bulla compositionis*, posse etiam ab Episcopis pro sua Diœcesi concedi Bullam hujusmodi compositionis; tum quia nullo jure constat illam esse Papæ reservatam; tum etiam quia credi potest, voluntatem creditorum esse, ut in debitis incertis Episcopus consulat conscientiis subditorum; præsertim si non habeant facilem aditum ad Pontificem. Ita Villalob. contra Sylvest.

IV. Quæritur nunc primo, An restitui debeant bona vacantia, & bona derelicta?

Respondeo, bona vacantia dici, quæ remanent post mortem domini, non relictis hæredibus, nec confecto testamento; Bona vero derelicta dicuntur, quæ abjiciuntur sine intentione illa recuperandi; ut sunt, quæ jamdiu ex naufragio in mari amissa sunt, non vero quæ ad navem sublevandam in periculo naufragii ejiciuntur. His explicatis, dico cum Tambur. lib. 4. cap. 1. §. 3., utraque hæc bona tam vacantia, quam derelicta jure naturæ esse primo occupantis, ut diximus quæst. 2. art. 1. etiam de thesauris inventis. Notandum tamen in lege *Vacantia*, Cod. *De bonis vacantibus* decerni, quod bona laicorum morientium ab intestato, & non habentium hæredes usque ad decimum gradum devolvantur ad fiscum, & in Auth. *Omnes Peregrini*, Cod. *De Successoribus* decernitur, quod bona peregrini morientis ab intestato per Episcopum loci tradantur hæredibus, si fieri potest; aliter in pias causas distribuantur.

V. Quæritur secundo, An animalia capta venatione, vel piscatione restituenda sint?

Respondeo negative; ea enim sunt primo occupantis, (dummodo in nullius custodia detineantur) ut feræ, cervi, volucres; nec habeant consuetudinem redeundi in potestatem prioris domini, qualem habent canes, apes, columbæ, &c.: Sicut autem in dubio, an consuetudinem redeundi habeant, si post diligentem inquisitionem perseveret dubium, præsumendum est, illam non habere, ita in dubio, an illam amiserint, præsumendum est, non amisisse; quia in priori casu possessio stat pro libertate, in posteriori pro domino.

VI. Dubium est, An possit Princeps

ceps

ceps reservare sibi venationem, aut piscationem?

Respondeo, Hostiensem, & alios apud Bonac. negare, eo quod animalia libera jure naturæ, & gentium ab omnibus capi possunt. Sed communius affirmant, etiamsi Princeps non solum ad propriam sustentationem, sed etiam ob meram oblectationem eas reservet. Ratio est, quia cum Princeps pro Republica laboret, par est, ut habeat, quæ suæ necessitati, aut dignitati conferunt. Addit Covar., quod non solum possit Princeps prohibere aliis venationem, aut alicui concedere jus venandi, sed etiam efficere inhabiles ad acquirendum dominium ferarum captarum venantes contra prohibitionem; Etenim lex justa potest efficere homines inhabiles ad dominium comparandum; in quo casu consurgeret obligatio illas restituendi, si caperentur. Addunt etiam communiter cum eodem Covar., quod non solum Princeps, sed etiam quilibet dominus agri possit prohibere, ne quis in suo agro venetur, vel aucupetur, cum possit prohibere aliis, ne suum agrum ingrediantur. Verum qui injuste venationem impedit, tenetur ad restitutionem illius probabilis lucri, quod venator facturus esset.

VII. Dubium est secundo, An teneatur ad restitutionem, qui venatur, quando a Principe, vel domino fundi prohibita est venatio, eo quod alicui concessum est jus venandi?

Respondeo, Vasq. cap. 5. de restitutione negare, quia hic in tali casu capit rem communem, nec impedit alterum, quin utatur jure sibi concesso; quamvis peccet faciendo contra legem prohibentem, ne venetur; Quam sententiam putat probabilem Bonac. quæst. 7. punct. 7.: Communiter tamen affirmant, quia violat jus concessum alteri a Principe, vel a Communitate, &c., ad capiendas res communes; Alioquin sequeretur, quod faciens magnam lignorum stragem in sylva communi, aut piscans cum magno Communitatis detrimento, verbi gratia projiciendo in fluvium, aut paludem escas medicatas, quibus aquæ inficiantur, & omnes pisces moriantur, non teneretur ad restitutionem; quod est contra communem Doctorum.

Notandum tamen, quod venans in casu adducto non teneatur facere restitutionem, habita ratione animalium captorum per venationem prohibitam, sed solum habita ratione damni, vel lucri, quod cessavit illi, ad quem jus venandi pertinet.

VIII. Ex dictis sequitur, ut notat Bonac. num. 24., quod peccet mortaliter, & ad restitutionem teneatur, qui occidit, aut vulnerat animal alterius, dum damnum infert in suo prædio; non enim habet jus occidendi, sed solum expellendi, & satisfactionem exigendi; nisi forte aliter grave damnum impediri non possit; ut in simili casu docet Sà V. *Restitutio* num. 47. de eo, qui diruit domum vicinam, per quam incendium perventurum erat ad suam.

ARTICULUS IV.

An iterum facienda sit restitutio, quando res furtiva data alteri, ut restituatur, non pervenit ad dominum?

I. Res debita ex delicto, si deferatur per nuncium a debitore electum, perit ipsi debitori, antequam ad dominum perveniat; Sed si nuncius eligatur a Creditore, perit Creditori.

II. Res non debita ex delicto, sed ex contractu, si eadem in individuo debeatur, perit semper Creditori, si non pereat ob culpam debitoris:

At si non debeatur eadem in individuo, periit debitori, si per nuncium a se electum transmittatur.

III. *Res tamen, quæ solum debetur ex re accepta, quamvis transmittatur per nuncium a debitore electum, perit semper Creditori, quamvis non debeatur eadem in individuo, dummodo non pereat ob culpam debitoris.*

IV. *Quid si res debita transmittatur per Parochum, vel Confessarium, & illa ad dominum non perveniat?*

V. *Quid si post conventionem cum Creditore, quod res transmittatur per Petrum, deinde transmittatur per Paulum expertum fidelem, & res ad dominum non perveniat?*

I. QUæritur primo, Utrum res debita pereat domino creditori, an vero debitori, (itaut debitor ad novam restitutionem teneatur,) si pereat, antequam ad dominum perveniat?

Ante responsionem adverto, rem, quæ restituenda est, vel restituendam esse ex delicto, vel ex contractu, vel ex re accepta: Rursus vel restituendam esse eandem numero, vel in specie eandem. Præterea notandum, quod nuncius, qui ad dominum rem defert, vel eligitur a creditore, vel a debitore. His positis,

Dico primo; Res, quæ debetur ex delicto, verbi gratia furto, si deferatur per nuncium a debitore electum, & pereat, antequam perveniat ad creditorem, perit ipsi debitori, sive eadem numero, sive diversa debeatur; Unde ad novam restitutionem debitor tenetur. Si vero deferatur per nuncium electum a Creditore, perit ipsi creditori, atque adeo debitor non tenetur ad novam restitutionem. Ita communiter apud Bonac. Ratio primæ partis est, quia par non est, ut Creditor damnum patiatur ob alterius delictum. Ratio secundæ partis est, quia nuncius electus a creditore facit cum illo unam personam moraliter; ergo si restituatur res tali nuncio, censetur restituta ipsi creditori. Quare sicuti post restitutionem factam creditori res illa perit, ita post restitutionem factam tali nuncio.

II. Dico secundo; Quod non debetur ex delicto, sed ex contractu, si non debeatur idem in individuo, (ut quando debetur pecunia numerata) perit pariter debitori, si transmittatur per nuncium a debitore electum: E contra perit creditori, si transmittatur per nuncium ab ipso electum. Si vero debeatur eadem res in individuo, (ut res pignori, vel commodato, vel deposito tradita) perit semper creditori, per quemcunque nuncium transmittatur, dummodo non pereat per culpam debitoris. Ita etiam communiter. Et ratio horum omnium fundatur in illo principio, *Res, quæ perit, domino perit*; quando autem transmittitur per nuncium a debitore electum res, quæ non debetur eadem in individuo, puta pecunia numerata, tunc dominium illius rei manet penes debitorem, quousque perveniat ad creditorem; Unde si pereat, vel surripiatur, perit ipsi debitori; qui proinde tenetur iterum restituere: Contra, si transmittitur per nuncium electum a creditore, dominium illius rei acquiritur a creditore statim ac pervenit talis res ad manus nuncii facientis cum creditore quasi unam personam, & ideo si pereat, perit ipsi creditori; unde non est facienda iterata restitutio. Demum si res, quæ debetur, restituenda sit eadem in individuo, cum dominium illius semper sit penes creditorem, per quemcumque nuncium transmittatur, (nisi pereat culpa debitoris,) semper perit ipsi creditori; Unde non est facienda nova restitutio.

Non

Non negaverim tamen, majorem diligentiam adhibendam in custodienda, vel transmittenda re commodata, quam deposita, locata, aut pignorata; eo quod contractus commodati sit solum in beneficium commodatarii: Ex quo fit, ut facilius possit res commodata perire per culpam debitoris in illa transmittenda.

III. Dico tertio. Si res restituenda neque debeatur ex delicto, seu ex injusta acceptione, neque ex contractu, sed mere ex re accepta (verbi gratia, quia bona fide possederim illam, & nunc cognoscam esse alienam) sive eadem in individuo debeatur, sive diversa, puta quia rem alienam ita consumpserim, ut ex ea factus sim ditior, tunc si absque culpa debitoris pereat, antequam ad dominum perveniat, non perit debitori, sed perit domino creditori. Ratio est, quia ex dictis Possessor bonæ fidei ita debet restituere, ut debeat servari indemnis; non servaretur autem indemnis, si in tali casu ad novam restitutionem teneretur; ergo non tenetur.

IV. Ex dictis colligitur, in quonam casu debitor ad novam restitutionem teneatur, si debitum transmittat per Parochum, vel Confessarium, qui illud sibi retineat, aut si alia ratione pereat: Si enim debitum est ex delicto, & Confessarius ab ipso debitore eligatur, ut debitum transmittat, facienda est nova restitutio, si debitum non perveniat ad dominum.

Adverto tamen, Reginal., Sot., Gabriel., & alios apud Less. cap. 16. num. 6. & Dian. part. 2. tract. 3. resol. 2. putare non improbabiliter, quod si debitor per Parochum, aut Confessarium a se electum restituit, eo quod non possit id per seipsum exequi sine sui infamia, non teneatur ad restitutionem, si confessarius rem illam sibi retineat. Ratio est, tum quia debitor in tali casu restitutionem, quantum est in se, jam fecit, ut debuit, & potuit; tum etiam quia si creditor consensisset, ut per Confessarium trasmitteretur debitum, certe non esset nova restitutio facienda; Creditor autem in tali casu implicite, & rationabiliter censetur concessisse; ergo non est facienda nova restitutio.

Idem docet Dian. part. 10. tract. 16. resol. 97. contra nonnullos de eo, qui vovit, verbi gratia, mittere calicem, vel pecuniam ad domum Lauretanam, misitque illam per hominem fidelem; in quo casu si deinde non perveniat, non videtur teneri illum ad mittendum alium calicem, vel pecuniam.

V. Quæritur secundo; Utrum debitor teneatur ad novam restitutionem, quando rem in individuo debitam non transmisit per nuncium, per quem ex conventione inter creditorem, & debitorem transmittenda erat, sed per alium pluries expertum fidelem, qui tamen cum re restituenda aufugit?

Respondeo, Gomez, & Bonac. quæst. 3. punct. 9. affirmare, sive res illa debeatur ex delicto, sive ex contractu, sive ex re accepta. Ratio est, quia debitor in re illa transmittenda non videtur adhibuisse debitam diligentiam; Nam ex lege *Cum qui*, ff. *Commodati*, non videtur diligens, qui contra formam pacti agit. Vasq. tamen, & Rebel. negant, quia debitor eam diligentiam adhibuit, ad quam tenebatur, dum rem transmisit per talem famulum alias expertum fidelem; nisi forte conventum esset de damno solvendo, si res per alium transmitteretur ab illo, super quo convenerant.

ARTICULUS V.

An res domino nocitura restituenda sit?

I. Quousque dubitetur, aut probabile sit, rem esse domino nocituram, ut gladius furioso, non est restituenda.

II. Probabilius est, quod peccetur etiam contra justitiam, si res isthac cum alterius damno restituatur.

III. Negative se habens ad injustam actionem non tenetur ad restitutionem, nisi ex officio debeat illam impedire. At in casu nostro reddens gladium domino furioso positive concurrit ad mortem innocentis, & ideo ad restitutionem obligatur.

IV. Solvens Usurario usuras, quibus abutatur ad novas usuras exigendas, remote ad peccatum concurrit; at in casu nostro proxime.

V. Differenda pariter est restitutio rei alienæ, etiam quando dominus illa abusurus est ad peccandum contra alias virtutes a justitia.

VI. Non tenemur auferre a domino res suas, quibus ille est abusurus, sed hujusmodi res tenemur non restituere.

VII. Conjux illicite petenti debitum, num, & quando possit illud negare?

VIII. Non videtur improbabilis sententia nonnullorum, quod scilicet citra culpam restitui possit domino res, qua ille abusurus sit contra alias virtutes a justitia.

I. QUæritur primo, An restituendus sit, verbi gratia, gladius, quo dominus vel alios sit occisurus, vel ipse sit occidendus?

Respondeo, si dubium, vel solum probabile sit, non tamen certum, quod gladius domino nociturus sit, procul dubio restituendus est, quia in dubio, & in pari probabilitate melior est conditio domini; nisi tamen dominus sit furiosus; quia in tali casu nullam injuriam infero differendo restitutionem, & probabiliter illum eximo a gravi malo; Unde non potest esse rationabiliter invitus, quod ei restitutio differatur, ut notat Tambur. tract. 4. cap. 1. Si tamen certum sit gladium esse domino nociturum, pecco contra charitatem illum restituendo, ut docet D. Th. hic ad primum. Et ratio est, quia si teneor etiam auferre gladium ab eo, qui vult occidere innocentem, quando id possum, a fortiori teneor gladium denegare eidem.

II. Dubium tamen est apud Doctores, An si restituam huic gladium, peccem solum contra charitatem, an etiam contra justitiam? Molin. putat peccari dumtaxat contra charitatem; sed probabilius Less. cap. 16. dub. 4., Salon., Tambur. peccari etiam contra justitiam. Ratio est, quia videor valde proxime cooperari ad injustam actionem reddendo gladium, quem possum negare, quando dominus tali gladio interimendus est, vel alios est interempturus: Unde sum veluti complex homicidii præbendo instrumenta, quæ facile negare possum, & ideo teneor ad restitutionem damni hujus inde secuti.

III. Neque dicas primo; Nemo tenetur ex justitia defendere innocentem, nisi id illi ex officio incumbat; ergo neque tenetur Titius ex justitia negare domino gladium, quo innocens esset occidendus.

Nam concesso antecedente, negatur consequentia. Disparitas est, quia in primo casu, qui non defendit innocentem, tantum negative se habet ad homicidium, qui autem negative concurrit ad damnum alterius, non peccat contra justitiam, nisi ex officio illi incumbat tale damnum impedire: Unde fit, quod si quis e domo mea

mea accipiat gladium ad occidendum innocentem, & ego, cum possim, non impediam, solum peccem contra charitatem: Contra vero in secundo casu, qui reddit gladium, positive, & proxime concurrit ad homicidium præbendo instrumenta, & ideo peccat contra justitiam, tanquam particeps injustæ actionis.

IV. Neque dicas secundo. Non peccat contra justitiam, qui reddit pecuniam usurario, quamvis advertat, quod ille tali pecunia usurus sit ad novas usuras contra justitiam faciendas; ergo neque in casu nostro.

Nam concesso pariter antecedente, negatur consequentia. Disparitas est, quia magis remote videtur pecunia illa concurrere ad alios damnificandos, quam gladius. Præterquamquod si non reddo pecuniam usurario, facile videntur oriri rixæ, & habeor ab illo infidelis; Unde alia vice mutuum mihi denegabit; Ex quibus capitibus excusor ab omni peccato, si pecuniam illi restituo, quæ tamen non accidunt in casu nostro; in quo etiam non agitur de pecunia aliena, sed de hominis vita.

Neque dicas tertio. Scienti, & volenti non fit injuria; ergo si reddam gladium domino, qui vult seipsum interimere, non pecco contra charitatem.

Nam contra est, quia hinc sequeretur, quod neque contra justitiam peccarem, si occiderem illum, qui petit a me occidi: Quare, ut notat Bonac., & Tambur., in tali casu, quamvis non fiat injuria petenti, fit tamen injuria Reipublicæ, & ideo peccatur contra justitiam, saltem legalem, quæ respicit jus commune; Quod si petens gladium, aut petens, ut occidatur, esset furiosus, quia non peteret voluntarie, & humano modo, procul dubio peccaretur contra justitiam particularem, & commutativam adversus petentem, quia non esset sciens, & volens, sed ignorans, & nolens.

V. Quæritur secundo, An restituenda sit domino res, qua ille peccaturus est contra alias virtutes a justitia; verbi gratia, an restituenda sit vestis, qua dominus certe abusurus est ad alliciendam fœminam ad fornicandum?

Respondeo pariter, nec debere, nec posse, sed peccare graviter contra charitatem, si restituat, quando sine gravi incommodo potest debitor restitutionem differre. Ita Less. loc. cit., D. Th., Molin., & alii apud Tambur. lib. 8. tract. 4. cap. 1. §. 3. contra Sanch., & Bonac. quæst. ultim. punct. 1. Ratio est, quia unusquisque tenetur succurrere gravi necessitati proximi, quando sine incommodo potest; nam ut habetur in sacris literis, *Unicuique mandavit Deus de proximo suo*; ergo contra charitatem peccat, qui restituit rem domino, quando certe illa abusurus est; Quamvis autem dominus habeat ex vi justitiæ jus repetendi vestem suam; at non habet hic & nunc tale jus; cum justitia non opponatur charitati, quæ præcipit, ut hic & nunc non restituatur.

VI. Dices primo; Non teneor ex charitate, quamvis commode possim, auferre a domino vestem suam, qua scio abusurum ad peccandum; ergo neque teneor non restituere; satis enim est in utroque casu uti correctione fraterna, si est spes emendæ.

Respondeo, negando consequentiam. Disparitas est, quia nemo tenetur impedire alienum peccatum, auferendo ab illo res, quibus peccaturus est; hoc enim esset onus magnum, & ex se valde incommodum fidelibus: Contra vero tenemur impedire alienum peccatum, non præbendo materiam, & instrumenta, seu non concurrendo positive, cum hoc non sit valde onerosum, & incommodum.

VII. Dices secundo cum Bonac.: Con-

Conjux tenetur reddere debitum alteri conjugi petenti illicite ob solam circumstantiam personæ, verbi gratia quia habet votum castitatis; ergo etiam debitor restituere debet rem domino petenti, quamvis ille abusurus sit tali re in sui detrimentum.

Respondeo cum Less. cap. 16. dub. 4., quod quamvis conjux habeat jus petendi tale debitum, tamen si vult illo jure abuti, potest alter conjux debitum negare, si commode possit, & speret hoc pacto peccatum illius impeditum iri, præsertim in posterum; Dixi in posterum, ut advertatur, quod majori tergiversatione utendum sit, quando agitur de impediendo novo peccato interno, quam quando agitur de impediendo solum peccato externo post culpam jam interius commissam.

VIII. Non negaverim tamen, probabilem esse sententiam oppositam, quod scilicet debitor non obligetur ad differendam restitutionem, quando creditor vult abuti rebus suis tantummodo in sui damnum, ut in libidines, compotationes, aliaque; tum quia non est ipsius curæ inspicere, quo pacto dominus impensurus sit res suas; tum etiam quia potest creditor cogere debitorem in foro externo, ut restituat; ergo probabiliter tenetur ille restituere in foro interno; tum demum quia dilatio restitutionis sæpe parum efficax est ad impediendum malum creditoris, & sæpe etiam cum molestiis, & calumniis conjungitur.

QUÆSTIO V.

De Persona, cui facienda est Restitutio, ac de reliquis circumstantiis Restitutionis.

Quinque supersunt enucleandæ circumstantiæ restitutionis. Prima est; Cui facienda sit restitutio? Secunda, Ubi, & cujus expensis? Tertia, Quando? Quarta, Quomodo? Quinta, Quo ordine? Sit itaque

ARTICULUS I.

Cui facienda est Restitutio:

I. Restitutio ex titulo rei acceptæ facienda est domino: Ex titulo autem injustæ acceptionis facienda est illi, cui damnum est irrogatum.

II. Qui eadem actione pluribus damnum intulit, omnibus tenetur illud resarcire; Quid si malis artibus plures quis impedierit a Beneficio consequendo?

III. Num differens deferre rem donatam usque ad mortem donantis teneatur non solum donatario, sed etiam heredibus donantis restituere?

IV. Surripiens rem alienam a Cajo bona fide illam possidente, tenetur illam non Cajo, sed domino restituere. Similiter qui rem alienam dono accepit a fure, non furi, sed domino restituere illam debet. Sed quid si a fure illam emerit?

V. Qui bona fide in opera pia impendit rem domino restituendam, num teneatur iterum restituere? Et qui rem furtivam bona fide emit, & revendidit, ad quid tenetur?

VI. Restituens creditori sui creditoris immunis est a nova restitutione, quan-

quando est liquidum debitum creditoris immediati.

VII. Citra vim potest amicus Caji accipere centum a Titio auctoritate propria, servatis regulis compensationis, ut ea det Cajo creditori Titii.

VIII. Num possit dominus ingredi domum furis, & per vim rem suam recuperare?

I. CErtum est, restitutionem ex titulo rei acceptæ faciendam esse domino; Restitutionem vero ex titulo injustæ acceptionis faciendam esse illi, cui damnum illatum est, aut bonum injuste est impeditum, vel illi, qui successit in jure illius, cui damnum illatum est. Ratio est, quia sic, & non aliter ponitur per restitutionem æqualitas inter creditorem, & debitorem: Quando autem incertus est dominus, cui facienda sit restitutio, diximus etiam quæst. superior. art. 3.

II. Ex hoc principio jacto sequitur primo, quod si una, eademque actione pluribus damnum inferatur, omnibus illis restitutio facienda sit: Verbi gratia, si quis vi, vel fraude efficiat, ut beneficium, vel officium conferatur indigno, quia damnum infert non solum digno habenti jus ad illud, sed etiam Ecclesiæ, vel Reipublicæ, quæ jus habet ad ministros dignos, idcirco non solum tenetur restituere damnum irrogatum digno, cum privaverit illum emolumento beneficii, vel officii, sed etiam damnum, quod patitur Ecclesia, vel Respublica ex defectu ministri digni, juxta dicta quæst. 2. art. 1. Quod si quis vi, & fraude inpediverit multos competitores ad aliquod beneficium, vel officium assequendum, tunc debet singulis restituere quanti judicio prudentum spes illorum existimatur, ut ibidem notavimus cum Dian. part. 3. tract. 6. resol. 33.

III. Eodem modo mandatarius donationis faciendæ, vel manifestandæ; si malitiose differat consignationem rei donatæ, vel manifestationem donationis usque ad mortem donantis, non solum tenetur restituere donatario, quod omnes Doctores docent, eo quod privaverit illum re donata, sed etiam probabiliter tenetur restituere integre hæredibus donantis. Ratio est, quia per mortem donantis expirat mandatum, & consequenter res donata debet a mandatario dari hæredibus donantis, si ante mortem hujus non sit consignata donatario. Ita Molin. apud Dian. part. 6. tract. 7. resol. 4. contra Sà, & Tambur. lib. 8. cap. 1. §. 5., qui putant mandatum donationis, cum sit gratiosum, & favorabile, non expirare morte mandantis; unde in casu adducto restitutio facienda esset soli donatario, cui res debetur, non vero hæredibus donantis.

IV. Sequitur secundo, quod si Cajus fur apud se habeat rem furtivam, & tu illam vel surripias, vel bona fide accipias, tenearis illam restituere domino, & non Cajo furi nullum jus habenti ad illam. Ratio est, quia res domino restituenda est, nisi justa causa intercedat, propter quam alteri possit restitui; ut communiter docent apud Bonac. hic contra Navar. cap. 17. num. 19.: Econtra, si rem apud Cajum depositam, vel illi commodatam, aut pignoratam, vel locatam abstulisti, teneris ipsi Cajo, non domino restituere: Ratio est, quia Cajus habet jus ad talem rem possidendam; unde illi faceres injuriam, si justa possessione rei, quam justo titulo possidet, illum privares. Si demum Cajus rem aliquam alienam bona fide possideat, & tu a Cajo illam surripias, teneris illam restituere, non Cajo, sed domino, ut notat Rebell. contra nonnullos apud Laym. lib. 3. tract. 2. cap. 9.; quia Cajus in tali casu nul-

lum verum jus habet possidendi rem illam, sicuti habet, quando illam ex contractu depositi, commodati, pignoris, locati, &c. possidet.

Sequitur tertio, quod qui accepit a fure rem alienam, sive bona, sive mala fide, solo titulo gratuito, verbi gratia, donationis, aut depositi, tenetur illam restituere domino, non furi; nisi forte aliquod sibi grave damnum timeat non restituendo illam furi, qui apud se illam deposuit. Si tamen eandem rem furtivam sive bona, sive etiam (ut probabiliter multi docent) mala fide acceperit a fure titulo oneroso, verbi gratia emptionis, poterit reddi furi ad recuperandum pretium, ut diximus quæst. 2. art. 1. cum Molin., & Vasq. contra Rebel.; Quod si nulla sit spes recuperandi pretium a fure, nec aliud grave damnum immineat, procul dubio restituenda erit domino, non furi.

Sequitur quarto, quod quæ male accepta sunt a filiosfamilias, pupillo, religioso, furioso, uxore, &c. ex bonis, quorum administratio iis non competit, plerumque restituenda sint Patri, Tutori, Prælato &c., ut notant Gabriel, & alii ex leg. *Pupillus*, *ff. De actione*, alioquin iterum iisdem restituenda sunt.

V. Quæritur nunc primo, Utrum qui bona fide post mortem domini non restituit hæredibus, sed in pia opera pro anima defuncti insumpsit bona restituenda, teneatur iterum restitutionem facere hæredibus?

Respondeo, communiter affirmare; quia per primam restitutionem non compensavit, ut debebat, damnum illatum: Sicuti qui furatus est a Paulo, & non restituit illi, sed dispensat res furtivas pauperibus pro anima illius, tenetur iterum restituere. Molin. tamen apud Bonac. excusat a nova restitutione illum, qui debens hæredibus rem aliquam in individuo, sive ex re accepta, sive ex contractu, illam bona fide impendit in opera pia; Etenim in tali casu neque videtur reus novæ restitutionis ex re accepta, cum nihil alienum apud se habeat; neque ex injusta acceptione, cum non peccaverit sic impendendo, excusante illum ignorantia invincibili; Neque tenetur ex contractu, cum non se obligaverit ex contractu ad hujusmodi restitutionem in tali casu faciendam.

Eodem modo Tambur. tract. 4. cap. 1. §. 5. excusat a nova restitutione illum, qui ex consilio incauto Confessarii rem furtivam dispensat pauperibus; quamvis deinde Confessarius advertat, & moneat illam fuisse domino restituendam. Ratio est, quia dominus non debuit in tanta pietate hujus pœnitentis esse invitus; Præsertim quia cum talis eleemosyna profuerit ejus animæ, par non est, ut res illi iterum debeatur.

Sequitur ultimo, quod si equum furtivum, verbi gratia, bona fide emeris a Titio fure, & bona etiam fide revendideris, probabiliter tenearis contractum venditionis rescindere, cum fuerit nullus; non secus ac si vitrum pro gemma bona fide vendideris, ut diximus quæst. 3. art. 2. ex Less. cap. 14. dub. 5. contra Navar., & alios apud Dian. part. 1. tract. 8. resol. 68. Quamvis opposita sententia visa sit nobis probabilior loc. cit.. Si tamen Cajus, cui rem furtivam vendidisti, non compareat, aut non possit, aut nolit rem furtivam emptam restituere, tu nihil teneris restituere, nec Cajo, qui nullum habet damnum, nec Titio furi, aut domino, cum nullum damnum iis intuleris bona fide revendendo; Immo si carius vendidisti, quam emeris, quamvis factus sis ditior, non per hoc quicquam teneris restituere, ut diximus loc. cit. ex Tambur.

Addit Less., quod si bona fide talem equum revendidisti, quando adver-

vertis illum esse furtivum, non tenearis nec dominum, nec Cajum, cui revendidisti, monere, quod equus ille sit alienus, quando ex tali monitione tibi grave damnum imminet, puta quod non possis pretium recuperare datum bona fide: Ratio est, quia non teneris cum tanto incommodo procurare, ut dominus rem suam habeat, quando nullius damni fuisti causa injusta. Idem dicas, si aurichalcum, verbi gratia, pro vero auro bona fide emeris, & eodem pretio bona fide revendideris, non teneris monere emptorem, si non poteris recuperare pretium, quod bona fide solvisti, ut Bonac. notat quæst. 4. punct. 2.

Dubium tamen est, An si Cajus, cui revendidisti equum furtivum bona fide, restituat illum domino, tenearis tu pretium reddere Cajo?

Respondet Bonac. hic ex Less. loc. cit., quod si ex tali redditione pretii incurras damnum, quod non possis recuperare id, quod solvisti Titio furi, a quo equum emeras, non tenearis Cajo reddere pretium ab eo acceptum. Ratio est, quia potes uti compensatione damni, quod tibi Cajus intulit, dando immediate equum domino, quin prius id tibi significaret, ut ita posses recuperare pretium tuum: Quod si non fuerit tibi causa talis damni, certe teneris illi suum pretium restituere: Quamvis nonnulli apud Dian. loc. cit. putent satis esse in foro conscientiæ, quod tantum cedas Cajo actionem, quam habes in Titium furem.

Quod diximus de equo furtivo, quem emisti bona fide, & revendidisti, dicas de re miscibili, puta de frumento, &c., si illud in individuo, sicut emisti, ita revendidisti: Si tamen illud bona fide emptum cum tuo frumento miscuisti, & vendidisti bona fide, nullatenus teneris contractum rescindere, nec quicquam restituere, si in nihilo factus es ditior; Ratio est, quia per hoc, quod illud cum tuo miscueris, factum est tuum, & tanquam tuum venditum est Cajo, qui proinde nihil etiam restituere tenetur, ut notavimus quæst. 2. art. 1.

VI. Quæritur secundo, Num qui restituit Creditori sui creditoris, satisfaciat debito suo, an teneatur iterum suo creditori restituere?

Respondeo cum Medin., Valent., & aliis communiter, quod satisfaciat, si debitum sui creditoris sit liquidum. Ratio est, quia sic non infert damnum suo creditori immediato, cum liberet illum a suo debito, & sibi potius damnum afferat, eo quod possit ipse ab eo compelli per Judicem ad iterum restituendam rem debitam sibi, quando res, quam restituit creditori mediato, non erat illi obligata: Et quamvis creditor immediatus forte sit invitus, quod restitutio fiat creditori mediato, quia tamen non est rationabiliter invitus, quando suum debitum est omnino liquidum, ideo nulla alia restitutio est facienda.

VII. Dubium hic est, An si ego sciam, quod Titius nolit restituere Cajo centum, quæ illi debet, possim ego auctoritate propria accipere illa centum a Titio, & dare Cajo, cui debentur?

Respondeo, quod sicut potest ipse Cajus servatis regulis compensationis illa sibi accipere, ita possum ego in gratiam Caji servatis iisdem regulis illa accipere, & dare Cajo. Ratio est, quia quod Cajus potest facere per se, potest etiam facere per alium: Verum sicut ipse Cajus non potest per vim ea sibi accipere, nisi quando reperitur fur in flagranti delicto, ut communiter docent contra Vasq. cap. 5. de restitutione §. 1. dub. 8. ita multo minus ego, qui non sum dominus, possum auctoritate propria per vim extorquere illa centum a Titio, ut

O 2 red-

reddam Cajo, cui debentur.

VIII. Aliqui tamen apud Less. cap. 9. dub. 11., Vasq. Reginald. relati a Bonac. disp. 2. quæst. 1. sect. 1. punct. 10., probabiliter putant, licitum esse domino ingredi domum furis, & rem suam per vim contra furem resistentem recuperare, quando res eadem in individuo extat apud furem, & non potest aliter per Judicem sine magna molestia recuperari. Ratio est, quia fur quamdiu rem meam detinet, videtur mihi facere injuriam, & res meas aggredi; Unde in tali casu dominus defenderet potius res proprias, quam furem aggrederetur. Quod si hæc opinio est probabilis, potest consequenter dominus hoc ipsum per alium præstare, si potest per seipsum. In praxi tamen id nullatenus suadendum.

ARTICULUS II.

Ubi, & cujus expensis facienda sit Restitutio?

I. A Possessore malæ fidei restituenda res est domino propriis expensis, reponendo illam, ubi dominus illam possessurus esset, si non fuisset furto sublata.

II. Qui restituere non potest sine expensis majoribus, quam res ipsa valeat, ad quid tenetur? Num possit uti beneficio Bullæ compositionis?

III. Possessor bonæ fidei non tenetur suis expensis rem domino restituere, aut illum monere, ut rem suam sibi capiat: Quod si sine magnis expensis id fieri nequit, nec speratur, quod dominus velit amplius sibi rem accipere, potest dari pauperibus, ac potest etiam ipse sibi eam retinere.

IV. Quæ debentur ex contractu, vel quasi contractu, restitui debent in loco, ubi res accepta fuit: Si tamen aliter sit conventum, compensanda sunt expensa.

V. Si contractus cedit in bonum debitoris, expensis istius facienda est restitutio; Sicuti si cedat in bonum creditoris, hic debet solvere expensas; Et si in bonum utriusque, uterque.

VI. Ubinam restituenda sint res ex testamento donatæ, aut commodatæ, vel pensiones &c.?

VII. Res ex contractu debita, quæ sine magnis expensis non potest domino restitui, vel potest dari pauperibus, vel retineri a debitore, si forte dominus compareat.

I. EX triplici capite oriri potest in re præsenti obligatio restituendi. Primo ex capite injustæ acceptionis, sub quo comprehenditur injusta damnificatio, & injusta detentio, seu culpabilis mora restituendi. Secundo, ex capite rei acceptæ. Tertio, ex contractu.

Quæritur nunc primo, Ubi, & cujus expensis fieri debet restitutio, quando ejus obligatio oritur ex injusta acceptione, seu quando facienda est a possessore malæ fidei?

Respondeo, restitutionem in tali casu faciendam esse expensis debitoris in eo loco, in quo dominus illam possessurus esset, si non fuisset illi sublata. Ita communiter: Et ratio est, quia dominus nullum debet reportare damnum ex alieno delicto: Si tamen dominus in mutando domicilio facturus fuisset aliquas expensas ad asportandam rem illam, posset possessor malæ fidei tales expensas detrahere, quia non est necesse, ut dominus ex furto sibi facto reportet lucrum, sed satis est, si servetur indemnis.

II. Dubium tamen est; An si in restitutione sic facienda majores expensæ faciendæ sunt, quam res ipsa valeat, teneatur illas facere possessor ma-

malæ fidei; Exempli gratia, si dominus in Indias perrexit, teneorne ad illum transmittere gladium suum meis expensis?

Navar., Cajet., Valent. apud Vasq. cap. 10. num. 27. affirmant; Sed communius cum Less., Molin. negant. Ratio est, quia dominus in tali casu regulariter loquendo non censetur rationabiliter invitus, quod differatur restitutio, quousque sine tanto debitoris detrimento fiat; Justitia enim non adversatur charitati, quæ non patitur, quod debitor gladii valentis decem argenteos debeat impendere mille aureos, verbi gratia, ut transmittat gladium in Indias; Nisi forte majus etiam damnum creditor subiret ex carentia rei suæ; nam in pari gradu damni melior debet esse conditio creditoris, quam debitoris injusti; Universim ergo creditor non debet exigere, ut restitutio fiat expensis majoribus, quam res ipsa valeat; nam per restitutionem poni debet æqualitas inter creditorem, & debitorem; In hoc autem casu magna poneretur inæqualitas.

Quod si debitor non speret fore, ut possit rem alienam sine tantis expensis restituere, non potest illam sibi retinere, sed debet in pauperes, & in pia opera erogare pro anima domini, aut dare illam consanguineis illius, præsertim si sint pauperes; hæc enim censetur rationabilis voluntas domini: Vel posset uti beneficio Bullæ compositionis, ut notat Tambur., adeundo Episcopum suppresso nomine ad compositionem obtinendam. Idemque dicas de illo debitore, qui propter magnam inopiam non potest ne mediocres quidem expensas facere ad rem domino transmittendam, vel ad dominum admonendum, quamvis consultius esset restituere quod potest.

III. Quæritur secundo, Ubi, & Cujus expensis facienda sit restitutio, quando ejus obligatio non oritur ex delicto, aut contractu, sed præcise ex re accepta, seu a possessore bonæ fidei?

Respondeo, satis esse, si fiat in loco, ubi est ipse debitor, vel ubi est res restituenda, & dominus admoneatur, ut sibi illam capiat; Si tamen ad dominum transmittenda est, potest expensis illius transmitti, quia possessor bonæ fidei debet in restitutione facienda servari indemnis, ex lege *Possessor bonæ fidei, ff. De petition. hæreditat.* Si tamen sine magnis expensis, quæ rei valorem superent, transmitti non potest ad dominum, quippe qui longissime abest, nec potest admoneri, nec spes est, ut unquam adveniat, aut possit rem suam, ejusque pretium recuperare, non solum potest ea res dari pauperibus, vel pro ea peti Bulla compositionis, sed etiam probabiliter ex Tambur. §. 8. num. 7. potest debitor illam sibi retinere, quia æquiparatur res illa rei habenti dominum ignotum.

IV. Quæritur ultimo, Ubi, & Cujus expensis facienda est restitutio orta ex contractu?

Respondeo, & dico primo; Quando obligatio restitutionis oritur ex contractu, vel quasi contractu, idest ex officio, facienda est restitutio in eo loco, in quo res accepta fuit, nisi aliter sit in contractu expressum. Ratio est, quia restitutio est repositio rei in pristino statu; ergo in eodem loco res restituenda est, in quo fuit accepta; Nec potest in ipso contractu apponi onus, ut alibi restituatur, nisi tale onus aut libere a debitore assumatur, aut justa mercede compensetur, cum sit pretio æstimabile, ut notant Bonac., Less., Vasq., & alii communiter contra Navar.

Aliquando tamen tacite designatur locus, in quo restitutio facienda est, ut

ut si mutuum petas ab amico in via, & ibi tradatur, non est credibile, quod debeat in via talis restitutio fieri, sed in ea domo ubi mutuator habitat. Ratio est, quia in tui gratiam voluit in via mutuum tradere, cum potuisset tibi dicere, ut domum adires. Ita Rebel.

V. Dico secundo. Quando contractus cedit in utilitatem solius debitoris, ut mutuum, commodatum, &c., tunc restitutio facienda est expensis debitoris: Si cedat tamen in utilitatem creditoris, tunc hujus expensis fieri debet restitutio, ut depositum, &c., Demum fiet expensis utriusque, si contractus in utriusque utilitatem cedat, ut locatum, &c. Ita Tambur. hic; Æquum enim est, ut qui sentit commodum, & utilitatem contractus, sentiat etiam onus expensarum.

VI. Hinc sequitur, quod quæ relicta sunt ex testamento, donatione, vel alio titulo gratioso, reddenda sint in loco, ubi erant, quando donata sunt; nihil enim testator, aut donans hic & nunc intendit, quam ut donatarius rem illam donatam sibi accipiat, si velit: Quod si hæres rem alio voluntarie transtulit, debet suis expensis restituere in loco, ubi erat, quando donata fuit, ut notat Bonac.; cum donatarius habeat jus ad rem sibi donatam accipiendam in loco, ubi erat tempore donationis; secus vero si sine culpa hæredis, aut depositarii res alio sit translata.

Sequitur secundo, quod Census reales super rebus stabilibus, puta super domo, prædio, feudo, &c., solvi debeant in loco, ubi sunt res hypothecatæ, nisi aliter conventum fuerit; cum census sit quasi pars fructuum domini; Et idem dicas de pensionibus, quæ ibi debent solvi, ubi est beneficium, quamvis sæpissime vel expresse, vel tacite conveniatur, ut solvantur, ubi degit pensionarius.

Sequitur tertio, quod qui contractu commodati, vel mutui accepit equum, vel pecuniam, verbi gratia Neapoli, debeat quidem suis expensis restituere illam Neapoli; Si tamen dominus mutavit domicilium, & se transtulit Romam, non tenetur Commodatarius, aut Mutuatarius suis expensis restituere equum Romæ; modo per ipsos non steterit, ne dominus secum res suas transtulerit; Nam tunc etiam debent equum, vel pecuniam Romam transferre, deductis expensis, quas dominus fecisset, si secum ea transtulisset. Ratio est, quia sicuti non est æquum, ut creditor subeat damnum expensarum, quando recedit debitor e loco, in quo celebratur contractus commodati, & mutui; ita nec econtra, ut notat Molin., & Reginald. apud Bonac. hic: Qui etiam notat, quod quando debitor non potest aliter, quam suis expensis restituere rem domino, si timeat eas sibi non esse resarciendas a creditore, prout tenetur, potest expensas deducere ex re ipsa restituenda; Quæ si dividi non possit, vendi potest totum, ut retineatur, quod debetur propter expensas, & residuum mittatur domino.

VII. Dico ultimo. Quando sine magnis expensis, quæ rei valorem superant, transmitti non potest ad dominum res debita ex justo contractu, nec potest dominus admoneri, non solum potest ea dari pauperibus, sed etiam probabiliter potest debitor rem illam sibi retinere animo reddendi vel rem ipsam domino, si forte compareat, & nondum consumpserit eam, vel id, in quo factus est ditior. Ratio est, quia pariter res ista æquiparatur rei habenti dominum ignotum, ut notat Navar. apud Tambur. tract. 4. cap. 5. §. 3. num. 25. & 31. cum Molin., Vasq., Pal., Dicast.

AR-

ARTICULUS III.

Quando facienda est Restitutio?

I. Restitutio fieri debet statim, non physice, sed moraliter, & humano modo; præsertim si non fiat ex delicto, nec grave damnum afferat brevis dilatio.

II. Censuum solutio non solet fieri sine pravia creditoris monitione; si tamen hac non fiat ob verecundiam, aut timorem, peccat, qui diu solutionem differt.

III. Qui culpabiliter solutionem debitam differt, nec vult solvere, nisi cogatur. a Judice, tenetur compensare damnum, quod patitur creditor.

IV. In nonnullis casibus potest creditor petere, ut ante præfixum terminum reddantur res sua.

I. PLurima huc pertinentia diximus quæst. 1. art. ultimo; sicut etiam art. 2. ubi explicavimus, quot peccata committat, qui oblata opportunitate restituendi, illam negligit, & restitutionem culpabiliter differt.

Quæritur nunc primo, An debitor differre possit restitutionem debitam per breve tempus sine gravi culpa?

Respondeo, Dicastil. hic apud Tambur. putare, quod dilatio unius, vel duorum, immo trium dierum non sit gravis, si domino damnum grave non emergat. Ratio est, quia restitutio debet fieri statim, eo quod præceptum restituendi includat præceptum negativum non retinendi alienum, unde obligat semper, & ad semper. Attamen ly *statim* non accipiendum physice, sed moraliter, & humano modo: Immo si restitutionis obligatio nascatur ex contractu, non ex delicto, P. Molina apud eundem Tambur. putat non peccari graviter, si solutio non fiat die in contractu præscripta, etiam quando intercessit juramentum. Ratio est, quia juramentum intelligitur humano modo: Quare quando dilatio nullum damnum infert creditori, sed certo est futura solutio, non est censenda dilatio mortalis.

II. Eodem modo nonnulli excusant a gravi culpa illum, qui cum debeat, verbi gratia, singulis Kalendis centum aureos, eos non solvit, nisi a domino moneatur. Ratio est, quia hic est modus ordinarius humanus solvendi tales census.

Notandum tamen, quod si creditor sit rationabiliter invitus, quod differatur solutio, nec audeat exigere illam propter nobilitatem, aut potentiam debitoris, procul dubio peccabit mortaliter debitor, si expectat, ut a creditore moneatur; nam dies in contractu definita interpellat pro domino, ex cap. fin. *De locato, & conducto*. Verum quidem est, quod si creditor sciens, & volens solutionem non petat, censeatur dilationem differre; Unde non peccat mortaliter debitor non restituendo; at si creditor non petat ob timorem, & impotentiam, vel oblivionem, debitor dicitur alienum retinere invito domino, & censetur esse in mora non restituendo, ut notat Reginald., & alii communiter apud Bonac. hic.

III. Addit Molin. apud eundem Bonac., quod non facile damnandus sit de lethali culpa renitens, quando differt restitutionem debitam ex contractu, quamvis creditor sæpe petierit solutionem, dummodo debitor intentionem habeat solvendi, nec creditor periculum subeat amittendi rem suam; præsertim si debitor non potest commode restituere. Ratio est, quia hujusmodi dilatio non videtur adeo injuriosa creditori, ut debitor facile judicetur reus gravis culpæ. Qui tamen non restituit, cum possit, tenetur restituere damnum secutum ex dilatione

ne solutionis, quia differendo solutionem, peccat contra justitiam cum damno creditoris? Universim enim ex peccato contra justitiam cum damno alterius oritur obligatio restitutionis. Eodem modo, qui sciens se vere debere, non vult solvere, donec a Judice cogatur, non solum peccat, sed etiam tenetur restituere expensas suo creditori. Demum, ut notat Molin. apud Laym. lib. 3. tract. 2. cap. 12. si mercator multis debitis gravatus restituit paulatim per partes in commodum etiam creditorum, ut interim augendo bona sua possit omnibus satisfacere, tenetur pariter compensare illis interesse proveniens ex dilatione; nisi forte præsumat, quod relaxetur, eo quod sic consulat bono creditorum.

IV. Quæritur secundo, Quandonam creditor possit petere, ut reddatur sibi res ante terminum præfixum in contractu?

Respondeo, tribus in casibus. Primo si debitor vergat ad inopiam. Secundo, si fugam paret. Tertio, si incipiat esse suspectus de non solvendo; tunc enim cogetur vel reddere, vel cautionem præstare.

ARTICULUS IV.

Quomodo facienda sit Restitutio?

I. Potest restitutio fieri per alium. At quid, si ad dominum non perveniat, quando fit per Confessarium?

II. Quod ex delicto debetur, totum simul restitui debet; Et in qualibet pecunia fieri potest restitutio, nisi aliter sit conventum.

III. Debitor ad infamiam declinandam potest restituere privatim. At qui publice alios fraudavit, tenetur ex charitate publice restituere ad scandalum vitandum.

IV. Potest debitor ad infamiam vitandam fingere, quod debitori donet id, quod debet restituere. Quod si hoc intuitu aliquid redenatum est, restitui debet.

V. Num satisfaciat, qui debens centum Titio, immemor talis debiti ei denet centum? Aut Beneficiarius, qui post horarum omissionem eleemosynas erogat ignorans, aut non advertens, quod debeat restituere fructus Beneficii?

I. Certum est primo, restitutionem fieri posse sive per se, sive per alium; tum quia *Qui per alium facit, per seipsum facere videtur*, ex regul. juris in 6., tum etiam quia utroque modo tollitur inæqualitas inter debitorem, & creditorem, ad quod dirigitur restitutio: Quod si restitutio fiat per alium, puta per Confessarium, qui tamen rem domino non reddit, utrum nova restitutio facienda sit, diximus quæst. super. art. 3.

II. Certum est secundo, restitutionem debitam ex delicto, vel ex re accepta fieri debere totam simul, quando fieri potest; debitam vero ex contractu fieri debere vel simul, vel per partes, juxta conventionem, & pactum contrahentium, cum fides servanda sit.

Certum est tertio, restitutionem fieri posse in quavis pecunia, sive argentea, sive aurea, &c., nisi aliter conventum sit; Si enim mutuans auream conveniat cum mutuatario, ut reddat etiam auream, ne subeat aliquod incommodum in numerandis monetis minutis, non potest restitutio aliter fieri, quam in moneta aurea.

III. Quæritur primo, An restitutio fieri possit semper privatim?

Respondeo, sive publice, sive privatim fiat restitutio, eodem modo satisfieri debito restituendi; cum eodem

dem modo tollatur inæqualitas. Verum quando debitor dubitat, quod ex publica restitutione subire possit infamiam, debet illam facere occulte; Si enim ad vitandam infamiam potest restitutio vel omitti, vel differri, cum melius sit nomen bonum, quam divitiæ multæ, a fortiori fieri potest occulte: qui tamen publice alios fraudavit, (ut publicus usurarius) tenetur ex charitate ad tollendum scandalum publice restitutionem facere: Quod si illam fecerit occulte, non tenetur ad vitandum scandalum iterum restituere, sed satis est, si alia media adhibeat, quibus ostendat restitutionem jam esse factam.

IV. Quæritur secundo, An satisfaciat ille, qui ita occulte restituit, ut ne ipse quidem creditor advertat factam esse restitutionem; puta si fingat donare Titio id, quod furatus est, ne prodat latrocinium?

Respondeo cum Tambur. tract. 4. cap. 1. §. 5. rite fieri sic restitutionem, quando aliter fieri non potest; nam si ad vitandam infamiam potest restitutio omitti, ut diximus, a fortiori potest eo modo fieri; quamvis certo moraliter sciam, quod Titius ex gratitudine sit mihi aliquod aliud redonaturus, quod cæteroqui non facturus esset; cum enim redonatio sit ex liberalitate, nec induxerim, aut obligaverim Titium ad redonandum, non dicor esse causa, sed occasio, ut illa fiat; ad vitandam autem infamiam sum sufficienter excusatus, si præbendo talem occasionem, cooperor ad novum detrimentum, quod patiatur amicus redonando in gratitudinem mei ficti muneris: Si tamen potest aliter restitutio fieri, non est licitum talem occasionem præbere redonationis; vel debet deinde quod redonatur restitui.

V. Quæritur tertio, Utrum qui immemor sui debiti aliquid donat creditori suo, possit deinde memor debiti præteriti compensare illud per donationem factam, & sic deobligari a restituendo?

Respondeo, affirmare Sanch. lib. 1. cap. 13. num. 11., Trul., aliosque apud Tambur. loc. cit., & apud Dian. part. 5. tract. 13. resol. 94. ob voluntatem interpretativam, quod nollet ille donare, si adverteret ad debitum; unde hi Doctores putant, quod Beneficiarius, qui tenetur ob horarum omissionem restituere fructus perceptos, satisfaciat, non quidem per eleemosynas erogatas ante horarum omissionem, ut constat ex thesi trigesima tertia confixa ab Alex. VII. sed per eleemosynas postea erogatas, quamvis tunc esset debiti immemor. Communius tamen negant cum Pal. tract. 3. disp. 1. punct. 17. §. 8., Bonac. de restitutione disp. 1. quæst. ultima punct. 2. num. 26.; quia restitutio debiti, quæ est actus justitiæ, non potest esse actus liberalitatis, & beneficii, & consequenter nequit esse donatio.

ARTICULUS V.

Quo ordine facienda est Restitutio Creditoribus?

I. Præter ordinem servandum inter Personas, quæ debent restituere, attendendus est ordo servandus inter Personas, quibus fieri debet restitutio, quando bona debitoris non sufficiunt ad integre solvendum omnibus.

II. Quid sit jus in re, quod habent Creditores Reales, quid vero jus ad rem, quod habent Creditores Personales, & Chirographarii?

III. In quo differat Pignus ab Hypotheca, quæ multiplex est?

IV. Debitor habens rem alienam in individuo restituere illam debet, an-

tequam aliis Creditoribus satisfaciat; etiamsi dominus ignoretur, dando tunc illam pauperibus.

V. Si adhuc extans apud emptorem sit credito vendita, præferendus est venditor aliis Creditoribus: Non tamen si ab emptore sit revendita alteri.

VI. Debita certa præferenda sunt incertis.

VII. Probabilius neque debita ex delicto præferenda sunt debitis ex contractu, neque ista illis, sed pro rata utriusque satisfaciendum.

VIII. Debita ex contractu oneroso præferenda sunt debitis ex contractu gratioso. Quid tamen de legatis, de expensis funeris, aut factis causa testamenti?

IX. Creditoribus realibus habentibus hypothecam, vel pignus prius satisfaciendum, quam Chirographariis. Et prior hypotheca præferenda posteriori, exceptis nonnullis casibus.

X. Prior emptor præferendus est secundo, nisi res sit huic tradita, exceptis etiam nonnullis casibus.

XI. Creditores Chirographarii priores probabilius non sunt præferendi posterioribus,

XII. Inter æquales creditores videtur præferendus petens, etiam extra judicium, aliis non petentibus. Peccat tamen contra justitiam debitor, si præferat creditorem, qui non est præferendus.

XIII. Num Creditor, qui injuste a debitore præfertur aliis, possit sibi retinere, quod sibi debetur?

XIV. Num possit Creditor pauper ex solo titulo paupertatis aliis præferri?

XV. Qui titulo aut gratioso, aut oneroso, sive bona, sive mala fide accepit aliquid ab eo, qui non est solvendo suis creditoribus, ad quid tenetur?

XVI. Debitor, qui suis creditoribus non est solvendo, peccat contra justitiam, si repudiet donationem, aut hæreditatem, qua possit satisfacere.

I. Diximus quæst. 2. art. 7. de Ordine servando inter personas, quæ restituere debent, itaut omnium primus restituere debeat possessor, deinde mandans, tum exequens, & post executorem aliæ causæ, sive positive, sive negative ad damnificationem concurrerint: Agendum nunc de Ordine servando inter personas, quibus restitutio facienda est; Quænam scilicet aliis præferendæ, quando bona debitoris non sufficiunt ad extinctionem omnium debitorum; nam si sufficiant, nullus ordo necessarius est in restituendo.

II. Notandum tamen primo, Creditores alios dici Reales, qui scilicet habent jus in re, seu habent actionem ad rem debitoris: alios vero dici Personales, seu chirographarios, qui non habent jus in re, sed ad rem, eo quod habeant directe jus, & actionem in personam debitoris, non vero ad ipsius bona, nisi indirecte ratione ipsius debitoris. In eo itaque differt jus in re a jure ad rem, quod jus in re tribuit actionem realem in rem ipsam, jus ad rem non tribuit actionem ad rem, sed in personam, quæ mihi tradere debet rem; Verbi gratia, si ego aliquid a te emam, quod nondum mihi tradidisti, habeo jus ad rem, idest contra personam tuam, non vero jus in re, exceptis quibusdam casibus, de quibus sermo erit, cum de Contractu venditionis: Econtra postquam mihi tradideris rem, quam a te emi, habeo jus in re. Unde fit, quod si postquam mihi rem vendidisti, antequam tradas illam mihi, alteri vendas, non habeam ego actionem nisi contra te, qui me defraudasti tradendo alteri rem mihi venditam. Eodem modo concurrentibus duobus

bus in causa beneficii, dignior ante collationem dicitur habere jus ad rem, seu actionem contra Episcopum, qui tenetur illi tale beneficium conferre; post collationem vero beneficii dicitur habere jus in re, seu actionem in ipsum beneficium.

III. Notandum secundo, quod quando res aliqua traditur Creditori pro securitate, talis res dicitur Pignus, ut si detur torques; Quando vero res aliqua non traditur, sed assignatur res creditori pro securitate, talis res dicitur hypotheca, ut si assignetur ager: Hypotheca autem alia est Generalis, quando scilicet omnia bona debitoris assignantur pro securitate; alia est specialis, quando scilicet obligatur res ipsa particularis, verbi gratia talis domus, vel ager. Rursus alia est Expressa, quæ scilicet ex conventione partium verbo, aut scripto apponitur; alia est Tacita, quæ scilicet imponitur a jure absque conventione partium, qualis est hypotheca dotis, ratione cujus omnia bona mariti obligantur pro dote uxoris; & ideo dos solvenda est ante alios habentes tacitas hypothecas absque alio privilegio prælationis, ex lege *Assiduis*, Cod. *Qui potiores in pignore*; Non tamen ante alios habentes hypothecam expressam priorem, cum non sit æquum, ut isti damnum patiantur ob nuptias debitoris supervenientes; Similiter ex Bonac. hic contrahitur tacita hypotheca ab eo, qui contrahit cum fisco, ipsius enim bona remanent tacite huic hypothecata, ex lege 2., Cod. *In quibus casibus pignus, vel hypotheca contrahitur*. Tacite etiam hypothecata dicuntur bona defuncti pro omnibus Creditoribus, & legatariis. His explicatis,

IV. Quæritur primo, Quinam Ordo servandus a debitore, qui habet rem ipsam alienam restitutioni obnoxiam?

Respondeo cum communi illam primo loco restituendam, etiamsi dominus ignoretur; cum enim possessor non acquisierit illius rei dominium, consequenter nec Creditores talis possessoris possunt in illam rem ullum jus habere. Quare si dominus ignoretur, danda est res illa pauperibus pro anima illius, ut notat Less., aliique communiter; Si vero dubitetur sitne Titii, an Caji, dividenda est inter illos.

V. Dubium hic est, an si ego vendiderim credito vestem Titio, & postea Titius non possit omnibus debitoribus satisfacere, debeat vestem illam adhuc extantem mihi ante alios restituere?

Respondeo affirmative cum Cajet., Medin., & Bonac., Less. dub. 2. hic contra Vasq. cap. 2. dub. 1., Medin., Navar., aliosque. Ratio est, tum quia videtur contra rectam rationem, ut res adhuc extans apud emptorem nondum soluto pretio tradatur potius extraneo, quam illi, qui eam vendidit; tum etiam quia qui credito vendit rem, censetur ita transferre dominium rei in emptorem, ut velit posse habere recursum, & regressum ad rem suam, si pretium non persolvatur; Unde censetur habere aliquam hypothecam in rem venditam, donec pretium accipiat. Verum quidem est, quod si Titius in proposito casu vestem a me credito venditam alteri vendidisset, ego nec possem illam repetere a secundo emptore, nec possem mihi vindicare pecuniam, quam Titius habuit a secundo emptore; Non tamen sequitur hinc, quod si vestis extet apud Titium, non possim illam mihi vindicare. Ratio est, quia vestis illa, quam vendidi credito, est solum mihi imperfecte hypothecata, non perfecte (uti sunt omnes hypothecæ speciales introductæ jure positivo;) Pecunia vero, quam Titius habet a secundo emptore, nullo modo est mihi hypothecata; ergo solum quando vestis extat apud Titium, cui credito illam

vendidi, possum mihi illam vindicare; itaut cæteris creditoribus Titii præferendus sim.

VI. Quæritur secundo, Sintne debita certa præferenda incertis?

Respondeo cum communi affirmative; Et ratio est, tum quia debita certa solvenda sunt creditoribus jure naturæ, debita vero incerta solvenda sunt pauperibus solum jure positivo, ut communius Doctores docent; nam si jure naturæ deberentur pauperibus, non posset aliquando Pontifex in alia opera erogare; Jus autem naturale præferendum est positivo: Tum etiam quia minus ægre ferunt personæ indeterminatæ, quod sibi restitutio non fiat, quam personæ determinatæ.

VII. Quæritur tertio, Sintne præferenda debita ex contractu licito debitis ex delicto?

Respondeo, Medin., Salon., & alios apud Bonac. asserere, quod habens plura debita, alia ex contractu licito, alia ex delicto, puta ex furto, usura, &c., prius solvere debeat debita ex delicto. Navar. econtra, & Cajet. putant prius solvenda debita ex contractu licito. At communius Doctores cum Molin., Vasq., Less., quod neutra debita possint aliis præferri, quando non extat res aliena in individuo; Unde debent omnia per ratam restitui. Ratio est, quia bona debitoris non sunt magis hypothecata creditoribus ex contractu, quam aliis.

Dices: Major injuria irrogata est creditoribus, quibus facienda est restitutio ex delicto, puta ex furto debitoris, quam aliis, ergo illis prius restituendum est.

Respondeo, nego consequentiam; sicuti si quis abstulerit Titio centum, & Cajo quinquaginta, majorem injuriam irrogavit Titio, non tamen illud debitum tenetur præferre huic.

VIII. Quæritur quarto, Sintne præferenda debita ex contractu oneroso, puta ex emptione, debitis ex contractu gratioso, puta ex donatione, legato, &c.?

Respondeo cum Covar. affirmative. Et ratio est, quia semper in promissione gratuita subintelligitur illa conditio, Si decet, Si potero sine magna difficultate, Nisi status rerum mutetur; Quare quia superveniente inopia debitoris, qui non est omnibus solvendo, status rerum notabiliter mutatur, nec potest sine magna difficultate debitor stare promissis, ideo tenetur prius restituere debita ex contractu oneroso, quam gratioso.

Illud hic notat Bonac., quod si hæres post acquisitam hæreditatem contrahat debita ex contractu oneroso, prius debeat solvere legata, quam ista debita. Ratio est, quia bona illa defuncti sunt tacite hypothecata pro legatis, & fideicommissis, ex lege *Quia*, Cod. *Communia, De legatis*; quæ lex intelligenda est, dummodo bona illa satis sint ad satisfacienda debita defuncti. Verum tamen est, quod expensæ necessariæ ad funus debitoris, juxta qualitatem defuncti, præcedant omne debitum, ex *lege penult.*, *Authent. De reliquiis, & sumptibus funerum*; sicut etiam expensæ factæ causa hæreditatis, ut in testamento, inventario, &c.; quia non est æquum, ut hæres ex hæreditate sentiat solum onus expensarum, & nullum commodum reportet, quando omnia bona defuncti debentur creditoribus, ex lege *Sancimus*, Cod. *De jure deliberando*.

IX. Quæritur quinto, Sintne præferenda debita creditoribus realibus habentibus pignus, vel hypothecam, quam debita creditoribus chirographariis non habentibus pignus, aut hypothecam?

Respondeo cum communi affirmative, quod constat tum ex lege *Eos*, Cod. *Qui potiores in pignore*; tum quia pignus, & hypotheca ideo dantur credi-

creditori, ut in omni eventu possit ex iis curare sibi satisfieri; Si tamen eadem res fuerit pluribus hypothecata, regulariter loquendo præferendus est ille, cui prius fuerit hypothecata, etiamsi prior hypotheca fuerit tantum tacita, aut generalis, & posterior fuerit expressa, aut specialis, ut constat ex illa regula Juris in 6. *Qui prior in tempore, potior in jure*.

Dixi, regulariter loquendo, cum in jure nonnulli casus excipiantur, in quibus posterior tempore præferendus est priori habenti hypothecam etiam expressam, & specialem. Primo enim si quis mutuavit pecuniam ad emptionem, vel refectionem, vel conservationem rei, verbi gratia, navis, aut domus alteri prius hypothecatæ; aut si quis mutuavit pecuniam, ut satisfieret pro mercium vectura, aut pro conductione Ædium, in quibus merces istæ asservarentur. Et ratio est, quia sine tali mutuo hypotheca illa non extitisset; Unde prior creditor nihil, aut parum commmodi ex ea reportaret; adeoque non debet ægre ferre, si postponatur illi, ex cujus pecunia res salva facta est. Secundo, hypotheca dotalis, per quam bona mariti sunt obligata uxori, ejusque descendentibus, præfertur aliis habentibus eadem bona obligata per hypothecam tacitam, non vero expressam, ut notat Less. lib. 2. cap. 15. disp. 4. Ubi etiam notat ex Sylvest., quod quamvis expressa hypotheca prior præferatur doti posteriori, & dos præferatur mutuo posteriori per refectionem, non tamen sequitur, quod hypotheca expressa prior præferatur mutuo posteriori per refectionem, quia in jure humano non tenet hæc illatio A. vincit B., & B. vincit C., ergo A. vincit C. Tertio, quando ex pecunia pupilli aliquid emitur, illud remanet hypothecatum pupillo, itaut aliis prioribus præferendus sit. Quarto, si quis contraxit cum fisco, manent ejus bona fisco obligata cum privilegio prælationis. Demum, quando quis mutuat alicui pecuniam ad militiam, videlicet ut equum, vel arma emat, aut in militia se sustentet, habet hypothecam jure prælationis etiam ante dotem, etsi dote sit posterior. Verum de his consule Less. loc. cit., & Juristas.

X. Petes, An eodem modo, quando eadem res fuit multis in solidum vendita diversis temporibus, præferendus sit primus emptor?

Respondeo cum communi præferendum esse primum emptorem, si res nulli fuerit adhuc tradita, cum non possit tradi secundo emptori sine injuria primi; Si tamen alicui ex emptoribus fuerit tradita, is præferendus est, quia per traditionem translatum est huic dominium rei, itaut habeat jus in re, alii vero habeant jus ad rem, ut supra explicavimus. Excipiendum tamen, tum quando primo emptori res fuit etiam expresse hypothecata, tum quando secundus emptor, cui res fuit tradita, sciebat rem illam in fraudem primi emptoris alienari; tum demum, quando fuit vendita, aut donata Ecclesiæ, Monasteriis, Civitatibus, Hospitalibus, aliisque locis piis, quæ absque traditione acquirunt rei dominium, ex *lege ultima*, Cod. *De Sacrosanctis Eccles.*, ut notat hic Bonac..

XI. Quæritur sexto, Sintne præferendi creditores chirographarii (seu personales non habentes hypothecam) priores posterioribus?

Respondeo cum communiori apud Less. *disp. 6.* contra Gabriel., Salon., Tolet., Sà negative, sed restitutionem illis faciendam ad ratam quantitatis debiti, & juxta proportionem debiti ad debitum, ex *lege 6.* §. *De Separationibus*: Etenim Creditores isti æquale jus habent; Et regula illa, *Qui prior in tempore, potior in jure*, valet solum in creditoribus realiter habentibus hypothe-

pothecam supra eandem rem, ut notat Less.; quamvis opinio contraria non sit improbabilis ob auctoritatem Doctorum.

XII. Quæritur septimo, An inter Creditores personales non habentes ullum jus prælationis, præferendus, qui petit debitum, aliis non petentibus?

Respondeo cum communi affirmative, sive in judicio, sive extra judicium exigat debitum suum, ex *lege Pupillus* 24. §. *Qui in fraudem Creditorum* (quamvis Vasq. cap. 2. dub. 5. id neget de illo, qui petit extra judicium.) Ratio est, quia diligentia posterioris creditoris facit illum melioris conditionis, sicut hypotheca, & privilegium. Quod si nemo petat, nemo potest præferri, & peccaret lethaliter contra justitiam, qui aliquem præferret; Sicut etiam qui prædictum ordinem in restitutione facienda non observaret; quia ordo legis civilis, quæ non nititur falsæ præsumptioni, obligat in conscientia, ut docent communiter apud Bonac.

XIII. Dubium tamen est primo, An creditor possit sibi retinere id, quod debitor sibi non petenti ante alios solvit?

Respondet Less. dist. 5. cum Molin., & aliis affirmative; quia non retinet rem alteri hypothecatam, unde utitur jure suo, retinendo quod sibi debetur. Communius tamen cum Bonac. hic, Rebel., Azor. negant, quia facit contra jus aliorum creditorum, qui habent æquale jus in bona debitoris.

XIV. Dubium est secundo, An debitor possit aliquem pauperem creditorem præferre aliis ex solo titulo paupertatis?

Respondet D. Th. opusc. 73. cap. 18. cum Valent., Medin., Sà, apud Less. affirmative, quia plus læsus est pauper ablatione rerum suarum, & plus indiget. Communius tamen negant, quando pauper non est in extrema, aut gravi necessitate, eo quod omnes creditores habent æquale jus in bona debitoris.

XV. Dubium est tertio, An qui rem alteri non hypothecatam accipit ab eo, qui non est solvendo omnibus suis creditoribus, teneatur ad restitutionem?

Respondeo, si illam rem accipiat titulo gratuito donationis, ignorans acceptionem illam esse in fraudem creditorum, tenetur solum ad restitutionem ejus, in quo factus est ditior; modo repetatur a creditoribus intra annum a die scientiæ, ex lege *Ignoti*, Cod. *De revocandis iis, quæ in fraudem Creditorum* apud Bonac. hic. Si vero non accepit rem illam donatam, ignorans esse in fraudem creditorum, sed sciens, vel dubitans probabiliter donari in fraudem creditorum; communius docent, quod teneatur restituere omne id, in quo per talem donationem læsi sunt creditores, quia culpabiliter cooperatus est actioni injustæ damnificativæ. At Molin., Navar., & alii apud Bonac. negant, si donatarius non induxit donantem ad donandum, quia accipiendo rem illam, videtur uti jure suo, quamvis per accidens sequatur alteri damnum.

Quod si non accipiatur res illa titulo gratuito, sed titulo oneroso, verbi gratia emptionis, eodem modo distinguendum; nam si bona fide contrahens processit, non tenetur quicquam restituere, neque ratione rei acceptæ, neque ratione injustæ acceptionis, cum bona fide perceperit, neque ex contractu, cum non se obligarit accipiendo rem nulli alteri obligatam ad quicquam restituendum; si vero processit mala fide, communius docent contra eosdem Molin., & Navar. apud eundem Bonac., quod ad restitutionem teneatur, quatenus ex contractu læsi sunt creditores. Ex quibus

Infertur primo, nihil accipi posse per ultimam voluntatem, testamentum,

tum, fideicommissum, vel donationem causa mortis ab usurario, vel alio donatore, qui non est solvendo suis creditoribus.

Infertur secundo, uxorem, quæ consumit res illas, quarum dominium habet maritus, teneri ad restitutionem, si hoc faciat in fraudem creditorum; secus vero si non plus insumat, quam ipsi a marito datum sit.

Infertur tertio, filios, qui suo labore, aut aliis inserviendo sine dedecore, aut alia ratione possunt se sustentare, non posse sustentari a parentibus in fraudem creditorum.

Infertur quarto, eum, qui rem alteri venditam, & nondum traditam mala fide emit, teneri ad restitutionem, cum cooperetur ad actionem injustam.

Infertur ultimo, eum, qui contraxit cum filia usurarii, qui non est solvendo suis creditoribus, non posse quicquam in dotem accipere, si sciat socerum non esse solvendo; Si vero bona fide contraxit, posse promissam dotem accipere saltem pro rata cum aliis creditoribus.

XVI. Dubium est quarto, An debitor impotens satisfacere suis creditoribus, peccet contra justitiam, si repudiet donationem, legatum, aut hæreditatem, qua possit suis creditoribus satisfacere?

Respondeo cum communi apud Sanch. de Matrim. lib. 6. disp. 4. contra Gomez. & alios affirmative. Ratio est, quia cum debitor teneatur satisfacere creditoribus, tenetur consequenter ex justitia ponere ad talem finem ea media, quæ sine gravi incommodo potest ponere; atqui sine gravi incommodo potest acceptare hæreditatem, quæ est medium ad talem finem; ergo ex justitia tenetur hæreditatem acceptare: Sicut igitur peccat contra charitatem, qui respuit, verbi gratia, cibum sibi oblatum, quo possit proximum existentem in gravi necessitate sublevare; ita peccat contra justitiam, qui respuit oblatam sibi hæreditatem, qua possit creditoribus satisfacere, cum ex eadem virtute, ex qua obligamur ad ponendum finem, obligemur ad media, quæ facile poni possunt. Verum quidem est, quod repudiatio talis hæreditatis esset valida in foro externo, ex lege, *Qui autem ff. Quæ in fraudem creditorum*; non tamen esset licita.

QUÆ

QUÆSTIO VI.

De Causis, ob quas ómitti, vel differri possit Restitutio.

CAusæ, ob quas restitutio licite differri potest, sunt, Primo, damnum ipsius debitoris. Secundo, damnum creditoris, vel tertiæ personæ. Tertio, impotentia, præsertim si cum cessione bonorum adjungatur. Addunt quarto nonnulli apud Less. cap. 16. dub. 9. excommunicationem creditoris; communius tamen id negant; si enim potest excommunicato dari eleemosyna, immo debet illi dari, ex obligatione charitatis in gravi necessitate, a fortiori debet illi dari, quod ex obligatione justitiæ ei debetur, excusante ab hoc parvo commercio necessitate, vel utilitate creditoris; Quamvis si sit excommunicatus vitandus, & in judicio exigat debitum, possit repelli, ex cap. *Pia de Exceptionibus in 6.*

Causæ vero, ob quas restitutio licite omittitur, Primo sunt Remissio creditoris. Secundo, Compensatio. Tertio, Compositio. Quarto præscriptio. Quinto, Aliquando rei alienæ interitus. Sexto, Judicis, vel juris auctoritas. Septimo, Aliquando etiam ingressus in religionem; Ac demum juxta dicta art. 1. superioris quæst. Solutio facta creditori Creditoris. Hæc autem omnia sequentibus articulis examinabimus.

ARTICULUS I.

De Causis, ob quas differri potest Restitutio.

I. Differri potest restitutio, si debitor restituendo patiatur damnum duplo majus, quam patiatur creditor ex tali dilatione; vel si pati deberet jacturam famæ, aut alterius damni notabilis.

II. Potest etiam differri, si deberet aliter vendere centum aureis rem valentem biscentum; aut si deberet vendere instrumenta sua artis, aut si deberet vir nobilis artem manualem exercere.

III. Sicut etiam si deberet cadere de proprio statu juste acquisito, quamvis debita ex delictis contracta sint. At si per usuras status sublimior acquisitus sit, etiam hæredes cum mutatione status tenentur restituere; Sicut etiam si res in individuo restituenda sit.

IV. Nequit restitutio differri, ne quis magno lucro privetur.

V. Differenda est restitutio, si ex ea grave damnum alteri sequatur.

VI. Quænam impotentia dilationem restitutionis permittat?

VII. Num licite differens restitutionem teneatur ad interesse?

VIII. In gravi necessitate licitum est restitutionem differre, non tamen furari. In extrema necessitate dives tenetur ex charitate offerre pauperi res necessarias; & ex justitia tenetur non impedire, ne illas sibi accipiat.

IX. Cessio bonorum, seclusa impotentia, non excusat a statim restituendo. Quid ea ferat pro foro externo? Nequit Clericus cedere bonis cum ignominia sui status.

X. Qui cedit bonis, quantum possit occultare ad honeste vivendum?

XI. Artifex, qui bonis cessit, tenetur exercere, sicut prius, artem suam, ut possit suis creditoribus satisfacere quantum potest. Quid si religionem ingrediatur?

I. Quæritur primo, Num possit restitutio differri, ne magnum damnum debitor patiatur?

Respondeo, quod si debitor restituendo pateretur damnum longe majus, quam patiatur creditor ex dilatione restitutionis, licite differri potest restitutio; (vocat autem Rebel. damnum longe majus, quod esset duplo majus.) Ratio est, tum quia creditor est in tali casu irrationabiliter invitus, quod ei restitutio differatur, cum justitia non debeat adversari charitati; tum etiam, quia restitutio facienda est, ut ponatur æqualitas; in hoc autem casu non videretur poni æqualitas, sed inæqualitas per restitutionem, & ideo supra diximus, quod quando in restitutione plures expensæ faciendæ sunt, quam res ipsa valeat, potest restitutio differri: Si tamen damnum, quod sequeretur debitori ex restitutione, non esset longe majus, quam illud, quod ex dilatione pateretur creditor, restitutio non potest differri; quia in pari damno potior est conditio innocentis: Verbi gratia, si ex falsa testificatione a te facta immineat alteri periculum suspendii, debet falsa testificatio retractari, etiam cum pari periculo, quod tu sis suspendendus, dummodo ex retractatione speretur utilitas.

Infertur hinc primo, quod si potest licite differri restitutio, quando imminet grave damnum temporale longe majus, quam patiatur creditor ex dilatione restitutionis, a fortiori differri potest, quando imminet debitori, aut alteri grave damnum spirituale; verbi gratia, si ex restitutione debitor conjiciat se in laqueum ex impatientia, aut filii latrociniis se immisceant, aut uxor sui copiam aliis faciat, &c., Quia tamen hujusmodi damnum spirituale non est necessarium, sed voluntarium, ideo notat Pal. tract. 32. disp. 1. punct. 17., quod in eo solum casu possit restitutio differri, in quo ex charitate teneretur creditor tali dilationi consentire; nam alias si creditori ex dilatione grave damnum temporale eveniret, ex quo non teneretur consentire dilationi restitutionis, deberet statim fieri restitutio.

Infertur secundo, non teneri debitorem restituere bona inferioris ordinis cum jactura notabili boni ordinis superioris. Ordo bonorum temporalium is est, ut in infimo loco ponantur res pretio æstimabiles, ut pecunia, vestis, &c.; in medio ponatur honor, & fama; in supremo vita, libertas, virginitas, sanitas, membra, &c. Quare non tenetur restituere pecuniam, qui non potest illam restituere, nec per se, nec per alium, sine notabili jactura famæ, aut valetudinis; & consequenter fœmina, quæ ex adulterio peperit, non tenetur cum periculo vitæ, vel famæ manifestare adulterium ad impediendum damnum filiorum legitimorum: Si tamen jactura boni superioris non sit notabilis, non excusat; unde infamatus propter aliqua furta tenetur ad restitutionem novi furti cum periculo novæ infamiæ; quia non videtur pati notabilem infamiam, qui jacturam suæ famæ fecit propter aliqua furta.

II. Infertur tertio, debitorem, ut restituat, non teneri aut seipsum vendere, aut vendere domum, vel agrum multo vilius, quam valet; Verbi gratia domum valentem ducentis aureis non tenetur vendere, si nonnisi centum aureis potest vendere: Idque verum est, etiamsi obligatio restituendi oriatur ex delicto, ut docet Less. dub. 1., Valent., Bonac., & alii contra Sot.,

Sot., & Vasq.; Nec tenetur debitor vendere instrumenta suæ artis, quæ vitam sustentant; Nec vir nobilis tenetur artem manualem exercere, aut privare se obsequio omnium famulorum, aut equorum, ut restituat; Quamvis debeat attenuare, & diminuere victum, vestitum, & alias expensas, ut paulatim restituat servata decentia sui status.

III. Infertur quarto, posse licite differri restitutionem, quando debitor id non potest præstare, nisi cadat a proprio statu, juste tamen acquisito; (alioquin si injuste per rapinas, usuras, &c., statum suum acquisivisset, non diceretur cadere a proprio statu per restitutionem, sed potius transire ad proprium antiquum statum, restituendo;) Idque verum est, etiamsi debita contraxerit ex delicto, puta ex ludis, scortis, conversationibus, &c.; ut communiter docent contra Less., Medin., Navar. apud Bonac.; debet tamen diminuere victum, vestitum, & alias expensas, ac dotem filiarum, ne creditor tantum detrimentum patiatur.

Infertur ultimo, filium usurarii teneri ad restitutionem, etiamsi facere illam non possit sine mutatione status acquisiti per usuras, dummodo absit infamia: Et universim res aliena in specie existens restitui debet, etiam quando damnum debitoris est longe majus damno creditoris, ut notant Less., Bonac., & alii communiter, quia res semper clamat ad dominum.

IV. Opponitur contra prædicta: Nemo potest accipere alienum ad vitandum proprium damnum notabiliter majus; ergo neque potest retinere res alienas ad vitandum damnum suum notabiliter majus damno creditoris.

Confirmatur, quia nemo potest differre restitutionem, ne privetur notabili lucro; ergo neque potest differre restitutionem debitam, ne subeat damnum notabile.

Respondeo cum Less. cap. 6. dub. 1. nego consequentiam. Disparitas est, quia magis est rem alienam auferre, spoliando dominum possessione sua, quam rem alienam retinere; Sicuti magis est vulnus inferre, quam vulneri non mederi.

Ad confirmationem, nego etiam consequentiam propter eandem rationem, quia magis est pati damnum, quam non habere lucrum, nec æquitas postulat, ut creditor rebus suis careat ob lucrum debitoris, ut communiter docent Doctores; Qui tamen id limitant, nisi debitor tale lucrum quærat ad satisfaciendum aliis creditoribus, quibus alioqui non esset solvendo; In eo enim casu creditor non censeretur rationabiliter invitus.

V. Quæritur secundo, Quandonam differri possit restitutio ob damnum imminens ipsi creditori, aut tertiæ personæ?

Respondeo, posse differri restitutionem, quoties censetur futura graviter perniciosa ipsi creditori, aut cuivis alteri. Ratio est, quia in tali casu dominus non censetur invitus, cum ex charitate, & æquitate teneatur pati dilationem ad vitandum grave damnum proximi, ut fuse ostendimus quæst. 4. art. 5.; Ubi etiam diximus cum Molin., Valent., Less. contra Sanch., & alios peccare graviter contra charitatem, qui restituit domino rem, qua ille peccaturus est contra alias virtutes a justitia, puta ad fornicandum, &c.; peccare vero probabilius contra justitiam, qui restituit domino rem, quæ vel ipsi, vel alteri est nocitura, verbi gratia gladium, quo mors infligenda est, si tamen commode potest restitutionem differre.

VI. Quæritur tertio, Quænam impotentia permittat dilationem restitutionis?

Respondeo cum Tambur. hic, illam impotentiam excusare a restitutio-

tione; qua debitor Primo non habet, unde solvat, cum ad impossibile nemo teneatur. Secundo, qua si solvat, fit graviter indigens, seu qua, ut modo diximus, notabiliter cadit e suo statu; quamvis enim in gravi necessitate nemo possit furari, potest tamen restitutionem debitor differre, ne in gravem necessitatem incurrat, ut notat Bonac. hic. Tertio, & quidem a fortiori, qua si solvat, fit extreme indigens. Quarto, qua si solvat, cogitur subire damnum notabiliter majus, quam sit damnum, quod creditor ex tali dilatione pateretur; unde docet Bonac. num. 22., & Less. cap. 16. num. 22., posse differre restitutionem, quando ad restituendum statim oporteret vendere centum rem valentem biscentum: Ubi notandum ex Less. loc. cit., quod si tales sint circumstantiæ, ut nisi nunc fiat restitutio, non possit amplius deinde fieri, in tali casu si res injuste ablata est, restitui debet statim, etiamsi magni sumptus essent faciendi. Si vero res præsertim parvi momenti sine duplo, vel triplo sumptu restitui domino amplius non potest, probabile est ex Less. cap. 15. dub. 8. dari posse pretium æquivalens; præsumi enim potest id domino non displicere, quia justitia charitati non adversatur, ut diximus quæst. 4. art. 2.

VII. Dubium est primo, an qui ob caussas prædictas differt restitutionem, obligetur ad interesse, quod creditor patitur ex tali dilatione, videlicet ad lucrum cessans, & ad damnum emergens?

Respondeo juxta dicta, cum de possessore malæ fidei, teneri ad interesse, si differat solutionem debiti ex delicto; quia talis mora fuit culpabilis in causa, videlicet in injusta acceptione. Ita Molin., Laym. contra Navar. sect. 10., Pal. Si vero differatur solutio debiti ex contractu, non tenetur ad interesse, ex Less., Vasq. Bonac. quæst. 4. punct. 1. quia cum mora neque in se, neque in sua causa sit culpabilis, damnum illud imputari non potest debitori, atque adeo non debet compensari. Si tamen debitor differat solutionem ad vitandum suum magnum incommodum, videtur obligandus ad restitutionem damni, quod creditor patitur ex dilatione restitutionis, ex Molin., & aliis apud eundem Bonac.; quia par non est, ut debitor servet seipsum indemnem cum damno creditoris, quando debitor revera est solvendo, quamvis cum magno, aut notabili incommodo.

VIII. Dubium est secundo, An sicuti impotentia, & inopia debitoris excusat a restitutione, ita excuset etiam a peccato furti; unde liceat urgente necessitate accipere res alienas?

Respondeo, in communi, & gravi necessitate non esse licitum furari: Quicquid in contrarium senserint nonnulli apud Dian. par. 5. tract. 8. resol. 23., unde merito damnatur ab Innoc. XI. propos. 36. dicens, *Permissum esse furari non solum in extrema, sed etiam in gravi*: Econtra licitum est in extrema necessitate, in qua omnia sunt communia; Immo ex Less. cap. 12. num. 71., & aliis apud Hurtad., licitum etiam id est in valde gravi necessitate, quæ comparetur extremæ; cum quilibet malit mori, verbi gratia, quam esse in proximo periculo stupri, servitutis, vitæ miserrimæ, &c.. Ratio est, quia jure naturæ talis necessitas facit res communes, sicuti erant ante divisionem, & appropriationem jure gentium, & civili introductam; Etenim jus positivum non potest præjudicare juri, quod a natura quisque habet tuendi vitam suam: Sicut autem potest sic indigens furari per seipsum, ita potest per alium, qui sit suum instrumentum, quando hic non potest de suo illum sublevare.

Notandum tamen, quod extreme

indigens non potest ab extreme indigente furari, quia melior est conditio possidentis.

Dubium est tertio, Utrum extreme indigenti debeat quilibet subvenire ex justitia, an solum ex charitate, & misericordia?

Respondeo cum Tambur., Pal., Lug., duas inesse diviti obligationes, prima est offerendi extreme indigenti res necessarias. Secunda, non impediendi, ne illas accipiat; sic enim satisfacit præcepto sublevandi proximum; Mandavit enim Deus unicuique de proximo suo: Obligatio tamen offerendi res necessarias est ex sola charitate, & misericordia, ad quam spectat sublevare miserias; obligatio vero non impediendi, ne illas accipiat, est ex justitia; quia sicut quilibet habet jus accipiendi adespota, idest quæ sub nullius dominio sunt, ita extreme indigens habet jus accipiendi, quodcumque est sibi necessarium; cum tunc omnia sint communia: Unde fit, ut si dives impediat talem acceptionem, teneatur ad damna secuta; secus vero si solum non offerat. Utrum autem qui in extrema necessitate res alienas consumpsit, teneatur deinde reflorescente fortuna restituere? diximus jam cum de possessore malæ fidei.

IX. Quæritur quarto, An cessio bonorum sit causa, ut differatur solum, an vero ut omittatur restitutio?

Respondeo, cessionem bonorum nullatenus in foro interno eximere ab obligatione statim restituendi, si non sit conjuncta cum impotentia debitoris. In foro autem externo post cessionem bonorum debitor non potest in carcerem detrudi, donec non acquisierit bona superflua ad sui, suorumque sustentationem, ex lege *Qui bonis*, ff. *De cessione bonorum*. Quare debita per cessionem bonorum nullatenus extinguuntur, sed solum in foro externo consopiuntur, (sicuti consopiuntur in foro interno, quando debitor est vere impotens satisfacere,) etiamsi cessio bonorum fiat cum quibusdam ignominiosis actibus juxta loci consuetudinem; verbi gratia, sedendo in loco publico cum corda capiti imposita, ut communiter docent apud Less cap. 16. dub. 5. contra nonnullos. Ratio est, quia talis pœna non potest extinguere obligationem naturalem restituendi; nec in foro externo imponitur, ut debitor a restitutione liberetur, sed ut plectatur culpa, quæ præsumitur ab eo admissa.

Notandum hic primo, Clericum inopem nec teneri bonis cedere, nec posse in carcerem detrudi ob debita, ut docet Abbas, Immola, & alii apud Less. ex cap. *Odoard.* 3., *De solutionibus*; quia Clericus non potest conveniri, nisi quatenus solvere potest, deductis necessariis alimentis, ne in opprobrium status Ecclesiastici cogatur mendicare; ut colligitur ex dicto Capit. *Odoardus*, & communiter Doctores docent. Nec potest Clericus huic privilegio cedere. Nomine autem Clerici non est intelligendus solum Clericus sacrorum Ordinum, & qui proprio ministerio Ecclesiæ inservit, sed omnes Clerici, ex Rebuff., aut saltem ex Less. omnes Clerici, qui ex Trident. sess. 25. cap. 6. gaudent privilegio fori, ut sunt, Primo, initiati Sacris ordinibus. Secundo, habentes beneficium Ecclesiasticum. Tertio, Clerici, qui deferentes habitum, & tonsuram alicui Ecclesiæ ex mandato Episcopi inserviunt. Quarto, Clerici, qui in seminario Clericorum, aut in aliqua schola, vel universitate de licentia Episcopi, quasi in via ad majores ordines versantur, & habitum cum tonsura gestant; Exceptis tamen conjugatis, qui si cum virgine contraxerint, & alicui Ecclesiæ de mandato Episcopi inserviant, & habitum, ac ton-

tonsuram deferant, gaudent quidem privilegio Canonis, & fori, non tamen cæteris Clericorum privilegiis.

X. Notandum secundo, eum, qui cogitur cedere bonis suis, posse occultare quantum satis est, ne pro sua conditione indecore vivat, seu quantum satis est ad tenuem sui, & suorum sustentationem juxta statum suum, etiamsi debita propter delicta notoria contraxerit, cum non teneatur ad restitutionem cum tanto suo incommodo, ut communiter docent contra Medin., & Adrian. apud Dian. part. 3. tract. 4. resol. 78. Quod tamen semper intelligendum est, nisi creditores ex defectu restitutionis cogantur in similem miserum statum descendere; nam in tali casu melior esse debet conditio creditoris innocentis, quam debitoris rei, & hic potius, quam ille debet e statu suo cadere. Hinc Sot., Azor., Cœlestin., & alii apud Dian. part. 5. tract. 14. resol. 87. docent, quod uxores, & filii, quorum maritus, vel parentes ad magnam penuriam sunt redacti, sive culpabiliter, sive inculpabiliter, si post eorum mortem inveniantur impotentes solvere debita a marito, vel patre contracta, possint ex bonis relictis occultare, quantum satis est ad vitam, suumque statum honeste conservandum; & si in judicio requirantur, possint cum æquivocatione congrua jurare se nihil occultasse, hoc est, nihil aliis debitum; & propter eandem rationem non incurrant excommunicationem forte latam contra occultantes sua bona.

Notandum tertio ex Less. cap. 16. dub. 3., & Navar., quod qui cedit bonis, habens debita ex delicto notorio, non possit tantum retinere, quantum si ex contractu debeat, & casu aliquo in grande infortunium inciderit. Ratio est clara, tum quia æquum est, ut magis patiatur, qui sua culpa non est solvendo, quam qui citra culpam; tum etiam quia, qui alienis opibus novum statum acquisivit non dicitur cadere a proprio statu, si aliena restituens in statu humiliori sit.

XI. Rogabis: Num artifex, verbi gratia, qui cessit bonis, teneatur deinde exercere, sicut antea, artem suam, ut possit præter victum sibi necessarium acquirere, unde ex parte saltem creditoribus satisfaciat, an vero possit licite otiari?

Respondeo cum communi apud Tambur. tract. 4. cap. 1. §. 9., quod teneatur operari, sicut antea, ut restituat quantum potest, tam debita ex delicto, quam ex contractu; cum enim per cessionem bonorum non sit extincta, sed consopita obligatio restitutionis, sequitur quod teneatur debitor facere quantum potest sine suo gravi incommodo, ut tali obligationi satisfaciat. Et ratio a priori est, quia qui tenetur ad ponendum finem, tenetur etiam ponere media saltem ordinaria ad ponendum talem finem; Verbi gratia, qui tenetur recitare horas, tenetur etiam comparare breviarium, & paterfamilias, qui tenetur alere suos, tenetur pariter ex virtute pietatis ad conquirendum victum consuetis hominum laboribus, ut possit suam familiam alere; ergo pariter qui tenetur restituere, tenetur adhibere media ordinaria ad satisfaciendum, atque adeo tenetur exercere, ut antea, artem suam; quamvis non teneatur extraordinarios labores, aut cum gravi incommodo subire; Et ideo diximus, ex justitia obligari hujusmodi debitores ad non repudiandam hæreditatem, aut donationem, qua possint suis creditoribus satisfacere.

Dices: Qui ære alieno gravatus, non habens unde reddat, religiosam vitam suscipit, non tenetur in religione laborare, aut hæreditatem non repudiare, ut suis creditoribus satisfaciat; ergo neque in casu nostro; Antecedens

quam-

quamvis negetur a Lug. disp. 21. sect. 6., & Sanch. lib. 6. cap. 12. num. 26., videtur tamen admitti a Pal. tom. 3. tract. 16. disp. 3.. Et sane quod possit ære alieno gravatus religionem ingredi, præscindendo a prohibitione Sixti V., docent D. Th., & alii apud Sanch. cap. 19. contra Molin. tom. 3. disp. 758., quia obligatio restituendi non est tanti, ut possit privare hominem bono superioris ordinis, quale est Deo vitam addicere in religione, ut dicemus in calce articuli sexti.

Respondeo, antecedens communius negari, & solum a Pal. disputationis gratia oppositam sententiam sustineri loc. cit. Verum admisso antecedente, negatur consequentia; Et disparitas est manifesta, quia religiosus quicquid acquirit, monasterio acquirit; Unde nihil prodesse potest creditoribus, quod debitor in religione aliquid suo labore acquirit, & consequenter non tenetur laborare, ut satisfaciat.

ARTICULUS II.

De Debiti remissione, quæ excusat a restitutione.

I. Condonatio creditoris tunc excusat debitorem a restituendo, quando ea est plene libera, & a jure non irritatur.

II. Remissio facta debitori fingenti se pauperem est invalida, utpote facta per dolum circa causam finalem.

III. Si condonetur pars debiti ob metum injustum, ne scilicet totum creditum amittatur ob culpam debitoris, talis condonatio est invalida; secus vero si fiat ob metum justum, ne scilicet totum creditum amittatur ob debitoris inopiam.

IV. Est etiam invalida, si metus a tertia persona incutiatur ad remissionem extorquendam.

V. Debitor, qui sine fraude se composuit cum creditoribus, non tenetur deinde partem debiti sibi remissam restituere, si deveniat ad pinguiorem fortunam; secus si sese in Ecclesiam recipiat, ut pars debiti sibi remittatur.

VI. Excusatur a restitutione debitor, cui constat de voluntate sive formali, sive præsumpta creditoris debitum remittentis; secus vero si de ea dubitet.

I. Quæritur primo, Quænam condonatio creditoris excuset a restitutione debitorem?

Respondeo, excusare solum illam, quæ fit omnino libere, & a jure non impeditur; talis enim condonatio æquivalet restitutioni, tollitque injuriam auferendam per restitutionem; eo quod scienti, & volenti, quod non fiat restitutio, nulla fit injuria. Quia tamen condonatio est quædam donatio, & donatio, ut sit valida, debet esse omnino libera, itaut si per metum fiat, sit invalida, ideo condonatio, quæ est involuntaria simpliciter, aut mixta cum involuntario, non deobligat a restitutione; ut si fiat per ignorantiam, per metum gravem, aut levem, quamvis reverentialem, per dolum, & fraudem debitoris; Et universim quæ donationem invalidant, pariter invalidant debiti condonationem.

Præterea condonatio, ut excuset a restitutione, debet a jure non impediri; nam, verbi gratia, furiosus, & pupillus sicut non possunt donare, ita nec debitum remittere, jure impediente talem donationem. Pariter si Episcopus aliquid in visitatione accipiat præter sumptus necessarios, & remissionem obtineat, invalida est remissio; Immo tenetur duplum restituere infra mensem sub pœna interdicti ab ingressu Ecclesiæ ipso facto incur-

currenda, ex cap. *Exigit, de censibus, & exactionibus*. Similiter Canonicus, qui divinis officiis non interfuit, non potest retinere distributiones respondentes tempori absentiæ, etiamsi illarum remissionem obtineat a reliquis Canonicis; nam talis remissio impeditur, & irritatur a jure; ut constat ex Tridentino sess. 24. cap. 12.

II. Infertur ex dictis primo, condonationem factam debitori fingenti se pauperem esse invalidam, si creditor illam faciat prætextu paupertatis; cum talis donatio facta per dolum circa causam non impulsivam, sed finalem, seu motivam, sit nulla, utpote involuntaria, ut notant Less. cap. 17. num 33., Bonac. de Contractibus quæst. 1. punct. 2. §. 2., & alii communiter.

III. Infertur secundo, quod quando creditor remittit partem debiti, timens, quod aliter totum creditum sit amissurus ob culpam debitoris, remissio etiam sit invalida: cum fiat per metum injustum, unde est involuntaria; secus vero si creditor remittat partem debiti timens, ne aliter totum creditum sit amissurus sine culpa debitoris, verbi gratia, ob ejus inopiam; ut notat Rebel. lib. 2. cap. 16. Sanch, & alii; in tali enim casu videtur voluntarie remittere sine fraude, & violentia.

IV. Dubium est, An sit valida remissio partis debiti, quando fit ex metu, ne totum creditum amittatur, & metus non incutitur a debitore, sed a tertia persona?

Sylvest. V. *Restitutio*, & alii docent esse validam. Bonac. tamen hic verius negat, quoties metus incutitur ad extorquendam remissionem; cum non videatur talis remissio omnino libera.

V. Infertur tertio, excusari a restitutione illum, qui a creditore petit, & obtinet remissionem, quamvis non offerat solutionem, nec sit paratus solvere; per hoc enim non tollitur, quominus libere, & valide creditor remittat.

Infertur ultimo, debitorem, qui se composuit cum creditoribus contentis minore summa, non teneri restituere totum debitum, si veniat ad pinguiorem fortunam; quia talis compositio habet vim remissionis, & donationis, dummodo abfuerit fraus, dolus, aut metus; Et ideo quando debitor potens omnibus satisfacere sese recipit in Ecclesiam, vel in locum distantem, ut debiti remissionem in totum, aut in partem obtineat, talis remissio est invalida, ut docent Sà, Navar., Sylvest., & alii apud Bonac.; Quicquid alii sentiant in contrarium.

VI. Quæritur secundo, An excusetur a restitutione debitor, cui constat de voluntate formali, vel præsumpta creditoris debitum remittentis?

Respondeo cum communi affirmative, quoties id constat absque ullo dubio; cum in tali casu nihil retineatur invito domino: Unde fit excusari aliquando filiumfamilias, si non restituat ob præsumptam Patris voluntatem; quam licet conjicere ex amore Patris erga filium, ex modica quantitate rei ablatæ respectu bonorum Patris, &c. Et Sà V. *Restitutio* num. 31. addit, non teneri ad restitutionem illum, qui aliquid accepit a domino, quod si petiisset, ei libenter datum fuisset; non enim invito domino retinet: Si tamen dubitatur de voluntate creditoris aut formali, aut præsumpta, restitutio facienda est, cum in dubio judicandum sit in favorem possidentis.

ARTICULUS III.

De occulta compensatione excusante debitorem a restituendo.

I. Ut a restitutione reddat immunem, Compensatio occulta fieri debet cum suis requisitis.

II. Debet quippe esse moraliter certum debitum compensandum, & non dubium, aut probabile.

III. Debitum istud debet esse ex justitia, non ex alia virtute, puta ex promissione, aut voto, vel ex gratitudine.

IV. Res, qua fiat compensatio, debet esse ipsius debitoris, non deposita, aut alteri hypothecata.

V. Requiritur etiam, ut debitum non possit aliter recuperari sine gravi incommodo. Num sit mortale, cessante scandalo, hanc conditionem omittere?

VI. Debet vitari grave damnum alterius, qui forte infamaretur, ac ipsius debitoris, qui forte iterum restituet.

VII. Num possit cum æquivocatione juratus negare, quod aliquid acceperit, qui accepit aliquid in compensationem?

VIII. In quibus casibus possunt famuli sibi compensare ab heris suis, quod sibi judicio prudentium propter famulatum debetur?

IX. Si Sacerdos nequeat recuperare decem carolenos debitos a Titio, & hic det illi totidem carolenos pro decem missis celebrandis, poteritne ob compensationem omittere missarum celebrationem?

X. Num filius laborans pro Patre possit pro tali labore aliquid sibi occulte compensare?

XI. Num possit fieri compensatio in delictis, non restituendo, verbi gratia, famam illi, qui te infamavit? Et num possit infamia compensari pecunia?

XII. Possitne aliquando ob debitum probabile fieri compensatio? Præsertim si probabilitas versetur circa jus, non circa factum?

I. Quæritur primo, Quandonam Compensatio occulta excuset a restitutione?

Respondeo, occultam compensationem factam cum debitis requisitis excusare debitorem a restitutione, cum per illam tollatur inæqualitas. Quare si creditor compenset sibi creditum suum, accipiendo, quod sibi debetur, liberatur tam debitor ab onere novæ restitutionis, quam ipse creditor ab onere restituendi id, quod compensationis causa alteri subtraxit; cum hic non sit rationabiliter invitus: Si tamen sine debitis conditionibus fiat compensatio, peccatur ex D. Th. quæst. 66. art. 5.; quia fit injuria publicæ potestati, quæ ad hoc constituta est, ut singulis tribuat jus suum.

II. Requisita autem ad licitam compensationem sunt, Primo ex Less. cap. 12. num. 58., ut debitum compensandum sit liquidum, & moraliter certum; nam si sit dubium, non est licita compensatio, cum melior in dubiis sit conditio possidentis; unde dici solet, *Liquidi ad non liquidum non est compensatio.*

III. Secundo, ut tale debitum sit ex justitia, non ex promissione, ex voto, ex charitate, ex gratitudine, &c.. Ratio est, quia sola lex justitiæ obligat ad restitutionem. Proinde communiter Doctores rejiciunt Petrum Navar. existimantem, quod in solo debito ex gratitudine possit fieri compensatio.

IV. Tertio, ut non accipias rem aliquam apud debitorem depositam, aut alteri hypothecatam, sed vel rem tuam, quæ sit penes debitorem, vel rem

rem ipsius debitoris, quia compensatio fieri debet ex bonis debitoris sine præjudicio alterius.

V. Quarto, ut non possis aliter creditum tuum recuperare, vel certe non sine notabili molestia, & expensis, aut non sine amissione benevolentiæ, & favoris. Putant tamen Dian. part. 7. tract. 6. resol. 17., Moya part. 2. tract. 6. resol. 1., Trull., & alii non esse mortale, cessante scandalo, hanc conditionem omittere; quia non fit injuria Judici, nec turbatur Respublica, quando id fit occulte.

VI. Quinto, ut absit periculum scandali, vel infamiæ, ne tanquam fur infameris tu, aut alter, teneris enim ex charitate vitare damnum tertii innocentis, quoties notabiliter excedit damnum illius id, quod tu patereris, si compensationem omitteres: Et propter eandem rationem peccas etiam contra justitiam, si accipias a debitore rem diversam tibi debitam cum damno debitoris, quod longe majus sit damno tuo; Cum enim in tali casu debitor non debeat restituere, sed possit restitutionem differre juxta dicta art. 1., tu sine rationabili causa eris causa illius damni, atque adeo ad restitutionem teneris.

Demum ex charitate vitare debes, si commode fieri potest, ne debitor, aut ejus hæres ignorans compensationem a te factam, vel iterum tibi debitum solvat, vel permaneat in peccato existimando se teneri ad restituendum; unde fingere poteris, quod illi debitum remittas, aut alia via id vitare.

VII. Ex dictis sequitur primo ex Less. cap. 12. num 61. contra Joannem Medinam, quod si feratur excommunicatio contra eos, qui aliquid surripuerunt, talis excommunicatio non cadit in eum, qui aliquid in compensationem accepit, etiamsi alia via id recuperare potuerit; dummodo debitum sit liquidum, & res surrepta sit debitoris; Quamvis enim non servando reliquas conditiones compensationis peccarit, at non contra justitiam; Judex autem per interminationem excommunicationis solum vult cogere injustum detentorem; Et ideo nonnulli docent, quod si is interrogetur a Judice, an aliquid acceperit, possit cum juramento negare, quod acceperit, idest injuste, prout Judex intendit; Probabilius tamen est, quod docet Navar. cap. 17. num. 114. apud eundem Less.: quod si non recte accepit, eo quod via juris facile illud recuperare potuisset, quamvis juste retineat, juridice tamen interrogatus tenetur verum fateri; quia Judex habet tunc jus interrogandi, sicut & de aliis delictis; unde non potest uti æquivocatione, & artificio prædicto.

VIII. Sequitur secundo ex eodem Less., famulos non posse sibi compensare ex bonis dominorum, dum conqueruntur de salario, quod putant esse parvum, & opposita sententia damnata est ab Innoc. XI. in thesi 17., quæ habet: *Famuli, & famulæ domesticæ possunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario, quod recipiunt:* Tunc solum possunt famuli sibi compensare, quando judicio prudentium aliquid iis debetur, non ex obligatione gratitudinis, sed justitiæ; Quod dupliciter potest contingere, Primo, si parvo quidem sit conventum a famulo, ea tamen mente, ut dominus servitio diligenter præstito esset suppleturus, & hanc mentem famuli dominus satis adverterit; tunc enim dominus tenetur supplere, seu salarium augere ex justitia; quia hoc tacite in pacto continetur. Secundo, si famulus pressus necessitate exiguo convenit, cum dominus amplius dare noluerit; tunc enim operam suam pluris valentem non sponte parvo locavit,

sed involuntarie secundum quid, seu necessitate compulsus; Sicuti qui parvo, seu infra pretium infimum justum vendit rem aliquam magni pretii, pressus necessitate, pariter compensare potest sibi usque ad pretium infimum justum: Quare dominus in casu nostro ex justitia tenetur supplere stipendium ad æqualitatem. Hoc tamen intelligendum, si dominus tali servitio egebat, aut si magnum ex eo capit emolumentum; aliter si ad tuas, vel alterius preces sine suo magno commodo in famulum te admisit, merito potuit minus offerre, & dare, cum merces ultroneæ vilescant. Sicut etiam potest minus offerre, quando ob multitudinem famulorum pretium famulatus decrescit.

Sequitur tertio, posse famulos retinere de victu sibi a domino præstito, quod sibi ex eo subtrahunt, alias comesturi; non tamen quod iis superest post saturitatem; Si tamen certa portio iis assignata sit, possunt de illa libere disponere, ut notant Sanch., Lug., Dian. part. 7. tract. 7. resol. 22.

IX. Sequitur quarto, posse Sacerdotem, qui pecunia credita decem missas celebravit, si non possit pecuniam hanc recuperare, oblatis deinde decem carolenis pro aliis decem missis, pecuniam hanc retinere, & alias decem missas non celebrare, ut notat Peirinus apud Tambur. lib. 3. de Sacrif. Missæ cap. 1. §. 3.; dummodo tamen vitet damnum tertii, videlicet aut animæ purgantis, aut infirmi, &c.; Si enim missæ pro istis petantur, & non pro ipso debitore, non videtur id licere, quicquid dicat Puente-Hurtad. in propos. 37. damnatam ab Innoc. XI.; Non enim est æquum, ut illi patiantur tam grave damnum ob delictum debitoris, quamvis ad eundem debitorem pertineat.

X. Sequitur ultimo ex Dian. part. 4. tract. 4. resol. 66., Laym., Less., & aliis contra Molin., Petrum Navar., & alios communius, probabiliter excusari filium cauponis, mercatoris, &c., si velit a patre salarium, quod alteri extraneo deberetur, adeo ut si ob metum reverentialem illud non exigat, possit clam a Patre accipere, demptis tamen expensis, quas in eo alendo pater insumit.

XI. Quæritur secundo, An licita sit compensatio non solum in facultatibus, seu in bonis fortunæ eo modo, quo diximus, sed etiam in delictis, seu in actionibus, quæ ex delicto nascuntur: Verbi gratia, si Titius, & Cajus se mutuo infamarint, & Titius nolit, aut non possit famam resarcire, poteritne Cajus uti compensatione, itaut nec ipse famam restituat?

Respondeo, Petrum Navar. negare; hinc enim sequeretur, quod sicuti qui potest compensare sibi pecuniam, potest non solum non restituere, sed etiam clam accipere pecuniam debitoris, ut sibi compenset; ita si Titius posset compensare sibi famam injuste ablatam a Cajo, posset pariter non solum non restituere famam Cajo, sed etiam positive illum infamare, quod nemo dixerit.

Verum communius cum Bonac. hic docent, licitam esse hujusmodi compensationem, non quidem ante factum, quia esset vindicta, sed post factum, dummodo servetur æqualitas delictorum. Et ratio est, quia paria delicta mutua compensatione tolluntur; Unde fit, quod quando uterque conjux commisit adulterium, neuter privetur jure petendi debitum, cum detur compensatio; Quinimmo nonnulli Doctores volunt etiam in delictis diversi generis licitam esse compensationem; Verbi gratia, si maritus occidit adulterantem cum sua uxore, potest consonam compensationem facere cum injuria ab occi-

ci-

ciso sibi illata per adulterium, quamvis homicidium, & adulterium sint diversi generis.

Addit Less. cap. 1. dub. 25., probabile etiam esse, quod possit fieri compensatio infamiæ cum damno fortunarum; Unde si Titius, qui te infamavit, nolit, aut non possit famam restituere, possis tu illi denegare pecuniam, quam debes in ea quantitate, quam prudentes existimabunt.

Communius tamen id negant apud Bonac. disp. 2. quæst. 4. punct. 19, quia pecunia, & fama sunt in diverso genere, & unum non potest æquivalere alteri; Justitia autem solum obligat, ut restituatur ablatum, vel aliquod æquivalens; cum ergo pecunia non possit æquivalere famæ, quia ex Ecclesiast. *Melius est nomen bonum, quam divitiæ multæ*; ideo qui non potest famam restituere, non tenetur ex justitia illam pecunia compensare.

XII. Dubium est secundo, An possit fieri compensatio ob debitum probabile?

Respondeo, Doctores apud Dian. part. 7. tract. 10. resol. 16., & part. 9. tract. 9. resol. 46. negare; quia est veluti axioma in materia justitiæ, quod A non liquido ad liquidum non datur compensatio; Jus autem probabile ad rem non est liquidum, ergo non potest fieri compensatio ad rem liquidam. Ita Sanch. lib. 6. cap. 3. Suar. de Legibus lib. 5. cap. 18. Pal., Laym., Dicastil., & alii communiter.

Verum Joannes Lugo Card. disp. 16. de Justitia sect. 5. distinguit, dicendo, quod quando opinio probabilis favens creditori versatur circa jus, possit probabiliter fieri compensatio, secus vero si versatur circa factum. Ratio est, quia si probabilitas versetur circa jus, Judex proferre posset sententiam pro creditore, non obstante possessione debitoris; Immo deberet talem sententiam proferre, si opinio probabilior staret pro creditore; Nam regula illa, *In pari causa favendum est potius reo*, locum habet in causa dubia dubio negativo, vel saltem in dubio probabili circa factum, quia fundatur in alia regula, quod *Actore non probante reus absolvitur*. At si Actor fundet opinionem suam in probabiliori sensu legis, non dicitur non probare, nec dicitur esse par causa actoris, & rei; ergo si non potest creditor sine gravi incommodo ad judicem recurrere, poterit sententiam, quam judex proferret, amplecti, & sic compensare sibi debitum probabile probabilitate juris; quamvis id in praxi sit valde periculosum.

Hinc primo multi Doctores cum Less. cap. 12. disp. 25., Molin., Ledesm., Dian. part. 2. tract. 5. resol. 30. docent, quod liceat infamato compensationem facere negando pecunias, quas debet Petro, qui non potest, aut non vult resarcire famam, eo quod probabilis sit sententia docens infamiam compensandam esse pecunia, quando non potest in proprio genere restitui; Quamvis opposita sententia sit communior.

Secundo Sylvius, Malder., & alii docent, quod si duo se mutuo infamarunt, possint, quando damnum est æquale, compensare sibi, itaut neuter teneatur restituere, donec alter restituat; quod fundatur in opinione probabili, quod licita sit in infamia compensatio; Quamvis opposita sententia sit probabilissima.

Tertio, docent multi cum Less. cap. 19. dub. 3., Molin., Granad., & aliis, quod qui ex testamento minus solemni habere debet legatum, possit illud sibi retinere, vel compensationem facere, eo quod probabilis sit sententia, quod jure naturæ hujusmodi testamentum sit validum, atque adeo in foro conscientiæ debeantur legata in eo facta; Quamvis contra-

ria opinio sit satis communis, & probabilis.

Quarto, docet Less. ibidem, posse hæredem ab intestato uti compensatione occulta contra eum, qui bona defuncti possidet ex testamento minus solemni; quia probabilis est sententia, quod ea bona debeantur hæredi ab intestato, cui opinioni potest se conformare.

Neque obstat ratio adducta, videlicet iniquum videri, quod debitum incertum, & non liquidum cum liquido compensetur. Nam si quid probat hoc argumentum, probaret non solum contra compensationem, sed etiam contra solutionem. Probaret enim, quod qui habet creditum solum probabile, non possit petere, nec accipere solutionem a debitore; quia res certa solveretur pro debito incerto, & probabili; Unde etiam sequeretur, quod neque in judicio liceret agere, vel exigere, nisi cum evidenti jure; Quare iniquum dumtaxat est, debitum non liquidum, seu dubium cum liquido compensare, non vero probabile probabilitate juris potiori. Et ratio a priori est, quia sicuti solutio, ita compensatio licita est eo ipso, quod nititur ratione probabiliori; sicuti in aliis materiis, verbi gratia, in jejunio, in recitatione horarum, &c., si probabile est te excusari, poteris certe omittere jejunium, & recitationem horarum ob rationem probabilem, & sic incertam; quamvis ob merum dubium non excuseris; ad licitam enim operationem universim satis est probabilitas. Qua de re plura congerit P. Andreas Zuccherius in suis valde eruditis Decisionibus Patavinis de Restitutione Casu 2. Mensis Martii.

Hinc Franciscus Lugo apud Dian. loc. cit. ad quæsitum, An si Petrus possideat equum, quem tu probabilirer putas esse tuum, possis illum eo spoliare? docet, communiter id negari; quia quamvis proprietas possidentis sit solum probabilis, possessio tamen est certa, & ideo præponderat tuæ probabili proprietati in contrarium; Deinde addit, Joannem Sanch. disp. 43. distinguere dicendo, quod si probabilitas sit orta circa factum, scilicet ex probationibus, & testimoniis, non possis ea re spoliare possidentem, nisi per auctoritatem judicis; secus vero si probabilitas sit circa jus, verbi gratia, quia tibi debetur legatum ex testamento minus solemni, aut ex alio probabili titulo. Ratio est, quia possessio prævalet tantum contra dubium negativum, non vero contra probabilem opinionem circa jus; Immo Sancius num. 56. addit, aliquos viros doctos a se consultos putare, probabile etiam esse, quod talis compensatio fieri possit, etiamsi opinio probabilis, quod res sit tua, sit circa factum, seu orta ex probationibus, & testimoniis; quam sententiam ipse etiam Franciscus Lugo ut probabilem amplectitur, quia sive opinio probabilis sit circa factum, sive circa jus, possessio in utroque casu nititur proprietate, quæ solum est probabilis; unde non impedit usum contrariæ opinionis.

His tamen non obstantibus, dico cum communi Doctorum, in praxi ab hac opinione abstinendum esse, etiam cessante scandalo, sed juridice expectandam esse sententiam Judicis; Ratio est ex Cardinali Joanne De Lugo disp. 16. num. 106., quia scandalosum est, quod quilibet in re dubia sit Judex in propria causa: Hoc enim furtis immensum ostium aperiret. Quod confirmatur ex propositione illa decima septima ab Innoc. XI. damnata, ut scandalosa, quod famuli possint occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario, quod recipiunt;

Quæ

Quæ opinio non fuisset damnata ut scandalosa, si vera esset opinio adducta Joannis Sancii, quod possis tu spoliare Petrum re, quam possidet ob solam probabilitatem, quod ea tibi debeatur.

Adde, quod tenuis probabilitas non satis est ad licite operandum, ex propos. 3. damnata ab Innoc. XI. Atqui in opinione Joannis Sancii daretur solum tenuis probabilitas; ergo non subsistit. Probatur minor, quia probabilitas probabilitatis est tenuis probabilitas; in ea autem sententia daretur solum probabilitas probabilitatis; nam probabile est, quod possit fieri compensatio, quando probabile est, quod res, quam Petrus possidet, sit tua; ergo ex probabilitate, quod sit tua, oriretur probabilitas compensationis; Unde haberetur probabilitas probabilitatis, & sic tenuis probabilitas, quod non accidit in casu, quo quis non jejunet ex probabili opinione, quod non teneatur jejunare; Certum enim est in tali casu, quod non teneatur.

ARTICULUS IV.

De Compositione, & Judicis auctoritate excusantibus a restituendo.

I. Liberat a restitutione debitorem compositio, quæ fiat a Pontifice, vel ab Episcopo in propria Diœcesi pro debitis dumtaxat incertis. Et probabiliter si deinde dominus compareat, nihil ei debetur.

II. Quid requiratur, ut possit Pontifex pro debitis certis compensationem, aut dispensationem concedere? Sicut potest Pontifex in pœnam privare reum bonis temporalibus, ita potest deobligare debitorem a restitutione facienda alicui criminoso.

III. Multipliciter potest Judex eximere debitorem ab onere restituendi, præsertim in pœnam delicti a creditore patrati; Vel si ex æquitate aliquid alicui adjudicet, quod ex rigore justitiæ illi non debetur.

I. Quæritur primo, Utrum compositio a Prælato obtenta liberet a restitutione debitorem?

Respondeo, procul dubio excusare compositionem obtentam a Pontifice, si tamen dominus rei alienæ ignoretur; videtur enim Pontifex in tali casu habere causam disponendi de rebus alienis; cum enim debita incerta ex jure tantum positivo restitui debeant pauperibus, & Pontifex possit in jure tantum positivo dispensare, potest pariter super istis debitis compositionem permittere; itaut qui, verbi gratia, debet centum aureos creditoribus incertis, solvat tantum viginti pro fabrica Divi Petri, aut aliis pauperibus, & sic liber maneat totaliter a debito, ut diximus quæst. 3. art. 6.; Ubi ostendimus, quod si post compositionem compareat dominus, probabile sit rem illam non esse restituendam, cum compositio æquivaleat præscriptioni, & restitutioni: Ostendimus etiam, compositionem probabiliter posse etiam ab Episcopo fieri pro sua Diœcesi.

II. Addimus nunc, quod si creditores sint certi, & cogniti, Pontifex non possit liberare a restitutione debitorem, nisi tamen gravis causa subsit; quia non potest Pontifex, aut Princeps absque justa causa donare bona unius alteri, cum non sit dominus bonorum subditorum, sed tantum defensor juris illorum, & judex, vindexque criminum: Si tamen causa justa subsit, faciens ad spirituale regimen, potest dispensatio Pontificis a restitutione eximere debitorem, cum habeat Pontifex potestatem indirectam in bona temporalia subditorum; quatenus scilicet ad bonum illorum spiritua-

tuale conducunt; Unde sicut potest pro criminibus mulctas pecuniarias imponere, ita potest condonare restitutiones criminosis faciendas, ut notat Less. cap. 16. num. 81.. Si enim potest Pontifex in pœnam alicujus criminis, puta hæresis, privare reum dominio rerum suarum, & eas addicere fisco; Si potest aliquando eximere subditos ab obligatione serviendi, obediendi, solvendi tributa, & ab aliis vinculis etiam jurejurando confirmatis, quare non potest pariter debitores eximere ab obligatione restituendi, cum hoc sit multo minus, quam illud?

III. Quæritur secundo, Quandonam Juris, aut Judicis auctoritas excuset debitorem a restitutione?

Respóndeo cum Less. hic excusare, Primo, quando res debita legitimo modo est præscripta, ut dicemus art. sequenti. Secundo, quando judex in pœnam alicujus delicti per sententiam imponit hanc mulctam, ne scilicet restituatur creditori, quod ei debetur. Verum in tali casu sententia debet niti veritate, & non falsa præsumptione delicti. Tertio, quando aliquis privatus est officio, beneficio, vel hæreditate per sententiam juris ordine latam, tunc qui ea postea obtinet, non tenetur restituere, quamvis cognoscat condemnatum fuisse innocentem; dummodo non fuerit ipse causa talis injustæ condemnationis. Quarto demum, quando judex ex æquitate adjudicat alicui aliquid, quod alias in rigore justitiæ ei non deberetur, qui hoc percepit, non tenetur restituere.

ARTICULUS V.

De Præscriptione, quatenus a restituendo excusat.

I. Præscriptio legitima etiam pro foro interno a restituendo deobligat; conceditur tamen locis piis, & minoribus restitutio in integrum.

II. Lex præscriptionis non est instituta in pœnam negligentiæ creditoris, sed ad lites innumeras vitandas; Nec nititur in falsa præsumptione culpæ illius.

III. Quinque sunt Præscriptionis conditiones, Possessio continuata, Capacitas possidendi, Bona fides, Titulus probabiliter præsumptus, & Lapsus temporis a lege definiti.

IV. Ad præscriptionem requiritur, & sufficit possessio civilis rei, quamvis sit sine naturali possessione.

V. Præscribere non potest Laicus res Ecclesiasticas. Nec religiosus aliquid præscribere potest. Quid de pupillo?

VI. Homo liber præscribi nequit. Nec res furtiva; At si bona fide hæc ematur, vel accipiatur, post annos triginta præscribi potest. Neque præscribi possunt res, quæ alienari non possunt, ut res Ecclesiasticæ, nisi spatio triginta annorum.

VII. Si bona fide per annos triginta possideatur jus non solvendi debitum, præscribitur. Non præscribit tamen, qui dubia fide cœpit possidere, aut qui bonam fidem interrupit per malam fidem: Dubium tamen superveniens bonam fidem non interrumpit.

VIII. Num possint hæres, & legatarius præscribere, si bona fide habeant res, quas testatur, qui mala fide eas possidebat?

IX. Num possit prodesse ad præscribendum bona fides orta ex ignorantia juris clari, saltem post spatium triginta annorum?

X. Ignorantia juris, quæ non prodest ad præscribendam rem inalienabilem, prodest ad præscribendos fructus talis rei, relate ad quos ignorantia est potius facti.

XI. Titulus probabiliter præsumptus non eodem modo requiritur ad præscriben-

bendum, quam bona fides; sine illo quippe præscribitur spatio triginta annorum, vel quadraginta contra Ecclesiam, aut centum contra Ecclesiam Romanam: Et si jus commune repugnet ad præscribendum, adhuc sufficit tempus immemorabile, in quo titulus præsumitur: Nunquam tamen sine bona fide legitime præscribitur.

XII. Usucapio præter titulum, & bonam fidem, requirit triennium inter præsentes, & quadriennium inter absentes; Sine titulo autem requirit spatium triginta annorum. Præscriptio vero exigit decem annos inter præsentes, viginti inter absentes, & sine titulo triginta. At contra Ecclesiam quadraginta, & contra Ecclesiam Romanam centum.

XIII. Ut consuetudo contra legem præscribat, satis est, vel quod passim fiat contra legem conscio Superiore, vel quod inscio Superiore contra legem fiat per decennium.

I. Quæritur primo, Quandonam Præscriptio a restitutione deobliget?

Respondeo, Præscriptionem, & usucapionem, ut diximus quæst. 2. art. 1., non solum in foro externo, sed etiam in interno excusare a restitutione, si adsint debita requisita. Ratio est, quia nemo tenetur rem suam restituere; atqui possidens rem alienam bona fide per continuationem temporis a lege constituti, facit rem suam, ut constat ex definitione Præscriptionis, quæ est *Acquisitio dominii utilis, vel directi rei alienæ per continuationem possessionis spatio temporis a lege constituti*, ex lege *Usucapio*, *ff. De usucapionibus*; ergo non tenetur ad restitutionem: Quamvis verum sit, quod locis piis, Ecclesiis, & minoribus concedatur restitutio in integrum auctoritate judicis: Sicut etiam majoribus ætate in præscriptione decem, & viginti annorum conceditur spatium quatuor annorum ad repetendam rem suam, dummodo probent, præscriptionem fuisse factam ipsis insciis, & absque sua negligentia, ex lege 1. *De præscriptionibus* apud Less. lib. 2. cap. 6. dub. 18.

II. Opponitur primo ex Gabriel., Medin., Adrian. apud Less. dub. 17., Lex præscriptionis videtur instituta in pœnam negligentiæ domini; ergo si nulla domini intercessit negligentia, nec culpa in inquirenda re sua, non debet dominus per præscriptionem ea privari; & consequenter præscriptio, licet excuset debitorem a restitutione in foro fori, non tamen in foro poli.

Respondeo, nego antecedens; lex enim præscriptionis instituta est ob bonum commune ad lites innumeras vitandas: Quare etiam sine culpa, & negligentia domini potest res præscribi, itaut non teneatur possidens unquam illam restituere.

Opponitur secundo; Is, cui res adjudicatur in pœnam per sententiam Judicis nitentem falsa præsumptione delicti, tenetur ad restitutionem, ut modo diximus art. 4. Atqui leges præscriptionis nituntur falsa præsumptione culpæ, & negligentiæ domini in inquirenda re sua; ergo is, cui res per legem præscriptionis adjudicatur, tenetur semper in foro conscientiæ ad restitutionem.

Respondeo, concessa majore, nego minorem; diximus enim legem præscriptionis non niti in præsumptione negligentiæ domini, sed ordinari ad bonum commune. Verum concessa etiam minore, nego consequentiam; Disparitas est, quia Judex per illam sententiam non intendit transferre dominium, sed solum declarare quisnam sit dominus rei; Unde si falsum sit fundamentum, in quo nititur sententia Judicis, ipsa quoque corruit, nec

est

est servanda in conscientia: Contra vero per præscriptionem vult Princeps transferre alteri dominium, ut diximus.

III. Quæritur secundo, Quænam sint conditiones legitimæ præscriptionis?

Respondeo esse quinque. Prima est continuata possessio; Secunda, Capacitas activa respectu possidentis, & passiva respectu rei, quæ possidetur, videlicet quod possidens possit possidere, & res possit possideri; Tertia, bona fides; Quarta, titulus probabiliter præsumptus; Quinta, tempus a lege definitum.

IV. Circa primam conditionem, dubium est, quænam possessio requiratur ad præscriptionem, civilisne, an naturalis?

Respondeo cum communi requiri, & sufficere possessionem civilem, qua scilicet quis nomine suo rem aliquam possidet, quamvis careat possessione naturali, seu quamvis rem illam apud se non habeat. Unde fit, quod habens rem aliquam apud se depositam, aut commodatam non possit illam præscribere; quia quamvis illam possideat naturaliter, non possidet tamen civiliter, seu non possidet nomine suo, sed nomine ejus, qui eam deposuit, aut commodavit: sic Tutor, qui rem possidet nomine pupilli, Colonus, qui rem possidet nomine domini: Et eodem modo si rem indivisam communem pluribus aliquis apud se habeat, non potest illam præscribere, quia possidet saltem partialiter nomine alieno.

V. Ex secunda vero conditione sequitur primo, Laicum non posse præscribere res Ecclesiasticas, & jura spiritualia, verbi gratia jus cognoscendi causas Ecclesiasticorum, jus decimarum, primitiarum, oblationum, juspatronatus relate ad Ecclesiam olim non subditam tali juri, & alia jura spiritualia, ex cap. *Causam*, *de Præscriptionibus*; Laicus enim caret capacitate activa, qua possit eas res, & jura possidere. Pariter Religiosus non potest aliquid præscribere, cum sit incapax dominii, nec possit quicquam suo nomine possidere: Econtra Pupillus potest præscribere, quia potest aliquid possidere nomine suo, si mentis compos sit; Sicuti etiam si mentis sit impos, dummodo incipiat possidere auctoritate Tutoris; Furiosus etiam præscribere potest, si ante furorem cœpit possidere, cum habeat capacitatem activam, & per furorem possessio non interrumpatur.

VI. Sequitur secundo, quod homo liber præscribi non possit, itaut fiat servus, quia deficit in eo capacitas passiva: Propter eandem rationem non potest res furtiva præscribi tempore consueto, quamvis si bona fide ematur, vel accipiatur, possit spatio triginta annorum præscribi, ut notat Azor. apud Bonac. hic.

Sequitur tertio, nec posse præscribi, nisi spatio triginta annorum res, quæ prohibentur alienari, quia pariter deficit iis passiva capacitas, ut ab illis possideatur; unde res mobiles prætiosæ alicujus Ecclesiæ, quæ servando servari possunt, usucapi triennio non possunt.

VII. Tertia conditio est bona fides, seu credulitas, qua quis prudenter judicat rem esse suam, vel saltem ignorat esse alienam, dummodo ignorantia non sit crassa. Ex quo sequitur primo, debitorem, qui triginta annis debitum non solvit mala fide, non posse illud præscribere; si tamen bona fide triginta annis possederit jus non solvendi, eo quod crediderit se nihil debere, vel debitum esse aut solutum, aut condonatum, vel si nihil de tali debito recordatus sit, in tali casu illud præscribit, ex lege *Sicut in rem*, Cod. *De præscriptione* apud Bonac., & Less. num. 19., & 36.

Se-

Sequitur secundo, non posse præscribere eum, qui in principio possessionis dubitat, an res sit sua. Ratio est, quia hic occupando cum tali dubio rem, æquiparatur possessori malæ fidei, ut diximus suo loco; Nec potest præscribere, qui non habet bonam fidem continuatam, sed interruptam per malam fidem: Qui tamen post possessionem rei bona fide, dubitat an res sit aliena, & post debitam diligentiam non potest dubium deponere, bonam fidem non interrumpit.

VIII. Dubium est hic primo; An hæres, vel legatarius, si bona fide hæreditatem, vel legatum accipiat, possit præscribere res, quas mala fide testator possidebat?

Respondeo cum Molin., Bonac., & aliis, hæredem immediatum, seu qui succedit in omnia bona defuncti, non posse præscribere, quia talis hæres censetur una persona cum defuncto; unde sicut defunctus ob malam fidem præscribere non poterat, ita nec hæres, quamvis bona fide hæreditatem accipiat, ex lege *Si mala fides*, Cod. *Communia*: Contra vero legatarius præscribere potest, quippe qui bona fide rem non furtivam accipit titulo donationis, venditionis, &c. Potest etiam præscribere hæres mediatus, seu hæres hæredis; quia non censetur moraliter una persona cum defuncto, qui mala fide rem possidebat. Verum Sylvest., Azor. lib. 2. cap. 6., & alii putant, quod sicut legatarius in casu posito præscribere potest, non quidem spatio consueto, sed spatio triginta, vel quadraginta annorum, ut diximus in tertia conditione, ita pariter hæres immediatus, cum uterque bona fide rem possideat. Ubi notandum, quod si testator, & hæres, vel legatarius possideant rem bona fide, tempus utriusque possessionis computandum sit ad præscriptionem.

IX. Dubium est secundo, Quænam ignorantia prodesse possit ad præscribendam rem bona fide possessam?

Respondeo, Medin. apud Less. cap. 6. dub. 5., putare, quamlibet ignorantiam inculpatam tam juris, quam facti sufficere ad præscribendum in foro conscientiæ. Verum communiter Doctores cum eodem Less. docent, ad præscriptionem prodesse solam ignorantiam facti, & ignorantiam juris dubii, quando scilicet sunt opiniones utrinque probabiles circa jus, non vero ignorantiam juris clari. Ratio est, quia sic sancitum est in lege *Juris*, *ff. de Juris, & facti ignorantia*; Unde fit, quod si quis sciat, verbi gratia, non posse aliquid emi a fure, ignoret tamen Titium esse furem, & ab eo aliquid emat, præscribere possit, quia hæc est ignorantia facti; Et idem dicas in ignorantia juris dubii, verbi gratia si dubium sit, an prohibeatur aliquis contractus tanquam usurarius, eo quod sint utriusque opiniones probabiles. Ratio est, quia sequens opinionem probabilem non dicitur habere malam fidem; quando tamen jus est clarum, non potest prodesse præscriptioni ignorantia illius; unde non potest præscribere, qui aliquid accipit contractu usurario ignorans talem contractum esse injustum; Nec potest præscribere, qui aliquid dono accepit a religioso ignorans religiosum non posse largiri; Error enim nunquam prodest in usucapionibus, ut dicitur in lege *Nunquam*, *ff. De usucapionibus*.

Probabile tamen est ex eodem Less., quod ignorantia juris clari, si sit invincibilis, possit prodesse ad præscribendum, non quidem spatio consueto, sed post spatium triginta annorum, non secus ac possessio sine titulo. Ratio est, quia intantum error juris impedit præscriptionem, quia qui sic errat, præsumitur habere malam fidem; atqui

atqui jure civili præscriptio tricenaria locum habet etiam in eo, qui præsumitur habere malam fidem, dummodo revera non habeat, sicut etiam in possidente sine titulo; ergo etiam in casu nostro.

X. Notandum tamen, quod quamvis ignorantia juris non prosit ad præscribendam rem, prodest tamen ad præscribendos rei fructus, ex lege *Bona fidei emptor*, ff. *De acquirendo rerum dominio*. Ratio est, quia ignorantia circa fructus videtur potius ignorantia facti, cum possessor putet percipere fructus ex re sua, quæ tamen non est sua.

Ex dictis sequitur, ut notat Less. cap. 6. num. 18., quod si quid emas a pupillo, vel prælato, &c., ignorans requiri consensum tutoris, aut Capituli, &c., talis ignorantia non prosit ad præscribendum, cum sit ignorantia juris: Contra vero si putes consensisse tutorem, aut capitulum, &c., quia hæc est ignorantia facti.

XI. Quarta præscriptionis conditio est Titulus probabiliter præsumptus; Etenim titulus est causa, & radix, ex qua oritur dominium, & jus; quare quando acquirimus rei dominium ex emptione, donatione, testamento, &c., ex his titulis dicitur dominium acquiri; Quod si isti tituli sint veri, verbi gratia, si vera est donatio, non requiritur præscriptio ad acquirendum dominium; secus vero si titulus non sit verus, sed probabiliter præsumptus, videlicet quia creditur bona fide, quod donans sit legitimus dominus, cum revera non sit. Ratio est, quia ad vitandas lites jura statuerunt, quod cum titulo præsumpto acquiratur dominium rei alienæ, modo adsit bona fides, & tempus a jure præscriptum.

Notandum tamen, ad præscriptionem magis requiri bonam fidem, quam titulum præsumptum; nam sine bona fide nunquam res præscribitur: Contra vero sine titulo præsumpto; quamvis sine hoc titulo non præscribatur res tempore definito, videlicet decem annorum inter præsentes, & viginti inter absentes, at præscribitur post lapsum triginta, vel quadraginta annorum juxta qualitatem materiæ, quæ præscribitur, ex cap. *Si diligenti*, *De præscription.* Hinc fit, quod privatus, qui per quadraginta annos præscripsit contra aliquam Ecclesiam, non debeat allegare titulum; Et idem dicas de spatio centum annorum contra Ecclesiam Romanam. Hoc tamen intelligendum, dummodo jus commune non repugnet præscribenti; nam in tali casu vel probandus est titulus, vel ostendendum est tempus, quo res possidetur, esse immemorabile, seu cujus initii non extat memoria etiam apud seniores; nam ut bene Covar. cum tempore immemorabili præsumitur titulus. Unde fit, quod si Laici tempore immemorabili non solverint decimas Ecclesiæ, liberi sint, & immunes ab onere decimarum.

XII. Circa quintam conditionem, quæ est tempus a lege definitum ad præscribendum, sciendum, ad præscriptionem rerum mobilium (quæ proprie dicitur Usucapio) requiri præter titulum, & bonam fidem inter præsentes, seu inter eos, qui in eadem Civitate, vel in eadem parte Regni habitant, triennium, quadriennium vero inter absentes, seu inter eos, qui in diversis territoriis commorantur: Ad præscriptionem vero rerum immobilium contra privatos requiritur spatium decem annorum inter præsentes, & viginti inter absentes; Dixi, contra privatos; Nam contra Ecclesiam aliquam, sive locum pium requiritur spatium quadraginta annorum, & contra Ecclesiam Romanam centum anni.

Si tamen desit titulus præsumptus ad præscribendas res mobiles, etiamsi

sint

sint Ecclesiæ, etiam Romanæ, requiritur, & satis est spatium triginta annorum, quod spatium satis est etiam ad præscribendas res immobiles contra privatos; Contra Ecclesiam vero requiritur, ut diximus, spatium quadraginta annorum, & centum contra Ecclesiam Romanam. Præscriptio autem, ut notat Croix lib. 3. part. 2. n. 545. tunc dicitur interrumpi, quando ita cessat, ut totum tempus præcedens extinguatur, perinde ac non præcessisset, dicitur vero dormire, quando ob aliquod impedimentum cessat, eoque sublato tempus præcedens continuatur cum subsequente. Si desinat titulus, interrumpitur, si desinat bona fides, probabiliter præscriptio dormit, sed probabilius ex Lugo, & Mol. interrumpitur. Præscriptio contra Ecclesiam dormit, quamdiu hæc vacat suo Prælato.

XIII. Dubium hic est; Quantum temporis requiratur, ut consuetudo præscribat contra legem?

Respondeo cum Less. cap. 6. dub. 14. quod vel consuetudo contra legem viget sciente, & tolerante legislatore, & tunc non requiritur certum tempus, ut consuetudo legem abroget, sed satis est, quod passim fiat contra legem, quia dum legislator, seu superior scit legem non servari, & tolerat, videtur consentire, ut non servetur, ne Respublica perturbetur: Si tamen consuetudo viget ignorante Principe, tunc, ut præscribat contra talem legem, sive civilem, sive canonicam, probabile est, quod satis sint decem anni, quia lapsu decennii videtur legis vis esse antiquata.

ARTICULUS VI.

Num interitus rei alienæ, aut ingressus in Religionem a restituendo excusent?

I. Interitus rei alienæ in specie restituendæ a restituendo excusat, si pereat citra culpam debitoris, nec aliter sit conventum.

II. Probabilius videtur posse secundum se ære alieno gravatum ingredi Religionem, & sic a restituendo deobligari, si alia via non possit. Sic sponsus post sponsalia jurata potest ingredi Religionem.

III. Num teneatur hic Religiosus laborare juxta suum statum de licentia Superioris, ut debitis satisfaciat?

IV. Num pariter teneatur acceptare donationis, aut hæreditatem, quæ detur Creditoribus?

V. Religiosus, qui post professionem alios damnificavit, præsertim si sit Prælatus, ad quid tenetur, ut damnum resarciatur?

I. QUæritur primo, An rei restituendæ interitus excuset a restitutione facienda?

Respondeo, multa super hac re nos dixisse, cum de possessore bonæ, & malæ fidei, videlicet quod si res aliena in specie restituenda intereat, talis interitus a restitutione excusat, quando non intercessit culpa debitoris, nec mora, nec pactum; Secus vero si aliquid horum intercesserit, nisi forte similiter ea res fuisset apud dominum peritura, quia in tali casu nullum damnum pretio æstimabile illatum esset domino; sicuti non infert damnum domino, qui ejus equum occidit, aut dolia expilat, quando jam jam incendio sunt conflagranda.

II. Quæritur secundo: An gravatus

ære alieno possit licite Religionem ingredi, & sic, si non habet, unde reddat, excusari a restitutione?

Respondeo, Valent., Molin., Regin., Bonac. hic, Laym. cap. 12., & alios putare, quod debitor non possit ingredi Religionem, quando prævidet fore ut ingrediendo non possit Creditoribus satisfacere, quibus tamen satisfaceret, si maneret in sæculo, sive debita sint ex contractu, sive ex delicto; Et ratio est, tum quia obligatio justitiæ præferenda est consilio; ingressus autem in Religionem est ex consilio, & restitutio debetur ex obligatione justitiæ: Tum etiam quia qui violavit virginem sub spe conjugii, a Religionis ingressu retardatur, nisi illa sponte remittat: Tum demum quia si non licet furari, ut possit quis in Religionem distantem ingredi, nec licitum est alienum retinere ingrediendo Religionem. Verum D. Th. 2. 2. quæst. ult. art. 6., quem sequitur Tambur. tract. 4. cap. 1. §. 1. num. 7., & alii apud Sanch. lib. 4. disp. 4. cap. 59. putat, hunc non teneri manere in sæculo, quia iste talis putatur cedere bonis, quod cuilibet facere licitum est; Neque obligatio restituendi, quamvis juramento firmata, est tanti, ut possit privare fidelem tam ingenti bono ordinis superioris, qualis est vitam domino mancipare. Less. cap. 7. dub. 8. putat, quod si possit hic consuetis laboribus brevi creditoribus satisfacere, teneatur differre ingressum Religionis; Ad hoc tamen non obligat D. Th., & alii, quos laudavimus.

Notandum tamen, Sixtum V. vetasse, ne quis ingenti ære gravatus, vel reddendis rationibus obligatus, ad professionem admitteretur; voluitque istius professionem esse nullam, gravesque pœnas recipientibus injunxit; Quamvis deinde Clem. VIII. voluerit professionem esse validam, ut videre est apud Lug. tom. 1. de justitia disp. 21. quæst. 6. num. 86. Advertendum etiam, quod Sixtus V. prohibeat, ne ad professionem admittatur, qui ingenti ære alieno est gravatus, non qui quocumque est ære alieno gravatus.

Ad rationes in contrarium respondetur. Ad primam, quod quamvis status Religiosus sit ex consilio, est tamen talis, ut ob perpetuam mancipationem, quam affert hominis Deo, spoliet illum bonis omnibus, atque incapacem dominii reddat, & ideo extinguat omnem obligationem justitiæ circa bona fortunæ; sicuti ob eandem perfectionem extinguit omnem obligationem cujuscumque voti facti in sæculo. Præterea status religiosus est maximum, & summum, quod potest homo Deo tradere, & ideo videtur irrationabile, ut tantum bonum a quocumque debito retardetur: Quare licet non possis, ut orationi vaces, & jejunes, omittere obligationes ex justitia, poteris tamen eas omittere ut Religionem ingrediaris, ex præstantia, & perpetuitate talis status. Itaque ad argumentum respondetur, præferri obligationi ex justitia id, quod est merum consilium, quando hoc extinguit omnem obligationem justitiæ, & quando irrationabiliter debito pecuniario postponitur.

Ad secundam rationem, verum est, quod qui violavit virginem sub spe conjugii, non possit illa invita Religionem ingredi; Ratio tamen est, quia in hoc casu non concurrit debitum pecuniarium cum statu religioso, sed debitum assumptionis status matrimonialis cum assumptione status religiosi; concurrentibus autem his duobus statibus, debet prævalere is, qui ex justitia debetur alteri: Quando autem concurrit debitum pecuniarium restituendi cum susceptione status religionis, bonum adeo excellens debet prævalere.

Ad-

Adde, quod sponsus etiam post sponsalia jurata potest Religionem ingredi; cum ea promissio habeat tacitam illam conditionem, nisi Religionem ingredi voluero; ergo etiam in casu nostro.

Ad tertiam, supra diximus magis requiri ad furandum, quam ad non restituendum; sicut magis ad vulnerandum, quam ad non medendum vulneri alterius; unde quamvis non liceat furari, quando opus est pecunia ad assumendum statum religiosum, licitum tamen est non restituere, quando aliter fieri non potest.

III. Dubium est primò, An qui sic ingreditur Religionem, teneatur laborare, ut aliquid acquirat ad satisfaciendum Creditoribus, vel scribendo, vel concionando, vel aliud agendo ex licentia Superioris, quod statum religiosum deceat?

Respondeo, Molin., Navar., Bonac. hic docere, quod teneatur, quia obligatio illa satisfaciendi est ex jure naturæ, nec extinguitur per professionem Religiosam; immo docent, quod Superior teneatur ad id licentiam dare, si erat conscius debitorum, antequam illum ad Religionem admitteret. Pal. tamen apud Tambur. hic aperte docet, nec Religiosum ad id teneri amplius, nec teneri Superiorem aut concedere illi facultatem, ut laboret ad satisfaciendum, aut ex pecunia, quam ille suo labore monasterio acquisivit, satisfacere Creditoribus: Etenim per Professionem Religiosus factus est jam juris alterius, & incapax dominii acquirendi; cum ergo non possit amplius habere dominium, sequitur, quod debita sint omnino extincta.

IV. Ex quo etiam videtur sequi, quod non teneatur hæreditatem, donationes, aut legata acceptare ad satisfaciendum; quicquid enim acquirit Monachus, monasterio acquirit; cum autem Monasterium non teneatur satisfacere debitis Religiosi ante ingressum contractis, nec tenetur Religiosus acceptare donationes ad satisfaciendum; & si acceptat, non tenetur monasterium ex iis rebus satisfacere Creditoribus. Hæc tamen disputationis gratia docuit Pal. tom. 3. tract. 16. dub. 3., Communis enim opinio docet oppositum, videlicet quod teneatur tales donationes acceptare, & ex iis tam ipse, quam monasterium teneantur satisfacere creditoribus: Sicut etiam communis opinio docet, quod talis Religiosus teneatur laborare ad satisfaciendum, quamvis nonnulli velint posse Prælatum dare suo subdito alias occupationes ad arbitrium, ut videre est apud Lug. tom. 1. disp. 21. §. 6. num. 79.

V. Dubium est secundo, Ad quid teneatur Religiosus, qui alios damnificavit post professionem, verbi gratia furando, vendendo supra pretium justum, occidendo, &c.?

Respondeo cum communi apud Tambur. tract. 4. cap. 1., quod si res aliena extet, aut in aliquo ipse, aut religio facti sint ditiores, procul dubio ad restitutionem tenentur; in contrario eventu tenetur religiosus restituere, si fruitur peculio, vel si potest ex iis, quæ sibi a Religione conceduntur, detrahere de non necessariis commoditatibus, ut notat Sanch. l.7. in Decalog. cap. 19. num. 112. Quamvis possit Superior impedire, ne Religiosus hujusmodi debita sic solvat, quia fructus peculii, & quodcumque sibi subtrahit Religiosus a suis commoditatibus, subditur dominio Religionis; & ideo potest Prælatus nolle ea a se abdicare, & sic juste impedire, ne debita solvantur; Si vero non possit sic satisfacere Religiosus, certe Religio non tenetur, quia non debet vergere in damnum monasterii delictum Religiosi etiam Prælati, si non est

est commissum nomine totius Communitatis, & ut dicitur Capitulariter.

QUÆSTIO VII.

De Restitutione in particulari.

PLuribus articulis quæstionem hanc absolvemus, inquirendo ea omnia, quæ in proœmio hujus tractatus innuimus, videlicet Primo, De restitutione facienda propter homicidium. Secundo, propter detractionem. Tertio, propter contumeliam, derisionem, susurrationem, ob judicium temerarium, & ob suspicionem. Quarto, propter secreti violationem. Quinto, propter furtum, & rapinam. Sexto, propter stuprum, & adulterium. Septimo, propter fraudata vectigalia. Octavo, propter simoniam, & usuram. Nono, propter omissionem divini officii: de quibus omnibus, prout vacabit, paucis agendum est.

ARTICULUS I.

De restitutione propter homicidium, & mutilationem.

I. Provocatus ad pugnam, si alium occidat, non tenetur quicquam restituere, quamvis nonnihil excesserit. Qui tamen invaditur ab altero, ad restitutionem obligabitur, si notabiliter excedat occidendo invasorem.

II. Num peccet contra justitiam Clericus, qui potest fugere invasorem, sed non fugit, sed illum occidit cum moderamine debito?

III. Qui artificem occidit, tenetur etiam lucrum illi cessans ex sua artis exercitio restituere; Sed debetne æstimationem laboris detrahere? Debetne quicquam restituere Creditoribus occisi?

IV. Num pro vita, pro mutilatione, pro cicatrice, pro fama injuste sublata aliquid restituendum sit? Et quid pro vita servi, aut animalis alterius? Quid pro homicidio, quod fecit filius?

V. Qui collocat cadaver occisi ante domum Titii, pravidens, aut etiam intendens, ut Titius tanquam homicida puniatur, num teneatur ad restitutionem?

VI. Tam ex homicidio casuali, quam ex indirecto, non secus ac ex voluntario oritur obligatio restitutionis, supposita in iis gravi culpa contra justitiam.

VII. Num sit reus homicidii vulnerans graviter Petrum, qui deinde ex Medicorum culpa decedat? Aut qui volens occidere Titium, casu occidat Cajum? Aut qui alium occidit in ebrietate?

VIII. Propter damnum illatum occiso in curatione vulnerum, & ob lucrum, quod illi ante mortem cessavit, facienda est restitutio hæredi, & hoc deficiente, pauperibus; Propter damnum vero, quod aliis ex homicidio consurgit, facienda est restitutio solum hæredibus necessariis, non aliis.

IX. In quibusnam casibus licitum est homini se ipsum occidere, aut mutilare? Num licite pueri castrentur ad vocem conservandam?

X.

X. Num possit aliquando indirecte innocens occidi? Num Saraceni innocentes occidi possint, ne fiant deinde hostes Christianorum? Num possit dari pharmacum praegnanti cum periculo occidendi foetum animatum?

XI. Quid requiritur, ut licite possimus invasorem occidere in propriam, aut proximi defensionem? Plures theses hac de re proscripta recensentur.

I. Cum homicida peccet contra justitiam, examinabimus, Quid, & Cuinam teneatur ille restituere propter homicidium? Et deinde, In quo casu licitum sit seipsum, vel alios occidere, aut mutilare?

Quaeritur itaque primo, Quid debeat restituere homicida, aut vulnerator?

Respondeo, & dico primo; Qui provocatus ad pugnam alium occidit, nonnihil excedendo modum, & moderamen, non tenetur ad ullam restitutionem; Sicuti neque si duo se invicem provocent, & alter alterum occidat: Ita communiter contra Peregrin. apud Bonac. hic. Et ratio est, quia provocatus censetur cedere juri suo.

Dico secundo; Qui invaditur ab altero sine provocatione, si peccet mortaliter occidendo invasorem per hoc, quod notabiliter excedat moderamen inculpatae tutelae, tenetur ad restitutionem. Ratio est; quia est causa injusta totius damni. Ita Less. dub. 21.: Qui tamen probabile censet praedictum teneri multo minus restituere, quam si ex insidiis, & dolo illum occidisset, qui enim invadit, videtur ex parte amittere jus ad compensationem.

II. Dico tertio; Qui invasus ab altero, sive armis, sive contumeliis, si potest fugere, & malum declinare, non tamen fugit, sed cum debita moderatione se defendit, & alterum occidit, non tenetur ad restitutionem. Ratio est, quia quamvis aliquando non fugiendo peccet contra charitatem, si scilicet sine dispendio honoris fugere poterat; at non peccat contra justitiam; ergo non tenetur ad restitutionem. Ita Less. dub. 21. contra Navar., qui apud Dian. part. 5. tract. 4. resol. 49. docet, Religiosum, ac Clericum peccare contra justitiam, ac teneri ad restitutionem, si occidat invasorem, quando potest fugere, eo quod iis fuga non sit ignominiosa, sed gloriosa.

III. Dico quarto. Qui alium injuste aggressus vulneravit, aut occidit, tenetur restituere non solum damnum emergens, seu integras expensas factas in curatione vulneris, sed etiam lucrum cessans, seu totum illud, quod vulneratus consecuturus esset ex suo officio, negotiatione, arte, &c., si non fuisset vulneratus, aut occisus. Et ratio est, quia injusta illa actione fuit causa efficax talis damni, & cessationis lucri: Arbitrio tamen boni viri statuendum est, quanti valebat spes lucri cessantis, detractis expensis, juxta regulas, quas tradunt Lug., & Less. cap. 9. dub. 20. Probabile autem est nihil detrahendum esse propter aestimationem laboris, ut docet Less. cap. 9. dub. 19.: Sicut si impedias aliquem a labore unius diei, teneris restituere totum lucrum absque deductione laboris, quia opifex vult laborare, & lucrari, & saepe lucrum non est majus, quam ipsa aestimatio laboris, ut in artificiis, quae multum laboris, & parum industriae requirunt. Nihilominus probabilius videtur, juxta doctrinam Rebelli apud Dian. part. 3. tract. 6. resol. 53., & part. 5. tract. 4. resol. 53. aliquid detrahi posse arbitrio prudentis, etiam pro aestimatione laboris, quantum scilicet artifex vulneratus libenter dedisset pro redemptione laboris, ut notat hic Bonac. sect. 2.: Ubi cum Molin. etiam docet, quod quia diffi-

difficile est ad unguem definire, quid restituendum sit, idcirco expeditissimum consilium est adhibere compositionem, & transactionem cum parte, cui facienda est restitutio, nullam vim, aut metum illi incutiendo, ne quasi coacte consentiat, eo quod non speret alia via debitam satisfactionem fore obtinendam.

Nota tamen, regulariter loquendo, pro expensis funeris nihil restituendum esse, quia illæ erant cæteroqui serius, ocyus faciendæ, & solum ex occisoris injuria anticipantur.

Dico quinto, restituendum pariter esse omne emolumentum, quod per mortem occisi cessat aliis cum occiso conjunctis, (videlicet uxori, filiis, &c.) puta vitalitios redditus, legata, hæreditates. Etenim occisor est causa injusta talis damni, ergo tenetur illud compensare: Quamvis expediat, ut diximus, adhibere transactionem, & compositionem. Docent tamen communius apud Less. cap. 9. dub. 26. non esse faciendam restitutionem creditoribus occisi, aut pauperibus, vel aliis, quos occisus sustentabat. Ratio est, quia per accidens hoc damnum sequitur illis, & in praxi difficilis est sententia opposita.

IV. Dico sexto; præcise pro vita hominis, vel membro injuste ablato, aut pro cicatrice nihil restitui debet. Ita Sot., Sylvest., & alii communius apud Less. dub. 23., quamvis c. 11. dub. 16. n. 97. oppositam sententiam dicat esse probabilem. Ratio est, quia justitia respicit æqualitatem; atqui vita, & membrum sunt superioris ordinis ad reliqua bona, & supra omne pretium; ergo pro illa compensatio fieri non potest, & consequenter nec debetur restitutio. Minor probatur ex *leg. ult. ff. De his, qui effuderunt*, ubi dicitur, Cicatricum, aut deformitatis nulla fit æstimatio, quia liberum corpus nullam recipit æstimationem.

Neque dicas; pro vita servi, aut bonis occisi facienda est restitutio; ergo multo magis pro vita hominis, quæ est pretiosior.

Nam nego consequentiam; Disparitas est, quia vita servi, aut animalis pretio æstimatur, quod ad æqualitatem rependi potest; unde pro istorum vita tantum restituendum, quanti plurimi vendi poterant; & pro eorundem mutilatione, aut cicatrice restituendum, quanti pluris venderentur, si illæsa fuissent: Econtra cicatrix hominis liberi, & a fortiori membrum, & vita, pecunia compensari non potest. Et propter eandem rationem neque tenetur ad restitutionem, qui injuste lædit aliquem in bonis spiritualibus, puta inducendo illum ad peccatum mortale, avocando a religione, detrudendo ad inferos, quamvis majus damnum inferat, quam furando, aut infamando. Demum propter eandem rationem probabiliter docent Less., Filliuc., Lugo, Laym., & alii apud Dian. part. 3. tract. 5. resol. 30., & Tambur. lib. 9. cap. 3. contra Molin., Valent., Sà, Cajet., Sot., & alios, eum, qui in honore, aut fama læsit proximum, si non possit famam, aut honorem restituere, non teneri ad satisfaciendum pecunia, quia fama est in ordine superiori, quam pecunia, nec potest per pecuniam compensari ad æqualitatem, juxta illud Scripturæ: *Melius est bonum nomen, quam divitiæ multæ*: Tenetur tamen infamator pecunia famam sublatam compensare, quando ad id per Judicis sententiam compellitur, ut notat Less. cap. 11. dub. 16.

Dico ultimo; Si occisor moriatur antequam restituerit, quæ restituere debebat pro injuria reali, & pro damnis externis ex homicidio consecutis, juxta dicta in conclus. 2., & 3., satisfacere debent hæredes de bonis hæreditatis. Ratio est, quia bona defuncti

functi transeunt ad hæredes cum tali onere: Quare Pater non tenetur quicquam restituere pro homicidio, quod fecit filius, nisi quando filius habet bona castrensia, vel quasi castrensia; non enim Pater debet culpam filii luere, si ejus bona non habet.

V. Quæritur secundo, An similis restitutio facienda sit ex homicidio casuali, aut ex indirecto?

Explico prius terminos; Dicitur homicidium casuale, quod præter intentionem accidit, ut si quis venando occidat pro fera hominem, aut si volens percutere Petrum, Paulum occidat: Potest autem homicidium casuale esse graviter culpabile, & quidem etiam contra justitiam, quando scilicet ex officio, quo quis fungitur, vel ex contractu tenetur periculum proximum mortis præcavere, & ex graviter culpabili negligentia non præcavet: Homicidium vero indirectum habetur, quando quis est causa moralis, ut homicidium a se factum alteri imputetur, & ille proinde occidatur: Verbi gratia, si Petrus indutus vestibus, & armis Pauli, vel in domo, aut agro, aut cum famulis Pauli, occidat Cajum, & Paulus tanquam occisor comprehendatur, & occidatur vel ab hostibus, vel a Republica, in tali casu Petrus dicitur esse homicida directus relate ad Cajum, & homicida indirectus relate ad Paulum, cum fuerit causa moralis, cur homicidium Caji illi imputaretur, & sic occideretur. Si tamen Petrus non sit causa moralis talis imputationis, non peccat contra justitiam relate ad Paulum, sed solum contra charitatem, si præviderit, quod Paulo tale homicidium imputandum esset.

Dubium tamen est apud Doctores; Num si Petrus occidat Cajum, & collocet ejus cadaver ante januam Pauli, ex quo Paulus a Judice capite damnetur, Num, inquam, Petrus sit causa moralis, an vero solum occasio, seu causa accidentalis istius condemnationis? Sanch. putat esse veram causam moralem, & sic teneri ad restitutionem: Negat Tambur. num. 5., quia ex tali collocatione cadaveris ante januam alterius non sequitur ut plurimum illi imputatio homicidii; potuit enim casu ibi mori, licet alibi vulneratus sit: Quod si quis cadaver occisi inventum ante propriam januam collocet ante januam alterius, non solum prævidendo, sed etiam intendendo, ut illi occisio imputetur, existimo cum Lug. disp. 8. de Justitia sect. 6. num. 74. contra nonnullos ab eo relatos, quod ad restitutionem teneatur; quia id, quod de se non est causa moralis damni, nec connectitur cum damno alterius, ratione talis intentionis sæpe connectitur, & est causa illius: Sicut restituens gladium domino furioso prævidendo innocentis occisionem, peccat solum contra charitatem; at si eo animo restituat, ut innocentem occidat, peccat etiam contra justitiam, quatenus ratione talis intentionis est causa moralis homicidii: Sicut etiam si ponam venenum in loco remotissimo, prævidens, quod forte aliquis sit eo interficiendus, non pecco contra justitiam, si periculum sit remotissimum. At si eo animo illud ibi ponam, & de facto aliquis interficiatur, pecco contra justitiam, teneor ad restitutionem, & sum irregularis. Nonne peccat contra castitatem, qui cœnat eo animo, ut sequatur pollutio? (immo peccat contra justitiam adversus conjugem, si hic sit conjugatus:) At nullatenus dicitur peccaminosa comestio, ex qua prævidetur per accidens secutura pollutio.

Neque dicas, non peccare contra justitiam Judicem, qui juste aliquem occidit, sed animo iniquo; Nec qui cum moderamine occidit invasorem, quamvis ex odio, & prava intentio-

ne nocendi ; ergo neque in casu nostro. Negatur enim consequentia ; Et disparitas est ex eodem Lug., quia in iis casibus licite, & juste mors illorum procuratur, & solum est malitia in pravo animo, unde solum peccatur contra charitatem ; secus vero in casu nostro, in quo secundum se datur obligatio impediendi alterius mortem ; unde si eo animo ponuntur, quæ de se possunt causare mortem, licet per accidens, si talis mors intendatur, peccatur contra justitiam, eo quod causa illa remota mortis conjuncta cum tali animo dicitur esse causa moralis talis homicidii ; atque adeo in his tantum casibus, quando mors per accidens secutura non solum prævidetur, sed etiam intenditur, peccatur contra justitiam : Quicquid in contrarium sentiant apud Lug. laudat. Less. cap. 9. num. 113., Turrian., Navar., & alii.

VI. Respondeo nunc ad quæsitum : Tam ex homicidio casuali, quam ex indirecto culpabili graviter contra justitiam, eandem restitutionem faciendam esse, ac ex homicidio voluntario. Ita communiter. Et ratio est, quia omnis culpa gravis contra justitiam fert onus restitutionis ; ergo sive talis culpa habeatur in homicidio voluntario directo, sive in voluntario indirecto, sive in casuali, idem prorsus onus restitutionis consurgit. Ex quo fit, ut si homicidium sine culpa gravi fiat, puta si ex leviter culpabili negligentia volens occidere feram occidat hominem, aut si homicidium fiat cum culpa gravi, sed non contra justitiam, puta si Clericus contra præceptum grave Superioris venetur, & venando casu hominem occidat, ad nullam restitutionem teneatur. Sicut etiam qui non est vera causa moralis, ut homicidium alteri imputetur, sed tantum vult, ut alteri imputetur, in quo casu tantum peccaret contra charitatem, ut diximus.

VII. Præterea si Titius graviter vulneravit Petrum, hic tamen ex negligentia medicorum periit, Titius non est reus homicidii, sed vulneris ; unde solum damna vulneris tenetur compensare ; ut notat Bonac. punct. 2., Less. dub. 15. contra Navar., Avil., Henr. : Esset tamen reus homicidii, si eo loco illum vulneraret, ubi non adsunt Medici, qui possint illum curare, & non steterit per vulneratum, quin curaretur. Supra autem docuimus cum Lug. disp. 8. sect. 7. num. 86., & alibi contra Bonac. hic, & alios, quod quamvis comburens domum Caji, quam putat esse Titii, teneatur ad restitutionem, eo quod erret non circa substantiam actionis, sed solum circa dominium ; nihilominus occidens Cajum, quem putabat esse Titium, juxta nonnullos nec irregularitatem, nec onus restitutionis incurrit, si omnem diligentiam adhibuit, ne alius occideretur ; quia scilicet talis actionis substantia, nempe occisio Caji, fuit omnino involuntaria, non secus ac si volens occidere feram, & adhibens omnem diligentiam, ne homo occidatur, hominem tamen occidat ; esto peccarit animo interno contra justitiam adversus Titium, quem occidere volebat ; Huic tamen sententiæ non censui astipulandum, cum vere deliquerit in eo occidendo ; Et in foro externo hic tanquam homicida cogitur ad restitutionem, ex leg. *Eum qui innocentem* §. *Si injuria*, *de injuriis*, quia vel præsumitur malus animus erga Cajum, vel punitur malus animus contra Titium.

Infertur ex dictis, quid dicendum de eo, qui in ebrietate alium occidit, an scilicet ad restitutionem teneatur ? Certe non tenetur, quando aut non peccavit inebriando se, aut peccavit solum contra temperantiam ; Tenetur vero ad restitutionem, quando peccavit contra justitiam, seu quando prævi-

prævidens, quod facile poterat in ebrietate alium occidere, voluit se inebriare non adhibendo cautionem ad homicidium præcavendum; in tali enim casu homicidium dicitur volitum in causa, & imputatur ad culpam cum obligatione restituendi.

VIII. Quæritur tertio, Quibusnam facienda est restitutio pro homicidio?

Respondeo cum Less. dub. 11., Bonac. hic, & aliis, pro homicidio duplicem faciendam esse restitutionem, alteram propter damnum illatum occiso in curatione vulnerum, & ob lucrum, quod illi ante mortem cessavit; Alteram vero propter damnum, quod aliis consurgit ex homicidio. Prima restitutio facienda est hæredi, & si nullus sit hæres, pauperibus, ut prosit animæ occisi: Ita communiter apud Tambur. §. 3. num. 9. Secunda restitutio facienda est solum hæredibus necessariis occisi, non vero aliis; quia scilicet illi solum tam stricto vinculo cum occiso sunt conjuncti, ut reputentur una persona cum illo: Dicuntur autem hæredes necessarii, qui non possunt privari in totum hæreditate, ut sunt filii, uxor, Pater, & Mater, ut docent Doctores cum de Testamentis: Illi vero, qui succedunt in hæreditatem ab intestato, sed privari tamen possunt hæreditate, ut sunt fratres, sorores, & alii, dicuntur hæredes non necessarii, & istis nihil restituendum; quia cum non censeantur una persona cum occiso, non dicitur occisus esse læsus in re sua per hoc quod damnum aliquod fratribus obveniat ex homicidio. Ita etiam communiter contra Sanch., & Dian.; Nec restitutio facienda est, ut supra diximus, creditoribus occisi, nec pauperibus, qui ab illo alebantur; nisi tamen occidens haberet animum iis nocendi, ut docent Clavis Regia, & Salon. contra Bonac. hic punct. ult.

IX. Quæritur quarto, In quo casu licitum est seipsum, vel alios occidere, vel mutilare?

Respondeo, neminem posse seipsum, aut alios directe occidere, vel mutilare, cum homo non sit dominus vitæ, aut membrorum; Sapientiæ enim 16. habetur: *Ipse solus vitæ, & necis potestatem habes*. Potest tamen aliquis ex præcepto divino seipsum occidere, (ut de Sampsone probat D. Th. 2. 2. quæst. 64. art. 4) aut publica auctoritate ad mortem suam cooperari iis actibus, qui non habent crudelem modum pœnæ, ut est sumptio veneni; cum talis cooperatio, si sit coacta, non sit contra jus naturæ, ut docet Sà, & Bonac. hic contra Less., Salas, Vasq.: Potest etiam ex rationabili causa permittere mortem suam, puta non occidendo invasorem, quando non potest aliter vitam defendere, modo ipse invasus non sit Reipublicæ utilior: Potest pariter pro amico, pro patria, pro fide vitam exponere periculo; Verbi gratia in naufragio potest quis dare tabulam Patri, vel amico, quamvis ipse non habeat aliam spem evadendi: Potest etiam detentus in carcere non fugere, quamvis sciat esse morte plectendum, si non fugiat: Damnatus ad pereundum fame potest cibum oblatum respuere; Potestque malefactor offerre se Judici plectendum; Nec tenetur aliquis exquisitissimis cibis, aut medicamentis vitam conservare, aut immenso pretio redimere vitam, etiamsi cæteroqui occidendus sit: Nec tenetur relinquere patriam, ut ad aerem salubriorem se transferat. Demum ex Less. cap. 9. dub. 6. num. 32. licitum est militibus, & sociis navalibus de communi consensu ignem pulveri injicere, & se mari committere, ne ipsi, & navis veniant in Infidelium hostium potestatem; ne scilicet hostis cum publico damno navi potiatur, & ut seipsos, quoad ejus fieri potest, a morte certissime ab hoste

inferenda eripiant; Necnon possunt milites injicere ignem in pulverem ad evertendam turrim hostilem, etsi certissime momento dissipandi sint; in hoc enim casu non se ipsi interimunt, sed permittunt ob rationabilem causam mortem suam; non secus ac qui se objicit telo, ut corpus Principis salvet: Qua de causa Ambrosius laudat factum Eleazari, & multi dicunt Sampsonem sine spiritus sancti jussione potuisse permittere mortem suam; Sicut potest quis mortem suam permittere serviendo peste infectis, quando impossibile moraliter est mortem evadere.

Circa mutilationem vero dico, nulli licere membrum sibi amputare, cum vita constet ex integritate membrorum; Tunc solum licitum est, quando membri amputatio necessaria est ad salutem totius corporis: Immo in tali casu datur obligatio amputandi, si dolores sint exigui, quia quilibet tenetur vitę suæ opitulari remediis ordinariis non valde difficilibus: Non licet tamen membrum amputare ad sedandas tentationes carnis, aut ad peccatum fugiendum; quia non est hoc medium necessarium ad talem finem. Si tamen alia via non suppeteret ad fugandam meretricem solicitantem ad libidinem, quam particulam linguæ mutilare, & in faciem expuere, licitum est, ut de quodam adolescente testatur D. Hieronymus de Vita Pauli.

Dices: Matth. 4 habetur, *Si oculus scandalizat te, erue eum*; ergo licitum est amputare membra ad peccatum fugiendum. Respondeo cum Sot. locum hunc non esse intelligendum de corporali abscissione, sed de spirituali, videlicet de remotione occasionum; Et quod dicitur Matth. 16. *Sunt, qui se castraverunt propter Regnum Cælorum*, non est intelligendum de reali sectione, sed de illis, qui se addixerunt castitati per votum, ut notant August., & Chrysost. apud Bonac. hic.

Dubium est; An licitum sit Patri filium castrare ad vocem conservandam?

Respondeo communius id negare cum Laym., Tanner., Bonac., Lezan., Dian. part. 6. tract. 8. num. 36., quia nemo est dominus membrorum suorum, & solum ad conservationem vitæ rescindi possunt. Pasqualig. tamen decis. 498., & Salon. 2. 2. tom. 1. quæst. 65. id permittunt, si absit periculum vitæ; quia videtur esse sufficiens causa talis decisionis, ut possit Eunuchus voce, & cantu Ecclesiæ deservire, & ut possit cum honore apud Principes, & cum amplo proventu vitam sustentare; plus enim commodi inde percipit, quam si sit habilis ad generandum.

X. Quæritur quinto, An liceat aliquando occidere innocentem?

Respondeo, nunquam licitum esse directe illum occidere; quia solus Deus, ut diximus, est vitæ dominus: Potest tamen aliquando aliquis cooperari indirecte ad mortem innocentis, verbi gratia si Tyrannus minetur urbi excidium, nisi occidatur innocens, certe non potest Respublica illum occidere, potest tamen illi præcipere, ut Tyrannum adeat, & nisi obediat, illum in pœnam interficere: Ad eum modum, quo potest præcipere militi, ut in statione sua persistat, etiamsi sit interficiendus. Eodem modo si Princeps sit in extrema necessitate constitutus, nec supperat nisi unus panis hominis privati, potest hic cogi ad cedendum panem Principi, etiamsi sit fame moriturus. Possunt etiam in bello justo subverti mænia, etiamsi multi innocentes occidendi sint, quando hoc est necessarium ad victoriam; Et qui fugit inimicum, potest fugere per angustum iter, ubi conculcet infantem baptizatum, si aliter non potest evadere, ut docet Less. cap. 9. dub. 9.

con-

contra Petrum Navar.; non tamen si non sit baptizatus, quia præferenda est vita spiritualis alterius vitæ propriæ temporali: Eodem modo si invasus non possit se defendere, nisi occidendo tam invasorem, quam innocentem, quo invasor se protegit tanquam clypeo, ut notat idem Less.

Dices: Si tyrannus minetur urbi excidium, nisi detur sibi virgo ad illam violandam, non potest virgini præcipi, ut tyrannum adeat; ergo neque id præcipi potest innocenti. Respondeo nego consequentiam. Disparitas est, quia virgo non tenetur cum periculo animæ suæ adire tyrannum; econtra innocens tenetur cum periculo vitæ illum in tali casu adire: Quamvis autem Respublica non possit virginem illam cogere, ut tyrannum adeat, potest tamen illam ex urbe excludere, quia non tenetur cum tanto suo incommodo illam defendere.

Rogabis, An liceat pueros Saracenorum, qui in bello justo capiuntur, aut alios innocentes occidere, ne postquam adoleverint, fiant hostes Christianorum?

Respondeo negative cum Bonac. hic, Victor., Aragon., & aliis; potest enim tali periculo occurri damnando illos triremibus, nemo enim occidi potest pro injuria futura, sed solum pro delicto præterito. Hinc nec licet occidere obsides innocentes, licet qui eos miserunt, non stent promissis.

Rogabis secundo, An possit dari pharmacum prægnanti, quando periculum est, ne moriatur fœtus?

Respondeo cum communi apud Sanch. de Matrim. lib. 9. disp. 20. Less., Bonac. hic, nunquam licere dare pharmacum ordinatum ad abortum; pharmacum tamen ordinatum ad servandam vitam matris, licet mors fœtus nondum animati per accidens secutura sit, dari potest; Eo modo, quo potest dari ægroto medicamentum, quamvis per accidens secutura sit pollutio, aut ebrietas: Unusquisque enim habet jus servandi vitam per remedia ordinaria, quamvis per accidens sequatur mors alterius; Si tamen fœtus est animatus, aut dubitatur, an sit animatus anima rationali, non potest tale pharmacum adhiberi, quia vitæ matris prævalet bonum spirituale fœtus existentis in extrema necessitate: Quando vero non est spes, quod fœtus edatur vivus, tunc potest adhiberi pharmacum illud, quod sit æque sanativum matris, ac occisivum fœtus, eo quod cesset ratio adducta boni spiritualis. Animatur autem anima rationali masculus die quadragesimo, fœmina octogesimo, ex Aristot. lib. 5. de Anim. cap. 3. & 5.; Et ex Hippocrate masculus aliquando trigesimo die, aliquando autem usq; ad quadragesimum quintum, fœmina aliquando trigesimo quinto, aliquando pariter usque ad quadragesimum quintum.

XI. Quæritur sexto, An liceat, & teneamur occidere alios in defensionem nostram, vel proximi?

Respondeo, & dico primo, regulariter loquendo, nunquam nos teneri ad occidendum invasorem. Si enim possumus ex charitate exponere laudabiliter vitam nostram pro aliena, consequenter non tenemur alios occidere ad vitam nostram defendendam; Teneremur solum in aliquo raro casu, videlicet quando invasus est valde utilis Reipublicæ, vel quando est valde necessarius suæ familiæ, vel quando putat esse in peccato mortali, & timet damnationem æternam, &c.

Dico secundo; licite possumus occidere injustum aggressorem in defensionem vitæ, & membrorum nostrorum. Ratio est, quia vim vi repellere permittitur in omnibus legibus, ut ait Alex. III. in cap. *Si vero, De sententia excommun.* Debet tamen id fieri, primo cum moderamine inculpatæ

patæ tutelæ, itaut non inferatur invadenti majus damnum, quam sit necesse ad declinandam invasionem, alioquin non esset defensio, sed ultio; secundo, ut invasus probabiliter credat se graviter lædendum, si vim non repellat; non enim possumus inferre grave malum alteri ad declinandum leve malum nostrum. Tertio, ut occisio non fiat neque ante, neque post aggressionem injustam, sed in ipso actu aggressionis; quia jus naturæ solum concedit vim vi repellere, dum actu vis infertur.

Hinc sequitur primo, ut notat Molin., non esse licitum occidere eum, de quo vehementem suspicionem habemus, quod nobis paret mortem, nisi forte admonitus aut nolit desistere ab iis actionibus, quæ talem suspicionem ingerunt, aut non reddat sufficientem cautionem, qua timor repellatur.

Secundo, neque est licitum prævenire aggressorem propriæ vitæ, antequam inceperit moraliter ipsum actum aggressionis; Unde adultera, quæ mortem sibi a marito timet, non potest illum occidere, si maritus nondum se paravit ad illam occidendam, verbi gratia, aut parando venenum, aut collocando pugionem sub cervicali ad ejus necem, aut mandando illius occisionem Sicario, vel maleficæ, &c.; in hoc enim casu potest illum occidere, antequam injuste occidatur, si non sit alia spes evadendi.

Tertio, non possum occidere illum, qui postquam me percussit, fugit desistendo jam a percussione; hæc enim esset ultio, non defensio; & ideo damnata est ab Innoc. XI. propos. 30. dicens: *Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter hæc ignominia vitari nequit: Idem quoque dicendum, si quis impingat alapam, vel fuste percutiat, & post impactam alapam, vel ictum fustis fugiat.*

Quarto, tunc possunt occidi satellites, quando injuste invadunt innocentem, & ipsis constat eum esse innocentem; si enim bona fide suum munus obeant, non possunt occidi; nam bonum publicum postulat, ut ministris bona fide publicum officium obeuntibus injuria, aut damnum non inferatur.

Neque dicas, prohiberi in scripturis occisionem in propriam defensionem; Etenim Christus Dominus Matth. 26. Petro volenti se, & ipsum Dominum defendere dixit; *Omnis, qui acceperit gladium, gladio peribit*; Et ad Roman. 12. dicitur: *Non vos defendentes charissimi, sed date locum iræ.* Nam hæc loca intelligenda sunt de vindicta, aut de defensione non necessaria, aut de aggressione, ut ait S. August. apud Lessium; Vel important consilium, non præceptum.

Neque dicas secundo; plus tenemur diligere æternam salutem proximi, quam nostram vitam; ergo invadens non potest occidi in defensionem propriæ vitæ, dum est in discrimine mortis æternæ.

Nam antecedens tunc est verum, quando proximus est in extremo discrimine, nec potest se ab illo, nisi mea ope liberare, puta si infans esset moriturus sine baptismo; Non est autem verum, quando proximus libere ponit se in discrimine salutis, & potest se libere ab eo eximere, & ex malitia sua vult in eo versari.

Dico tertio; Omnibus, etiam Clericis, licitum pariter est occidere cum moderamine dicto invasorem suarum facultatum, dummodo sint magni valoris. Ratio est, quia licitum est vim vi repellere non solum a propria vita, sed etiam ab iis, sine quibus commode, aut convenienter sustentari vita non potest, ut habetur in cap. *Dilecto, De sententia Excommunic.*; Damnata autem

tem est ab Innoc. XI. propos. 31. dicens, *Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei*; Molin. tamen, Reginald., & Bonac. hic docent, quod si rem parvam quis furetur, faciendo vim domino, vel custodi, possit occidi, quia invasor non solum aufert rem, sed magnam infert contumeliam, quæ potest per vim repelli; Damnata etiam est ab Alex. VII. propos. 8. dicens: *Licet interficere accusatorem, falsos testes, ac etiam Judicem, a quo iniqua certo imminet sententia, si alia via non potest innocens damnum evitare*; Et ab Innoc. XI. damnatur propos. 32. dicens: *Non solum licitum est defendere defensione occisiva, quæ actu possidemus, sed etiam ad quæ jus inchoatum habemus, & quæ nos possessuros speramus*: Necnon 33. dicens: *Licitum est tam hæredi, quam legatario contra injuste impedientem, ne hæreditas adeatur, vel legata solvantur, se taliter defendere; Sicuti jus habenti in Cathedram, vel Prabendam contra eorum possessorem injuste impedientem.*

Ex dictis sequitur primo, posse occidi furem, dum fugit, quia tunc censetur aggressio adhuc durare; Si tamen fur se in tutum recepit, & rem incepit quiete possidere, non possum illum occidere, quia non dicitur vim inferre, sed intulisse; unde non esset defensio, sed ultio. Notant tamen Less. Regin., Vasq., Bonac. hic probabile esse, quod possit dominus ingredi domum furis, & rem suam in individuo extantem per vim contra furem resistentem recuperare, quando dominus non potest illam ob Reipublicæ perturbationem aliter recuperare. Ratio est, quia hæc non videtur aggressio, sed defensio rei propriæ; nam quamdiu fur retinet rem meam in individuo, videtur res meas invadere. In praxi tamen id est periculosum, & scandalis obvium.

Sequitur secundo, non solum non esse contra justitiam, sed aliquando neque contra charitatem occidere furem invadentem res meas, quas non possum deinde recuperare, nisi magnis molestiis; quia ordo charitatis non obligat ad negligendas res proprias valde conducentes ad corporis, & animi quietem propter proximum non existentem in necessitate.

Dico quarto. A fortiori licitum est occidere invasorem inferentem injuste ignominiam, quæ aliter vitari nequit; Nam *melius est bonum nomen, quam divitiæ multæ*, Proverb. 22. Quare potest occidi, qui alapam impingit, aut magnam infert ignominiam; Nec tenemur fugere, quando fuga est ignominiosa, ut notat Molin., & Less. apud Bonac. hic: Immo qui alapam accepit, potest speculative loquendo repercutere, & insequi fugientem, quantum satis est ad recuperationem honoris, quando aliter recuperari nequit; hoc enim non est ulcisci, sed honorem defendere; quia dum adversarius fugit, & percussus insequitur, durat congressus, & invasio, ut docent uterque Navar., Rodriq., Bonac. hic contra Less., Molin., Azor., contra quos idem Petrus Navar., & Rodriq. docent posse etiam occidi, qui aliquem afficit contumeliis atrocibus sive per verba, sive per signa, quando honor aliter defendi nequit. Communiter tamen docent, doctrinam hanc esse nimis liberam, præsertim quia contumeliæ istæ possunt aliter repelli: Immo si inferantur Clericis, Religiosis, aut personis infimę notę, quę non subeunt ignominiam fugiendo, aut patienter sustinendo, certum est, quod peccent contra justitiam, si occidant: unde ab Alex. VII. damnata est propos. 17. dicens: *Est licitum Religioso, vel Clerico calumniatorem occidere, quando alius modus defendendi non suppetit*. Nec laicis ad impediendam in-

fa-

famiam licitum est acceptare duellum, quia hoc non est medium ad id ordinatum, cum potius Trident. sess. 14. cap. 14. decreverit perpetuam infamiam certantibus in duello. Unde damnata est ab Alex. VII. propos. 2. dicens: *Vir equestris ad duellum provocatus potest illud acceptare, ne timiditatis notam apud alios incurrat.*

Dico quinto, pro defensione pudicitiæ licitum est occidere invasorem, si vociferando, aut aliter defendi non potest. Ratio est, quia præstantius bonum est castitas, quam facultates. Molin. tamen notat, posse condonari vitam invasori patiendo violationem sui, si non extat periculum consensus; nam teste D. Lucia, non coinquinatur corpus nisi de consensu mentis.

Dico sexto, Etiam pro defensione vitæ, pudicitiæ, aut bonorum proximi, possumus invasorem occidere, si ea aliter defendi non possint. Ratio est, quia possumus suscipere partes innocentis; innocens autem hoc loco dicitur, tam qui gratis invaditur, quam qui licet dederit causam invasioni, aut invaserit a principio, tamen deinde vult desistere.

Rogabis primo, tenemurne sic proximum defendere?

Respondeo cum communi Doctorum contra Less., nos teneri, quando possumus sine nostro notabili incommodo, quia tenemur ex charitate diligere proximum, & suscipere causam innocentis indigentis nostro auxilio: Verum sicut non tenemur secundum se occidere invasorem ad defendenda bona propria, ita nec tenemur illum occidere ad defendenda bona proximi.

Rogabis secundo: An teneamur defendere proximum, qui non vult defendi?

Respondeo, quod cum invasus non sit dominus suæ vitæ, non potest illam alteri donare, unde tenemur illius vitam, etiam cum morte invasoris, si opus est, defendere, quando possumus sine notabili incommodo: Contra vero, bona proximi non tenemur, nec possumus defendere, si ipse nolit, cum possit ea donare invasori; Demum possumus, & non tenemur defendere alicujus conjuncti pudicitiam, etiamsi ille nolit defendi; quia ipsius injuria redundat in nos; unde possumus illius infamiam a nobis avertere.

ARTICULUS II.

De Restitutione propter detractionem.

I. In quo differat detractio a contumelia, susurratione, & derisione?

II. Detrahit directe Imponens, Augens, Manifestans, in mala vertens; *Indirecte vero* Qui negat, aut minuit, reticet, laudatque remisse.

III. Quænam in detractione dicatur materia gravis?

IV. Num liceat uni, vel alteri viro prudenti verum crimen alterius manifestare citra mortale? Quod si ab eo deinde aliis manifestetur tale crimen, quid faciendum a primo detractore?

V. Num sit mortale citra asseverantiam referre alterius crimina audita?

VI. Ad vitandum grave damnum innocentis occulta crimina delinquentis detegi possunt.

VII. Num citra mortale possit delictum Petri publicum in uno loco, aut tempore publicari ubi, & quando ignoratur.

VIII. Infamatus in uno genere num possit citra mortale in alio genere infamari?

IX. Regulariter non est mortale seipsum infamare. Nec est de se mortale imponere sibi falsum crimen citra perjurium ad vitanda gravia tormen-

mema. Verum autem alterius crimen occultum detegere possumus ad vitandum grave damnum. Numquam tamen citra mortale potest grave crimen alteri imponere ad se defendendum.

X. Ad quid tenetur qui audit detrahentem?

XI. Quonam pacto fama restituenda sit; præsertim si famosis libellis sit sublata?

XII. Octo de causis potest quis a restitutione famæ excusari, nempe si detur impotentia physica, si moralis, si compensatio, si Condonatio, si crimen sit oblitum, si infamia sublata, si crimen factum est publicum, si detractio fuit inefficax.

XIII. Impotens famam restituere non tenetur illam pecunia compensare; quamvis probabiliter possit infamatus clam accipere aliquid ab illo in compensationem.

I. DEtractio est *Injusta, & occulta læsio famæ*, ad distinctionem contumeliæ, & inhonorationis, quæ non fit occulte, sed coram objicitur alteri aliquod crimen, unde Detractio tollit famam, seu bonam opinionem apud alios, Contumelia vero tollit honorem, seu reverentiam qua quis testatur, & manifestat verbis, vel signis bonam opinionem, quam habet de alterius virtute, & excellentia. Differt etiam Detractio a Susurratione, & Derisione; nam per Susurrationem non solum læditur fama, sed etiam seminantur discordiæ, seu narratur alterius crimen animo dissolvendi aliquorum amicitiam: per Derisionem vero intenditur, ut proximus, cui detrahitur, pudore suffundatur, vel animo perturbetur. Porro detractio alia est formalis, qua quis intendit tollere famam proximi; Alia vero materialis, quæ fit absque intentione auferendi famam; Et utraque est peccatum mortale; nisi excuset materiæ parvitas, vel indeliberatio; utraque enim per hoc, quod sit injusta læsio famæ, infert notabile damnum proximo. Demum octo modis fieri potest detractio, qui duobus illis versibus comprehenduntur.

Imponens, Augens, Manifestans, in mala vertens,
Qui negat, aut minuit, reticet, laudatque remisse.

II. Primis quatuor modis tollitur fama directe, videlicet imponendo alteri falsum crimen, amplificando verum crimen, manifestando crimen occultum, & interpretando in sinistram partem factum honestum. Aliis modis tollitur fama indirecte, videlicet negando, aut minuendo recte facta, laudes, & bona alterius, vel reticendo, quando reticentia accipitur pro tacita vituperatione, aut demum laudando frigide, unde id potius cedat in vituperium laudati.

III. Quæritur nunc primo, Quænam sit materia gravis in Detractione?

Respondeo esse id, per quod graviter læditur fama proximi; unde quia narrando de milite, quod commiserit duellum, habeat concubinam, &c., de adolescente, quod sit deditus amoribus, ut plurimum non læditur notabiliter istorum fama; Contra tamen quia aliquando dicendo de viro probo, quod sit solitus mentiri, graviter læditur ejus fama: idcirco aliquando non habetur peccatum mortale detractionis narrando peccata mortalia alterius, aliquando vero habetur peccatum mortale etiam narrando venialia; Immo etiam defectus naturales animæ, vel corporis; ut si quis vel objiciat alicui, quod sit imprudens, parvi judicii, nothus, vel natus ex Hebræis, &c., vel aliis id dicat, quando res est occulta, & manifeste fert periculum notabilis contristationis proximo.

IV. Dubium est apud Doctores;

An sit mortale manifestare uni, vel alteri viro prudenti crimen alterius? Affirmant communius, quia aliquando magis displicet, quod crimen manifestetur uni prudenti, præsertim superiori, quam multis externis. Negant tamen Cajet., Petrus Navar., & Azor. apud Bonac., quia hæc videtur secundum se parva detractio, & leve detrimentum in fama.

Neque obstat, quod judicium temerarium de se sit mortale, quamvis apud solum temere judicantem lædatur bona existimatio proximi. Nam per judicium temerarium ex levibus indiciis imponitur alteri falsum crimen, & ideo est gravis injuria; Econtra per hanc detractionem manifestatur viro taciturno crimen verum. Unde fit, quod qui refert alteri injuriam sibi factam, probabiliter non peccet mortaliter, si solum manifestet iis, a quibus vel consilium capiat, vel solamen; Durum enim videtur, quod injurias non possimus cum amico prudenti conferre ad dolorem mitigandum, & leniendum. Et ideo communius docent licitum esse manifestare complicem in confessione, quando opus est vel ad integritatem confessionis, vel ad consilium a Confessario capiendum.

Dubitatur secundo, Num qui revelavit crimen alterius Cajo, teneatur non solum restituere famam apud Cajum, sed etiam apud illos, quibus Cajus tale crimen manifestavit?

Respondeo cum communi non teneri, si Cajus habebatur taciturnus, & prudens, quia damnum secutum censetur omnino casuale respectu primi revelantis; Contra vero si revelans sciebat, vel dubitabat, quod Cajus esset aliis illud revelaturus, tenetur etiam apud illos famam restituere; quia sua detractione censetur causa efficax infamiæ apud illos.

V. Quæritur secundo, An sit mortale referre citra asseverationem crimina alterius audita?

Respondeo cum Less., & aliis communiter, tunc solum non esse mortale, quando referens non est tantæ auctoritatis, ut facile credantur ea esse vera, nec audita auget, aut confirmat, nec refert audisse a persona fide digna, nec refert coram iis, qui eadem sint aliis manifestaturi, & exaggeraturi, nec narrat crimina valde enormia, ut hæresim, sodomiam, &c. Nam suspicio, quæ ingeritur de crimine atroci, potest esse peccatum grave. Quando autem omnes istæ conditiones concurrunt, non est peccatum mortale detractionis, & contra justitiam, narrare aliena crimina audita sine asseveratione: Quod si narrentur coram iis, qui ex sua levitate sunt ea credituri, non peccatur contra justitiam, quia talis narratio non est de se læsiva famæ proximi, sed peccatur contra charitatem, eo quod quilibet ex charitate tenetur cavere sine suo incommodo, quantum potest, notabile damnum proximi.

VI. Quæritur tertio, Utrum liceat manifestare alterius crimina ad vitandum damnum notabile proximi?

Respondeo cum communi licere; sicut enim licitum est ea manifestare ob bonum ipsius detractoris, ita a fortiori in bonum Tertii innocentis. Immo tenemur ista manifestare, quando damnum, quod impeditur, est magni momenti, nec potest aliter vitari, & damnum, quod sequitur ex revelatione, non præponderat damno, quod impeditur. Ratio est, quia tenemur consulere bono publico, & bono innocentis, & delinquens non habet jus retinendi famam cum damno gravi alterius. Ex quo sequitur, Advocatum, aut Medicum imperitum, & Pharmacopolam infidelem in pharmacis dandis esse revelandum iis, quibus damnum impendet: Sicut qui novit

vit aliquem esse furem, debet admonere eos, cum quibus habitat, ut sibi caveant: Et capientibus informationem de aliquo, ut ad dignitatem aliquam provehatur, vel ut ineat matrimonium, manifestandi sunt ejus defectus, quando nec per correctionem fraternam, nec aliter damnum impediri potest.

VII. Quæritur quarto, Sitne mortale contra justitiam crimen in uno loco, vel tempore publicum manifestare ubi, vel quando est occultum?

Respondeo cum communi apud Dian. part. 4. tract. 4. resol. 128., & part. 3. tract. 5. resol. 17. negative; tum quia per criminis publicitatem (quæ per notorietatem juris, aut per notorietatem facti, aut per famam publicam habetur,) delinquens amisit jus ad famam; tum etiam quia consuetudine receptum est, ut delicta publica historiis commendentur. Peccari tamen graviter potest contra charitatem, quando scilicet ex manifestatione delicti delinquens graviter contristaretur; nam qui est causa gravis mæroris proximi, peccat graviter contra charitatem, ut docent communiter apud Bonac. hic punct. 6. Præterea peccatur contra justitiam, si reveletur crimen præteritum alicujus, ostendendo quod etiam nunc iste sit improbus, quando vere resipuit. Unde historiographi narrantes peccata publica mortuorum tenentur narrare etiam emendationem, si vere resipuerunt.

Fagund. tamen 2. præcept. lib. 5. cap. 3. num. 14. hæc habet: Vera sententia docet, non esse peccatum mortale, neque contra charitatem, neque contra justitiam detegere notorium crimen facti, vel juris (hoc est vel per rumores, & famam publicam, vel per sententiam Judicis,) in alio loco, & regione, ubi ignorabatur, & personis, quæ nihil de illo sciebant; sive fama illuc brevi, sive post longum tempus, sive nunquam perventura sit: Esse tamen veniale contra charitatem refricare vulnera alterius nemo dubitat; Immo probabilius esse, quod sit mortale, docet Nugnez apud eundem Dian., si id fiat ex levitate, & non ex bona fide.

VIII. Quæritur quinto, An infamatus in uno genere possit citra mortale in alio genere infamari?

Respondeo, si delicta habeant connexionem, non peccari mortaliter, puta si de concubinario dicas, quod miserit literas amatorias, de fure, quod rapuerit aurum: hoc tamen intelligitur, modo non manifestetur crimen atrox, puta, quod expilarit ærarium Regium, quia graviter fama læderetur. Si tamen delicta non habeant connexionem, Sylvest. putat, quod non peccet mortaliter, qui infamatum in delicto graviori unius generis infamet in leviori, aut etiam simili alterius generis, puta si de publico homicida dicas, quod fornicatus sit: Communius tamen docent esse mortale, quia fama, seu bona opinio non consistit in indivisibili, sed constat ex multis partibus, quarum una potest amitti sine alia; Sicut potest aliquis amittere vestem non amisso equo.

IX. Quæritur sexto, An sit mortale seipsum infamare?

Respondeo regulariter non esse mortale, sicut non est mortale secundum se disperdere, aut donare suas facultates; etenim quilibet ita dominus est suæ famæ, sicut est facultatum; nam sicut acquiruntur divitiæ propria industria, ita & fama; ut communiter docent contra Cajet., & Valent.; qui putant, infamantem seipsum peccare mortaliter, quia sicut nemo est dominus suæ vitæ, sic nec suæ famæ. Dixi, regulariter non peccari mortaliter, nam quando infamia redundat in com-

plicem, in familiam, in Religionem, &c., vel quando est causa scandali, aut periculum, quod injuste delinquens occidatur, procul dubio est mortale. Ex dictis infertur, ex rationabili causa licitum esse manifestare propria peccata, ut fecit D. Augustinus in suis confessionibus, D. Anselmus, qui suam virginitatem amissam scripsit, D. Ambrosius, qui, ut Episcopatum fugeret, fœminas in cubiculum ad se vocatas venire finxit, & alii; Sic etiam licitum est prodigere suas facultates ex causa rationabili.

Rogabis: An sit mortale imponere sibi falsum crimen sine perjurio ad vitanda tormenta gravia?

Respondeo negative, quia nemo tenetur cum tanto cruciatu vitam custodire: Ita Sà, Tolet., Less., Navar., Molin., Regin.; Communiter etiam docent, quod possit quilibet crimen suum occultum manifestare, non solum Judici interroganti juridice, quod est certum, sed etiam injuste interroganti, ad vitanda etiam levia tormenta, quamvis inde mors secutura sit; Etenim cum vere crimen commissum sit, quod meretur mortem, potest illam sibi juridice procurare propter finem honestum.

Rogabis secundo, An peccet mortaliter filius, qui imponit sibi falsum crimen, puta homicidium, ut liberet a morte, vel a tormentis amicum, vel patrem, cui imputatur?

Respondeo, peccare mortaliter, quando Judex juridice procedit; quia per mendacium impedit executionem dignæ mortis, & deludit publicam potestatem; Quando vero Judex non procedit juridice, non videtur peccare mortaliter, dummodo non pejeret: Etenim sæpe licitum est pro amico, vel parente vitam exponere.

Rogabis tertio, An ad vitanda gravia tormenta possis alterius peccatum occultum aperire, præsertim si mors illi immineat?

Respondeo cum Less. cap. 11. dub. 7. affirmative; Etenim nemo tenetur cum tanto incommodo famam alterius servare; sicut nec alterius pecunias penes se occultatas. Hinc etiam Doctores docent cum Bonac. hic punct. ultim. ad infringendam auctoritatem infamantis licitum esse ejus occulta crimina pandere; quia nemo tenetur famam alterius servare cum jactura propriæ famæ. Peccat tamen mortaliter, qui falsum crimen alteri imponit, ut suam justitiam, & honorem defendat, unde merito damnata est ab Innoc. XI tam propos. 43. quæ habet: *Quidni veniale sit detrahentis auctoritatem magnam sibi noxiam falso crimine elidere?* quam 44 quæ habet: *Probabile est non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam justitiam, & honorem defendat.*

X. Quæritur septimo, An mortaliter peccet, qui audit detrahentem?

Respondeo, audientem posse audiendo movere detractorem ad detrahendum, & posse tantum in eo delectari, & posse etiam dumtaxat non corrigere. Certum est primo, quod si audiens detractionem aliquo modo moveat ad illam, peccet gravius, quam peccet ipse detractor; peccat enim tum contra justitiam, quia est causa injusta talis damni, quod a detrahente infertur, unde ipse etiam ad restitutionem famæ tenetur, tum etiam peccat peccato scandali contra charitatem inducendo detrahentem ad detractionem. Qui tamen sua interrogatione est causa, cur manifestentur aliorum defectus, invincibiliter ignorans futuram detractionem gravem, excusatur a culpa; & consequenter a restitutione propter invincibilem ignorantiam. Certum est secundo, quod si audiens nullo modo incitet ad detractionem, sed solum delectetur, non quidem de auditione rei novæ, sed de malo proximi, quod resul-

resultat ex detractione, peccet mortaliter contra charitatem, non tamen contra justitiam, si ipse nec sit causa damni, nec teneatur ex officio impedire detractionem, secus vero peccabit contra justitiam, & ad restitutionem obligabitur. Certum est tertio, quod audiens detractionem, si non corrigat detrahentem, per se loquendo peccet mortaliter contra charitatem; facit enim contra præceptum correctionis fraternæ in re gravi. Excusatur tamen, si res sit publica, aut si non speret correctionem profuturam, aut si timeat sibi grave damnum corrigendo, puta verbera, injurias; aut si habeat rationabilem verecundiam, ut si sit audiens famulus, aut nullius auctoritatis: In his enim casibus debet audiens vel discedere, si commode potest, vel sermonem divertere, vel vultum non hilarem, sed tristem præseferre, habetur enim Proverb. 25. *Ventus aquilo dissipat pluvias, & facies tristis linguam detrahentis*. In dubio autem, an res sit publica, & an detrahens peccet graviter detrahendo, non tenetur audiens illum corrigere, quia præsumere non debet, quod peccet graviter, nisi sufficientes conjecturas habeat in contrarium. Verum qui ex officio tenetur custodire famam subditorum, & detractiones impedire, si non impediat, peccat etiam contra justitiam, & tenetur ad restitutionem, ut communiter docent. Putat tamen Rebell. apud Bonac. hic, quod Prælatus non peccet contra justitiam commutativam, nec teneatur ad restitutionem, si non obstet subditis detrahentibus, quia ex officio tenetur tantum curare salutem subditorum, non vero conservare famam alienam.

Ubi adverte, quod qui peccat contra justitiam mortaliter peccato detractionis, sive detrahendo, sive incitando, sive non obstando ex officio, non solum teneatur restituere famam, & damna, quæ consecuta sunt ex infamia, sed etiam lucrum cessans, videlicet officium, aut beneficium, quod ille propter infamiam non est consecutus; ut constat ex dictis de Restitutione in genere.

XI. Quæritur octavo, Quomodo fama restituenda est?

Respondeo, modum restituendi famam esse hujusmodi; Qui crimen falsum imposuit, tenetur retractare, quod dixit, dicendo se falsum dixisse; immo tenetur addere juramentum, si opus est; Quod si nec juramentum sufficiat ad famam integre restituendam, tenetur ex Less. adhibere testes, & si publice famam abstulit, tenetur publice etiam illam restituere; Non tenetur tamen dicere se mentitum esse, & seipsum infamare, cum satis sit, si testetur, se falsum dixisse: Qui vero non imposuit crimen falsum, sed manifestavit injuste crimen occultum, non potest dicere se falsum dixisse; mentiretur enim, nisi aliquando æquivocaret dicendo, se non dixisse verum, scilicet veritate publica, quæ solum manifestari potest, ut notat Lug. num. 30. Quare solum tenetur sæpius honorare, & laudare infamatum apud eos, coram quibus detraxit. Si tamen probabiliter credatur, quod crimen manifestatum sit oblivioni traditum, quia scilicet multum temporis lapsum est sine ejus mentione, verbi gratia viginti anni, ut notat Azor., tunc non est opus refricare vulnus, nec famam restituere; sicut nec etiam si infamatus bonis actibus famam recuperavit: Ad eum modum, quo fur non tenetur ad restitutionem equi, quando dominus sua industria illum recuperavit. Pariter qui invincibiliter famam alterius sustulit, ubi advertit, tenetur famam resarcire; Sicut qui inculpabiliter domum, aut agrum alicujus incendit, tenetur ex justitia

ſtitia impedire, ne damnum ulterius protrahatur, extinguendo ignem quoad poterit.

Rogabis: Quomodo famam reſtituat, qui confecit libellos famoſos?

Reſpondetur, eo modo reſtituendam eſſe, quo ad æqualitatem reſtituatur, videlicet vel ſcriptura publica, vel voce præconis, aut concionatoris, vel alia via, judicio prudentis, & docti confeſſoris. Sciendum tamen primo, libellum famoſum dici ſcripturam, vel picturam, vel ſignum ordinatum ad publicanda crimina infamatoria alterius, ut ſi quis ſchedulam, ubi narrantur talia crimina, in loco publico ponat, aut ſinat eam cadere in terram in loco publico, aut ſi quis cornua ad alicujus januam depingat ad ſignificandum conjugem eſſe adulteram. Quare non dicitur libellus famoſus, aut epiſtola miſſa ad privatum, in qua narrantur vitia occulta; aut ſcriptura publica, in qua narrantur vitia publica alicujus.

Sciendum ſecundo, conficientem libellos famoſos jure communi eſſe excommunicandum; Et in foro externo damnandum eſſe pœna capitis tam conficientem, quam ſcribentem, aut edentem, ut notat Molin. tract. 4. diſp. 39.

XII. Quæritur ultimo; Quænam ſint cauſæ excuſantes a reſtitutione famæ?

Reſpondeo eſſe octo. Prima eſt impotentia phyſica; nam ad impoſſibile nemo tenetur. Secunda eſt impotentia moralis, puta ſi quis non poſſit famam reſtituere ſine periculo vitæ, aut ſine jactura longe majori propriæ famæ, aut cum damno notabiliter majori, quam ſit damnum illatum, ut diximus de Reſtitutione in genere. Tertia eſt compenſatio, quæ fieri etiam poteſt in reſtitutione famæ, modo ſervetur æqualitas. Quarta eſt condonatio obligationis libere facta, & non in præjudicium alterius. Quinta, ſi infamia jam abiit in oblivionem. Sexta, ſi infamia ſublata eſt bonis actibus infamati, aut proborum virorum teſtimonio. Septima, ſi crimen occultum manifeſtatum jam factum eſt aliunde publicum, unde ille amiſerit jam jus ad famam. Octava, ſi detractio fuit inefficax, vel quia audientes non crediderunt, vel quia ſimilia jam noverant.

XIII. Dubium eſt, An impotens reſtituere famam debeat illam pecunia compenſare?

Reſpondeo cum Leſſ. cap. 12. dub. 16., Azor., Navar., Bonac., & aliis contra Sayrum, Sà, & alios, non teneri ex juſtitia famam pecunia compenſare: Etenim, ut ſupra diximus art. ſuper. quæſit. 1., juſtitia obligat ad reſtituendum, quod eſt ablatum, vel aliquid æquivalens; atqui fama ablata non poteſt reſtitui in caſu noſtro, & pecunia non eſt quid æquivalens famæ; cum hæc ſit in ordine ſuperiori, nec ſit pretio æſtimabilis, juxta illud Eccleſiaſt. *Melius eſt bonum nomen, quam divitiæ multa*; ergo non potens reſtituere famam non tenetur illam pecunia compenſare: Sic impotens reſtituere pecuniam non tenetur orationibus illam compenſare; nec qui vi, aut fraude aliquem induxit ad peccatum, aut occidit, tenetur pecunia rependere. Quia tamen oppoſita ſententia ex Leſſ. loc. cit. eſt ſatis probabilis, hinc probabiliter poteſt infamatus debens pecuniam infamatori, illam ſibi in compenſationem retinere, quantum judicio prudentis requiritur ad ſatisfaciendum; & conſequenter poteſt per occultam compenſationem pariter ſibi ſatisfacere, ut diximus quæſt. ſuper. art. 3. ubi de Compenſatione excuſante a reſtitutione, inquirentes, num poſſit compenſatio occulta fieri propter debitum probabile: Quamvis enim id univerſim non liceat; admittitur tamen probabiliter ob rationem ſpe-

ſpecialem compenſatio iſthæc in caſu noſtro a Leſſ. cap. 12. dub. 25. cum Molin., Ledeſm., Dian. part. 2. tract. 5. reſol. 30., & in caſibus ſimilibus, de quibus diximus quæſt. 6. art. 4. Sed ab hac ſententia in praxi abſtinendum, ut advertit Lug. diſp. 16. de Juſtit. num. 106., eo quod ſit periculoſa, & contra communiorem Doctorum ſenſum.

ARTICULUS III.

De Reſtitutione facienda ob contumeliam, deriſionem, ſuſurrationem, judicium temerarium, & ſuſpicionem.

I. Contumelia de ſe fert poſitivam inhonorationem, unde non opponitur Obſervantia, ſed Juſtitia commutativa, & ex ſuo genere eſt mortale.

II. Compenſatur univerſim dehonoratio iſthac per petitionem veniæ.

III. Deriſio fert dehonorationem cum animo confundendi deriſum, & fieri ſolet verbis irriſoriis: Subſannatio vero fit ſignis deriſoriis. Utraque fert culpam mortalem, ſi prævidetur deriſus graviter contriſtandus.

IV. Suſurratio ordinatur ad ſeminandas diſcordias inter amicos, manifeſtando eorum defectus; De ſe eſt mortalis, & fert onus reſtitutionis.

V. Judicium, & Suſpicio temeraria reducuntur ad detractionem tanquam actus internus ad externum: cum inducant malam opinionem, & contemptum proximi, ferunt de ſe mortalem culpam, & onus reſtitutionis.

VI. Facilius a mortali excuſatur ſuſpicio, ſeu opinio temeraria, quam judicium certum temerarium. Si indicia ſint probabilia, opinio non eſſet temeraria, ſed ea nequit ſine cauſa aliis communicari.

VII. In dubiis regulariter poſſumus licite aſſenſum ſuſpendere, quin teneamur bene opinari, ſed ſolum tenemur non male opinari de proximo.

VIII. Si tamen agitur de damno vitando, poſſumus dubia in deteriorem partem interpretari ſolum conditionate, & ſic damnum præcavere.

IX. Superiores ob indicia dubia poſſunt aliquali pœna ſubditos punire, eo quod non abſtineant a ſpecie mali.

I. Quæritur primo, Quid pro contumelia reſtituendum ſit?

Reſpondeo, contumeliam eſſe injuriam, qua alteri objicitur proprius defectus in ſua præſentia; non dicitur univerſim contumelia omiſſio quæcumque honoris debiti, quia talis omiſſio opponitur Obſervantiæ; Contumelia vero opponitur Juſtitiæ commutativæ, & ideo importat poſitivam inhonorationem: Verum aliquando omiſſio honoris continet interpretativam, & virtualem contumeliam; ut ſi tranſeunte Prælato, ſubditus non aperiat caput, ſed illum torvis oculis aſpiciat, aliis aſſurgentibus. Contumelia ex ſuo genere eſt mortale, ut conſtat ex illo Chriſti D. Matth. 5. *Qui dixerit fratri ſuo, fatue, reus eſt gehennæ ignis.* Verum excuſat ſæpe a mortali materiæ parvitas, vel quia invincibiliter ignoratur læſionem gravem inde ſecuturam, ut ſolet accidere, quando homines irati dicunt quicquid in buccam venit; cum enim eorum verbis non ſoleat fides adhiberi, non multum læditur ipſorum honor. Reſtitutionem faciendam eſſe pro contumelia, conſtat ex iis verbis, quæ addit Chriſtus Dominus; *Si ergo offers munus tuum ad altare, & recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid adverſum te, vade prius reconciliari fratri tuo.*

II. Sufficienter reſtituitur honor per petitionem veniæ; ad hanc tamen non obligatur, qui poteſt aliter honorem reſtituere, videlicet oſtendendo extraordinariam benevolentiam, &c. Univer-

versim tamen familiaris conversatio non est indicium, quod qui injuriam accepit, illam remiserit, nisi adsint expressa indicia talis remissionis; quia familiaris conversatio potest accidere vel causa indigentiæ, vel causa scandali vitandi, &c.

III. Quæritur secundo de Restitutione ob derisionem, & subsannationem facienda.

Respondeo, per derisionem, ut diximus, violari honorem alterius cum intentione confundendi illum, & inducendi erubescentiam: A contumelia differt derisio, quia hæc fit joco ad inducendum erubescentiam, illa fit serio: Differt a subsannatione, quia derisio solet fieri verbis irrisoriis, subsannatio vero signis derisoriis, ut naso rugato, &c.

Ex genere derisio est mortale, præsertim si adsit intentio graviter confundendi proximum, vel si manifestetur grave vitium; ut si quis objiciat Petro uxoris adulterium, vel quando prævidetur derisus graviter contristandus; inducitur proinde per illam onus compensandi damnum illatum.

IV. Quæritur tertio de restitutione facienda ob Susurrationem.

Respondeo, Susurrationem esse manifestationem defectus proximi ad seminandas discordias inter amicos: Quare Susurratio vel continet detractionem, si manifestetur crimen occultum in absentia, vel contumeliam, si in præsentia. Ex genere suo est mortale contra justitiam, & obligat consequenter ad restitutionem: Verum licitum est manifestare alterius vera crimina ad dissolvendam amicitiam perniciosam, verbi gratia concubinariorum; Nec est peccatum dirimere aliquorum amicitiam, ut sibi illa concilietur, dummodo non fiat modis illicitis, ut docet Sotus, Aragon. contra Bannez, Azor., & Salon.; sicut non est peccatum orare aliquem, ut legatum, quod vult facere Titio, faciat sibi.

V. Quæritur quarto de Restitutione propter judicium temerarium, & suspicionem.

Respondeo, judicium, & suspicionem temerariam reduci ad detractionem, tanquam actum internum ad externum. Differt autem judicium a suspicione temeraria, quod judicium hoc habetur, quando quis ex levibus indiciis assentitur firmiter malitiæ proximi; Suspicio vero, quando ex levibus indiciis assentitur cum formidine oppositi; vel ex Less. cap. 29. dub. 2., quando ita quis dubitat ex levibus indiciis, ut inclinet potius ad unam partem, quam ad aliam, & hujusmodi suspicio dicitur etiam Opinio temeraria: Utrumque in materia gravi est peccatum mortale contra justitiam; tum quia quilibet habet jus, ne grave malum de ipso aut firmiter judicemus, aut suspicemur, seu opinemur sine sufficientibus indiciis; unde quilibet existimat sibi gravem injuriam fieri, si gratis credatur improbus; tum etiam quia judicium, & suspicio temeraria inducunt malam opinionem, & contemptum proximi; tum demum quia sicut eandem malitiam habent voluntas occidendi, & occisio exterior, ita judicium temerarium, & detractio, cum se habeant invicem, sicut actus internus, & externus. Judicium enim temerarium lædit famam proximi apud se, & detractio apud alios; damnum autem quod infertur proximo per judicium, & suspicionem temerariam, cum sint actus interni, compensatur per actus internos oppositos, deponendo illos.

VI. Facilius tamen excusatur a mortali suspicio, quam judicium temerarium, quia per illam non tam graviter læditur fama proximi: Cæterum si quis de viro integerrimo suspicaretur hæresim, vel adulterium, &c., procul dubio peccaret mortaliter: Quod si

quis

quis ex indiciis valde probabilibus judicet de altero, aut ex indiciis dubiis dubitet, & opinetur rem esse probabilem, certe non peccaret. Non potest tamen aliis communicare suum dubium, aut malam suspicionem, quia bonam proximi opinionem læderet; nisi tamen indicia essent manifesta, & ad bonum finem illud communicaret.

VII. Rogabis: An teneamur dubia interpretari in meliorem partem?

Respondeo regulariter loquendo in dubiis posse nos suspendere judicium, verbi gratia, si videam Cajum bene comedentem, & dubitem, num comedat ex gula, an vero ex necessitate? non teneor judicare, quod comedat ex necessitate, sed possum suspendere judicium; etenim proximus non habet jus, ut de ipso bene opinemur, sed solum ne male opinemur, seu ne pœnam certam inferamus ob culpam incertam, quod est contra justitiam.

VIII. Verum si agatur de damno vitando, possumus interpretari dubia in pejorem partem, non judicando absolute, sed conditionate, & per quandam suppositionem: Verbi gratia, si recipiam in domo hominem ignotum, quamvis non possim judicare illum esse furem, possum tamen custodire res meas, perinde ac si esset fur. Ratio est, quia si licitum est cum damno famæ alterius aperire delictum ad vitandum damnum proprium, vel proximi, a fortiori licitum est ad vitandum damnum interpretari dubia ista in pejorem partem per quandam suppositionem; cum hoc fiat sine detrimento famæ: Cavendum autem est, ne ex hac cautela oriatur aliqua suspicio mala de proximo.

Hinc potest Pater videns adolescentem ante portam removere occasionem, ne cum filia colloquatur, perinde ac ille esset fornicarius; quin proinde judicari possit prudenter, quod ille sit fornicarius: Si tamen indicia sint ita dubia, quod ille sit fornicarius, ut propter talia indicia possit prudenter timeri, quod ad finem fornicandi stet ante portam, debet talis occasio removeri, etiamsi detur sufficiens fundamentum suspicandi, quod ille sit fornicarius, propter rationem adductam. Immo potest etiam Superior ob indicia dubia coarguere, & punire subditos tanquam malos ad cautelam, & emendationem ipsorum, perinde ac si aliquid mali commisissent; etenim quamvis sint forte innocentes, tamen in iis circumstantiis se posuisse, in quibus dubitari prudenter potest de eorum innocentia, reddit illos dignos aliqua pœna, ut notant Molin., Sanch., & alii apud Bonac. quæst. 7.

IX. Et Less. lib. 2. cap. 29. dub. 4. docet, Superiores posse aliquali pœna punire subditos ob indicia dubia, quia subditi debent abstinere non solùm ab omni malo, sed etiam ab omni specie mali, ut loquitur Apost.: Quia tamen forte sunt innocentes, ideo Superior internam æstimationem, & affectionem erga tales subditos, quos punit, minuere non debet.

ARTICULUS IV.

De Restitutione facienda ob secreti violationem.

I. Peccat contra justitiam commutativam, qui revelat, quæ sub sigillo naturali accepit.

II. Num sit gravis culpa ea uni, vel alteri viro prudenti revelare?

III. Violans sigillum naturale tenetur compensare damna, quæ inde sequuntur, etiamsi cum pacto tacito secretum committatur.

IV. Num, & quando graviter peccet, qui aperit literas sigillo munitas?

V. Non peccat, qui ad vitanda gravia tormenta secretum revelat; nisi id cedat in damnum publicum, aut ex officio ad sigillum teneatur.

VI. Licitum est arcana etiam jurata sponte pandere, si illa vergant in grave damnum Communitatis, aut innocentis. Sigillum Sacramentale dumtaxat in nullo casu reserari potest.

I. Certum est, non solum esse contra justitiam revelare crimina alterius, ut diximus, sed etiam revelare, quod sub sigillo secreti naturalis commissum est; itaut sit peccatum grave, si secretum sit magni momenti, aut si gravis inde oriatur injuria, vel damnum alteri; secus vero sit veniale. Ratio est, quia jure naturæ habet quilibet jus, ut fides sibi data de celando secreto servetur, quando non adest causa justa revelandi.

II. Docet tamen contra communiorem Azorius, & alii apud Bonac., ut diximus art. 2. num. 4., quod aperiens secretum uni, vel alteri viro prudenti, qui secretum illud celabunt, probabiliter non peccet mortaliter, quia non videtur fieri gravis injuria ei, qui commisit secretum, præsertim si id reveletur ad consilium capiendum, vel ad solamen, & ad dolorem leniendum; dummodo tamen non detegatur illi, cui certo, vel probabiliter credatur, eum, qui secretum commisit, voluisse celari.

III. Quæritur nunc primo, Ad quid teneatur qui injuste secretum revelavit?

Respondeo cum communi Doctorum, teneri ad restitutionem damnorum, quæ sequuntur, qui absque justa causa violat secretum cum alterius damno; idque verum est, sive secretum commissum sit cum pacto expresso, ne reveletur, sive cum pacto tacito; ut accidit, quando quis causa petendi consilii, auxilii, vel solatii manifestat rem gravis momenti, verbi gratia Advocato, Medico, vel Confessario. Ratio est manifesta, quia universim qui contra justitiam commutativam delinquit, tenetur compensare damnum injuste illatum.

IV. Quæritur secundo, Num peccet mortaliter, & ad restitutionem damnorum teneatur, qui literas sigillo munitas, aut quæ in secreto loco servantur, legit?

Respondeo affirmative, si ille, qui literas clausas mittit, vel asservat, valde cupiat ea, quæ continentur in literis, occulta retineri. Ratio est ex Molin., Sà, & aliis apud Bonac. hic, quia quamvis lectio ista literarum non pariat de se notabile damnum, tamen tantam potest irrogare injuriam, quæ pertingat ad mortale: Si tamen sine periculo gravis injuriæ, vel damni legantur ob curiositatem, nonnisi venialiter peccatur: Et si legantur ad præcavendum proprium periculum, quod timetur, nullum peccatum committitur.

V. Quæritur tertio, Num peccet, qui vi tormentorum detegit secretum?

Respondeo negative; siquidem justam habet causam illud detegendi; non tenetur enim celare cum tanto incommodo. Id tamen intelligendum primo, dummodo revelatio non cedat in grave damnum publicum; quilibet enim tenetur mortem subire ad vitandum grave damnum publicum. Secundo, dummodo ex officio publico non teneatur servare secretum; quare etiam cum vitæ periculo habentes officium publicum tenentur reticere ea, quæ in suo concistorio aguntur, dummodo sint res gravis momenti.

VI. Rogabis: Licetne aliquando secretum juratum sponte revelare?

Respondeo cum communi affirmative, quando scilicet vergit in damnum Communitatis, vel innocentis. Ratio est, quia secretum juratum non potest obligare contra charitatem; ex charitate, autem debemus cavere damna Communitatis, & innocentis; ergo secretum, etiamsi juratum sit, revelandum est, si vergat in damnum Communi-

muni-

munitatis, aut innocentis. Solum itaque secretum sacramentale in nullo casu revelandum est; Secretum vero naturale revelari debet in casu dicto, etiamsi committens secretum dicat illud manifestare sub sigillo Confessionis, quando revera non habet animum confitendi, nec recipiendi Sacramentum Pœnitentiæ.

ARTICULUS V.

De Restitutione facienda ob furtum, rapinam, necnon ob spiritualia damna alteri illata.

I. Furtum specie differt a Rapina; hæc enim superaddit furto violentiam, & injuriam personalem.

II. Excusatur a mortali, qui rem alienam accipit, quando dominus est solum invitus quoad modum, non quoad substantiam.

III. Ratihabitio de futuro, seu licentia præsumpta excusat a furto, & Religiosum a vitio proprietatis; Sed ea non sufficit ad sacramentaliter absolvendum, aut ad dispensandum.

IV. Votum paupertatis comparatur cum licentia, tanquam cum conditione; lex vero comparatur cum dispensatione, tanquam cum ejus destructivo.

V. Quantitas requisita ad furtum mortale varia est pro varietate Personarum, quæ damnificantur. Aliquando acus a sartore ablatus fert damnificationem gravem, esto furtulum istud in ratione furti non sit grave, nec trahat excommunicationem latam contra furantes.

VI. Num peccet mortaliter, qui post completam materiam notabilem, parum aliquid iterum furatur?

VII. Num teneatur ad restitutionem sub gravi, qui advertit se per plurima furtula venialia pervenisse ad materiam notabilem, quin sit factus ditior?

VIII. Quid si plures modicum quid surripiendo damnum notabile eidem inferant, advertendo dumtaxat, sed non concurrendo ad aliorum furtula? Si adversus istos feratur excommunicatio, quare sub gravi teneantur restituere modicum, quod surripuerunt?

IX. In gravi necessitate differri probabiliter potest restitutio; sed non licet furari, nisi necessitas sit extrema, aut valde gravis, seu extremæ affinis.

X. Famuli, aliique inservientes non possunt occulte ab Heris suis surripere, quod ipsi judicant deberi ultra salarium, nisi id sit manifestum, & citra controversiam.

XI. Quid possint filii a Parentibus occulte surripere citra mortale tam de bonis Profectitiis, quam de Adventitiis? Etenim Castrensia, seu quasi Castrensia ad filios spectant.

XII. Uxor quandonam mortaliter peccat surripiendo aliquid de bonis mariti, aut de bonis communibus, quæ scilicet percipiuntur de fructibus dotis, & Arrharum?

XIII. Qui sine vi, & fraude induxit aliquem ad culpam, aut retraxit illum ab ingressu in Religionem, peccavit dumtaxat contra charitatem; at peccat contra justitiam, & ad restitutionem damnorum tenetur, si id faciat per vim, aut fraudulenter, aut si quomodocumque inducat alium ad damnificandum.

I. Furtum est Ablatio rei alienæ invito rationabiliter domino; Rapina vero est Ablatio rei alienæ per violentiam, sive quia dominus omnino dissentit, sive quia per vim, & metum consentit. Specie differt furtum a rapina, quia diversa est injuria, quæ irrogatur domino, auferendo illi rem suam occulte, ac auferendo per

 vim.

vim. Ex genere suo utrumque est mortale, nisi excuset parvitas materiæ, aut indeliberatio, aut etiam si dominus rei, quam quis furatur, sit solum invitus quoad modum, non quoad substantiam; Verbi gratia, si non ægre ferat, quod res, quæ aufertur, evadat furantis, sed solum ægre ferat rem illam non peti, vel accipi ad ludum; &c.

II. Ex quo fit, quod filius clam accipiens aliquid a Patre, & uxor a marito, amicus ab amico, &c., non peccat mortaliter, quando verosimiliter ob justam causam creditur dominus illud concessurus, si peteretur, quia scilicet dominus in tali casu non censetur invitus quoad substantiam, sed quoad modum. Ita Rebel., Molin., Sà, Navar., & alii apud Bonac. hic quæst. 8. num. 6.

III. Gerunda pag. 145. ex Suar. tom. 3. de Relig. lib. 8. cap. 11. advertit, ratihabitionem hanc de futuro excusare a mortali tam eum, qui sibi aliquid vindicat a domino tantum quoad modum invito, quam Religiosum, qui propter hujusmodi ratihabitionem Superioris aliquid sibi arrogat, (dummodo, ut advertit Lug. disp. 3. de Justitia num. 125. Superior ratione modi, qui displicet, non sit etiam invitus quoad substantiam, seu quoad modum non sit invitus notabiliter) non vero eum, qui sacramentaliter absolveret putans probabiliter, quod Superior jurisdictionem concederet, si peteretur; aut eum, qui duceret consanguineam in quarto gradu credens, quod Pontifex facile dispensaret. Disparitas est, quia in primo casu actio non est absolute prohibita, & contra legem, sed est tantum prohibita, si fiat sine voluntate domini, aut superioris, atque adeo est solum prohibita secundum quid: In secundo vero casu actio est prohibita simpliciter; unde in primo casu tantum requiritur licentia, in secundo requiritur collatio jurisdictionis, ac dispensatio: Per licentiam autem lex non destruitur, sed sub tali conditione obligat; Per dispensationem vero lex veluti destruitur, unde ad dispensationem, sicut etiam ad conferendam jurisdictionem requiritur ratihabitio de præsenti; ad licentiam vero satis est ratihabitio de futuro, seu licentia solum præsumpta, ut constat ex usu, & consuetudine: Et ratio ulterior est ex eodem Lug., quia ad vitandum furtum, & ad vitandam in Religioso transgressionem voti paupertatis sufficit, quod dominus, aut superior non sit invitus; Contra vero ad conferendam Sacerdoti jurisdictionem, & ad dispensandum in lege requiritur positivus consensus Superioris; & ideo sicut declinatur furtum, si dominus non sit invitus, ita declinatur transgressio voti paupertatis, si superior non sit invitus, seu si non ægre ferat rei usurpationem; quod tamen ad valide absolvendum, & ad dispensationem in lege non sufficit.

IV. Constat hoc etiam, quia votum paupertatis comparatur cum licentia, tanquam cum conditione, & circumstantia; nam non fit votum nihil habendi, sed nihil habendi sine licentia: Econtra lex cum dispensatione comparatur tanquam cum destructivo legis prohibentis, ut proinde dispensatio dicatur esse vulnus legis.

V. Quæritur nunc primo, Quænam quantitas ad furtum mortale requiratur?

Respondeo, illam quantitatem requiri, quæ infert grave damnum, aut privat notabili utilitate. Hæc autem varia est pro varietate personarum, quibus tale damnum irrogatur: Regulariter in personis, quæ vivunt ex reditibus, ut sunt communes divites, probabiliter quatuor regales circiter sunt magna quantitas, quia deserviunt ad comparandum proprium victum tenuem

nuem unius diei; Dixi circiter, quia aliquis potest pati notabile damnum etiam a tribus regalibus, & aliquis forte nec a quinque; Unde Laym. hic, & Marchant. apud Dian. in summa cum aliis apud Croix putant, universim quantitatem sufficientem ad furtum mortale esse victum unius diei ejus personæ, a qua quis furatur. Quare in personis, quæ se sustentant suo artificio, & opera, sunt probabiliter duo regales circiter, quia isti sunt pretium laboris unius diei, & sufficiunt ad comparandum victum pro uno die; In iis vero, qui mendicant, unus dumtaxat regalis, & aliquando dimidius potest esse materia gravis, quia potest iis inservire pro victu unius diei. Unde fit, quod respectu Regis, vel personæ prædivitis duo, vel unus aureus possit esse materia gravis, quatenus sufficiunt ad victum iis consentaneum unius diei, aut ad stipendium menstruum unius militis, aut infimi famuli.

Notandum tamen, quod si quis auferat acum, verbi gratia a sartore, ex cujus ablatione Sartor magnum habet damnum, eo quod multos dies ab opere desistat, in tali casu furans acum non peccat mortaliter ratione furti, (etenim furatur materiam secundum se parvam respectu sartoris) sed peccat mortaliter ratione injustæ damnificationis; unde peccat graviter contra justitiam damnificando, non vero furando: Eodem modo si quis auferat fructum valde charum domino, ex cujus ablatione magnam capit tristitiam, peccat solum mortaliter contra charitatem; Et ideo non incurritur in his casibus excommunicatio, si forte lata sit contra furantes.

Notandum secundo, quod major requiratur quantitas, (videlicet dimidio major ex Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 3., & aliquando duplo major) si quis a pluribus aliquid furetur, vel si pluribus vicibus paulatim ab eodem; Et major quantitas requiritur, si quis paulatim ab eodem aliquid furetur, post longum tempus, quam si post breve, ut patet; quia minus damnum infert sic furando. Pariter major quantitas requiritur in furtis filiorum, & Religiosorum, præsertim circa esculenta, quia domini respectu istorum sunt minus inviti. Unde Sanch. apud Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 4., & Dian. part. 1. tract. 6. resol. 36. in furtis Religiosorum requirunt quatuor argenteos; & Ledesm. octo, vel novem, si semel, aut bis in anno sumantur, & Monasterium sit locuples: Et Henr. apud Dian. part. 5. tract. 5. resol. 34. permittit uxori, ut possit vigesimam partem redituum mariti expendere; quod etiam docet Bannez apud Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 3., cui tamen id laxum videtur. Præterea Molin., & Less. apud Laym. hic putant non esse mortale, si filiusfamilias a Patre divite duos, vel tres aureos furetur; Et Sal. docet, filium unicum a patre habente aureos annuos mille, & quingentos posse absque mortali furari viginti, vel triginta quotannis, ut notat Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 3. num. 3. Et eodem modo Laym. num. 6. ex Sanch., Molin., & aliis docet, quod si quis per temporum intervalla, videlicet per quatuor annorum spatia absque ditescendi proposito furetur vel duos, aut tres aureos a pluribus, vel aureum ab eodem, non videatur devenire ad mortale. Quamvis autem Rebel. apud Tambur. lib. 8. tract. 2. cap. 3. §. 1. num. 3. putet magnum reputari intervallum quatuor annorum, Sanch. unius anni, alii sex mensium, alii unius mensis, alii quindecim dierum, tamen regula prudentiæ est melior, spectata quantitate furtuli, & conditione personæ.

VI. Quæritur secundo, An qui sæpius furatur minima, peccet mortaliter, & obligetur ad restitutionem?

Re-

Respondeo, certum esse, quod peccet mortaliter in quovis minimo furtulo, si furetur animo perveniendi successive ad materiam notabilem. Secundo, quod teneatur sub mortali ad restitutionem, quando pervenit ad summam notabilem; & oppositum damnatur in prop. 38. ab Innoc. XI., quæ habet: *Non tenetur quis sub pœna peccati mortalis restituere, quod ablatum est per pauca furta, quantumcumque sit magna summa totalis*. Tertio, quod ultima acceptio non sit mortalis, quando fur non est memor præteritorum furtulorum. Dubitatur solum, an talis acceptio sit mortalis, si fur sit illorum memor? Aliqui apud Sanch. lib. 7. Summæ cap. 21. cum Navar., Graff. negant, quia nunquam ex plurimis venialibus coacervatis pervenitur ad mortale; Sed communius affirmant, quia dum memor præteritorum furtulorum vult furari materiam parvam, quæ cum reliquis facit materiam notabilem, eo ipso habet animum damnificandi notabiliter; ergo peccat lethaliter: Qui enim sciens, quod ex actu suo levi sequitur damnum proximi notabile, vult talem actum facere, peccat mortaliter, puta si quis mentiatur sciens secuturum ex mendacio damnum proximi notabile; ergo etiam in casu nostro. In tali autem casu datur obligatio sub mortali restituendi id, quo restituto damnificatio proximi non remanet gravis; unde si saltem restituatur, quod ex ultimo furtulo sublatum est, non est peccatum mortale, ut docent communiter cum Sanch. contra Medin., & Cordub.

Dubitatur etiam, An si post minimum furtum complens materiam notabilem committatur aliud minimum, iterum peccetur mortaliter? Aliqui apud Rebel. docent peccari solum venialiter: Sed communius cum Sanch., Bonac., quod mortaliter, quia tale furtulum continuatur cum præcedentibus, dum veluti renovatur voluntas damnificandi proximum notabiliter; Si tamen post ablatam notabilem quantitatem fur doleat de furto, & dum expectat opportunitatem restituendi, committat aliud furtulum, puto cum Bonac., quod peccet venialiter; quia in tali casu quantitas furtulorum non continuatur moraliter.

VII. Dubitatur tertio, Num qui commisit decem furtula nunquam peccando graviter, eo quod non advertit ad præterita furtula, cum quibus ultimum furtulum complevit materiam gravem, teneatur sub gravi ad restitutionem, etiamsi res iis furtulis sublata non extet, nec ex iis fur sit factus ditior? Videtur quod non, quia in casu neque tenetur ad restitutionem ex re accepta, ut patet; neque videtur teneri ex injusta acceptione, eo quod ex culpa veniali non oritur obligatio gravis restituendi, ut alias dictum est.

Respondeo, communiter cum Lug., Carden., Tambur., & aliis contra nonnullos apud Moyam tract. 6. disp. 6. quæst. 4. putare, quod in tali casu detur obligatio gravis restituendi, non quidem orta ex culpis venialibus præteritis, sed quia dum fur advertit se per plurima furtula deliberata pervenisse ad notabilem quantitatem, advertit se damnificasse graviter cum plena deliberatione, & eatenus teneri ad resarciendum grave damnum illatum; quod si non resarciat, tunc graviter peccat. Et ratio ulterior ex Lug. est, ut diximus quæst. prima art. 4. num. 6. quia fur furando, verbi gratia quinquies singulis vicibus singulos carolenos, singulis vicibus contraxit obligationem restituendi singulos carolenos; quando autem advertit se contraxisse obligationem restituendi quinque carolenos, quæ supponatur materia gravis, tunc advertit se sub gravi teneri ad hanc summam gravem restituendam, & ideo si non restituat, pec-

peccat graviter.

Neque dicas, legem justitiæ non imponere pœnam gravem pro culpis venialibus adversus hanc virtutem; & ideo si quis incendat domum alienam cum culpa levi ex semiplena deliberatione, non tenetur damnum hoc grave libere causatum compensare; ergo neque in casu nostro.

Nam contra est, quia in casu nostro non datur ex justitia obligatio restituendi in pœnam culparum venialium, quas fur commisit in singulis quinque furtulis, sed tenetur ex justitia sub gravi compensare damnum grave quinque carolenorum ex vi contractus initi cum damnificato in singulis furtulis compensandi tale damnum, itaut ad restituendos singulos carolenos solum obligetur sub levi ratione parvitatis materiæ: Quando autem advertit materiam, quam tenetur restituere, esse gravem, puta quinque carolenorum, tunc vi contractuum præteritorum advertit se sub gravi teneri ad talem restitutionem; Quod non habetur in casu adducto de damnificatione gravi causata cum culpa levi ex semiplena deliberatione.

VIII. Quæritur tertio, An si plures furantes modicum notabiliter damnificent alterum, peccent singuli mortaliter?

Respondeo juxta fusius dicta quæst. pr. art. 4. num. 7. & quæst. 3. art. 6. num. 7. indubitatum esse, quod peccent mortaliter, si constituant unam causam, seu si de communi consensu damnificent, unde in solidum ad restitutionem tenentur; Si vero non de communi consensu, sed quilibet sciat, quod alii etiam ea modica furentur, Sanch. lib. 7. Summæ cap. 21. num. 22. putat, quod non peccent mortaliter; cujus sententiam putat probabilem Tambur. hic, eo quod unus nullo modo est causa furti alterius. Communius tamen docent eos mortaliter peccare, quia quilibet ut causa partialis sciens, & volens concurrit ad damnum notabile proximi, unde pariter quilibet sub mortali tenetur restituere id, quo restituto tollatur notabilis damnificatio proximi: Et nisi restituant, excommunicationem incurrunt, si qua lata est contra damnificantes: Immo si quilibet ignarus aliorum leviter damnificaverit, & feratur excommunicatio contra non restituentes, peccant mortaliter non restituendo, non ratione retentionis illius modicæ quantitatis, sed quia transgrediuntur grave præceptum Ecclesiæ, quod juste imponi potest, quamvis materia restituenda sit levis, eo quod intendatur compensatio gravis damni illati proximo a pluribus, ut diximus quæst. 1. quærendo an pro veniali detur obligatio restituendi. Ita Bonac. hic.

IX. Quæritur quarto, An liceat in gravi necessitate furari?

Respondeo, sententiam affirmativam olim docuisse utrumque Navar., Angel. Sylvest., Sà: Etenim cum dives in tali casu ex lege charitatis teneatur largiri sic egenti, videbatur irrationabiliter invitus, quod sibi clam auferretur, quod opus erat ad tollendam gravem necessitatem, (quam scilicet patiuntur ii, qui non habent necessaria ad statum suum) Verum hæc sententia merito damnata est ab Innoc. XI. propos. 36. quæ habet: *Permissum est furari non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi*: Etenim quamvis dives teneatur lege charitatis largiri, at non tenetur lege justitiæ; in debitis autem ex sola justitia licita est occulta compensatio, non vero in debitis charitatis, aut alterius virtutis, unde vere furatur, & peccat, qui invito domino surripit ea, quæ sibi dominus debet ex alia virtute, quam ex justitia: Exempli gratia, si quis voveat dare pauperi centum, & nolit votum servare, non proinde licitum

est

est pauperi ea surripere ? In extrema autem necessitate, (quam scilicet patiuntur ii, qui non habent necessaria ad sustentationem vitæ) quilibet potest aliena surripere, quamvis dominus debeat solum ex charitate ea subministrare; Et ratio est, quia in tali necessitate omnia sunt communia, itaut quilibet habeat jus accipiendi propria auctoritate, quod sibi est necessarium,& sic comparare dominium rei acceptæ, quin possit accipiens impediri a domino; & si impediatur, potest se tueri, & illum cum moderamine occidere, ut notat Less. cap. 12. dub. 12. apud Bonac.; Nisi tamen dominus sit in pari necessitate, etenim tunc melior esset conditio possidentis, ut diximus quæst. super. art. 1.. Et ratio radicalis est, quia divisio rerum introducta jure gentium non potest adimere jus naturæ; jure autem naturæ quilibet habet jus utendi rebus ab auctore naturæ positis ad hunc finem, ut possint homines per illas vitam suam conservare; ergo jure naturæ quilibet potest in extrema necessitate usurpare ea, quibus extreme indiget. Lessius putat hunc discursum etiam militare in necessitate valde gravi, verbi gratia morbi, nuditatis, quia hæc videtur esse affinis necessitati extremæ, cum vita isthæc miserrima deterior ipsa morte reputetur; unde possit homo cum Jona cap. 3. dicere: *Melius est mihi mori, quam vivere*; Neque propositio damnata loquitur de necessitate hujusmodi valde gravi, sed solum de gravi necessitate, per quam scilicet quis deberet a suo statu decidere, in qua solum implorari potest officium Judicis Ecclesiastici, ut cogat divites ad largiendum, ut notat Laym. hic num. 8. ex Abbat., Sylvest., & Navar., Potest enim Judex compellere ad largiendum, quod solum ex charitate debetur.

Adde, quod quamvis non liceat in gravi necessitate furari, probabiliter tamen potest differri restitutio, ut idem Laym. notat lib. 3. tract. 2. cap. 12. ex Less., Navar. contra Riccard., & Medin.: Quod ex illis duabus regulis evincitur. Prima est ex utroque Navar., quod nemo tenetur restituere cum suo detrimento notabiliter majore, quam sit commodum creditoris. Secunda est Scoti, Gabriel., & aliorum, quod quoties creditor rationabiliter contentus esse debet, ut restitutio differatur, potest differri, licet sit invitus, *argum. cap. Ne quis 22., quæst. 2.*

X. Quæritur quinto, An famuli possint occulte surripere heris suis ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario quod recipiunt?

Respondeo, sententiam affirmativam damnatam esse ab Innoc. XI. in propos. 37. quæ habet: *Famuli, & famulæ domesticæ possunt occulte Heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario, quod recipiunt*; Docuerunt quidem Molin., Less., & alii apud Laym., quod si liquido constet de inæqualitate stipendii, possint uti occulta compensatione: Sicuti enim qui necessitate, verbi gratia, coactus minoris justo vendidit mercem, potest in foro conscientiæ exigere defectum pretii; ita famulus exigere potest defectum stipendii, si ob necessitatem, vel errorem, &c., operam suam minoris justo locavit; Sicut etiam si manifestum sit, quod dominus considerato eorum labore, & consuetudine loci, non præbeat illis victum sufficientem. Verum laudati Doctores docuerunt, quod hoc debeat esse manifestum, nec satis sit, quod ita ipsi judicent; hoc enim jure merito damnatur a Pontifice: Raro autem est id manifestum, nam primo si dominus non indigebat opera famuli, sed rogatus illum conduxit, non potest hic conqueri de pretii exiguitate,

tate, siquidem merces ultroneæ vilescunt. Secundo, si multi reperiantur, qui non eadem necessitate coacti, sed libenter cum eodem stipendio inservirent; nam sicut merces vilescunt ex multitudine vendentium, ita operæ ex multitudine locantium. Tertio, quia dominus forte promisit famulo remunerationem, quam deinde daturus est, ut diximus quæst. super., ubi de occulta compensatione.

XI. Quæritur sexto, An filii peccent mortaliter peccato furti accipiendo occulte bona Patris?

Respondeo prænotando bona filiorum esse diversi generis, Castrensia, quasi Castrensia, Profectitia, & Adventitia. Primo itaque Castrensia sunt, quæ acquirit filius militando, aut quæ ratione militiæ illi traduntur; & ad hæc reducuntur, quæ filius in palatio Regis, vel donatione Regis acquirit: Et horum bonorum tam dominium, quam usufructus, & libera administratio pertinet ad filium invito Patre, unde potest de iis donare, & testari, nisi ætas impediat. Secundo, quasi Castrensia sunt, quæ gaudent privilegio Castrensium, quamvis non acquirantur ex militia; Ea autem sunt, quæ acquiruntur ex officio publico, ut Advocati, Medici, Tabellionis, &c., aut ex professione alicujus ex septem artibus liberalibus, aut Theologiæ, vel Juris Canonici, aut Cæsarei, &c. Ad hæc reducuntur, quæ Clericus acquirit ex officio, vel beneficio Ecclesiastico; item alia bona, quæ respectu laicorum sunt adventitia, respectu Clericorum sunt quasi Castrensia, si post clericatum acquisita sint. Tertio, Adventitia bona dicuntur ea, quorum proprietatem habet filius, & Pater usumfructum, & ea sunt, quæ filius acquirit suo labore, industria, fortuna, vel jure hæreditario, aut a Matre, Avis maternis, consanguineis, amicis, &c., modo non sint bona castrensia. Quarto demum Profectitia sunt, quorum tam proprietas, quam usufructus pertinet ad Patrem; Et ea sunt, quæ dantur filio principaliter intuitu Patris. Bona autem, quæ a Patre assignantur filio ad Ordines Sacros, aut filiæ in dotem, aut causa nuptiarum, sunt profectitia, quatenus computantur in partitione hæreditatis cum fratribus; sed eorum proprietas, & usufructus pertinet ad filios. In dubiis autem, an aliqua bona sint profectitia, an adventitia, aut Castrensia, judicandum in favorem possidentis, & si neuter possideat, dividatur, ut docet Tambur. lib. 1. cap. 3. §. 7. V. *Peculium filiorum*. In quibus autem casibus possit filius testari, & in quibus donare causa mortis, aut exponere ludo talia bona, consule eundem Tambur. lib. 5. cap. 4. §. 1. His prænotatis

Dico, filios tunc peccare mortaliter peccato furti, & teneri ad restitutionem, quando accipiunt notabilem quantitatem ex bonis, quorum possessio, vel usufructus pertinet ad patrem, videlicet de bonis profectitiis, aut etiam adventitiis, non vero de castrensibus, aut quasi. Ita Less. cap. 12. dub. 13., & alii communiter apud Bonac. hic. Ratio est, quia accipiunt rem alienam accipiendo bona non solum profectitia, sed etiam adventitia; etenim usufructus istorum ad patrem pertinet.

Dubium est, An filius, qui gerit negotia Patris, possit pro sua industria sibi accipere quicquid daretur externo?

Respondeo cum Less., & Bonac. citatis affirmative, (nisi filius intendat id facere gratis) cum non sit deterioris conditionis, quam extraneus, nec teneatur jure naturæ laborare pro patre, quando iste non eget. Tria tamen requiruntur, ut id licite fiat. Primo, ut usumfructum istius lucri non sibi vindicet filius ante mor-

tem patris, cum numeretur inter bona adventitia. Secundo, ut constet Patrem non inventurum alium, qui id faciat gratis, aut minori pretio. Tertio, ut filius saltem tacite ostendat, quod nolit gratis inservire; fortasse enim pater sibi alia via consulet, si id sciat; Quod si præ verecundia nolit id ostendere, debet saltem constare, quod pater non sit sibi alia ratione consulturus.

XII. Quæritur septimo, An uxor peccet accipiendo bona mariti?

Respondeo, peccare, si absque expresso, aut præsumpto consensu accipiat aut bona communia, aut bona, quorum administratio, & ususfructus spectant ad maritum, eo quod rem alienam acciperet invito domino; Quare non peccat, si accipiat paraphernalia, utpote quorum administratio, & ususfructus ad uxorem spectat; Nec peccat, si elargiatur sive ad eleemosynas, sive ad honestas recreationes, quæ elargiri solent aliæ mulieres suæ conditionis; cum non possit circa hæc maritus esse rationabiliter invitus: Sicut nec peccat mortaliter, si accipiat aliquid, quod maritus rogatus facile concederet ex præsumpta ejus voluntate. Et Dian. part. 5. tract. 8. resol. 34. cum Bannez, Malder., Ledesm., Granad. putat posse uxorem inscio marito in eleemosynas, ac honestos usus sibi decentes disponere citra mortale de vigesima parte proventuum annualium.

Notandum itaque, alia bona esse solius mariti, alia solius uxoris, alia communia. Primo sunt bona communia, quæ conjuges percipiunt ex fructibus dotis, & arrharum, quamvis horum administratio, & ususfructus pertineant ad solum maritum. Secundo, sunt bona tantum mariti, quæcumque maritus possidet, dempta dote, & donatione facta caussa nuptiarum, atque adeo sunt mariti, quæ maritus acquisivit hæreditate, aut propria industria, aut labore: Demum sunt bona tantum uxoris tam dos, quam paraphernalia, seu quæ mulier habet alio titulo, quam dotis, puta quæ ipsa acquisivit donatione, hæreditate, aut labore, aut industria extraordinaria, præter laborem, & industriam debitam in administratione domus, juxta qualitatem familiæ, & dignitatem uxoris. Illud tamen interest inter dotem, & paraphernalia, quod dotis administratio, & ususfructus ad maritum pertineat; Econtra paraphernalium ad uxorem.

XIII. Quæritur octavo, Utrum peccet contra justitiam, & teneatur ad restitutionem, qui alium inducit ad peccatum, aut retrahit a bono opere, puta ab ingressu in Religionem?

Respondeo cum communi distinguendo: Etenim si id fiat sine vi, aut fraude, non peccatur contra justitiam, & ideo inducens ad culpam, quæ non sit contra justitiam, solum ex charitate tenetur curare, ut ille a peccato, ad quod induxit, resipiscat; si enim unicuique mandatum est de proximo suo, a fortiori tenetur, qui fuit caussa peccati, aut abduxit a bono opere; Si vero id fiat per fraudem, aut vim, certe ex justitia tenetur ille non solum fraudem aperire, aut vim tollere, si perseveret, sed etiam precibus, aut alia via curare, ut alter a peccato resipiscat; etenim qui est caussa injusta damni, ex justitia tenetur damnum illatum resarcire. Idem dicas de eo, qui falso dogmate circa fidem, vel mores aliquem decepit, quia per falsitatem, & per fraudem illum induxit ad peccatum.

Qui vero alium movet, aut quomodocumque inducit ad inferendum grave damnum alteri, procul dubio contra justitiam peccat, & ad restitutionem damni illati obligatur, ut constat ex thesi 39. confixa ab Innoc.

XI.,

XI., quę habet: *Qui alium movet, aut inducit ad inferendum grave damnum Tertio, non tenetur ad restitutionem istius damni illati.*

Ex dictis sequitur, quod qui per vim, aut fraudem retraxit aliquem ab ingressu in Religionem, non solum teneatur ex justitia vim, & fraudem tollere, quod omnes Doctores asserunt, sed etiam teneatur restituere damnum inde secutum, non solum ipsi avocato a Religione, sed etiam Religioni, habita ratione spei, quam habebat utilitatis ex tali viro, necnon periculi, quod ille mutaturus esset voluntatem. Ita Vasq., Molin. contra Sal., Aragon. apud Bonac. hic. Ratio est, quia sicut qui alterum impedit per vim, aut fraudem a consecutione alicujus beneficii, officii, dignitatis, vel hæreditatis, tenetur ad restitutionem, quanti spes illa valet arbitrio prudentis viri, ita in casu nostro.

ARTICULUS VI.

De Restitutione facienda ob stuprum, & adulterium.

I. Ad quid teneatur deflorator Virginis, qua in stuprum sponte consensit? Et quid, si per vim, aut fraudem illam defloravit?

II. Qui Virginem defloravit ficte matrimonium promittendo, tenetur illam ducere, quin satis sit illam dotare, seclusa disparitate inter illos.

III. Adulter ob injuriam personalem marito irrogatam, tenetur petitione veniæ, aut aliis signis satisfacere. Prolem suam tenetur alere post tertium annum.

IV. Si nothus inter legitimos a Matre supponatur, tenetur adulter compensare damnum, quod legitimi patiuntur.

V. Adultera tenetur compensare damnũ, quod ex prole illegitima patiuntur legitimi, non non tamen se infamando.

I. Quæritur primo, Ad quid teneatur Stuprator, qui non promisit Virgini matrimonium?

Respondeo, quod si sine vi, aut fraude illam induxit, ad nihil teneatur; nisi forte læsa sit in honore ejus familia. Notandum tamen, quod si sponte Virgo consensit, corruptor Virginis non dicitur stuprum commisisse, sed fornicationem, ut communiter docent contra Cajet.: Etenim si illa consentiat, nulli fit injuria; Ubi econtra in adulterio fit injuria ipsi vinculo maritali indissolubili, & ipsi Sacramento, si committatur consentiente uxore, & marito: Si vero per vim, aut fraudem aliquis Virginem defloravit, tenetur vel illam ducere, vel damnum aliter reparare, verbi gratia, constituendo dotem, &c.; etenim damnum cum injuria illatum rependi debet. Notandum tamen, quod si sic deflorata obtinuit deinde commodas nuptias, itaut nihil detrimenti acceperit ex defloratione, nihil ei restitui debeat propter periculum non inveniendi commodas nuptias, quia nihil restitui debet pro periculo, quamvis sit pretio æstimabile, quando non sequitur damnum; neque propter deflorationem pudicitiæ quicquam restituendum, quia hæc non est pretio æstimabilis; sicut nec pretio æstimabile est membrum, quod abscinditur: Quia tamen periculum non inveniendi commodas nuptias est pretio æstimabile, ideo si post deflorationem accepit, verbi gratia, centum propter tale periculum, & deinde bene nupsit, itaut nihil incommodi passa sit ex defloratione, non proinde tenetur restituere illa centum. Ratio est, tum quia probabiliter multi sustinent oppositam sententiam, quod scilicet tale pericu-

lum debeat pecunia compensari; tum etiam quia sicut potest quis pacisci certo pretio de lucro cessante, aut damno emergente, itaut possit exigere, nedum retinere tale pretium, quamvis deinde nullum lucrum cesset, aut damnum emergat, ita in casu nostro potest quis post deflorationem pacisci certo pretio de periculo, quod subiit, itaut possit retinere, & exigere tale pretium, quamvis deinde nullum damnum sequatur.

II. Quæritur secundo, Ad quid teneatur corruptor Virginis, qui ficte matrimonium promisit?

Respondeo, ex dictis in de Sponsalibus teneri eam ducere, nec satis esse eam dotare, dummodo non sit disparitas inter illos. Ratio est, quia in omni contractu oneroso tenetur quilibet ex justitia ponere verum consensum, atque adeo tenetur ex justitia in casu nostro vere promittere matrimonium, & sic illud ponere; Etenim justitia obligat ad ponendum idem numero, quod debetur, nec satis est ponere æquivalens invito domino. Quod si sint disparis conditionis, quamvis multi etiam apud Less. cap. 10. dub. 3. doceant, quod teneatur eam ducere, si illa ignorabat hanc disparitatem, nec aliunde suspicabatur fraudem, & deceptionem, probabile tamen est, quod non teneatur, sed possit pecunia damnum resarcire; quia justitia obligat tantum ad ponendum æquale, & non superexcedens.

III. Quæritur tertio, Ad quid adulter teneatur?

Respondeo, & dico primo, pro mera injuria, quæ fit marito, non tenetur adulter rependere nisi meram satisfactionem per signa doloris, petitionem veniæ, &c. si illam cupiat. Ratio est, quia pro injuria mere personali nihil est restituendum, ut diximus cum de Contumelia; Siquidem injuria personalis diversi generis est ab injuria reali.

Dico secundo, Adulter, si partus sequatur, & agnoscat illam esse suam prolem, itaut non habeat justam, seu probabilem rationem dubitandi, tenetur restituere, quæ impensa sunt in alimentis prolis a tertio ætatis anno, & deinceps. Ratio est, quia usque ad tertium annum inclusive tenetur mater alere prolem, ex cap. 2. *De Conversione infidelium*, deinde tenetur pater quousque proles possit sibi de alimentis providere. Non est autem verum, quod aliqui docent, videlicet ad id teneri quandocumque probabiliter credit esse suam prolem, sed requiritur, quod non habeat probabilem, ac solidam rationem in contrarium; etenim communiter Doctores docent neminem teneri solvere, nisi ei constet se debere, itaut oppositum non sit solide probabile. Quod si solum dubitetur, num ea proles sit mariti, an adulteri, in tali casu videtur, quod stet in possessione delictum, & dubia sit excusatio, unde teneatur adulter prolem alere saltem pro rata dubii. Sed communius apud Tamb. lib. 7. cap. 3. §. 4. docent ad nihil teneri adulterum, nisi certus moraliter sit illam esse suam prolem, quia in tali dubio melior est conditio possidentis: Sicuti si venenum propinem Sorti, qui pariter venenum sibi propinaverat, in dubio num ex meo veneno interierit, ad restitutionem non teneor, quia non constat de damno a me causato. Contra vero, si dubitetur uter ex duobus adulteris sit pater natæ prolis, uterque in solidum tenetur ad restitutionem, cum constet de damno ab iis causato. Non secus ac si duo jaciant suam sagittam in Sortem, & non constet ab utra ex iis sagittis sit confossus, uterque ad restitutionem in solidum obligabitur. Quicquid in contrarium dixerint nonnulli apud Gobat relatum a Croix lib. 3. p. p. n. 704.

IV.

IV. Difficultas est, an si nothus reputetur legitimus, & dividatur inter illum, & legitimos hæreditas, tunc adulter teneatur compensare damnum, quod patiuntur legitimi in diminutione hæreditatis?

Aliqui apud Less. lib. 10. dub. 5. negant, quia scilicet adulter non fuit causa, ut a matre supponeretur inter legitimos, nec id intendit, aut consuluit: Et confirmatur; si enim mater procuraret sibi abortum, adulter non diceretur causa abortus; ergo si mater supponat nothum inter legitimos, adulter non dicitur causa talis suppositionis, & fraudis; in utroque enim casu damnum sequitur ex perversa voluntate matris suppeditante tantum adultero materiam circa quam, videlicet prolem. Verum communis opinio affirmat. Ratio est, quia per hoc, quod adulter fecerit prolem ex aliena uxore, sufficienter supponit illam marito suo, perinde ac esset sua proles; Neque enim opus est ad suppositionem, ut mater dicat illam esse prolem mariti, sed satis est, ut illa ex ejus utero nascatur, & non sit suspicio adulterii; Unde patet disparitas circa abortum, ad hunc enim requiritur nova actio positiva matris, & ideo huic tantum imputatur.

V. Quæritur quarto, Ad quid teneatur Adultera?

Respondeo teneri sine famæ, aut vitæ dispendio curare, ne legitimi hæredes damnum patiantur ex prole illegitima; quare tenetur parapherna, si habeat, relinquere legitimis in compensationem, aut imminuere solitos sumptus, vel labore majori plus lucrari; ac demum si aliter non possit vitare damnum legitimorum, tenetur inducere nothum ad Religionem capessendam; Non tenetur tamen cum periculo famæ se prodere, ut communiter docent contra Sot., quia fama est superioris ordinis, quam pecunia, & ideo non est exponenda pro rebus ordinis inferioris. Quod si adultera sit suspecta, nec magnum damnum in fama pateretur se prodendo, certe teneretur se prodere, si speraret inde profectum; quod tamen raro accidit, quia filius non tenetur credere matri prodenti suum adulterium, etiamsi in articulo mortis id fateatur, cum non teneatur credere fœminæ infami.

ARTICULUS VII.

De Restitutione facienda ob fraudata vectigalia.

I. Lex de solvendis vectigalibus juste impositis ad Principis sustentationem, & Regni defensionem verius non est pure pœnalis. Quid si imponantur in rebus usualibus?

II. Num detur obligatio solvendi vectigalia, si dubitetur negative num juste imponantur?

III. Etiam exteri tenentur solvere vectigalia justa.

IV. Num sponte aperienda sint custodibus merces, pro quibus vectigal solvendum est?

V. Custodes non obstantes fraudibus, prout ex justitia tenentur, probabiliter non tenentur ad restitutionem pœna, quam fraudatores vectigalium solvissent, si manifestarentur, licet teneantur compensare damnum, quod domini subeunt.

VI. Ecclesiastici quandonam tenentur vectigalia solvere?

VII. Clerici conjugati, quamvis gaudeant privilegio Canonis, si Virginem duxerint, & gestent habitum, ac tonsuram, non eximuntur tamen a solutione vectigalium: Nec Clerici relate ad bona, quæ advehunt ad negotiandum.

VIII. Si custodibus non constet, quod bona sint Ecclesiasticorum, juramento istorum standum est.

I.

I. QUæritur primo, An fraudans vectigalia justa teneatur ad restitutionem?

Respondeo, nonnullos apud Less. lib. 2. cap. 32. dub. 8. contra Navar., Angel., Sà, & alios negare; siquidem putant legem vectigalium esse pure pœnalem, atque adeo non obligare ante sententiam Judicis. Communior tamen, & verior sententia affirmat; tum quia Christus Dominus rogatus Matth. 22. *An liceat dare censum Cæsari?* respondit, *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo*; tum etiam quia tenetur populus ex justitia sustentare Regem, a quo defenditur; vectigalia autem imponuntur ad Principis sustentationem; tum demum quia si vectigalia sint justa, juste exiguntur, ergo debentur; aliter daretur bellum justum ex utraque parte. Verum Molin., Cajet., Sal., & alii apud Bonac. hic excusant probabiliter fraudantes vectigalia imposita non in rebus, quæ ad negotiationem emuntur, sed in usualibus, videlicet in cibo, & vestitu necessario, in pane, carnibus, piscibus, frumento, oleo, &c.; tum quia ita usu videtur receptum; tum etiam quia in iis plus gravantur pauperes, quam divites, ut videre est apud Dian. part. 2. tract. 17. resol. 28., & tract. de Legibus. resol. 19.; Et ideo multi docent contra Molin., Suar., & Vasq., quod injuste exigantur; præsertim si nulla necessitas cogat ponere in iis vectigal, quod posset in aliis rebus ad negotiationem pertinentibus imponi, in quibus parum pauperes gravarentur, ut notat Less. dub. 9.

II. Quæritur secundo, An quando dubitatur, num vectigal sit justum, detur obligatio illud solvendi?

Respondeo, Navar., Less., Sal., Vasq. apud Bonac. asserere, quod detur obligatio, quando scilicet tale dubium est negativum, quia præsumendum est in favorem superioris possidentis facultatem præcipiendi; Immo etiam in dubio positivo præsumendum esse in favorem Superioris, docuit Less., & alii contra Suar., & Vasq.; quia scilicet ut Princeps juste exigat vectigal, non debet esse certus speculative, sed practice de ejus justitia; ergo quamvis detur probabilis ratio, quæ suadet injustitiam talis vectigalis, si tamen detur probabilis ratio de ejus justitia, potest juste illud exigere, & sic debetur ex justitia, aliter daretur bellum justum ex utraque parte. Verum alii negant dari obligationem solvendi, etiam in dubio negativo, cum Salon., Cajet., Molin. disp. 674., & aliis, quia subditus possidet immunitatem a vectigalibus, & dominium pecuniæ suæ; in dubio autem melior est conditio possidentis. Ad rationem adductam in contrarium respondent, non posse dari ex parte objecti bellum justum ex utraque parte, itaut Superior vere habeat jus exigendi, & subditus non habeat debitum solvendi; siquidem jus, & debitum sibi correspondent. Verum per accidens potest ita res apparere, ut Superior possit exigere, & subditus non teneatur solvere; ut accidit, quoties superior sequitur opinionem probabilem faventem sibi, & subditus opinionem oppositam, unde potest dari bellum justum ex utraque parte tantum secundum apparentiam, & per accidens, non vero per se, & secundum rei veritatem.

III. Quæritur tertio, An etiam exteri peccent, fraudando gabellas?

Respondeo affirmative; tum quia legitima consuetudine id introduci potuit, ut exteri sub ea conditione admittantur ad negotiandum; aliter multi incolæ fraudarent gabellas fingendo se extraneos; Tum etiam quia hoc onus compensatur per protectionem, qua mercatores exteri proteguntur a su-

superioribus loci, in quo vectigal exigitur.

IV. Rogabis hic: Num sponte aperiendæ sint custodibus merces, pro quibus vectigal solvendum est, an vero possit expectari, ut vectigal exigatur?

Respondeo, Sot., Tabien., & alios putare, quod non teneamur merces manifestare, sed satis sit expectare, ut exigatur vectigal, modo nulla adsit fraus. Alii tamen cum Salon., Sal., Less. putant servandam esse loci consuetudinem.

V. Diximus autem supra cum de Muto, seu de non manifestante damnificationem domino illatam, ex Bonac. disp. 2. quæst. 2. punct. 11., Custodes vectigalium teneri quidem ad restitutionem damni, quod domini patiuntur non manifestando fraudatores; sed probabiliter ex Vasq. contra Navar., & Molin. non tenentur ad restitutionem pœnæ, quam fraudatores solvissent, si accusati fuissent: tum quia id usu est receptum: tum quia non obligantur ad id ex pacto inito Custodes: tum quia talis pœna non debetur ante sententiam Judicis.

VI. Quæritur quarto; An etiam Clerici ad solutionem vectigalium teneantur?

Respondeo, imponentes, & exigentes vectigalia a personis Ecclesiasticis incurrere excommunicationem in cap. *Quamquam*, *De Censibus in 6.*, & in Bulla Cœnæ, quæ cum quotannis renovetur, omnem consuetudinem in contrarium revocat: Incurritur etiam talis excommunicatio, ut dicemus cum de Censuris in Bulla Cœnæ, si exigantur onera a Clericis sponte dantibus, si scilicet exigantur, seu petantur tanquam a debitore, non vero si simpliciter rogentur, itaut nulla vi, aut metu, aut precum importunitate cogantur: Tunc solum cogi possunt Ecclesiastici a Superiore pariter Ecclesiastico ad communes aliquas expensas, quando agitur de reparando aliquo damno, quod æque principaliter tangit Clericos, & Laicos; verbi gratia, si agatur de reparando flumine, quod minatur ruinas directe agris Clericorum, & laicorum, vel si agatur de reparanda via penitus destructa prope fundū Clericorū, itaut nequeant Clerici ducere plaustra ad suos agros. Econtra quando agitur de reparando damno, quod principaliter, & directe lædit laicos, & solum indirecte Clericos, in quantum scilicet sunt pars Communitatis; ut si imponatur gabella pro reparatione mœnium, pontium, viarum, &c., Clerici non tenentur, quia cæteroqui nunquam essent exempti a gabellis, cum quælibet gabella imponatur propter bonum Communitatis. Ita communiter apud Bonac., & alios.

VII. Notandum tamen, quod Clericus conjugatus, qui duxit Virginem, & gerit habitum, & tonsuram, solum gaudet privilegio Canonis, non vero exemptione gabellarum; ut ostendit Quarant. V. *Vectigal* contra Tuscum; Nec est exemptus Clericus in rebus, quas negotiationis causa advehit, ex Cap. *Quamquam*. Præterea si Clericus acquirat, vel emat bona affecta aliquo onere, verbi gratia reparandi vias publicas, solvendi censum Principi, &c., tenetur tale onus subire; ea enim de causa rem illam emit minore pretio: Et ratio ulterior est, quia res transit cum onere, ex cap. *Pastoralis*, *de Decimis*, & leg. *Mulier*, ff. *De distractione pignorum*.

VIII. Petes, Quid si non constet exactori, quod res, quæ a Clerico venduntur, aut invehuntur, sint fructus percepti ex agris Clerici, & non ex alieno agro, qui negotiationis causa invehantur?

Respondeo cum Gloss., & aliis relatis a Quarant. apud Bonac., standum esse

esse juramento Clerici, & ipsius nunciorum, nisi aliud suadeant circumstantiæ.

ARTICULUS VIII.

De Restitutione ob simoniam facienda.

I. Simonia habetur per studiosam voluntatem emendi, vendendi, aut permutandi pretio temporali rem spiritualem, aut spirituali annexam, sive pretium sit a manu, sive a lingua, sive ab obsequio.

II. Ad simoniam requiritur pactum saltem implicitum, seu animus obligandi alium ad conferendam rem sacram propter temporalem, aut econtra.

III. Dividitur Simonia in Mentalem, Conventionalem, & Realem. Mentalis autem requirit actionem externam positam animo simoniaco. Simonia Confidentialis in Beneficiis potest esse sive Mentalis, sive Conventionalis, sive Realis. Quælibet istarum est casus reservatus, sed pœnæ Simoniacorum incurruntur solum a Simonia reali in Beneficiis.

IV. Simonia prohibetur tam jure Divino, ac Naturali, quam Humano. Aliqua tamen simonia est solum juris Ecclesiastici, & in hac dumtaxat dari potest materia parvitas.

V. Materia Simoniæ est res sacra, seu quomodocumque Spiritualis, ac supernaturalis, puta Sacramenta, Reliquiæ, Beneficia, Præstimonia, Sacramentalia, &c.

VI. Quid de Cappellaniis, de Commendis, de Vicariatu Episcopi, de Rectoriis Hospitalium, de labore in administrandis Sacramentis, & de rebus consecratis?

VII. Quid de alliciente alium rebus temporalibus ad conferendas res spirituales? Quid de reportante stipendium propter concionem, aut pro docenda Theologia?

VIII. Quid de transferente jus patronatus sive reale, sive personale propter pretium? Quid de resignante similiter Beneficium? Quid de commutante res spirituales lucrum afferentes?

IX. Quænam Pensio sit materia Simoniæ? Quænam etiam Resignatio Beneficiorum? Quænam redemptio vexationis licita est in Beneficiis? Quænam etiam transactio inter litigantes?

X. Pro actibus jurisdictionis Ecclesiasticæ nihil accipi potest. Quomodo pro dispensationibus a Curia Romana aliquid accipiatur?

XI. Num Pontifex possit simoniam incurrere etiam juris Ecclesiastici?

XII. Excusaturne a Simonia juris humani, qui illam sciente, & dissimulante Pontifice exercet?

XIII. Sex de causis, seu titulis excusari potest a simonia, qui dat temporale occasione spiritualis; nempe titulo sustentationis, liberalitatis, laboris extrinseci, privationis alicujus lucri, redemptionis vexationis injustæ, & ratione consuetudinis.

XIV. Qui, verbi gratia, celebrat, si detur stipendium, aliter eo die non celebraturus, non habet pro motivo secundario presse dicto stipendium, sed solum pro motivo excitante, & occasionali; aliter esset simoniacus.

XV. Quænam redemptio injusta vexationis licita sit?

XVI. Simoniace datur pecunia intercessori immediato ad Beneficium obtinendum. Sed quid si detur intercessori mediato?

XVII. Beneficii collatio facta Titio ignoranti Simoniam ab alio commissam ad tale Beneficium obtinendum est irrita, nisi in fraudem simoniæ committatur, aut nisi electus resistat. Gaudet tamen hic beneficio triennalis

pos-

possessionis.

XVIII. Quanam censura ferantur in Simoniacos? Quinam actus simoniaci sint invalidi; & quanam restitutio iis imponatur?

XIX. Pretium simoniace acceptum danti ne, an pauperibus restituendum est?

XX. Pretii hujus restitutio facienda est, etiamsi non detur obligatio ex justitia ponendi rem sacram, quæ venditur.

XXI. Quid si conferens rem sacram privet se in gratiam alterius commodo aliquo sive temporali, sive spirituali?

XXII. Qui rem sacram emit, illam non tenetur restituere, quamvis vendens teneatur restituere pretium, quod pro illa accepit.

XXIII. De Restitutione ob usuram facienda remissive.

I. FUse egimus de Simonia in tertio ex Opusculis Theologico-Moralibus, agentes de Beneficiis Ecclesiasticis: Hic ea omnia digna quidem scitu paucis perstringimus, ut innotescat, quænam restitutio ob tale scelus facienda sit.

Quæritur primo, Quid sit Simonia?

Respondeo, Simoniam esse *Sacrilegium consistens in studiosa voluntate emendi, vendendi, seu permutandi pretio temporali rem sacram, seu spiritualem, vel spirituali annexam*. Appellatur autem Simonia a Simone mago, qui Actor. 8. emere volebat Dei donum, seu Spiritum Sanctum. Ita communiter cum Less. lib. 2. disp. 33., Bonac. tract. 2. quæst. 1., & aliis. Explicatur isthæc definitio, dicitur esse *Sacrilegium*, quia opponitur virtuti Religionis æstimare res sacras tanquam profanas: Dicitur *Consistens in studiosa voluntate*, tum quia etiam mentaliter committitur Simonia; tum etiam quia magna ex parte pendet ex intentione operantis, ex Cap. *Tua nos*, *De Simonia*; nam si tradens, verbi gratia, pecuniam non det animo emendi rem sacram, sed alio titulo, non committit Simoniam. Dicitur *Emendi*, aut *Vendendi*, &c., quo significatur committi simoniam per quemcumque contractum onerosum, & non gratuitum. Dicitur *Pretio temporali*, nam si detur spirituale pro spirituali, extra materiam Beneficialem, non est Simonia, quæ præcise consistit in hoc, quod credantur spiritualia posse pretio temporali compensari. Est autem pretium temporale triplex, scilicet muneris, linguæ, & obsequii, seu pretium a manu, a lingua, & ab obsequio; Pretium muneris, seu a manu, est pecunia, equus, vestis, & alia, quæ solent vendi: Pretium linguæ est laus, vel vituperatio, patrocinium Advocati, commendatio apud Principem: Pretium obsequii dicitur ministerium aliquod in rebus temporalibus, ut est famuli, Æconomi. Dicitur *Rem sacram*, *seu spiritualem*, quia res mere temporalis non est materia simoniæ: cum Simonia in eo consistat, quod res spiritualis putetur posse pretio æstimari: Dicitur autem res spiritualis non quodcumque est incorporeum, sed quod est aliquo modo supernaturale, ut sunt Virtutes supernaturales, Gratiæ gratis datæ, Sacramenta, Consecrationes, & omnis usus potestatis supernaturalis. Dicitur demum *Vel spirituali annexam*, seu quæ connexionem habeat cum re spirituali; Quod tripliciter accidere potest ex Less., antecedendo, comitando, & consequendo; Antecedit enim, verbi gratia, rem spiritualem Juspatronatus, quia supponitur præsentationi ad Beneficia; item vestes Sacræ, Templa, Altaria, quippe quæ referuntur ad Missam; Comitatur rem spiritualem labor in ministerio Sacramentorum;

Consequitur rem spiritualem Beneficium Ecclesiasticum, quia supponit divinum Officium Sacrum, propter quod datur.

II. Ex quibus sequitur primo, non esse Simoniam vendere doctrinam; quamvis enim sapientia non possit auro æstimari, non tamen in hoc fit ulla irreverentia divino dono, etiamsi supernaturaliter collato, cum possit sapientia aliter comparari. Sequitur secundo, in statu puræ naturæ, in quo nihil supernaturale daretur, impossibilem fore Simoniam. Sequitur tertio, esse a labe simoniæ immunem, qui dat alicui Beneficium Ecclesiasticum, ne sibi noceat, aut ut sibi faveat, si nullum intercedat pactum, nec intentio illum obligandi: Contra vero committitur Simonia, si intercedat pactum, aut intentio illum obligandi, *sive temporale detur in pretium, sive tanquam motivum conferendi spirituale, sive etiam quando temporale est gratuita compensatio pro spirituali, aut econtra*, ut dicitur in propos. 45. damnata ab Innoc. XI. Quare, ut notat Less. cap. 31. dub. 20., ad Simoniam requiritur, ut adsit intentio obligandi, & quoddam tacitum pactum, quia hoc est pecunia possidere Spiritum Sanctum, quod volebat Simon Magus; Idcirco dare temporale non tanquam pretium, sed ut motivum, per quod intendas alium obligare ad dandum spirituale, procul dubio est Simonia: Contra tamen si des temporale omnino gratis, quamvis ab illo speres aliquod spirituale. Sicut neque est simonia, si ineas pactum de danda sustentatione congrua Sacerdoti pro Missa, pro Litaniis, &c., quia est debita jure naturali sustentatio laboranti, ut infra dicemus. Est pariter Simonia, si des temporale in gratuitam compensationem pro spirituali, putando quod possit compensari, seu æque pensari temporale cum spirituali, seu obligatio orta ex dono temporali cum collatione doni spiritualis; Sed non est Simonia inservire Episcopo, non quidem animo obligandi, ut tibi conferat Beneficium, sed animo ostendendi idoneitatem ad inserviendum Ecclesiæ, a qua Episcopus moveatur ad conferendum tibi gratis Beneficium; In quo tamen casu Episcopus esset simoniacus, si Beneficium conferret in gratuitam compensationem pro servitio sibi præstito.

III. Quæritur secundo, Quotuplex sit Simonia?

Respondeo, esse triplicem, Mentalem, Conventionalem, & Realem. Simonia mentalis non est intelligenda, quæ solum mente concipitur sine actu externo; quia Simonia, quæ subjacet pœnis Ecclesiasticis, non potest in solo actu interno consistere, cum Ecclesia non judicet de internis; Et saltem de facto non reservat peccata mere interna, quamvis juxta sententiam Vasq. possit ea reservare; Sicut potest dispensare vota interna: Quare pro Simonia mentali venit actio externa, quæ fit animo simoniaco, quamvis ipsa secundum se labem Simoniæ non præseferat; ut si Sacerdos accipiat eleemosynam, quæ datur pro missa, tanquam pretium missæ; vel si quis ad Chorum accedat intendens distributiones accipere, non tanquam sustentationem celebrantis, & canentis, sed tanquam pretium celebrationis, & Divini Officii, nullo de hoc dato externo signo; Ad eum modum, quo dicitur Sacrilegium mentale committere, qui expuit in Ecclesia animo illam contemnendi, quamvis non prodat sacrilegam hanc intentionem. Quod si quis per actionem spiritualem principaliter intendat commodum temporale, verbi gratia celebret principaliter propter stipendium, secus non celebraturus, aut econtra per actionem temporalem intendat principaliter aliquid

quid spirituale, ut qui Episcopo inservit principaliter ad obtinendum Beneficium, Simoniam mentalem committeret, quia dum dat spirituale principaliter propter temporale, videtur velle unum cum alio commutare, & magis æstimare temporale, quam spirituale, nam Propterquod unumquodque tale est, & illud magis.

Si tamen quis primario celebraret intendendo cultum Divinum, & secundario, ac occasionaliter stipendium, Simoniam non committeret, etsto verum sit, quod si hic non haberet stipendium, a celebratione missæ abstineret.

Simonia Conventionalis consistit in pacto, seu conventione expressa, vel tacita commutandi spirituale cum temporali. Denium realis Simonia habetur per hoc, quod de facto tradatur, vel accipiatur res spiritualis pro temporali, aut econtra.

Rogabis primo, Ad quod genus Simoniæ reducatur Simonia Confidentialis in Beneficiis, seu Confidentia beneficialis?

Respondeo, aliquando reduci ad Mentalem, aliquando ad Conventionalem, aliquando ad Realem. Est enim Simonia Confidentialis mentalis resignare, verbi gratia, beneficium intentione obligandi alterum ad solvendos fructus, aut pecuniam, sed non manifestando illi suam intentionem. Est vero Conventionalis, si pactum ineas resignandi Beneficium, vel conferendi, vel aliquem præsentandi, aut instituendi ad hoc, ut Beneficium tibi, vel alteri restituatur, vel ut sibi, vel alteri pars fructuum tradatur: Est demum Realis, si Beneficium re ipsa renuncietur, vel conferatur cum tali pacto. Verum ad incurrendas pœnas latas a Pio IV., & a Pio V. contra committentes Simoniam confidentialem in Beneficiis requiritur ipsa realis receptio Beneficii in confidentiam: Hæc autem quatuor modis contingere potest: Primo, si recipiatur Beneficium ab altero, qui illud resignet cum spe, & confidentia, quod recipiens Beneficium illud postea dimittat, vel solvat fructus in favorem resignantis, aut alterius, quem resignans destinaverit; Nec est necesse, quod tale pactum sit expressum, sed satis est, si resignans cum hac spe resignet, & resignatarius advertat talem animum resignantis, etiamsi ipse talem animum non habeat; quia sic censetur tacite in illum animum consentire, & Simoniam committere, non quidem directe, sed indirecte, quatenus ad illam concurreret; Quicquid sit, an hic excommunicationem tunc incurreret: quod discutit Suarius disp. 22. de Censuris sect. 6. n. 18.. Secundo, committitur Simonia confidentialis in Beneficiis, si quis conferat Beneficium alteri sub dicta spe, & confidentia, quæ scilicet implicitum pactum contineat. Tertio, si quis eligat aliquem ad Beneficium sub eadem spe. Quarto, si Patronus, licet laicus, aliquem præsentet cum præfata spe.

Rogabis secundo, Num Simonia ficta reducatur ad Conventionalem; ut si quis promittat Beneficium pro pecunia, intentione solum recipiendi pecuniam, non tradendi Beneficium?

Respondeo cum communi contra Navar. negative; Simonia enim ficta non est Simonia; sicut homo pictus non est homo, & consequenter ad nullam Simoniæ speciem reduci debet: Ex quo fit, quod simoniacus fictus pœnas contra simoniacos latas non incurrat.

Notandum tamen, quod Clemens VIII. prohibuit, ne Regulares absolvant non solum a quavis Simonia reali, sed etiam a confidentia beneficiali, unde quælibet confidentia beneficialis etiam mentalis, & conventionalis, quæ in opus externum prodit, est

casus reservatus, licet pœnæ a Pio IV., & V. latæ restringantur ad Realem. Nonnulli tamen putant solam Confidentiam Beneficialem realem a Clem. VIII. reservari; quia sola hæc habet annexam censuram, & casus Pontificii reservati universim censuram habent annexam. Advertit autem Suarius loco laudato, censuram latam a Pio V. adversus committentes crimen Simoniacæ Confidentiæ beneficialis incurri duntaxat a recipientibus beneficium sub confidentia, non a dantibus, quia homines procliviores sunt ad recipiendum, quam ad dandum.

IV. Quæritur tertio, Quonam jure simonia prohibeatur?

Respondeo, prohiberi jure Divino, naturali, & humano: Divino quidem, tum quia 1. & 3. Regum reprehenditur Jeroboam, quod daret Sacerdoti pretium; tum etiam quia Christus Dominus Matth. 10. dixit, *Gratis accepistis, gratis date*. Jure etiam naturæ, quia ratio dictat Sancta sancte tractanda; non tractantur autem sancte, si permutentur pro re temporali, quæ vilis est, juxta illud, *Quis non putet vile esse, quod venditur?* Unde Actor. 8. D. Petrus dixit Simoni mago: *Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri*. Demum jure humano prohibetur in toto titulo de Simonia.

Notandum autem, aliquam Simoniam solo jure humano prohiberi; Sicut enim dum Papa prohibet, ne ab Ecclesia quisquam extrahatur in reverentiam Ecclesiæ, committitur Sacrilegium, si aliquis extrahatur, quod tamen præcisa Papæ prohibitione non esset Sacrilegium; ita dum Papa prohibet, ne res aliqua temporalis spirituali annexa vendatur in reverentiam talis rei, committitur Simonia, si vendatur; quæ Simonia jure tantum humano est talis, nam præcisa tali prohibitione non esset Simonia; Unde oritur alia celebris divisio Simoniæ in Naturalem, & Ecclesiasticam, seu in Simoniam juris Naturalis, quæ scilicet jure naturali prohibetur, & juris Ecclesiastici, quæ scilicet prohibetur jure humano.

Hujusmodi autem Simoniæ jure tantum humano prohibitæ plures sunt. Primo juxta sententiam Navar., & aliorum communiter tamen rejectam, si vendantur Beneficia, (non quidem ratione tituli, quod sane jure Divino prohibetur,) sed ratione fructuum temporalium, & emolumentorum, sicut venduntur vasa sacra ratione materiæ: Communiter tamen Doctores apud Less. cap. 35. dub. 2. censent etiam hoc pacto invendibilia Beneficia jure divino, quia dum venduntur ratione fructuum, venditur jus ad fructus; sed jus ad fructus habetur ratione officii spiritualis; ergo sic venderetur officium spirituale, quod jure divino est illicitum. Illud certissimum est, esse contra justitiam, si sic vendantur Beneficia: damnata quippe est ab Alex. VII. propos. 22. dicens, *Non est contra justitiam Beneficia Ecclesiastica non conferre gratis, quia collator non exigit pecuniam pro collatione Beneficii, sed veluti pro emolumento temporali, quod tibi conferre non tenebatur;* Cum enim gratis ea dari debeant, contra justitiam est aliquid pro iis accipere, sive talis Simonia sit juris divini, sive solius juris humani.

Secundo, est Simonia solius juris humani permutatio Beneficii cum alio Beneficio facta propria auctoritate. Tertio, resignatio Beneficii propria auctoritate facta cum reservatione pensionis. Quarto, acceptio alicujus rei occasione examinis, ex Trident. sess. 24. cap. 15. Quinto venditio officiorum Ecclesiasticorum spiritualium, seu habentium onus spirituale, necnon venditio Officii Dispensatoris, seu Procuratoris, aut Æconomi, sicut etiam De-

Defensoris, seu Syndici, aut Judicis, aut Primicerii, seu Magistri Chori, cujus est Clericos instruere, & Chorum dirigere.

Notandum demum, non dari in Simonia juris naturalis parvitatem materiæ; Nam si pro re spirituali detur modica pecunia, major irreverentia irrogatur rei sacræ; Unde fit, excommunicationem latam contra Simoniacos incurri, etiamsi pretium, quod traditur, modicum sit: Et idem dicas si res spiritualis sit parva; Quicquid in contrarium sentiant nonnulli apud Ugolin. de Simonia cap. 16.; nam semper habetur tota malitia Simoniæ consistens in hoc, quod temporale æque pensetur, ac spirituale: Sicut non datur parvitas materiæ in perjurio, quia quamvis in re levi juretur falsum, habetur tamen semper eadem malitia perjurii per hoc, quod Deus in testem falsi adducatur: Contra vero in furto levi, verbi gratia, quamvis habeatur injustitia, habetur tamen injustitia levis, seu damnum leve, & ideo datur parvitas materiæ; Sicut etiam datur materiæ parvitas in Simonia, quæ sit solius juris Ecclesiastici, puta si detur modicum quid pro consequendo officio Æconomi, ut notat Bonac. cum aliis.

V. Quæritur quarto, Quænam sit materia Simoniæ?

Respondeo esse rem sacram, seu quocumque modo spiritualem, & supernaturalem; cum Simonia opponatur Religioni, & cultui debito rebus sacris. Hinc primo est materia Simoniæ gratia sanctificans; ut si vendatur Baptismus, vel Absolutio Sacramentalis. Secundo Eucharistia, si verbi gratia vendatur ad magicas artes. Tertio Reliquiæ, & earum retentio, sunt enim res sacræ, nec expetuntur, nisi ob sanctitatem ejus, cujus sunt reliquiæ: Quarto Præstimonia, quæ tanquam Beneficia conferuntur a solis Prælatis Ecclesiasticis, & instituta sunt ad alendos in studiis Clericos pauperes, ut possint inservire Ecclesiæ; Pius enim V. adjunxit illis Officii divini obligationem, & ideo hujusmodi Beneficia habent titulum spiritualem.

VI. Quinto, Cappellaniæ collativæ, seu erectæ auctoritate Episcopi, non tamen non collativæ, ex Pal.; quamvis gratis dari debeant, unde citra Simoniam, sed contra justitiam venderentur.

Item Commendæ spirituales, seu Vicariæ, quæ pariter habent pensum Canonicarum horarum, & administrationem Sacramentorum: Commendæ vero militares Equitum Hyerosolymitanorum non sunt materia Simoniæ, quia non sunt quid spirituale, & conferuntur solum titulo laico in stipendium pro temporalibus servitiis, quamvis non dentur nisi Religiosis professis. Vicariatus autem Episcopi materia quidem Simoniæ est, cum jurisdictionem habeat spiritualem; at qui illum emit, probabiliter non tenetur resignare, ut docet Sanch. lib. 2. Opusc. cap. 3. dub. 113. contra Navar., & Lopez, eo quod non sit Beneficium.

Sexto, Rectoriæ, seu Officia regendi, & gubernandi Hospitalia Episcopi auctoritate erecta; Et ratio est, quia habent spiritualem administrationem annexam; secus vero si tantum habeant administrationem temporalem, & curam infirmorum.

Septimo, Sacramenta, vel Sacramentalia, aut ipsorum usus, quamvis non committatur Simonia accipiendo aliquid pro materia remota Sacramentorum, videlicet pro pane, oleo; Nec in Matrimonio pro ejus materia proxima, scilicet pro traditione corporum, quia talis traditio non est actus potestatis spiritualis, ut notat Suar. lib. 4. cap. 11.; Nec si aliquid accipiatur pro labore, & defatigatione extraordinaria in Sacramentis admini-

stran-

strandis; Dicitur autem labor extraordinarius, qui per accidens conjungitur cum Sacramentorum administratione, & sine quo adhuc Sacramenta administrari possent; verbi gratia, si longum iter faciendum sit, ut missa celebretur: Pro labore autem intrinseco, seu necessario requisito nihil accipi potest, ex regula Urbani in Cap. *Si quis objecerit* 1. quæst. 3., ubi dicitur, *Qui horum alterum vendiderit, sine quo nec alterum provenit, neutrum invenditum derelinquit*; Unde nihil accipi potest, aut tradi pro functionibus Ordinum, puta pro lectione Epistolæ facta a Subdiacono, pro Divinis Officiis persolvendis, pro recitatione litaniarum, &c., & aliis privatis orationibus, quæ impulsu Spiritus Sancti fiunt, & ad spiritualem effectum ordinantur: Potest tamen accipi ab administrante Sacramenta, & a persolvente Divina Officia solum id, quod præcise requiritur ad sui sustentationem, quamvis aliunde habeat, unde sustentetur; Nam sicut gratis dicitur laborare Artifex, cui dantur tantum necessaria ad sustentationem, ita in casu nostro; Immo sustentatio potest deduci in pactum, ex Bonac. hic, Suar., Valent. contra Sylvest., & alios; quibus videtur favere D. Th. 2. 2. quæst. 100. art. 3., Et ratio est, quia quilibet in pactum deducere potest, quod sibi jure naturæ debetur, sicut est sustentatio.

Octavo; omnes res consecratæ, ut Calix, Ecclesiæ, &c., ratione materiæ vendi possunt, nisi specialiter prohibeatur; Sicut prohibetur in jure Canonico venditio sepulturæ, etiam ratione soli; sic etiam Chrismatis, balsami; Et Romæ specialiter prohibetur venditio effigiei Ceræ (dictæ Agnus Dei) benedictæ, ad vitandum periculum Simoniæ, etiamsi non vendatur pluris ob consecrationem; Consuetudo tamen obtinuit vendendi ad Cappellam extruendam cum sepultura certum locum Ecclesiæ, vel Cæmeterii, quæ consuetudo, si fuit legitime præscripta, potuit abrogare jus humanum.

Neque dicas, si potest sine Simonia vendi Calix ratione materiæ, quare non potest vendi actio, verbi gratia, sacrificandi ratione laboris intrinseci annexi?

Respondeo cum Suar. cap. 14. disparitatem esse, quia in primo casu materia antecedit spirituale, nec valorem suum amittit per conjunctionem cum spirituali; in secundo casu labor non antecedit actionem sacrificandi, sed ipsam comitatur, & veluti cum illa permiscetur, & fit totum quoddam quasi spirituale, unde fit invendibilis jure Divino: Quare vendi possunt ratione materiæ solum quæcumque antecedenter sunt connexa cum spiritualibus, ut Calix consecratus &c., qui scilicet antecedenter ad consecrationem est pretio æstimabilis, & eatenus vendi potest; prout dicemus de bonis, quibus annectitur Jus patronatus, quin tamen ipsum Jus patronatus vendi possit.

Nono; Quæcumque concomitanter sunt annexa cum spiritualibus, ut labor intrinsecus rei sacræ, vendi non possunt, nec vendi possunt quæcumque sunt annexa rei sacræ consequenter, ut Beneficium, in quo jus ad fructus consequitur ad officium spirituale. Ratio est, quia hoc jus pendet a re sacra, sicuti accessorium a principali; Et aperte constat id non licere ex illa regula in cap. *Si quis objecerit* 1. quæst. 3. *Qui horum alterum vendiderit, sine quo nec alterum provenit, neutrum invenditum derelinquit.*

VII. Decimo, qui promittit alteri aliquid temporale cum pacto, quod bonum opus aliquod faciat, verbi gratia, quod fiat Christianus, quod recitet rosarium, &c., est simoniacus obligando alterum ex contractu onero-

so;

so; Si tamen promittatur aliquid sub conditione, quod fiat opus spirituale, intendendo tantum spirituale bonum operantis, non est Simonia: Verbi gratia, si dicas sine ullo pacto, Dabo tibi centum, si fias Christianus: Etenim in hoc secundo casu non habetur contractus onerosus, sed liberalis donatio facta animo alliciendi illum ad opus spirituale. Ita Bonac. quæst. 4. §. 7.; & Less. dub. 12., Ubi docet, aliud esse offerre aliquid ad alliciendum animum alterius, ut ponat opus bonum, aliud esse offerre aliquid ad obligandum illum, ut ponat opus bonum, quod ipsimet donatario prodest.

Undecimo, Aliquid tradere pro ingressu in Religionem, vel ob professionem, tanquam pretium, est simonia. Dari tamen aliquid potest pro congrua sustentatione ejus, qui Religionem ingreditur; sic enim datur temporale pro temporali, videlicet pro onere alendi illum, sicut in matrimonio datur temporale ad onera matrimonii sustinenda.

Duodecimo; Nihil accipi potest pro concione Sacra, quippe quæ actus sacer est, cum Concionator sit veluti legatus Dei ad hoc missus; Et constat, quia Christus Dominus mittens Apostolos ad prædicandum Matth. 10. eodem modo loquitur de prædicatione, ac de curatione morborum, & mortuorum resuscitatione, dicens, *Euntes prædicate, dicentes, quia appropinquavit Regnum Dei, infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones ejicite; gratis accepistis, gratis date*; ergo concionari non gratis, sed accepto pretio, Simonia est; Solum pro sustentatione potest aliquid accipi, & in pactum deduci, ut diximus de stipendio Missæ. Ita communiter apud Bonac. §. 10.: Contra tamen potest aliquid accipi pro docenda Theologia sive morali, sive scholastica, quia actiones magistri docentis Theologiam sunt naturales pretio æstimabiles; Idem dicas, si detur consilium in materia theologica pretio accepto, etiamsi detur tale consilium ad pacandam conscientiam; quia consilium est aliquid naturale, quod etiam a non Theologo dari potest. Idem etiam dicas, si aliquid accipiatur pro docenda doctrina Christiana, ad instruendum intellectum, & exercendam memoriam, ut fit in scholis; Secus vero si doceas illam concionando, persuadendo, ostendendo ejus credibilitatem. Nec est simoniacus, qui vendit licentiam docendi Theologiam, aut Magisterium, seu doctoratum theologicum, cum actus docendi, ad quem doctoratus dirigitur, non sit spiritualis, secus vero pro licentia concionandi, audiendi confessiones, &c.

VIII. Decimotertio, Juspatronatus, (sicut etiam Præsentatio) cum habeat pro objecto Beneficium, est aliquid spirituale, quod vendi non potest; bona tamen, quibus Jus patronatus annexum est, vendi possunt, dummodo non pluris vendantur ratione Jurispatronatus annexi, quia sunt antecedenter connexa cum re sacra. Notandum tamen, quod solum Jus patronatus reale, quod annectitur bonis, quæ vendi possunt, cum iis transferatur, in quibus fundatur, sicut accessorium transfertur cum principali, ut consecratio Calicis cum ipso Calice; Jus patronatus vero personale solum transferri potest per liberalem donationem, interveniente Episcopi consensu, dummodo non transferatur in Religiosos, ex cap. *Illud*, *De Jure patronatus*.

Decimoquarto, Qui alteri resignat Beneficium, non potest quicquam exigere a resignatario ratione fructuum, quia Beneficium annectitur rei sacræ consequenter: Et ratio a priori est, quia persona privata non potest separare præbendam, seu fructus, & emolumentum ab ipso Beneficio; ergo cum non possit quicquam exigere ratio-

tione Beneficii, nec poterit quicquam exigere ratione emolumenti, & ideo communius docent Theologi cum Cajet., Valent., Azor., Bonac. contra Ugolin., Navar., & Canonistas, quod in tali casu committeretur Simonia juris Divini. At potest Papa conferre Beneficium, reservata sibi, vel alteri pensione; quia potest separare Beneficium a fructibus; Cum enim Beneficium duo dicat, jus ad sacrum ministerium, & jus ad fructus, & hujusmodi duo jura ex auctoritate, & institutione Summi Pontificis connectantur, poterunt eadem auctoritate separari; nam res per quas causas nascitur, per easdem dissolvitur. Præterquamquod Papa si non est dominus, est saltem administrator bonorum Ecclesiasticorum cum maxima facultate, & jure; ergo potest uni Beneficium conferre cum jure ad partem fructus, alteri vero jus ad alteram partem fructus. Episcopi vero quia non possunt separare a Beneficiis emolumenta, jure positivo id prohibente, ideo nec possunt conferre Beneficia cum pensione, exceptis quibusdam casibus. Primus est, dum senex Beneficium renunciat; tunc enim nonnulli Doctores docent, posse Episcopum reservare pensionem ad vitam renunciantis propter senium. Secundus in transactionibus, & concordia litium potest pensionem personalem imponere, ex Cap. *De Cætero*, ut videre est apud Suar. de Simonia lib. 4. cap. 24.

Decimoquinto, Commutari quidem potest res pure spiritualis cum spirituali, puta missa cum missa, quia non fit injuria rei sacræ; ut communiter docent contra Sylvest., Armil., & alios apud Dian. part. 4. tract. 4. resol. 15., secus vero si permutetur res non pure spiritualis cum altera, puta corona benedicta materiæ pretiosæ cum corona vilis materiæ, cui sint annexæ indulgentiæ; quia sic videtur permutari spirituale cum temporali: Et ideo neque etiam potest permutari, quod est spirituale antecedenter cum eo, quod est spirituale consequenter, puta Calix consecratus cum Beneficio. Quamvis autem Calix consecratus permutari possit cum alio ejusdem valoris, at ex jure positivo nullum Beneficium potest privata auctoritate cum alio commutari, ex Cap. *Quæsitum*, *De rerum permutatione*, & ex cap. ult. *De pactis*, ubi omnis omnino pactio prohibetur in Beneficiis. Puto proinde, quod in permutatione Beneficiorum facta privata auctoritate committeretur Simonia juris humani, non divini, ut communiter docent contra nonnullos apud Azor. cap. 12., Sicut etiam si commutentur actiones pertinentes ad provisiones Beneficiorum, ut si dicatur, Tu elige hunc, & ego eligam, vel præsentabo illum.

Quod autem attinet ad Superioratus Religionum, dubium est, an includantur nomine Beneficii ad incurrendas has pœnas permutantium? Affirmant Suar., Navar., & alii communius contra Barbos., Bonac. quæst. 7. §. 2., Less. dub. 25. Azor., & alios apud Dian. part. 4. tract. 4. resol. 156., qui putant nomine Beneficii venire tantum ea, quæ rigorose Beneficia vocantur, & ideo non esse simoniacum pactum, quo duo conveniant invicem ad dandum alteri suffragium pro Superioratu; Ex qua quæstione dependet illa alia, num scilicet Mediatores simoniacæ electionis ad Superioratus incidant in excommunicationem; Incidunt enim, si Superioratus habeant rationem Beneficii presse dicti; Secus vero non incidunt.

Permutationes tamen Beneficiorum, si pure fiant, & sine pensione fieri, possunt auctoritate Episcopi loci, in quo situm est Beneficium, ex Cap. *Quæsitum*, *De rerum permutatione*: Si tamen inæqualitas fructuum compensanda sit pen-

pensione, aut pecunia, communius docent contra Sylvest., Cajet., Fabian., quod non satis sit auctoritas Prælati, sed requiratur auctoritas Papæ.

IX. Decimosexto, Pensio temporalis, seu laicalis non est materia Simoniæ, cum non sit spiritualis; Contra vero pensio clericalis, sive spiritualis ea sit, (quæ scilicet fundatur in titulo mere spirituali, ut quæ datur concionatori, vel adjutori Episcopi, aut Parochi,) sive media, quæ scilicet non fundatur in officio spirituali, sed in statu spirituali, ut quæ datur Clerico pauperi, aut Parocho seni, ut se sustentet. Ratio est, quia utraque pensio habet onus recitandi officium Beatæ Virginis, & ideo non datur titulo spirituali, seu propter causam spiritualem. Sed Avil. 2. parte cap. 6. dub. 5. putat probabiliter, esse temporalem pensionem fundatam non in officio, sed in statu spirituali: Potest tamen Pensionarius vendere fructus pensionis etiam ad totam vitam, dummodo retineat titulum pensionis; quia hoc haberet rationem veluti locationis, vel anticipatæ venditionis fructuum.

Decimoseptimo, Resignatio Beneficiorum, si non sit pura, est simoniaca; quia omnis pactio in spiritualibus simoniam continet, ex Cap. final. *De Pactis*. Verum Sot., Covarr., Sylvest., & alii cum Less. cap. 35. dub. 14. docent, resignationem Beneficii in favorem tertii factam in manibus Ordinarii cum clausula, Non aliter, nec alias, non esse illicitam, cum non contineat Simoniam nec juris Divini, nec humani; Non Divini, quia nihil temporale accipitur pro tali renunciatione conditionata; & sane si permutatio Beneficiorum non continet hujusmodi Simoniam, a fortiori nec cessio; Nec continet Simoniam juris humani; quia nulla hic intervenit pactio, cum non habeatur ulla promissio Ordinarii, sed solum habeatur resignatio conditionata, quam si Prælatus acceptare nolit, nihil actum est.

Decimo octavo, Dubium est, an redemptio vexationis licita sit in Beneficiis? Equidem dico cum Less. dub. 18., quod qui habet jus in re ad Beneficium per hoc, quod sit iustitutus, aut confirmatus, aut per hoc, quod libere illud sit jam collatum, potest pecuniam offerre ei, qui vult impedire possessionem. Ita communiter, quia possessio est quid temporale: Qui vero habet tantum jus ad rem, aut remotum per hoc, quod est dignus, aut habet propinquum, per hoc, quod sit præsentatus, vel electus, vel postulatus, sed nondum institutus, aut confirmatus, non potest vexationem redimere ab iis, qui possunt prodesse, ut scilicet non opponant, quæ jure possunt opponere, quia sic pecunia sterneretur via ad Beneficium; Sed potest vexationem redimere ab iis, qui modis aperte iniquis possunt obesse, verbi gratia, infamando electum, &c., quia offerretur pecunia solum ne inique noceatur, & omnis hujusmodi injusta vexatio redimi potest.

Decimonono, Litigantes Simoniacam transactionem facerent, si remitterent jus spirituale pro temporali, ut patet; Unde non licet litem circa Beneficium, aut circa jurisdictionem spiritualem, aut circa reliquias componere tradita pecunia, ex cap. *Constituens*, *De transactionibus*; quia sic permutaretur spirituale cum temporali; Licita tamen est transactio compensando unam rem spiritualem cum altera, quamvis talis transactio in materia beneficiali fieri non possit privata auctoritate ob periculum Simoniæ, ex cap. *Super eo*, *De transactionibus*; Possunt tamen facere amicabilem compositionem, seu amicabiliter stare judicio alicujus prudentis Arbitratoris, (qui tamen sit Clericus,) quod idem est ac facere compromissum in aliquem Clericum,

ricum, qui litem dirimat, & perinde ac si esset Judex, partes componeret, exigente id æquitate, & bono pacis, ut notat hic Bonac. quæst. 4. §. 15., juxta doctrinam Suarii, Tabienæ, & Azorii p. 3. lib. 12. cap. 8.

X. Vigesimo, Pro actibus jurisdictionis fori interni nihil accipi potest, puta pro dispensatione votorum, aut pro absolutione a Censuris, &c., quamvis possit dari pecunia injuste deneganti absolutionem, ad redimendam injustam vexationem: Pro actibus vero jurisdictionis laicæ, & temporalis non est Simonia aliquid accipere, Verbi gratia si Prælatus pretio concedat licentiam docendi, vel legitimandi ad honores temporales, aut ad successionem in bonis; quia non exercet jurisdictionem spiritualem secundum se, sed quatenus continet temporalem; Contra tamen Simonia est accipere, vel dare aliquid pro actibus Ecclesiasticæ jurisdictionis, etiam fori externi; quia talis jurisdictio est spiritualis, & supernaturalis. Unde Trident. sess. 25. cap. 18. generaliter decernit dispensationes Ecclesiasticas gratis concedendas, alioquin censendas esse surreptitias. Receptum tamen est stylo Curiæ Romanæ, ut in dispensationibus concedendis aliquid solvatur. Primo, pro sustentatione Papæ. Secundo, pro labore, & sustentatione Officialium; quamvis enim pro tali labore nihil accipi possit jure Ecclesiastico, dispensat tamen Pontifex in hoc casu, ut docent Suar., Azor., Bonac. Tertio, quia Pontifex commutat unum opus in aliud, hoc est dispensat relaxando vinculum, & imponendo solutionem pecuniæ erogandæ in pios usus. Quarto, in pœnam delicti. Quinto, ne facile dispensationes petantur.

XI. Quæritur quinto, Quinam possint Simoniæ peccatum incurrere?

Respondeo, omnes homines posse incurrere in Simoniam Divino, & naturali jure prohibitam, quia omnes naturali juri subjiciuntur; unde esset simoniacus Papa, si prævio pretio conferret Ordines Sacros, & Paganus, qui emeret Baptismum, aut ad Simoniam cooperaretur. Verum Simonia non committitur ex pacto cum Deo inito, verbi gratia, si illi permittatur res temporalis in casu, quod donet prophetiam; nam nihil temporale donari potest Deo, quia dominus est universorum: Solum potest illi dari obsequium spirituale, dando verbi gratia eleemosynam; unde spirituale in tali casu cum spirituali, nempe cum prophetia, commutaretur.

Præterea Simoniam jure humano prohibitam possunt omnes fideles incurrere, quia omnes legibus Ecclesiasticis subjiciuntur, etiam Papa, quatenus secundum vim directivam etiam iis legibus subditur: Quamvis præsumendum, quod habeat justam causam dispensandi secummet, quando eas leges transgreditur; quia in facto Principis non præsumitur delictum, ut bene Suar. lib. 4. cap. 52. Non dispensat tamen in ulla lege, quando vendit aliqua officia Ecclesiæ, quia nulli supremo Principi prohibetur vendere officia vendibilia suæ Reipublicæ, ut notat Azor. part. 3. lib. 12. cap. 29.

XII. Dubium est, An Simoniam jure humano prohibitam incurrant, qui illam exercent, sciente, & dissimulante Pontifice? Sanch. lib. 3. disp. 35., Sal., & alii putant non incurrere, quia Papa nunquam præsumitur delinquere; Si autem dissimularet Simoniam, & non in ea dispensaret, delinqueret; ergo præsumenda est dispensatio. Verum Suar., Sayr., & alii putant, non excusari a tolerantia Pontificis, quoties aut non habet Pontifex certam scientiam de re, quam tolerat; aut tolerat, quia non expedit omnes punire ad vitanda pejora mala; aut non est talis consuetudo in contrarium, ut judi-

judicio prudentum ea lex sublata censeatur. Ratio est, quia in dubio obligationis legis judicandum in favorem legis, quæ stat in possessione; atqui tolerantia Pontificis in his casibus ad summum reddit tantum dubiam obligationem legis; ergo lex non cessat obligare. Minor probatur; nam taciturnitas, & tolerantia non semper arguit consensum; præsertim quia delictum aliquando non punitur, quia non denunciatur, vel quia non expedit omnes delinquentes punire, vel quia ex negligentia aliqua Superior tacet, quin factum approbet.

XIII. Quæritur sexto: Quibus de causis excusari possit a labe Simoniæ accipiens temporale occasione spiritualis?

Respondeo, sex causas, seu titulos enumerari. Primus est titulus debitæ sustentationis. Secundus titulus liberalitatis, seu gratitudinis. Tertius, labor extrinsecus, seu per accidens annexus operi spirituali. Quartus, privatio libertatis, vel alterius commodi temporalis, seu lucrum cessans, ut exerceatur spirituale. Quintus, redemptio vexationis. Sextus, consuetudo accipiendi temporale pro spirituali in aliquo casu, in quo jure tantum humano id prohibetur, cum consuetudo possit legem humanam abrogare; De singulis nonnulla dicemus.

Primo itaque sine Simoniæ labe potest accipi aliquid pro spirituali titulo sustentationis; Nam Simonia tunc habetur, quando accipitur aliquid indebitum; Sustentatio autem jure naturæ est debita; Etenim *Dignus est operarius cibo suo*, Matth. 10., & *Qui altari servit, de altari vivere debet*, ad Rom. 15. Ita communiter: Sicut enim qui contractum onerosum iniret de Missa dicenda, dummodo sibi dentur candelæ, hostia, vinum, & alia necessaria, certe gratis celebraret, ita qui pactum facit de celebrando, dummodo sibi detur sustentatio, quæ pariter necessaria est ad Sacrificium; Etenim cum homo privet se negotiis temporalibus, quibus posset lucrum capere, & se sustentare, ut vacet Sacris ministeriis, par est, ut sustentatio illi detur; Nec per hoc non gratis Sacra peragit: Sicut mutuans per hoc quod exigat a Mutuatario lucrum cessans, non dicitur non mutuare gratis.

Azor. tamen negat hoc licitum esse ei, qui aliunde potest sustentari. Sed rejicitur communiter, quia quod aliunde habeat, est per accidens, nec per hoc privandus est sustentatione jure naturæ debita; cum nemo teneatur militare suis stipendiis, ut bene Suar. c. 45. Tunc peccaret accipiendo sustentationem, quando ex officio teneretur ministrare spiritualia, & ratione officii haberet alios redditus sufficientes.

Hinc sequitur cum Navar., Suar., Sot., Valent., Bonac. hic, posse sustentationem deduci in pactum, quia quilibet deducere potest in pactum, quod sibi jure naturæ debetur; Sequitur secundo, hac ratione excusandos Ministros Ecclesiæ, Concionatores, Confessarios, &c. accipientes pias oblationes, vel alia stipendia ex consuetudine, vel ex legibus Ecclesiæ præscribentibus aliquid dari pro certis muneribus. Neque dicas, in cap. ult. *De pactis* prohiberi omnem pactionem in spiritualibus. Nam vel non est ibi sermo de sustentatione jure naturæ debita, vel dicendum, quod in quibusdam functionibus contraria consuetudo legem illam abrogarit.

Secundo, potest aliquid accipi titulo liberalitatis, aut gratitudinis, dummodo non sit gratuita compensatio pro spirituali, quod damnatur ab Innoc. XI. prop. 45. seu non detur ad compensandum spirituale cum temporali; nam hæc compensare, seu æque pensare, apertissima Simonia est; Nec debet ullum tacitum pactum præfuisse;

 quia

quia sic non gratis, & liberaliter daretur, sed ad satisfaciendum obligationi ex justitia ratione illius taciti pacti contractæ. Si tamen aliquid detur ad satisfaciendum soli obligationi antidorali, seu morali, ortæ ex virtute gratitudinis, nullo præcedente pacto implicito, non habetur Simonia, cum non detur ut pretium, nec detur intentione permutandi temporale cum spirituali, ut advertit Suar. tom. 1. De Relig. lib. 4. cap. 36., Filliuc., Navar., Valent., & Bonac. hic; Et quamvis dare aliquid titulo gratitudinis non sit gratis dare, sed sit dare titulo Beneficii accepti, tamen quia non datur ad satisfaciendum ulli obligationi ex justitia, aut ex pacto, ideo non sufficit ad Simoniam; Quod etiam notat Less. dub. 20. ex Suar., Navar., & aliis, ubi tamen pariter notat, periculosum id in praxi esse.

Dices, qui titulo gratitudinis dat spirituale pro temporali, obtinet remissionem, seu extinctionem obligationis antidoralis, quæ est pretio æstimabilis, non secus ac remissio debiti ex justitia; Unde recurrit, quod temporale cum spirituali commutaretur. Sed respondeo cum Suar. num. 13., Navar., Filliuc. apud Bonac. quæst. 6. punct. 1. negando, remissionem, seu extinctionem talis obligationis esse pretio æstimabilem; Etenim sicut naturaliter consurgit ex largitione doni obligatio ex gratitudine, itaut ad contrahendam talem obligationem non requiratur novum pactum, nec nova voluntas præter voluntatem accipiendi donum; ita extinctio talis obligationis naturaliter consequitur per recognitionem gratuitam: Ex quo fit, quod qui dat spirituale titulo gratitudinis, & ad extinguendam obligationem antidoralem, vere det gratis, nec aliquid pretio æstimabile acquirat, dum acquirit id, quod naturaliter consequitur ad gratuitam recognitionem: Sicut qui liberaliter donat, omnino gratis donat, quamvis acquirat obligationem, quæ consurgit in donatario ad recognitionem; quia talis obligatio naturaliter consurgit, & ideo non dicitur esse pretio æstimabilis. Certum tamen est, ut diximus, quod si quis det temporale obligando donatarium, ut satisfaciat obligationi gratitudinis redonando spirituale, committat Simoniam; quia ex tali pacto sive expresso, sive tacito consurgeret nova obligatio ex justitia, quæ est pretio æstimabilis; & ideo qui dat mutuum obligando ex pacto mutuatarium, ut remutuet, usurarius est, eo quod præter obligationem generalem, & antidoralem inducitur ex pacto nova obligatio civilis, & specialis.

Hinc fit, quod si quis det temporale intentione acquirendi spirituale ex titulo gratitudinis, non committat Simoniam; Si vero det temporale intentione, ut ille veluti ex pacto tacito obligetur ad redonandum spirituale, ad satisfaciendum obligationi ortæ ex gratitudine, Simoniam mentalem committat, ut notat hic Bonac. Denique si quis gratis det temporale sine ullo pacto implicito, & deinde petat, ut titulo gratitudinis sibi spirituale conferatur, non committit Simoniam, cum non petat indebitum, (quamvis in praxi id etiam valde periculosum sit,) Sicut nec committit usuram, qui petit, ut ex gratitudine sibi remutuetur. Immo nec Simonia committitur ab iis, qui tradunt Religiosis eleemosynas petendo, ut in gratitudinem orent pro se, nec a Religiosis, qui id promittunt: Etenim non petitur eleemosyna in pretium, esto ea non daretur, nisi sperarent orationes, (sicuti non eliceretur actus contritionis, nisi immineret mors,) siquidem illud est motivum extrinsecum impellens, non finalizans; Ad eum modum, quo in actu contritionis metus mortis est motivum solum extrinsecum, & impellens. Quod tamen

men in materia Beneficiorum, orationum, vel simili materia periculosum est in praxi, ne quis velit donum Dei pecunia possidere, quamvis nolit illam dare in pretium: Sicut Simon Magus nolebat dare pecuniam in pretium rei spiritualis, nam pretium est mensura valoris rei; Quis autem est, nisi fatuus, qui velit spirituale cum temporali posse in valore proportionari? Si in humanis nec amor, nec sapientia pretio æstimantur, ut dicitur Sapient. c. 7., quanto magis supernaturalia? Quare permutare spirituale pro temporali in lata significatione dicitur vendere spiritualia; Sicut Judas dicitur vendidisse Christum, eo quod sic permutarit, & D. August. 4. Confes. cap. 2., quia Rhetoricam mercede docuit, dixit se illam vendidisse.

Quod hæc in praxi sint periculosa, in materia præsertim beneficiaria, patet ex Cap. *Tua nos*, *De Simonia*, ubi Urbanus II. dixit esse simoniacum Clericum, qui offerebat bona sua Ecclesiæ, ea conditione, ut in Canonicum reciperetur, & esse simoniacos illos, qui non admissuri erant illum in Canonicum, nisi bona sua largitus esset. Ratio a priori est, quia quamvis pecunia in tali casu esset finis secundarius, tamen movebat voluntatem, tanquam causa principalis partialis, atque adeo in eodem ordine ponebatur pecunia, & finis spiritualis; Etenim uterque simul movebat voluntatem ad conferendum Canonicatum, & solus finis spiritualis non sufficiebat. Præterquamquod non dabatur gratis, & sine pretio; solum enim quando paciscitur sustentatio, datur res spiritualis sine pretio; cum non sit indebita sustentatio, sed jure naturæ debita.

XIV. Notandum tamen, quod si quis susciperet extremam Unctionem non solum pro remissione peccatorum, sed etiam ut liberetur a morbo, quando illam etiam susciperet, quamvis morbum non curaret, tunc ita habet pro fine secundario aliquid temporale, ut non peccet; quia finis secundarius in tali casu cadit a ratione finis rigorose dicti, (qui scilicet magis æstimatur, quam medium,) cum non magis æstimetur, quam opus, quod ad ipsum ordinatur: Quare pro fine secundario sæpe idem significatur ac per accidens, ac de consequenti, non vero significatur finis presse dictus, qui magis intendatur, & æstimetur, quam opus, quod ad illum ordinatur.

Hinc qui opus conjugii intenderit primario propter prolem, secundario propter voluptatem, certe peccaret, quia nullo pacto potest esse finis operationis presse dictus voluptas, nisi apud Epicureos. Quamvis autem aliquis abstineret ab opere conjugii, nisi esset in eo voluptas, non hinc sequitur, quod habeat pro fine secundario voluptatem; sicut non quia aliquis abstineret a celebrando, nisi rogaretur ab amico, vel nisi daretur eleemosyna, inde fit, quod pro fine secundario celebrationis habeat obsequium erga amicum, & eleemosynam; tum quia potest missa ordinari ad finem spiritualem, quamvis rogatu amici celebretur, sicut rogatu pœnitentium audimus confessiones, quas tamen ad finem spiritualem ordinemus; tum etiam quia preces amici, & eleemosyna possunt esse tantum motivum occasionale, non finale, seu causa excitans, & impulsiva ad celebrandum, vel causa applicationis ad celebrandum, quin sit causa finalis, & secundaria, juxta distinctionem Juristarum; In quo sensu Deus promisit Hebræis obedientibus bona temporalia, ut eorum spe excitarentur, non ut pro fine illa haberent, nam quod habet rationem finis, pluris æstimatur, quam medium, juxta illud effatum: *Propter quod unumquodque tale, & illud magis*; Unde si Deo obediremus præcise propter bona temporalia, quæ pro-

mittit, hoc actu magis hæc bona, quam Dei obedientiam æstimaremus, quod est absonum.

Tertio excusat a simonia titulus laboris extrinseci, seu per accidens conjuncti cum actione spirituali, quia hujusmodi labor est pretio æstimabilis, sive labor extrinsecus præcedat, sive comitetur, ut docent communiter: Secus tamen dicendum de labore intrinseco, ex regula illa Urbani in cap. *Si quis objecerit* 2. quæst. 3. *Qui horum alterum vendiderit, sine quo nec alterum provenit, neutrum invenditum derelinquit*; ut communiter etiam docent contra Hadrian. quodlib. 9., Majorem, & alios.

Proinde Suar., Filliuc., & alii apud Bonac. docent, posse quidem accipi aliquid pro obligatione celebrandi tali hora, pro longo itinere, quod quis suscipit ad celebrandam missam, non tamen pro labore, & defatigatione, quæ in missa habetur. Et quamvis multi doceant, quod possit aliquid accipi propter magnam contentionem animi, vocis, virium, præsertim si ex circumstantia personæ oriatur talis defatigatio, ut si peragens sacra sit senex infirmus, delicatæ complexionis, sicut etiam si quis magna voce concionetur, aut multum studeat pro paranda concione, aut si multum laboret in mandando illam memoriæ; Hoc tamen a Filliuc., & Suar. rejicitur, quia existimant pretium sumi non posse pro laboribus quomodocunque necessariis ad peragendum sacrum ministerium, prout ab hominibus moraliter exerceri potest. Admittit tamen Suar. cap. 21. num. 15. Less., Valent., & alii, quod Cantor aliquid possit exigere pro cantu in Missa, vel divinis officiis, quia talis labor censetur extrinsecus. Docet etiam Less. dub. 8. num. 45., Navar., Cajet., quod possit aliquid accipi pro obligatione exercendi aliquid spirituale, nam sicut in mutuo nihil accipi potest; tamen potest aliquid accipi pro obligatione mutuandi: ita in casu. Et sic excusant Capitula, quæ suscipiunt onus celebrandi quotannis anniversaria. Sed verius dicendum cum Laym. tract. 4. num. 4. ab his pretium accipi non pro tali onere, sed pro sustentatione, vel quia privant se libertate ad alia opera, ut mox dicemus.

Quartus titulus est privatio libertatis ad alia opera, & privatio commoditatum, & emolumenti, quod tunc haberetur, si aliis operibus vacaretur. Ratio est, quia privatio hæc est pretio æstimabilis; Sicut enim in mutuo potest accipi lucrum cessans, & damnum emergens; ita in casu, ut notat Less. loc. cit. cum Bonac. Hinc Suar., & Filliuc. docent posse pecuniam accipi a procurante Beneficium ratione laboris in scribendo, in peragendo iter, & ratione privationis lucri, & commodi temporalis, quo se eo tempore privat; hæc enim sunt pretio æstimabilia. Certe pro privatione libertatis ad vacandum aliis negotiis temporalibus, quibus unusquisque posset capere lucrum ad se sustentandum, debita est Sacra peragenti sustentatio; ergo si quando quis se privat in alterius commodum lucro majori, videtur posse illud exigere, non secus ac exigit sustentationem.

XV. Quintus titulus est Redemptio injustæ vexationis; Quare licitum est dare pecuniam nolenti conferre Baptismum; tum quia id colligitur ex cap. *Dilectus, De Simonia*; tum etiam quia in tali casu temporale non datur pro Baptismo, sed pro tollendo impedimento injusto, quod est temporale, atque adeo temporale non datur pro spirituali, sed pro temporali. Hinc fit, quod possit quidem dari temporale ad tollendam vexationem injustam, non tamen potest dari spirituale. Verbi gratia non potest dari Beneficium alicui, ne

ne tibi mortem intentet, aut ne injuste impediat assecutionem Beneficii pinguioris, adducendo scilicet hoc in pactum; (nam si des alicui sine pacto Beneficium, timens alioquin, ne te occidat, non est Simonia, ut notat Less. dub. 21..) Ratio est, quia spirituale daretur pro temporali; Si tamen Episcopus injuste vexet me dando Beneficium indigno, aut nolendo dare mihi, cui revera debetur, non possum dare pecuniam ad hanc vexationem tollendam, nam in tali casu pararem mihi pecunia viam ad Beneficium, eo quod in tali casu remotio vexationis idem est ac collatio Beneficii; Possum tamen dare pecuniam, ne eligat indignum, seu ne faciat malum, non tamen ut eligat me: Et si quis muneribus pervertat electores, possum quidem pecuniam offerre illi, ne electores pervertat, non tamen possum ego pervertere electores muneribus largioribus, quia non est faciendum hoc, quod est intrinsece malum, ad vitandam vexationem injustam; nec compensatio licita est in delictis patrandis. Quod si vexatio sit justa, non potest dari pecunia ad illam redimendam, quia pecunia pararetur via ad rem spiritualem.

Sextus titulus est Consuetudo adversus Simoniam pure Ecclesiasticam, quia consuetudo legem Ecclesiasticam abrogat, nulla tamen consuetudo abrogat jus naturale, aut Divinum. Ad agnoscendum autem, num lex sit abrogata per consuetudinem, judicium ferendum ex communi sensu Doctorum, vel ex praxi Prælatorum, & Confessariorum, vel ex usu, & stylo Romanæ Curiæ, ut Suar. cap. 61., Quare qui redditus sufficientes habent ad sustentationem ex officio Ecclesiastico, possunt per consuetudinem acquirere jus ad majores proventus, ut scilicet proventus ad sustentationem assignati augeantur, ut notat Bonac. hic, dummodo talis consuetudo non habeat speciem Simoniæ, & turpis avaritiæ; quia in tali casu non esset censenda consuetudo, sed corruptela.

XVI. Quæritur septimo, An sit simonia dare pretium alicui, ut intercedat pro consecutione alicujus Beneficii?

Respondeo, certum esse, quod dare pretium intercessori immediato pro obtinendo Beneficio contineat Simoniam jure Ecclesiastico prohibitam. Negant nonnulli apud Dian. part. 4. tract. 4. resol. 151. esse Simoniam etiam jure Divino; quia revera non emitur Beneficium, sed intercessio, quæ videtur quid temporale. Communius tamen, & probabilius Suar., Laym. de Simonia §. 6. num. 65., Filliuc., & alii apud Bonac. quæst. 1. §. 1. num. 14, Sanch. dub. 26. affirmant; quia non datur pecunia pro intercessione quacunque, sed pro intercessione inquantum ordinata ad Beneficium obtinendum: quare licet non detur pecunia ad emendum Beneficium, tamen pecunia datur, ut per ipsam Beneficium, seu res spiritualis obtineatur; quod est vere simonia; cum Simon Magus noluerit emere Spiritum Sanctum, sed solum pecunia Spiritum Sanctum possidere. Confirmatur, quia si hæc non esset Simonia juris Divini, eo quod solum ematur intercessio, quæ est quid temporale, nec esset Simonia dare Episcopo pecuniam, ut se benevolum mihi ostendat in collatione Beneficii, unde me possit præferre aliis æque dignis, eo quod nec emeretur Beneficium, sed affectus Episcopi, qui est quid temporale.

Confirmatur secundo, quia quamvis in tali casu Episcopus gratis det Beneficium, tamen qui dat pecuniam intercessori, ut apud Episcopum intercedat, non recipit Beneficium sine pecunia; sed recipere pretio rem spiritualem est verissima Simonia jure Divino prohibita; ergo dare pecu-

cuniam intercessori immediato ad Beneficium obtinendum est Simonia juris Divini.

Verum quia multi cum Navar. docent, (ut diximus quæsit. 3.) jure tantum Ecclesiastico esse prohibitam venditionem Beneficiorum ratione emolumentorum, ratione quorum possent vendi jure naturæ, non secus ac vasa sacra ratione materiæ, jure vero Divino prohiberi venditionem Beneficiorum ratione tituli; Hinc qui emeret intercessionem ad obtinendos fructus Beneficii, juxta hanc sententiam committeret Simoniam jure Ecclesiastico duplici titulo prohibitam, & quia emeret fructus Beneficii, & quia pactum iniret pro consecutione Beneficii, siquidem omne pactum pro consecutione Beneficii jure Ecclesiastico est prohibitum; Immo specialiter est prohibitum dare pecuniam pro commendatione, seu intercessione, ex Extravag. *Cum detestabile*, *De Simonia*; ubi excommunicatur quicumque alteri per Simoniam realem confert, vel procurat Beneficium eligendo, præsentando, postulando, instituendo, confirmando, &c.

Notat tamen Bonac. cum Suar., Sylvest., Azor., Sanch. loc. cit., non esse Simoniam, si detur aliquid familiaribus Episcopi, a quo Beneficium conferendum est, non ut intercedant, sed ut aditum aperiant, vel facilem ingressum concedant, sive ut certiorem faciant Prælatum de meritis Oratoris, dummodo non se habeant ut intercessores, sed ut informatores; quia hoc, quod emeretur, esset mere obsequium temporale. Nec est Simonia, si intercessori aliquid detur præcise ob laborem accidentalem, eundo, & redeundo ad collatorem, aut in compensationem lucri cessantis, vel damni emergentis, ut notat Navar., quia hujusmodi labores extrinseci in aliis actionibus pure spiritualibus possunt sine labe Simoniæ compensari.

Dubium est ulterius, At sit Simonia dare pretium pro intercessione mediata apud collatorem Beneficii? Circa quod hæc habet Sanch. apud Dian. part. 4. tract. 4. resol. 151. Si daretur pretium cuidam tertio, ut intercedat apud alterum, cui non incumbit conferre, nec eligere, nec præsentare, ut iste tertius obsecret, ut detur illi Beneficium, hoc non est illicitum, & nullo modo est Simonia: quia datur pro re mere temporali, nec paratur via immediate, & proxime ad Beneficium; Sic Gabriel, Vasq. disputato casu Matriti; Et alii juniores dicunt, hoc esse probabile, licet sentiant, oppositum esse probabilius; & consequenter ad hanc sententiam dicunt non esse simoniam, nec peccatum dare aliquid famulo Auditoris, ut obsecret suum herum, ut me proponat Regi ad Beneficium, quia Auditores non præsentant ad Beneficia, sed Rex, & eorum suffragium est tantum consultivum, & sic non paratur via immediate ad Beneficium; secus si daretur aliquid famulo Archiepiscopi Granatensis, ut precibus ab ipso Archiepiscopo obtineret, ut me præsentaret Regi ad Beneficium illius Regni: Sic docti Recentiores. At licet hoc probabile sit, probabilius tamen est oppositum, quia non potest negari directe parari viam ad Beneficium pretio, & sic emi Beneficium. Hactenus Sanch. loc. laudato.

Hanc sententiam non consulerem; etenim sic etiam per pecuniam paratur via ad Beneficium, quandoquidem qui Beneficium accipit, illud vere possidet per pecuniam, quam obtulit non quidem danti, aut intercessori immediato, sed mediato.

Idem Sanch. lib. 2. Consil. cap. 3. disp. 33. docet, quod si quis post obtentum, & possessum Beneficium ve-

xa-

xatur juste, verbi gratia, quia vult illum accusare, ut deponatur, vel agitat litem, quæ non est evidenter injusta, Simonia sit offerre pecuniam, ut desistat.

Addit idem Sanch. dub. 33. Simoniam esse dare alteri pecuniam, ne se opponat contra me ad Beneficium; sicut etiam si dicatur, Ego non me oppono tibi ad hoc Beneficium, cum pacto tamen, ut non te opponas mihi ad aliud, quia hoc est pretio æstimabile, & per hoc paratur via ad Beneficium.

Utrum autem licitum sit offerre pecuniam competitoribus, & concurrentibus, ne concurrant? Dicendum, nullo pacto id licere, quia immediate per pecuniam pararetur via Beneficio, seu tolleretur justa vexatio, & impedimentum immediatum: Secus vero si offeratur pecunia, ne intercessor mediatus intercedat pro concurrentibus; in hoc enim casu tolleretur impedimentum remotum, quamvis hoc esset etiam vexa, quæ juste poni potest.

XVII. Quæritur octavo, An collatio, vel provisio Beneficii facta per Simoniam ignoranti illam sit irrita?

Respondeo cum communi, esse ipso jure irritam, & qui Beneficium obtinuit etiam ignoranter, inhabilis est non modo ad illud, sed etiam ad alia Beneficia obtinenda in posterum, nisi habilis efficiatur per dispensationem Pontificis in dignitatibus, aut Beneficiis curatis, vel per dispensationem Episcopi in Beneficiis simplicibus, ut notat Bonac. num. 20., & Laym. num. 73. ex Cap. *Nobis fuit, De Simonia*; Ubi dicitur, quod si Beneficium sit simplex, proviso ignorante, ac ratam non habente Simoniam ab aliis commissam, post liberam hujus resignationem possit Episcopus dispensare; Ex quo sequitur, quod non possit Episcopus dispensare, nisi post resignationem liberam nec in Beneficiis duplicibus, nec si provisus sciat Simoniam; nec si illam ignorarit ab aliis commissam, & deinde ratam habuerit. Excusatur tamen electus, tum si alii Simoniam commiserint in fraudem, scilicet ut is reddatur inhabilis ad Beneficium; tum etiam si hic expresse dixerit aliis, ne per Simoniam procurent Beneficium.

Notat etiam Laym. num. 74., quod quamvis ex Bulla Pii V. Simoniacus in Beneficio sit inhabilis etiam ad alia Beneficia obtinenda, nihilominus ex Suar. cap. 58. talis constitutio secundum hanc partem non est usu recepta; Unde probabile est, quod docet Navar., quod possit sine dispensatione alia Beneficia obtinere. Bonac. etiam num. 20. notat, quod qui bona fide Beneficium obtinuit, ignorans Simoniam ab alio commissam, gaudere possit regula de triennali possessione, itaut post triennium elapsum turbari nequeat circa illius Beneficii possessionem.

XVIII. Quæritur ultimo: Quas pœnas incurrant Simoniaci?

Respondeo, tres pœnas incurrere. Prima est excommunicatio, & aliæ censuræ, quibus Simoniaci in Ordine, in ingressu in Religionem, & in Beneficio ligantur. Secunda, quod actus simoniace facti sint irriti. Tertia, quod debeat restitui acceptum per Simoniam.

Circa censuras, fertur excommunicatio, Primo a Pio IV. contra committentes Simoniam confidentialem in Beneficiis, & pensionibus. Secundo a Paulo II. contra committentes Simoniam, aut ad id cooperantes in Beneficiorum, vel Ordinum collatione, & suspensio in Ordinato. Tertio ab Urbano IV. contra dantes, vel recipientes aliquid ex pacto pro ingressu in Religionem, & Capitulis suspensionem injunxit: Quod tamen

non est intelligendum, si quid detur pro sustentatione, ut notant Sot., Mirand., Bonac., Idque verum est, etiamsi Monasterium sit dives; Quod si pecunia, prandia, aut aliquid ad usum Ecclesiæ paciscantur, &c., incurritur excommunicatio.

Circa invaliditatem, aut validitatem actorum Simoniacorum, Primo, Sacramentum Pœnitentiæ solum per accidens est irritum; quia scilicet a Pœnitente peccatur, non quia Ecclesia tollit jurisdictionem Confessario, ut poterat tollere; quare si peccatum abesset, validum esset Pœnitentiæ Sacramentum Simoniace collatum; puta si solus Pœnitens bona fide pro absolutione obtinenda pretium conferret. Secundo, valida est emptio Officii Ecclesiastici temporalis, ut Æconomi, Advocati, Procuratoris, Defensoris bonorum Ecclesiasticorum. Tertio, consecratio Calicis, aut Ecclesiæ, & quodcumque ex Ordine pendet. Quarto, professio facta per Simoniam, quia nullibi irritatur. Quinto, licentia simoniace concessa, aut sententia data ob pecuniam. Sexto, probabiliter collatio pensionis; quia licet sit res spiritualis, non est proprie Beneficium Ecclesiasticum. Septimo Officia spiritualia Religionum, ut Abbatis, Prioris, &c., ut Less., Azor. contra Suar., Filliuc., qui putant ea esse Beneficia, & ideo invalide per Simoniam conferri, & contrahi inhabilitatem ad idem, & alia omnia Beneficia obtinenda. Porro sunt irritæ actiones jurisdictionis, ut administrationis ordinatæ ad obtinendam provisionem Beneficii, ex cap. *Sicut tuis*, *De Simonia*.

XIX. Denique quod attinet ad restitutionem, Dico primo, Qui pretium accepit pro re spirituali, jure Divino tenetur illud restituere danti, antequam illi tradat rem spiritualem; ut patet; quia sub ea conditione datur, unde conditione non impleta non transfertur dominium; Nec potest tradi res spiritualis ad conditionem implendam, quia jam compleretur Simonia: Post traditam tamen rem spiritualem, qui pretium accepit pro re spirituali, tenetur in solis tribus casibus ex jure Ecclesiastico restituere pretium acceptum, videlicet, si acceperit pretium pro Beneficio, pro collatione Ordinum, & pro admissione in Religionem; Et quidem probabilius videtur cum D. Th. 2. 2. quæst. 32. art. 7., Less., quod tale pretium sit restituendum pauperibus, vel Ecclesiæ, cui facta est injuria; videtur enim esse contra mentem Ecclesiæ imponentis restitutionem in pœnam delicti, quod restituatur ipsi danti, qui etiam deliquit; quamvis probabilis etiam sit opinio Sanch. dicentis restituendum esse danti, quia lex pœnalis Ecclesiastica non obligat ante sententiam Judicis.

Notat tamen Sanch. apud Dian. part. 4. tract. 4. resol. 167. pretium simoniace acceptum pro gratia, & justitia ex Bulla Gregorii XIII. restituendum esse pauperibus, datum vero ob ingressum in Religionem, ex cap. *Veniens*, *De Simonia*, restituendum esse ipsi danti. Pretium tamen acceptum pro Beneficio ante sententiam judicis restituendum est, ex cap. *De hoc, de Simonia*; ubi dicitur, retineri non posse sine periculo propriæ salutis, ut docent Suar., Less. contra Ugolin. apud Bonac.: Idemque docet Sanch. lib. 2. Moral. cap. 3. dub. 112. de pretio accepto pro conferendis Ordinibus, ex Extrav. 2. de Simonia.

XX. Dico secundo, Ex jure Divino obligatur ad restituendum pretium ipsi danti, qui pecuniam accepit pro quacumque re spirituali, quam ex justitia tenebatur ponere; Verbi gratia, Parochus, cui assignata est congrua sustentatio, tenetur ad restitutionem, si pro Sacramentorum administratione

ne pecuniam accipiat; non secus ac Judex si pretium exigat pro ferenda sententia justa; cum ex justitia ad id teneatur. Ita omnes.

Qui vero accipit pretium pro re spirituali, quam non tenetur ex justitia ponere, puta si vendat reliquias, aut administrationem Sacramentorum, docet Navar. cum communi Theologorum, & Canonistarum usque ad tempus suum, Cajet., Sylvest., Victor., & aliis cap. 23. num. 103., non teneri ad restitutionem jure Divino: Additque Sanch. in Opuscul. lib. 2. cap. 3. dub. 113. apud Dian. part. 4. tract. 4. resol. 167., pretium hujusmodi simoniace acceptum ne jure quidem Ecclesiastico restituendum esse ante Judicis sententiam, exceptis illis tribus casibus, si scilicet Simonia committatur in Ordine, Beneficio, & ingressu Religionis. Verum Sot., Henr., Molin., uterque Medin., & alii probabilius apud eundem Dian. censent, quodlibet pretium Simoniace acceptum jure Divino restituendum esse; gratis quippe dandæ sunt res spirituales, quas gratis a Deo accepimus.

XXI. Dico itaque tertio cum Less., Qui accipit pretium pro conferenda re spirituali, quam potest sine suo incommodo conferre, & quæ non habet annexum ullum commodum spirituale, ut sunt Sacramenta, Sacramentalia, &c., tenetur jure Divino ad restitutionem, nisi putetur illud gratis donatum, aut non excedat rationabile subsidium sustentationis. Ratio est, quia tenemur hæc ex præcepto Christi Domini gratis dare, uti gratis accepimus; Unde fideles habent jus justitiæ divinitus concessum ad ea gratis accipienda. Et quamvis qui non est Parochus, non teneatur ea conferre ex justitia, quilibet tamen si vult ea conferre, tenetur ex justitia conferre gratis, sicut nemo tenetur ex justitia mutuare, sed si vult mutuare, ex justitia tenetur mutuare sine usuris.

Qui tamen Simoniam commisit accipiendo aliquid pro pretio functionum spiritualium, potest ex tali pretio solum retinere, quod sibi debitum esset ad sustentationem pro tali actione spirituali, ut notat Suar. apud Bonac.

Quod si quis in gratiam alterius privat se aliqua re spirituali cum aliquo suo incommodo, pretium, quod pro tali incommodo subit, non est restituendum jure Divino, sive ille privet se re illa spirituali cum aliquo incommodo temporali, ut si resignet Beneficium; sive cum aliquo incommodo spirituali, ut si privet se reliquiis, corona benedicta; (quamvis Bonac., & alii contradicant) Ratio est, quia nemo jus habet, ut sui causa gratis incommodum ullum sive temporale, sive spirituale subeam; unde si exigatur aliquid in compensationem, non irrogaretur injuria. Nec proinde fit, quod liceat reliquias vendere; etenim quamvis hoc non sit contra justitiam, est tamen contra reverentiam debitam rebus Sacris, quod pretio humano æstimentur.

Ex hac ratiocinatione inferunt nonnulli, quod neque jure Divino restituendum sit, quod accipitur pro re spirituali, quæ habet annexum commodum temporale; ut si vendatur Canonicatus, Episcopatus, ingressus in Religionem, quod habet conjunctum commodum alimentorum per totam vitam: Quamvis enim peccatum sit ea non conferre gratis, non videtur tamen peccatum hoc esse contra justitiam, quia est pretio æstimabile emolumentum, quod confertur; Et quod Prælatus exclusis aliis te præferat, & affectum suum ad te determinet, est pretio æstimabile.

Huic tamen sententiæ nullatenus adhærendum puto, quandoquidem ex

hoc sequeretur, quod pariter si quis ex legato deberet dare centum alicui pauperi, non teneretur ad restitutionem, si a Titio paupere nonaginta acciperet, ut sibi potius, quam alteri talem eleemosynam largiretur, quod nemo dixerit. Et ratio a priori est, quia commodum temporale annexum rei spirituali gratis debet dari, sicut ipsa res spiritualis, ex intentione instituentis illud; non secus ac eleemosyna ex institutione testatoris debet dari pauperi gratis. Ita Suar., Filliuc. apud Bonac. quæst. 7. punct. 3. difficult. 1. num. 7., Laym. num. 79. Quod pariter constat ex thesi 22. ab Alex. VII. proscripta, quæ habet: *Non est contra justitiam Beneficia Ecclesiastica non conferre gratis, quia collator non exigit pecuniam pro collatione Beneficii, sed veluti pro emolumento temporali, quod tibi conferre non tenebatur.*

XXII. Dico quarto, Qui e contra accepit rem spiritualem pro pretio, non tenetur jure Divino illam restituere, cum nulli fecerit injuriam; jure tamen Ecclesiastico solum Beneficium simoniace acceptum restituendum est; unde qui pretio reliquias, verbi gratia, accepit, non tenetur ullo jure eas restituere. Et ratio a priori est, quia licet pretium pro re sacra detur conditionate, videlicet quatenus ex justitia debetur, & cum non debeatur ex justitia, eo quod res sacra danda sit gratis, ideo pretium simoniacum restituendum est; At res sacra datur absolute, & ideo pretio restituto ea restitui non debet.

Dubium est, An fructus Beneficii simoniace accepti ante sententiam Judicis restituendi sint a Beneficiario?

Respondeo cum communi affirmative, cum nullo justo titulo retineri possint; etenim adeptio, seu provisio Beneficii simoniaca est ipso facto irrita, ex Extravag. *Cum detestabile*, *De Simonia*, ubi expresse dicitur, Beneficiarius nec jus ullum acquirere, nec facere fructus suos; Quare fructus restituendi sunt Cameræ Apostolicæ, nisi compositio ab ipsa obtineatur vel in pios usus, aut Ecclesiæ, quæ læsa fuit.

XXIII. Mittimus hic agere de Restitutione ob usuram facienda, quoniam abunde hac de re egimus in quarto ex Opusculis Theologico-Moralibus in lucem jam editis, agentes ex professo de Usuris. Et plurima etiam de eadem dicemus in tractatu insequenti de Contractibus, ubi disceptabimus Deo dante de Mutuo, & Usura; Et in eodem tractatu agentes de Ludo, dicemus de Restitutione ob ludum facienda.

ARTICULUS IX.

De Restitutione facienda ob Horarum, & Residentiæ omissionem.

I. Beneficiarii post sex menses a Beneficii possessione, si Horas non recitent, tenentur ante sententiam Judicis fructus restituere pro rata omissionis, erogando illos aut in fabricam Beneficii, aut in pauperes. Explicavit Pius V. quid sonet ly pro rata omissionis.

II. Probabilius non tenetur ad restitutionem, qui inculpabiliter Horas omisit.

III. Datum ob causam restituendum est causa non subsecuta, nisi aliud constet ex voluntate dantis.

IV. Omittens partem aliquam minorem, quam sit Hora parva, probabiliter nihil restituere debet.

V. Qui recitat quidem Horas, sed sine attentione debita, sicut peccat graviter, ita ad restitutionem fructuum obligatur.

VI. Pariter Canonicus recitans in Choro sine debita attentione distributiones retinere non potest.

VII.

VII. *Beneficiarius in excommunicationem lapsus, si recitet Horas, & munus suum praestet, potest fructus Beneficii retinere. Quid de excommunicato vitando?*

VIII. *Sicut infirmus, ita injuste detrusus in carcerem, aut excommunicatus potest distributiones lucrari, quamvis absit a Choro; cum non debeat innocens hanc poenam subire.*

IX. *Qui juste est excommunicatus, non potest distributiones lucrari, quamvis per ipsum non stet, quominus absolvatur.*

X. *Beneficiarius post sex menses omittens officium, si monitus non resipiscat, Beneficio privandus est.*

XI. *Restitutio potest fieri non solum pauperibus, aut in utilitatem fabricae Ecclesiae, sed etiam in utilitatem fabricae domus Beneficii, aut in meliorandis agris: Et potest etiam fieri offerendo suffragia pro defunctis; Quod si ipse Beneficiarius sit pauper, potest sibi applicare fructus restituendos.*

XII. *Pauper, antequam sibi tradantur in eleemosynam fructus restituendi, non potest eos Beneficiario ipsi donare; Nec talis donatio est valida, si sit coacta.*

XIII. *Restituendi sunt dumtaxat fructus respondentes oneri Horarum, non vero respondentes aliis oneribus, quibus sit satis. Sed quota sit ea pars?*

XIV. *Quinam teneantur in Choro officium recitare?*

XV. *Perstringuntur, quae spectant ad restitutionem faciendam a Beneficiariis non residentibus.*

I. Diximus in explicatione primi praecepti Decalogi, Beneficiarios omittendo aliquo die Horas Canonicas, vel partem notabilem illarum peccare mortaliter, & ad restitutionem fructuum Beneficii obligari pro rata omissionis; Examinandum nunc, quod spectat ad hujusmodi restitutionem faciendam tam ab iis, qui privatim officium non recitant, quam ab iis, qui officium in Choro non canunt; addendo pariter in calce nonnihil de restitutione facienda a Beneficiariis non residentibus in loco Beneficii, quando ad id tenentur.

Quaeritur itaque primo, In quonam casu teneantur Beneficiarii ad hujusmodi restitutionem?

Respondeo, certum esse ex decreto Concilii Lateranensis sub Leone X. innovato, & aucto a Pio V. anno 1571., quod Beneficiarii ante sententiam Judicis teneantur ad restitutionem fructuum Beneficii pro rata omissionis officii, si elapsis sex mensibus post obtentam Beneficii possessionem officium culpabiliter non recitaverint, quamvis alio die pensum praetermissum suppleant; nisi forte pars omissa sit levis: Declaravitque Pius V., Primo, quod Beneficiarius officium omittens culpabiliter non faciat suos fructus Beneficii, & ideo tanquam injuste perceptos ante sententiam judicis debeat vel in fabricas ipsorum Beneficiorum, vel in pauperum eleemosynas erogare. Secundo, quod qui uno, vel pluribus diebus omnes Horas intermiserit, debeat restituere omnes Beneficii, vel Beneficiorum suorum fructus, qui illi, vel illis diebus responderent, si quotidie dividerentur; Qui vero matutinum tantum, dimidium illorum; Qui caeteras omnes horas, aliud dimidium; Qui harum singulas, sextam partem fructuum ejusdem diei amittat. Tertio, quod qui Choro addictus praesens cum aliis fit in officio recitando, ipse tamen non recitet, quamvis praetendat lucrifecisse fructus, & distributiones forte assignatas assistentibus sola praesentia, nihilomi-

minus hic etiam amittit fructus, & distributiones, & noverit se peccatum mortale commisisse. Quarto, quod qui primis sex mensibus officium non recitat, quamvis ad restitutionem fructuum non teneatur, sciat se peccatum mortale committere horas omittendo, nisi legitimo impedimento excusetur. Quinto, Pensionarius etiam, qui officium parvum Beatæ Virginis, ad quod tenetur, omisit, teneatur ad restitutionem, eodem modo ac Beneficiarius.

II. Infertur hinc primo, quod omittens Divinum officium ad nullam restitutionem teneatur, si nullos fructus percipit ob onus recitandi officium; nec peccet omittendo, nisi aliunde ad recitationem horarum teneatur.

Infertur secundo, non improbabiliter docere Ledesm., & alios contra Sanch., & Less. cap. 34. num. 80., teneri ad restitutionem Beneficiarium, qui inculpabiliter officium omisit; Quamvis enim jure positivo ea pœna imponatur omissioni culpabili, ut colligitur ex Bulla Pii V., at jure naturali non potest facere fructus Beneficii suos, posito, quod sub ea conditione dentur, quod officium recitetur; Nam datum ob causam non acquiritur, causa non subsecuta; & ideo dicimus non esse improbabile, quod inculpabiliter non recitantes teneantur ad restitutionem; Sed probabilior, & communior est sententia opposita docens, quod inculpabiliter omittentes recitationem horarum non teneantur ad restitutionem; quia fructus Beneficii non videntur dari, sicut datur pretium mercenariis pro opere diurno, sed dantur in sustentationem Beneficiarii sub onere, quod recitet horas; ita tamen, ut si citra culpam omittat, non teneatur ad restitutionem.

Infertur tertio, quod omittens hodie, verbi gratia, Divinum officium debeat restituere fructus uni diei respondentes, etiamsi cras dicat officium hodiernum, & crastinum. Ratio est, quia jam non satisfecit præcepto recitandi officium hodie, & ideo tenetur ad pœnam a Superiore impositam restitutionis faciendæ. Ita communiter contra Ledesm., Major., Paludan. apud Henr., quibus adhæret Suar. cap. 27. num. 5., & cap. 109. num. 11., Molfes. num. 17., Filliuc. cap. 10. quæst. 2. num. 307. putantes non teneri ad restitutionem, si suppleat alio die pensum horarum, aut compenset aliis piis operibus; quorum opinio censetur probabilis a Bonac. numer. 5.

Neque obstat, quod Cappellanus, qui ex onere Cappellaniæ tenetur celebrare, liber sit ab onere restituendi, si alio die celebrat, siquidem jam rependit æquale. Nam disparitas est, quia onus celebrandi non est ita affixum diei, ut transeat cum ipso die, sicut transit onus recitandi officium; unde quamvis recitetur deinde officium prætermissum, non inde fit, quod possint percipi fructus, quos ipso facto amisit, quamvis æquale pensum rependat.

Infertur quarto, quod quamvis Cappellano, qui omisit die debito celebrare, debeat injungi, ut statim vel per se, vel per alium celebret; at Beneficiario, qui omisit recitare horas, non debet a Confessario injungi, ut statim illas recitet.; Sicut ei, qui omisit die festo audire missam, non debet injungi, ut statim illam audiat, quia tale onus elapso die jam transiit. Neque dicas cum Paludan., Beneficiarium omittendo horas violare justitiam commutativam, quæ obligat tantum ad rependendum æquale. Nam elapso termino præfixo non potest amplius rependi æquale; verbi gratia elapso die Dominico potest quidem

dem recitari officium Dominicæ, sed non potest recitari officium die Dominico, ad quod ille tenebatur, & ideo fructus Beneficii illi diei respondentes non potest facere suos.

Infertur quinto, restitutionem hanc faciendam esse in conscientia ante sententiam judicis, quia, ut diximus, fructus Beneficii non acquiruntur, nisi sub ea conditione, quod officium recitetur. Neque dicas, pœnam, quæ ad sui executionem requirit hominis actionem, non esse subeundam ante sententiam judicis. Nam hoc fallit, quoties aliter constat de voluntate Legislatoris volentis pœnam incurri ante judicis sententiam, & de facto declaravit Pius V., & constat ex thesi 20. proscripta ab Alex. VII. quæ habet: *Restitutio a Pio V. imposita Beneficiatis non recitantibus non debetur in conscientia ante sententiam declaratoriam Judicis, eo quod sit pœna.*

Infertur sexto, quod Beneficiarius omittens horas primis sex mensibus post obtentam possessionem Beneficii peccet quidem mortaliter, quia transgreditur in re gravi legem Ecclesiasticam, non teneatur tamen ad ullam restitutionem, neque ex lege positiva, ut constat ex dictis constitutionibus, neque ex lege naturali, ut docent communius cum Vasq. contra Suar. tom. 2. de Relig. lib. 4. cap. 29., Valent.; & alios; Ratio est, quia Pontifex concedit etiam pro illis sex mensibus Beneficiario fructus Beneficii; etiamsi officium non recitet, dum non obligat ad restitutionem.

III. Neque obstat, quod datum ob causam retineri non possit, causa non subsecuta; Beneficia autem dantur propter officium. Nam tunc id est verum, quando non constat de voluntate concedentis aliquid, etiam causa non subsecuta, ut de facto Pontifex non obligando primis sex mensibus ad restitutionem, concedit fructus Beneficii, etiam officio non recitato; Sicut famulis ex recepta consuetudine, & voluntate tacita dominorum conceditur salarium, etiamsi aliquo die in debito famulatu deficiant: Cæterum præcisa hac voluntate Pontificis, quæ ex usu, & lege positiva constat, vera esset opinio opposita ex ratione adducta, quia scilicet omittens horas violat obligationem contractus, Do, ut facias, & ex violatione justitiæ oritur ex natura rei obligatio restituendi.

Infertur septimo cum Filliuc. contra Valent., quod si quis primis sex mensibus officium omittat, & iis elapsis adhuc illud omittat per aliquod tempus, puta per hebdomadam, debeat tantum restituere fructus respondentes tali hebdomadæ, non vero respondentes primis sex mensibus, quia Pius V., & Concilium Lateranense tollunt hanc obligationem.

IV. Rogabis primo, An omittens partem officii minorem, quam sit hora parva, debeat aliquid restituere?

Respondeo cum Tolet., Navar., quod omittens, verbi gratia, unum Psalmum, aut aliam partem minorem, quam unius horæ integræ, probabiliter non debeat aliquid restituere, etiamsi fructus illi parti respondentes sint magnæ quantitatis. Ratio est, tum quia Pius V. solum obligat ad restitutionem, qui horam parvam integram omittit, tum etiam quia usus Ecclesiæ fert, ut Canonicis integræ distributiones conferantur, quamvis non semper inveniantur in Choro in principio officii.

Neque dicas: Quæ ratio est totius ad totum, eadem est partis ad partem, ex lege *Qua de tota*, *ff. De rei vindicatione*; Sed si totum officium una die omittatur, debent ex naturas rei, & ex lege positiva restitui omnes fructus respondentes uni diei; ergo si omittatur pars officii, restitui teiam

de

debent fructus respondentes tali parti, itaut obligatio hæc sit gravis, si materia sit gravis. Nam sicut Pius V. eximit ab obligatione restitutionis, qui officium primis sex mensibus omittit, ita videtur eximendus ab eadem obligatione, qui omittit parvam officii partem, dum decernit Pontifex restituendam esse dimidietatem fructuum respondentium uni diei ab eo, qui omittit matutinum, vel ab eo, qui recitato matutino reliquas horas omittit, & sextam partem ab eo, qui omittit parvam horam. Non negaverim tamen, probabilem esse sententiam oppositam Bonac. putantis, quod Pius V. definiat restitutionis quantitatem pro singulis horis, ut quilibet sciat quid pro singulis, aut illarum partibus omissis restituere debeat, non ut eximat illos, qui notabilem quantitatem alicujus horæ parvæ omittunt.

V. Rogabis secundo, An officium recitans sine attentione debita debeat fructus Beneficii restituere?

Respondeo cum communi contra Cordub., Tolet., Medin., & alios affirmative; quia ex cap. *Veniens, De Presbytero non baptizato*, idem est aliquid non facere, ac non facere recte quoad substantialia: Attentio autem est de substantia orationis; ergo si desit debita attentio, perinde est ac si officium non recitetur; & ideo consurgit onus restitutionis.

VI. Ex qua ratiocinatione sequitur, quod neque Canonicus possit distributiones recipere, si recitat in Choro officium sine debita attentione. Neque dicas, Trident. sess. 24. cap. 12. velle, ut distributiones recipiant ii, qui statutis horis interfuerint Choro, absentes vero iis careant, quavis collusione, aut remissione exclusa; ergo sola præsentia videtur sufficere ad distributiones lucrandas. Nam Trident. vult, distributiones dari iis, qui intersunt Choro moraliter, non vero etiam iis, qui in Choro verbi gratia dormiunt; Unde nisi aliud ferat consuetudo, vel institutio, non possunt distributiones recipi ab iis, qui recitant officium in Choro sine debita attentione; etenim non censetur præsens, qui non attendit: Quicquid in contrarium dicat Malder., Garz., & alii apud Bonac.: Quænam autem sit attentio requisita in recitatione horarum? expendimus in tractatu de Præceptis Decalogi agentes de Horis recitandis; ubi diximus probabiliter sufficere attentionem externam, supposito animo orandi, consistentem in eo, quod excludatur omnis actio externa incompossibilis cum interna attentione sive ad Deum, sive ad sensum verborum, & habeatur ad hæc virtualis quædam attentio, ut ibi explicavimus.

VII. Rogabis tertio, An excommunicatus si officium recitet, possit retinere fructus Beneficii, aut distributiones?

Respondeo, & dico primo, si Beneficium obtinuit, quando erat excommunicatus, cum collatio fuerit invalida, non potest fructus retinere; quare si excommunicatio esset occulta, quando Beneficium conferendum est, debet se alio titulo excusare; Quod si non possit sine sua infamia, debet deinde statim ac potest occulte dispensationem petere, & fructus interim perceptos restituere.

Dico secundo: Qui post Beneficium obtentum lapsus est in excommunicationem, non amittit fructus Beneficii, si suum munus præstet, & recitet officium. Ita fuse Kon. disp. 14. dub. 9. num. 80., Sanch. lib. 3. disp. 51. num. 12., Avil., & alii contra Suar. disp. 13. sect. 2., Filliuc., Reginald. Ratio est, quia quamvis in Cap. *Pastoralis* dicatur, quod huic fructus Beneficii subtrahantur; at hoc non significat privationem ipso facto, & ante sententiam Judicis, ita ut ex-

com-

communicatus non faciat fructus Beneficii suos, etiamsi valide suum munus exerceat; tum quia ex tractatu de legibus reus non tenetur sponte pœnam subire, quando ad executionem pœnæ aliqua requiritur actio, nisi aliter constet de mente Legislatoris; tum etiam quia versamur in materia odiosa, quæ mitius interpretanda est, quam fieri potest. Hinc fit, Cappellanum excommunicatum toleratum, (licet peccet celebrando) percipere posse sicut stipendium Missæ, ita fructus Cappellaniæ, aut Beneficii. Si tamen sit excommunicatus vitandus, non potest percipere omnes Beneficii fructus, quia ejus sacrificium, quamvis prosit ex opere operato, quatenus offertur nomine Christi Domini, at non prodest quoad valorem, quem habet Sacrificium ex parte Ecclesiæ, ut docent communiter in de Censuris: Et idem dici potest de excommunicato vitando recitante officium in Choro, qui non videtur posse integras distributiones percipere, quia Divinum officium non videtur alteri prodesse, prout nomine Ecclesiæ persolvitur, quia Ecclesia hunc repellit, & non vult per ipsum orare.

VIII. Dico tertio, Qui ob injustam excommunicationem, aut carcerem cogitur abesse a Choro, potest distributiones, & fructus Beneficii percipere. Ita Avil., Sà, Filliuc., & alii contra Ugolin., qui putat posse hunc repetere distributiones ab eo, qui injuste eum excommunicavit. Ratio conclusionis est, quia privatio distributionum est pœna, quæ non debet infligi sine culpa, & ob injustam alterius actionem; Unde sicut infirmus percipere potest distributiones, ita injuste excommunicatus. Idque verum est ex Petro Navar. contra Bonac., & Covar., etiamsi infirmus, & injuste excommunicatus ante infirmitatem, aut excommunicationem non consuevisset assistere Divinis officiis; posset enim nunc mutata voluntate interesse.

IX. Dico quarto, Excommunicatus non assistens Choro non potest percipere distributiones, etiamsi per ipsum non stet, ne absolvatur. Ita Suar. disp. 13. sect. 2., & alii communius contra Ugolin., Henr., Sà. Ratio est, quia hic juste prohibetur non interesse Choro; ergo juste privatur distributionibus, dummodo tamen injuste, & per injuriam illi absolutio non denegetur.

Neque dicas, Qui dedit causam suæ infirmitati, potest percipere distributiones respondentes tempori, quo in infirmitate detinetur, quia est legitime impeditus. Ergo etiam qui dedit causam suæ excommunicationi, si per ipsum non stet, ne absolvatur; quia pariter est legitime impeditus; Disparitas enim est, quia quamvis culpabiliter aliquis ægrotaverit, tamen huic culpæ non est imposita pœna privationis distributionum, nam universim ægroto distributiones conceduntur; At culpæ, cui est annexa excommunicatio, est pariter annexa pœna privationis distributionum, quousque juste perseverat excommunicatio.

X. Rogabis quarto, An Beneficiarius omittens divinum officium, præter onus restitutionis, contrahat aliam pœnam?

Respondeo, contrahere etiam pœnam privationis Beneficii, si post sex menses admonitus Beneficiarius officium recitare neglexerit; ut constat ex Lateranensi; Quare admonitio facienda est post sex menses; Sicut obligatio restitutionis est etiam post sex menses a possessione Beneficii; Ille autem dicitur negligere officium ad hunc effectum, ut possit Beneficio privari, qui intra quindecim dies saltem bis illud non recitat, ut notat Suar. tom. 2. de Religione lib. 4. cap. 30. ex eodem Lateranensi.

XI. Quæritur secundo; Cuinam facienda est restitutio fructuum Beneficii?

Respondeo, ex dictis faciendam esse fabricæ Beneficii, aut pauperibus. Et eadem est ratio de Pensionario; Quod tamen intelligendum est, dummodo aliud non ferat institutio Beneficii, aut consuetudo alicubi recepta.

Infertur hinc primo, restitutionem fieri posse non solum in utilitatem Ecclesiæ Beneficii, sed etiam in utilitatem fabricæ domus Beneficii, in qua Beneficiarius habitat, aut in emendis, vel meliorandis agris, ut fructus in perpetuum augeantur, ut notat Vasq., & Suar. loc. cit; quia etiam hoc venit nomine fabricæ Beneficii.

Infertur secundo, quod licet restitutio fieri possit pauperibus quibuscumque, sive sint loci, in quo Beneficium existit, sive alterius loci, quia Pontifex loquitur indefinite, dum dicitur fieri posse pauperibus, non tamen fieri potest in reparationem Ecclesiæ, aut bonorum alterius Beneficii, quia Pontifex vult faciendam esse restitutionem vel pauperibus, vel fabricæ ipsius Beneficii; quando tamen reparatio alterius fabricæ redundaret in utilitatem pauperum, qui in eo loco aluntur, tunc censeretur fieri pauperibus.

Infertur tertio, posse restitutionem hanc fieri in celebrandis missis, aut aliis suffragiis offerendis pro defunctis; quia isti in Purgatorio sunt maxime egeni, unde apte veniunt nomine pauperum, ut notant Filliuc., & Suar. loc. cit., dummodo aliud non ferat specialis institutio, aut municipalis consuetudo; aut aliud de voluntate Pontificis rationabiliter non præsumatur.

Dubium est primo, An si beneficiarius sit pauper, possit sibi applicare restitutionem faciendam pro horis omissis?

Respondeo affirmative cum Less., & aliis communiter; quia non debet esse deterioris conditionis aliis pauperibus; quamvis enim peccarit omittendo officium, tamen quia pauperibus dari debent fructus Beneficii, potest etiam ipse venire nomine pauperum, quia sic non tam ipse sibi, quam Pontifex per illum faceret eleemosynam. Neque dicas hinc sequi, quod posset pauper in fraudem officium omittere, sciens, quod potest titulo paupertatis sibi retinere fructus Beneficii. Nam responderi potest, quod in tali casu non præsumatur velle Pontificem, quod possit sibi restitutionem applicare, eo quod fraus nulli patrocinari debeat; nisi forte Beneficiarius in gravi necessitate reperiatur, & pœnitentia ductus proponat in futurum emendationem.

XII. Dubium est secundo, An si pauperes, quibus facienda est restitutio, donent Beneficiario, quod restituendum est, possit iste titulo donationis retinere?

Respondeo cum Bonac., quod si remissionem obtineat a pauperibus, antequam tradat iis fructus Beneficii restituendos, non possit illos sibi retinere; quia pauperes, quibus fructus nondum traditi sunt, non habent jus ad illos certum, & in re, sed jus vagum pendens a voluntate Beneficiarii, ad quem spectat pauperis electio, cui restituatur; Et facta promissione uni illorum, hic habet solum jus ad rem ante traditionem, unde non potest remissionem facere illorum, quia non potest promissarius donare, nisi jus, quod habet promissarii; Jus autem promissarii relate ad illos fructus non facit promissarium dominum fructuum, unde non potest illos donare, aut condonare. Notat tamen Less. cap. 3. n. 16. ex lege positiva, non jure naturæ traditione rerum dominia acquiri, ex leg. *Traditionibus* 92. Cod. *De pactis*; quam-

quamvis excipiantur hæreditas, legatum rei Sacræ, donatio facta Civitatibus, & locis piis, Beneficio, &c., quorum jus in re, & quasi dominium per donationem, & acceptationem acquiritur: Quod si Beneficiarius tradiderit pauperi fructus restituendos, tunc certe liberum erit pauperi illos Beneficiario iterum tradere, & donare, dummodo talis donatio sit libera, & non meticulosa, nec cum pacto implicite inito inter Beneficiarium, & pauperem, quod ideo Beneficiarius eligat talem pauperem, quia hic est donaturus deinde partem illorum eidem Beneficiario.

XIII. Quæritur tertio, An Beneficiarius restituere debeat omnes fructus Beneficii respondentes diebus, quibus omisit divinum officium, etiamsi alia onera Beneficii iis diebus impleverit? Verbi gratia, si Beneficium habeat curam animarum, ut est Episcopatus, & Parochia, & Episcopus, vel Parochus suum munus exerceant, & solum omittant recitare horas, possuntne retinere partem aliquam fructuum Beneficii ratione aliorum onerum, quibus satisfaciunt?

Respondeo, Azor., Valent., Suar. loc. cit. velle, quod omnes omnino fructus respondentes iis diebus, quibus officium prætermissum est, debeant restitui, quia Bulla indistincte loquitur, dum dicit absolute, & simpliciter restituendos esse omnes fructus pro iis diebus perceptos. Sed probabilis est sententia Less. cap. 34. dub. 32., Henr., Tolet., Sà, & aliorum putantium, Bullam posse aliquam interpretationem recipere, ita scilicet ut Beneficiarius omittens horas uno die, verbi gratia, non debeat omnes omnino fructus respondentes uni diei restituere, sed solum respondentes uni diei relate ad onus dumtaxat divini officii; Unde Episcopus, vel Parochus, si omittant uno die officium, debeant restituere solum tertiam, vel quartam partem fructuum respondentium uni diei, retinendo alios ob alia onera proprio muneri annexa, quibus satisfaciunt; Canonici vero, aliique habentes onus residendi debeant restituere, (ut putant aliqui contra Bonac.) dimidiam partem; habentes onera Cappellaniæ debeant restituere dimidiam, vel tertiam partem; Beneficiarii vero simplices debeant omnes fructus pro rata officii restituere. Ratio est, quia quando Beneficiarii recipiunt fructus Beneficii, non solum pro recitatione horarum, sed etiam pro aliis oneribus, si istis satisfaciant, non videtur rationabile, quod æque puniantur per omissionem horarum, ac Beneficiarii simplices, qui nullum aliud onus sustinent; Nec est rationabile, quod æque puniantur, quando omittunt horas Beneficiarii habentes alia onera, sive iis satisfaciant, sive non; Unde præsumendum, quod Pontifex, dum dicit omittentem divinum officium debere omnes fructus restituere, nolit, quod restituantur nisi omnes fructus respondentes oneri divini officii, quousque non exprimat oppositum. Addit Henr., Beneficiarium simplicem posse etiam aliquid sibi retinere propter onus gestandi habitum, & tonsuram, & vivendi caste, & observandi alia, quæ in jure præscribuntur, si huic oneri satisfaciat. Hoc tamen merito non admittit Bonac., nam hæc onera sufficienter compensantur cum aliis privilegiis Beneficiariorum.

XIV. Quæritur quarto, Quinam teneantur sub mortali, & sub onere restitutionis officium in Choro recitare?

Respondeo, & dico primo, Clericos Ecclesiarum Collegiatarum, & Cathedralium obligari ad officium in Choro singulis diebus recitandum, nisi aliud ferat consuetudo, aut Ecclesiæ institutio, aut necessitas. Ita communiter

niter ex Cap. 1. *De celebratione missarum*: Quare ubi est consuetudo, vel Ecclesiæ institutio, ut aliquoties tantum in Choro officium persolvatur, non tenentur Clerici quotidie in Choro convenire; quando vero necessitas cogit, ut in alio loco extra Ecclesiam officium persolvatur, tunc licitum est de licentia Episcopi, quando ad ipsum aditus patet, alibi officium celebrare; quamvis si aliquando, verbi gratia, ob frigoris asperitatem officium in Sacristia caneretur sine Episcopi licentia, putat Bonac. Canonicos non esse privandos distributionibus, quia moraliter censerentur in Ecclesia recitasse; præsertim si ratione necessitatis per Epikejam facultas Episcopi præsumatur.

Dico secundo, Etiam Regulares Choro deputati, & Moniales tenentur, non quidem ex jure Canonico, sed ex suis regulis, aut consuetudinibus ad divinum officium in Choro celebrandum. Unde fit, gravius peccare Beneficiarios Choro addictos, si non intersint, quam Regulares, quia illi tenentur ex officio, atque adeo ex justitia, quæ ex genere obligat sub mortali; isti vero tenentur tantum ex vi regulæ, quæ utplurimum non inducit obligationem sub mortali, sed tantum solet obligare Regulares sub pœna, quod officium privatim recitent, si Choro non intersint. Et obligatio sub gravi canendi in Choro afficit solum totam Communitatem religiosam, non singulos Regulares; nam, ut diximus cum de horis canonicis, Prælatus tenetur sub mortali curare, ne desit Chorus; & alii tunc solum tenerentur sub mortali, quando aliter Chorus non fieret. Utrum autem Moniales teneantur sub mortali ex vi consuetudinis privatim recitare horas, si Choro non intersint? Diximus in de Horis Canonicis teneri, ut fert communior, & verior opinio; quicquid in contrarium sentiat Marchantius apud Dian. part. 9. tract. 6. resol. 7. & Less. putantes consuetudinem istam non obligare sub gravi.

Dubium tamen est, An Beneficiarii Choro addicti, & Canonici, si ad Chorum non accedant, sed privatim recitent, peccent tantum venialiter, an mortaliter?

Respondeo, peccare mortaliter per se loquendo, si ultra tempus a Tridentino permissum notabiliter absint a Choro. Ita Filliuc., Vasq., Suar. lib. 4. de religione cap. 10. num. 7., & cap. 13. apud Bonac. contra Valent., Reginald., Cajet., & alios putantes peccare solum venialiter, quando eorum absentia non est causa, ut dimittatur, aut destruatur Chorus; (ad quem constituendum saltem quatuor requiruntur) Ratio nostræ doctrinæ est a pari, quia Beneficiatus, qui privatim non recitat officium, peccat mortaliter; ergo etiam qui obligatus in Choro recitare, ibi non recitat; Et ratio a priori est, quia utraque est obligatio ex justitia, quæ per se graviter obligat; Beneficium enim Canonicis datur, non solum ut officium recitent, sed etiam ut recitent in Choro. Immo Suar. loc. cit. addit, peccare mortaliter Canonicum, etiamsi solum partem notabilem officii in Choro non recitet, quamvis habeat animum recitandi illam privatim; Quod tamen non ausim dicere; quia sicut Beneficiarius, qui per aliquot dies ultra tempus permissum abest a loco suæ residentiæ, non peccat mortaliter, ita nec peccat mortaliter, qui per aliquot dies abest a Choro sine licentia, dummodo privatim officium recitet. Ratio autem doctrinæ est, quia præceptum divini officii est affixum diei, & Superior præcipiens officium respicit singulas recitationes per se ipsas, ut constat ex sensu communi Doctorum: Econtra Superior præcipiens

piens residentiam, & Chorum, respicit residentiam, & recitationem in Choro per totum annum; Unde si aliquot diebus Beneficiarius absit a Choro, aut non resideat, ratione parvitatis materiæ non peccat mortaliter; Quod si absentia sit notabilis, sicut graviter peccat, qui ultra tempus a jure præscriptum notabiliter non residet in loco sui Beneficii, ita etiam peccat graviter, qui notabiliter abest a Choro, quandoquidem residentia in loco Beneficii idcirco præcipitur, ut possit Beneficiarius interesse divinis officiis. Permittit autem Trident. sess. 24. cap. 12. obtinentibus dignitates, Canonicatus, præbendas, aut portiones in Cathedralibus, aut Collegiatis, ut possint singulis annis per tres menses abesse; Et Sacra Congregatio declaravit, quod tempore absentiæ distributiones non acquirant, nec excusentur ulterius a residentia per hoc, quod consentiant in amissionem distributionum quotidianarum, sed hujusmodi puniendi sint. Immo ex cap. *Clericus dist.* 91. deponendus est, qui omittit officium in Choro, depositio autem cum sit pœna gravis, supponit gravem culpam.

Dico tertio, Episcopus, per se loquendo, non tenetur Choro interesse, ne festis quidem diebus. Ita Valent., Filliuc., Bonac. ex D. Th. 2. 2. quæst. 91. art. 2. contra Sylvest., Tabien., Navar.. Ratio est, tum quia usu, & consuetudine ita introductum est; tum quia gravioribus negotiis ad jurisdictionem spectantibus, quæ Chori assistentiam non patiuntur, vacare debet. Quod spectat ad Parochos, deberent quidem ex vi juris antiqui in Parochialibus Ecclesiis publice divina officia persolvere singulis diebus, ut ostendit Bonac., sed a desuetudine in contrarium deobligantur.

Ex dictis sequitur, quod Canonici, & alii Choro deputati non solum teneantur Choro interesse, sed etiam canere, non quidem ut obligationi officii satisfaciant, nam si submissa voce recitent partem suam, & aliam audiant, satisfaciunt obligationi recitandi officium; sed canere debent, ut satisfaciant servitio Chori. Ratio est, quia redditus Ecclesiastici dantur Canonicis, ut cantent cum aliis, ex *Clement.* 1. *De Celebratione Missarum*: Ita Suar., Filliuc., Navar., Less. apud Bonac.; Unde fit, eos aliter non posse distributiones saltem integras percipere; quia Qui non facit, quod debet, non recipit, quod oportet. Ubi notandum, obligationem recitandi officium in Choro esse personalem, ut est obligatio recitandi officium privatim, unde non potest per alium impleri, præcisa consuetudine in contrarium.

XV. Quod attinet ad restitutionem faciendam a Beneficiariis, qui non resident in loco sui Beneficii, quando ad id obligantur, abunde diximus in Opusc. De Beneficiis Ecclesiasticis qu. 3. art. 3. Summatim hic ea perstringimus. Et sane fructus Beneficii a non residentibus restituendi sunt ante sententiam judicis, non quidem omnes, sed qui respondent oneri residentiæ. Sicut autem invalide, nedum illicite Pontifex in voto dispensaret sine causa; ita invalida est facultas non residendi sine justa causa, atque adeo in tali etiam casu restitutio facienda est. Episcopis Trident. sess. 23. cap. 1. facultatem concedit non residendi solum per duos, aut tres menses quotannis; Parochis vero per duos menses dumtaxat, sive simul, sive interrupte. Dubitatur, num Parochi, ut absint per bimestre, indigeant etiam licentia Episcopi? Sed hac in re standum consuetudini loci. Non est facienda isthæc restitutio, si inculpabiliter non resideant; at facienda est si solum materialiter resideant, non inserviendo Ecclesiæ.

clesiæ. Olim jure Canonico omnes Beneficiarii ad residentiam obligabantur, de facto tamen vi consuetudinis contrariæ, exceptis Canonicatibus, & Dignitatibus, Beneficium simplex ad residentiam non obligat. Canonici autem, & Præbendati si absint a Choro ultra trimestre sibi permissum a Trident. sess. 24. cap. 12. sine legitima causa, communius apud Croix lib. 4. num. 876. docent, quod mortaliter peccent, & procul dubio tenentur ad restitutionem distributionum, & fructuum respondentium oneri residentiæ. Fructuum autem istorum restitutio solum fieri potest in utilitatem fabricæ Ecclesiæ, aut pauperibus loci ipsius Beneficii; ubi restitutio ob omissionem horarum fieri potest pauperibus cujuscumque loci, ac in utilitatem non solum fabricæ Ecclesiæ, sed etiam Beneficii, aut in agris meliorandis, ut supra diximus; immo etiam in suffragium defunctorum. Potest tamen Episcopus justis de causis cum Canonicis, & Præbendatis dispensare, ut diutius absint; præsertim ob studium Theologiæ, aut juris Canonici; & quidem per quinquennium. Sed ut per trimestre absint quotannis, licentia non requiritur, etiamsi absint recreationis causa, dummodo distributiones non lucrentur; quas tamen lucrantur, si ægritudinis causa non resideant; dummodo non causent sibi ægritudinem ea de causa, ut ad residentiam, & ad Chorum non teneantur. Sed non vacat ulterius hac in re immorari. Sit itaque annui pensi (Sed oh ubi Æternitatis!)

F I N I S.

A. M. D. G.,

ac Deiparæ sine labe Conceptæ.

SYNOPSES OMNES,

Quæ in singulis Articulis Tractatus hujusce de Restitutione habentur, hic colliguntur.

QUÆSTIO I. 1

De iis, quæ ad ipsum Restitutionis actum pertinent.

ARTICULUS I. ibid.

Num ex violatione solius justitiæ commutativæ oriatur onus Restitutionis?

I. *Restitutio large dicta fert iterato aliquem statuere in possessionem rei suæ. Presse vero dicta est Actus justitiæ commutativæ, quo quis damnum a se illatũ proximo resarcit.* II. *Ad justitiam commutativam spectat tribuere unicuique jus suum, & partes inter se justare, & exæquare.* III. *In quo differat Restitutio a redditione depositi, aut commodati, a solutione mutui, & a satisfactione?* IV. *Per quid discriminetur justitia commutativa a distributiva, a legali, & a vindicativa?* V. *Onus restitutionis non oritur ex violatione justitiæ pure distributivæ, & ideo solius justitiæ commutativæ est actus Restitutio.* VI. *Quid importat jus strictum in re, & ad rem? Quid etiam sit dominium, Usus, & Ususfructus?* VII. *Quando donatur aliquid distribuendum pluribus pro merito personarum, qui habet plura merita, habet jus strictum ad majorem summam, & ideo violatur justitia commutativa, si ea non solvatur. At nemo privatus habet jus strictum ad bona communia, quæ non sunt distribuenda primario propter bonum privatum, sed propter bonum publicum; unde per violationem justitiæ distributivæ non oritur obligatio restituendi.* VIII. *Episcopus conferens beneficia minus dignis tenetur resarcire damnum concurrentibus, & Ecclesiæ, non ex violatione justitiæ distributivæ, sed commutativæ.* IX. *Num peccet mortaliter Episcopus conferendo beneficia simpliciа minus dignis, omissis dignioribus? Num etiam Princeps sic conferendo officia Gubernatoris, Judicis, &c.?* X. *Dux non distribuendo spolia hostium pro merito militum peccat contra justitiam commutativam.* XI. *Ob læsionem justitiæ vindicativæ tunc datur onus restituendi, quando simul violatur commutativa.* XII. *Qui negavit in judicio veritatem, non tenetur ad restitutionem damni secuti; secus vero si falsum testatus est. Quid de Confessario, qui omisit pœnitentem monere de Restitutione facienda? Tenetur Confessarius, si positive pœnitentem deobliget: Sicut Advocatus, & Procurator, Gubernator, & Judex, si culpabiliter sint causa damni.* XIII. *Probabiliter peccat solum contra charitatem, & ad restitutionem non tenetur, qui emit omnes merces alicujus generis, ut postea carius illas vendat.*

ARTIC. II. 10

De Necessitate Restitutionis faciendæ.

I. *Necessarium ad salutem bifariam sumi potest, vel pro necessario necessitate medii, vel pro necessario necessitate præcepti.* II. *Restitutio est ad salutem ne-*

necessaria solum necessitate præcepti. III. *Cur Baptismus in re, aut in voto sit necessarius necessitate medii?* IV. *Præceptum de restituendo videtur principaliter esse de actu positivo, atque adeo affirmativum, & minus principaliter negativum.* V. *Præceptum restituendi diversum est à præcepto non furandi; hoc est negativum, illud vero positivum.* VI. *Sunt duo præcepta, Non furari, & Non retinere rem alienam; quia tamen eidem virtuti opponuntur, non committit duo peccata specie diversa, qui utrumque præceptum transgreditur.* VII. *Quot peccata committit, qui oblata opportunitate restituendi non restituit?* VIII. *Actus nostri non interrumpuntur moraliter per actus contrarios dumtaxat, sed etiam aliis viis.*

ARTICULUS III. 13

Quænam sint radices, unde provenit obligatio restituendi?

I. *Duplex est radix, ex qua sequitur obligatio restitutionis, videlicet Injusta acceptio, & Res accepta.* II. *Obligatio restitutionis orta ex prima radice injustæ acceptionis haberi non potest citra actionem damnificativam; secus vero si oriatur ex secunda radice rei acceptæ.* III. *Non cessat obligatio restitutionis citra restitutionem, si ea oriatur ex prima radice; potest tamen sine restitutione cessare, si ex secunda radice oriatur.* IV. *Quando oritur onus restitutionis ex prima radice, nullum debet pati damnum damnificatus; quando vero oritur ex secunda, nullum debet pati damnum, qui restituit.* V. *Sicut non consurgit onus restitutionis ex læsione justitiæ distributivæ, Legalis, aut Vindicativæ, ita neque ex damnificatione contra alias virtutes a justitia.* VI. *Hinc non tenetur ad restitutionem Medicus, si ex incuria ægrotum occidat, quando nullo accepto stipendio medetur: Nec Clericus alium inadvertenter occidens vacando venationi prohibita: Nec omittens succurrere extreme indigenti: Nec violans justitiam legalem.* VII. *Qui alium inadvertenter infamavit, ubi id advertit, tenetur famam restituere ex titulo injustæ acceptionis potius, quam rei acceptæ.* VIII. *Judex ad restitutionem tenetur, si pecuniam accipiat pro ferenda sententia justa, non tamen si accipiat pro ferenda sententia injusta, patrato tali scelere.*

ARTIC. IV. 16

Ex quanam culpa contra justitiam oriatur obligatio Restitutionis?

I. *Culpa alia est Theologica, alia Juridica, & illa vel mortalis, vel venialis, sive ex parvitate materiæ, sive ex imperfecta deliberatione; Hæc vero vel lata, vel levis, vel levissima.* II. *Ad contrahendam obligationem restitutionis requiritur culpa Theologica contra justitiam commutativam: Lata culpa juridica dicitur trahere onus restitutionis, quatenus raro admodum reperitur sine culpa Theologica.* III. *Si culpa isthæc Theologica sit levis ex parvitate materiæ, trahit onus restitutionis sub levi; si vero sit levis ex imperfecta deliberatione, probabiliter ne sub veniali quidem parit ullam obligationem restituendi, etiam in materia gravi.* IV. *Leges civiles obligantes ad compensationem damni non obligant in conscientia, si absit culpa Theologica, quæ ab iis præsumitur.* V. *Si tamen leges civiles non sint præsumptivæ, sed dispositivæ, obligant in conscientia ad damnum compensandum, sed post sententiam Judicis.* VI. *Ex peccato veniali ex parvitate materiæ contra justitiam potest per accidens oriri gravis obligatio restituendi; ut si in ultimo furtulo per accidens non advertatur ad præterita.* VII. *Quoties plures ab eodem parvam materiam furantur, itant*

ita ut unus advertat ad furtula aliorum; sed non sit causa moralis talis damni gravis, probabilius non tenentur ad restituendam parvam illam materiam sub gravi; nisi forte ad id ex praecepto superioris adigantur. VIII. *Ad quid tenetur, qui per negligentiam leviter culpabilem grave damnum infert? Aut qui volens leviter damnificare, casu graviter damnificat? Aut Medicus, qui ex culpa levi juridica aegrotum occidit?* IX. *Levis negligentia, quae excusat a compensando damno Depositarium, non semper excusat Commodatarium, aut Locatarium.* X. *In dubio num res perierit ex culpa gravi, an levi, daturne onus restituendi?* XI. *Probabiliter propter grave damnum causatum ab actione externa de se leviter damnificativa, posita cum intentione nocendi graviter, non datur onus restituendi sub gravi; Nec incurritur irregularitas, aut censura, vel reservatio propter tale delictum externe leve, sed interne grave, si verbi gratia, sic aliquis occidatur.* XII. *Non tenetur ad restitutionem, qui grave damnum intulit cum ignorantia antecedente; & probabiliter nec tenetur, si illud intulit cum ignorantia concomitante; secus vero si intulit cum ignorantia affectata, aut etiam crassa.* XIII. *Cur teneatur ad restitutionem, qui volens comburere domum Petri inimici, per accidens comburit domum Pauli amici; & ad restitutionem probabiliter non tenetur, qui volens occidere feram, per accidens occidit inimicum, quem conditionate vellet occidere, si ibi adesset?*

ARTICULUS V. 26

Quomodo se gerat Confessarius cum obligato ad restituendum?

I. *Nequit citra sacrilegium absolvi, qui non vult restituere statim totum, quod potest.* II. *Num possit permitti dilatio restitutionis ob lucrum, quod a debitore speratur sine damno creditoris? Debet quidem hac in re Confessarius accommodare se opinioni probabili poenitentis.* III. *Debitor volens restituere, dum est in articulo mortis, non potest haeredibus committere, ut restituant, si potest tunc ipse restituere.* IV. *Restitutio facienda est a poenitente antequam accedat ad Sacramentum Poenitentiae. Quod si ea non possit fieri, nisi post aliquod tempus, non est deneganda absolutio.* V. *In Jure solum pro foro externo praecipitur, ut non impendatur absolutio a censuris non praemissa satisfactione.* VI. *Qui promisit restituere statim, & non stetit promissis, non est de facili iterato absolvendus, multo minus tertia, aut quarta vice.* VII. *Tenetur ipse Confessarius restituere, si positive deobligavit culpabiliter poenitentem a restituendo: Quod si culpabiliter solum omiserit illum monere, & Confessarius sit Parochus, qui ex officio tenetur confessiones audire, adhuc ipse probabilius tenetur restituere. Et probabiliter etiam alii Confessarii.* VIII. *Parochus, si non moneat poenitentem de restitutione facienda, ad restituendum ipse obligabitur ex levi culpa juridica; Alii vero Confessarii solum ex culpa lata.*

QUÆSTIO II. 30

De Persona restituente.

ARTICULUS I. ib.

Quisnam teneatur restituere ex injusta acceptione?

I. *Ad restitutionem tenetur tam qui rem alienam sine justo titulo habet, quam qui damnum alteri injuste intulit; quod multipliciter contingere potest.* II. *Recensentur praecipuae actiones injustae, quae pariunt onus restitutionis.* III. *Pretium simoniace acceptum restituendum est Ecclesiae, vel probabiliter ipsi danti. Sic pa-*

pariter eleemosynæ magnæ erogatæ fingenti paupertatem restituendæ sunt vel danti, vel aliis pauperibus. Munera pariter, quæ dantur Judici pro ferenda sententia justa. IV. *Qui aliquid a pupillo per contractum onerosum acquisivit, num teneatur jure naturæ illud restituere?* V. *Qui alium impedit a consecutione boni debiti ex justitia, ad restitutionem tenetur; Sicut etiam si quis malis artibus illum impediat ab alterius boni consecutione.* VI. *Quid si quis impediat alicui consecutionem officii publici, aut Beneficii, aut quod ex ærariis publicis debetur pauperibus?* VII. *Divertens flumium cum alterius damno tunc ad restitutionem tenetur, quando id non facit ob propriam utilitatem, sed in damnum proximi. At non tenetur ad restitutionem, si bonis artibus impediat pauperi eleemosynam ex odio erga illum.* VIII. *Qui malis artibus impedit, ne fiscus acquirat jus ad pœnam pecuniariam, non tenetur ad restitutionem.*

ARTIC. II. 34

Quisnam restituere teneatur ex re accepta?

I. *Ex re accepta consurgit onus restitutionis, sive ea extet post furtum, seu post contractum iniquum, sive res aliena extet absque tua culpa penes te.* II. *Res inventæ num sint dandæ pauperibus?* III. *Thesauri inventi jure naturæ sunt primi occupantis; leges tamen civiles diversimode de iis disponunt. Num leges istæ obligent in conscientia?* IV. *Quare acquisita per delictum, domino non comparente, retineri non possunt?* V. *Res bona fide empta a fure probabiliter ab emptore restitui potest furi, si aliter pretium recuperare non possit restituendo illam domino. At non potest alteri vendi ad pretium recuperandum.* VI. *Num peccet solum contra charitatem, an etiam contra justitiam qui reddit gladium domino furioso, quo ille abusurus est adversus vitam innocentis?* VII. *Res aliena empta bona fide, si functionem recipiat, domino comparente, non est illi restituenda; nisi forte cum modica propria re sit immixta.*

ARTICULUS III. 37

Quid restituere teneatur Possessor malæ fidei?

I. *Quinam dicatur Possessor malæ, aut bonæ, aut dubiæ fidei?* II. *Possessor dubiæ fidei comparatur possessori malæ fidei, si dubium præcesserit possessionem rei alienæ; at si subsequatur, comparatur possessori bonæ fidei.* III. *Malæ fidei possessor restituere debet, præter rem, etiam damnum secutum domino, ac lucrum, quod cessavit, necnon fructus rei naturales, & mixtos; non tamen quod dominus lucraturus esset ex turpi usu suæ rei.* IV. *Quinam dicantur fructus rei naturales, quinam industriales, quinam mixti?* V. *Si res furtiva cum rebus propriis misceatur, nec illa sit discernibilis, quid est restituendum domino?* VI. *Quid restitui debet, si res aliena in manu furis deterioretur? Quid si dominus illam deinde pluris venditurus esset, quam tunc valeret?* VII. *Potest aliquando fur ex furto lucrum reportare.* VIII. *Qui in navi projicit poculum aureum alienum, quod simul cum navi mox erat submergendum, probabiliter non tenetur quicquam restituere: Secus vero si rapiat rem mox ab alio fure rapiendam.* IX. *Quinam fructus rei furtivæ debent a fure domino restitui? Et quid de melioramentis sive necessariis, sive utilibus, sive voluptuariis?* X. *Restitui debet a fure, præter rem furtivam, tam interesse ordinarium, quam extraordinarium; & quidem etiamsi a Creditore de illo non moneatur.* XI. *Qui restituere debet, & non ex delicto,*

sed

sed ex mutuo, emptione; &c., & culpabiliter differt solutionem, probabiliter ad interesse extraordinarium non obligatur, si monitio non pracedat. XII. *Fur, qui per aliquod tempus inculpabiliter non restituit, num teneatur ad interesse illius temporis?*

ARTICULUS IV. 45

Quid restituere teneatur Possessor bonæ fidei?

I. *Possessor bona fidei si non statim restituat, incipit esse mala fidei possessor.* II. *Debet se reddere indemnem bona fidei possessor; At restituere debet rem, ejusque fructus naturales, & mixtos, (demptis expensis) & id in quo factus est ditior, non tamen ex fructibus industrialibus.* III. *Res, & fructus, si non extent in se, reddantur in æquivalenti. At num dicantur in se extare, si cum aliis rebus propriis misceantur?* IV. *Qui rem alienam bona fide inique consumpsit, fornicando, ludendo, &c. ad restitutionem non tenetur, si nihil ex ea sit factus ditior.* V. *Si rem alienam bona fide donasti, aut vendidisti, tenerisne contractum rescindere; sicut tenetur, qui vitrum pro gemma vendidit?* VI. *Res, & fructus naturales, & mixti restituenda sunt, demptis expensis, æstimatione laboris, & melioramentis etiam voluptuariis. Sed quid si hac sint magni valoris?* VII. *Si in tela aliena pingatur pictura, qua excedat pretium tela, satis est restituere hujus tela pretium. Immo etiam si dubitetur an ea pictura tela pretium excedat?* VIII. *Qui bona fide in agro alieno suum frumentum seminavit, debet totam segetem detractis expensis restituere; Quod si seminasset alienum frumentum in agro proprio, debet solum restituere pretium frumenti.* IX. *Ex injusta damnificatione tenetur damnum compensare, qui, verbi gratia, incendit domum Petri sui amici, quamvis invincibiliter putet illam esse Pauli sui inimici. Quid, si quis occidat Petrum amicum, quem invincibiliter putat esse Paulum inimicum?*

ARTIC. V. 49

Quid restituere teneatur Possessor dubiæ fidei?

I. *Dicitur possessor dubia fidei, qui rem possidet, quin possit certo affirmare illam esse suam, sive de hoc dubitet, sive etiam id opinetur.* II. *Multipliciter autem tale dubium sive negativum, sive positivum contingere potest.* III. *Ad quid tenetur qui bona fide cœpit rem possidere, & deinde incipit dubitare, an sit aliena?* IV. *Qui magis inclinat ad dicendum, quod res, quam bona fide cœpit possidere, sit aliena, num ad aliquam restitutionem faciendam obligetur?* V. *Regula illa*, In dubiis tutior pars eligenda est, *quomodo interpretanda sit?* VI. *Ad quid teneatur, qui possidens rem bona fide incipit dubitare, an sit aliena, & omittit veritatem indagare?* VII. *Qui possidet rem mala fide, & deinde incipit dubitare an sit sua, debet ne integram rem restituere, an pro rata dubii?* VIII. *Ad quid tenetur, qui incipit possidere rem a nemine possessam dubia fide, dubitando scilicet, sitne sua, an aliena?* IX. *Qui rem ab alio bona fide possessam rapit, dubitans, aut opinans, quod sit sua, tenetur ad integram ejus restitutionem. Sic pariter restituere integre tenetur, qui in ludo per fraudem vincit, quamvis dubitet, num ob fraudem, an casu vicerit.* X. *Non solum in materia justitia, sed etiam in materia aliarum virtutum militat axioma illud*, In dubio melior est conditio possidentis. XI. *Ad dignoscendum autem, quando stat in possessione libertas, quando vero praceptum, Prior regula, qua assignari solet, est, quod in possessione stet id, quod tempore prace-*

 dit,

dit, si libertas, libertas; si praeceptum, praeceptum; quod in plurimis exemplis fit perspicuum. XII. *Altera regula, quam Doctores assignant, est, Pro eo stare possessionem in utroque foro, pro quo stat praesumptio; Hac vero stat pro ea parte, quae ad alteram transfert onus probandi intentum.*

QUÆSTIO III. 59

De Cooperantibus ad damnum alterius.

ARTICULUS I. ib.

Quinam dicantur cooperari ad damnum alterius?

I. *Ad restitutionem tenentur tam positive concurrentes ad damnum alterius, quam concurrentes negative; qui omnes ad subsidium memoriae celebri disticho continentur.* II. *Tria requiruntur, ut talis obligatio consurgat, & quod damnum secutum sit, & quod illorum cooperatio praecesserit, & quod hac fuerit causa efficax damni citra dubietatem.* III. *An, & quomodo ad restituendum obligetur, qui concurrit ad damnificationem proximi, qua caeteroqui etiam sine suo concursu fieret?* IV. *Num teneatur ad restitutionem, qui ad damnum alterius concurrit solum quoad modum, videlicet ut celerius fiat, & non quoad substantiam?* V. *Qui suo suffragio cum aliis concurrit ad sententiam injustam, quandonam a restitutione deobligatur?* VI. *Qui dubitat, an suo suffragio ad sententiam injustam efficaciter concurrerit, adhuc videtur cum aliis in solidum obligandus: Esto verum sit, quod adulter non teneatur alere prolem, de qua dubitat, num sit sua, an mariti.* VII. *Deobligatur a restitutione, qui dubitat, an damnum sit secutum, vel an ex aliqua sua actione graviter peccaminosa, vel an ad damnum influxerit; nisi tamen urgeat praesumptio, unde non habeatur dubium, sed moralis certitudo; ut solet accidere, si consilium detur de damno patrando.* VIII. *Quando damnum est secutum, & dubitatur, num ex actione hujus, vel illius, uterque tenetur ad restitutionem.*

ARTIC. II. 64

De Mandante damnificationem.

I. *Tam explicitum, quam implicitum mandatum de proximo damnificando, secuto effectu, trahit onus restitutionis.* II. *Mandans, revocato mandato, sive explicite, sive implicite, itaut revocationis notitia ad Mandatarium perveniat, non tenetur ad restitutionem.* III. *Cur non pariter deobligetur a restitutione Consulens revocato consilio?* IV. *Si mandatarius in damnificando excedat limites mandati, num, & quando mandans teneatur etiam excessum compensare?* V. *Non tenetur mandans ad compensanda damna mandatarii, qui sponte, aut accepto pretio mandatum acceptavit.* VI. *Ratihabitio damnificationis de se non trahit onus restituendi. Solum relate ad poenas fori exterioris ratihabitio solet aequiparari mandato.* VII. *Irregularitas tamen, quae incurritur a mandante homicidium, non extenditur ad ratihabentem.*

ARTIC. III. 67

De Consulente damnum alterius.

I. *Nomine Consulentis damnificationem venit etiam qui hortatur, dirigit, instruit, terret minis, &c. Tenetur autem consulens resarcire etiam damnum, quod forte patitur Consiliarius, si hic bona fide procedat.* II. *Quandonam deobligatur a restitutione consulens? Et quomodo debeat consiliarium monere, ut desistat?* III. *Ad restitutionem tenetur consu-*

sulens, *etiamsi sine suo consilio adhuc damnum a consiliario inferendum esset, dummodo consilium moveat*. IV. *Si dubitatur, an consilium influxerit, teneturne Consiliarius aut integre, aut saltem pro rata dubii restituere, an omnino deobligatur?* V. *Quando consilium non influit in substantiam, sed solum ad circumstantiam damni, adhuc probabilius tenetur consulens ad restitutionem*. VI. *Probabilius etiam ad restitutionem tenetur, qui suo consilio, vel auxilio cooperatur ad damnum, quod etiam sine tali consilio, vel auxilio fieret omnino*. VII. *Qui male consulit non ex malitia, sed ex ignorantia graviter culpabili, num teneatur ad restitutionem damni ex consilio causati?* VIII. *Si stipendium accipit, qui dat consilium, tenetur de levi culpa juridica, quamvis non sine gravi theologica*. IX. *Qui sine gravi culpa dat consilium noxium, tenetur non solum ex charitate, sed probabilius etiam ex justitia consiliarium monere ad avertendum damnum*. X. *Ad restitutionem non tenetur secundum se, nec peccat, qui dat consilium de inferendo damno minore ei, qui determinatus est ad inferendum damnum majus*. XI. *Secus vero si quis consilium det de inferendo minori damno Petro ei, qui determinatus est inferre majus Paulo*.

ARTICUL. IV. 71

De reliquis positive cooperantibus ad damnificationem.

I. *Positive ad damnificationem concurrunt etiam Consentiens, Adulator, Receptator, & Participans; præter Mandantem, & Consulentem*. II. *Consentiens, nempe Approbans, favens, aut ferens suffragium in delicto, ad restitutionem tenetur, si sic sit causa damni. At quid in dubio an suffragium influxerit in damnum?* III. *Qui ex officio tenetur suffragium ferre, ad restitutionem tenetur, si illud omittat, quando ex tali omissione sequitur damnum*. IV. *Adulator, aut irrisor si sic damnum causet, ad restitutionem obligabitur, si ad id advertat, quamvis directe illud non intendat*. V. *Quinam dicatur Recursum præbens, ac Receptans? Et quando hic ad restitutionem teneatur? Etiamsi rationabiliter dubitet, quod ex furis receptatione damnum sit secuturum, adhuc ad restitutionem obligabitur*. VI. *Caupones, qui chartas, sedilia, lumen concedunt iis, qui aliena pecunia ludunt, ad restitutionem tenentur; non tamen si permittant illos domi suæ palam ludere*. VII. *Qui furem receptat amicitiæ causa, ad restitutionem non tenetur, nisi sic sit causa, quod res furto sublata non restituatur, aut quod novum damnum causetur. Quonam pacto possint Advocati fures defendere?* VIII. *Si te non receptante furem, ab aliis facile receptaretur, illum adjuvando ad fugiendum, & non concurrendo ad injustam retentionem, num tenearis ad restitutionem?* IX. *Participantis nomine venit, qui præstito auxilio formaliter ad damnum cooperatur*. X. *Excusantur participantes, qui gravi metu adiguntur ad opus non malum intrinsece; ut qui remigant capti a Turcis in triremibus adversus Christianos; aut qui metu mortis præbent furi claves ad furandum*. XI. *Quid si quis adjuvet furem, qui sine tali auxilio adhuc idem furtum facturus esset?* XII. *Pravidens quod furtum, aut homicidium sit imputandum alteri innocenti, tenetur etiam huic damnum, quod inde reportat, compensare*.

ARTICULUS V. 76

De Cooperantibus negative ad damnificationem.

I. *Ad restitutionem tenentur Mutus, Non obstans, Non manifestans, si contra justitiam peccent non impediendo damnum proximi.* II. *In his oritur obligatio ex justitia, non solum ex contractu, sed etiam ex quasi contractu, seu ex officio.* III. *Qui omittit impedire damnum, quod etiam posito impedimento sequeretur, ad restitutionem non obligatur, nec peccat, quamvis ex justitia secundum se impedire illud teneatur.* IV. *Testis legitime interrogatus, qui non detegit veritatem, prout debet ex justitia legali, non tenetur probabiliter ad restitutionem damni, quod inde sequitur.* V. *Nec tenetur Confessarius, immo probabiliter nec Parochus, qui culpabiliter omittit monere pœnitentem de restitutione facienda. Nec Pater, si filiis deneget alimenta, quæ ex pietate iis debet.* VI. *Famuli non tenentur ad restitutionem, si non impediant furta domesticorum; secus vero extraneorum.* VII. *Custodes vectigalium, saltuum, vineæ ad restitutionem damni tenentur, si illud non impediant; non tamen ad restitutionem pœnæ, quam deberet solvere delinquens.* VIII. *Judices, & Episcopi si malo suo exemplo alios inducant ad furandum, probabiliter ad restitutionem damni non tenentur. Sed probabilius est, quod teneantur; Unde probabilius Episcopi censuras, & irregularitatem incurrunt, si non impediant percussionem Clerici, & homicidia.* IX. *Qui non tenetur ex justitia revelare furem, potest ab eo aliquid accipere ne revelet; dummodo illud non sit pars furti; nec per hoc fur reddatur animosior ad furandum. Quid si hic legitime a Judice interrogetur de fure?*

ARTICULUS VI. 80

Quantum singuli restituere teneantur, quando plures ad damnificationem cooperati sunt?

I. *Si plures ad damnificandum concurrunt, singuli in solidum ad restitutionem tenentur, quando singulis non cooperantibus totum damnum non causaretur.* II. *Si vero singulis deficientibus adhuc damnum causaretur, tunc singuli tenentur solum ad partem damni pro rata sui influxus.* III *Milites Urbem diripientes injuste, quamvis nonnihil invicem animentur, non tenentur ad restitutionem, nisi ad id quod singuli diripuerunt: At Dux ad restitutionem totius damni ab exercitu causati obligatur; Sicut etiam Consiliarii, Exploratores, &c.* IV. *Si tamen sine tuo consilio adhuc damnum causaretur, tunc pariter partialiter ad restitutionem obligaris pro rata influxus.* V. *Quando duo ingrediuntur domum ad furandum centum, itaut unus sine altero non ingrederetur, tunc uterque tenetur in solidum restituere.* VI. *Videtur diversimode discurrendum, si a pluribus idem damnum causetur, ac si diversum. Nam si ad idem concurrant, omnes restituere debent in solidum, quamvis singuli sine aliis totum damnum non inferrent: Secus vero si concurrant ad damnum diversum.* VII. *Num peccet mortaliter, qui modicum furatur, advertens, quod alii plurimi pariter modicum ab eodem domino furentur, aut furati sint?* VIII. *Si excommunicatio feratur contra hos plurimos, si non restituant modicum illud, quod abstulerunt, talis excommunicatio supponit peccatum mortale, si minus injustitiæ propter modicum illud, quod retinetur, saltem inobedientiæ.* IX. *Qui per plura furtula devenit ad materiam gravem, itaut sub gravi ea restituenda sit, num peccet lethaliter, si addat aliud furtulum?*

repetendum, quod traditum est pro opere ex justitia debito? Et simul compellitur ad restitutionem, qui aliquid accepit pro non patrando peccato. v. *Non solum pretium, sed etiam munus involuntarie donatum pro opere debito ex justitia universim restituendum est; non tamen si detur liberaliter.* vi. *Num possint famuli Judicis aliquid accipere a Titio, ut hic ante alios introducatur, & ejus causa prius expediatur?* vii. *Quandonam possint Officiales Judicis munera sibi donata retinere?* viii. *Leges civiles si solum prohibeant, & non irritent acceptionem munerum, non obligant ad restitutionem; Sicut nec juramentum de illis non acceptandis.* ix. *Si lex aliqua irritet donationem munerum, hac restituenda sunt danti, nisi aliter statuat ipsa lex; & tunc requiritur etiam sententia Judicis, ut a dante tollantur.*

ARTICULUS III. 97

An Bona incerta, vacantia, derelicta, & Animalia, quæ piscatione, aut venatione capiuntur, restituenda sint?

i. *Bona incerta, si acquisita sint ex delicto, restituenda sunt pauperibus. Qua tamen sine delicto retinentur, probabilius danda sunt etiam pauperibus, sed probabiliter retineri possunt.* ii. *Post factam compositionem per Bullam bonorum incertorum, si dominus compareat, probabiliter ea non sunt restituenda.* iii. *Etiam Episcopus potest in sua Diœcesi compositionem facere debitorum incertorum.* iv. *Bona vacantia, necnon derelicta sunt primo occupantis jure naturæ; Jure tamen positivo aliud decernitur de bonis vacantibus.* v. *Animalia, qua venatione, aut piscatione capiuntur, secundum se sunt etiam primo occupantis.* vi. *Potest Princeps sibi venationem, ac piscationem reservare, & potest reddere subditos incapaces dominii relate ad feras in suo nemore captas.* vii. *Ad restitutionem tenetur, qui venatur in loco, ubi a Principe alteri concessum est jus venandi; non quidem restituendo feras captas, sed compensando damnum, quod alteri probabiliter intulit habenti jus venandi.* viii. *Animal alterius, quod damnum infert in tuo prædio, non potest occidi, nisi aliter grave damnum impediri non possit.*

ARTIC. IV. 99

An iterum facienda sit restitutio, quando res furtiva data alteri, ut restituatur, non pervenit ad dominum?

i. *Res debita ex delicto, si deferatur per nuncium a debitore electum, perit ipsi debitori, antequam ad dominum perveniat; Sed si nuncius eligatur a Creditore, perit Creditori.* ii. *Res non debita ex delicto, sed ex contractu, si eadem in individuo debeatur, perit semper Creditori, si non pereat ob culpam debitoris: At si non debeatur eadem in individuo, perit debitori, si per nuncium a se electum transmittatur.* iii. *Res tamen, qua solum debetur ex re accepta, quamvis transmittatur per nuncium a debitore electum, perit semper Creditori, quamvis non debeatur eadem in individuo, dummodo non pereat ob culpam debitoris.* iv. *Quid si res debita transmittatur per Parochum, vel Confessarium, & illa ad dominum non perveniat?* v. *Quid si post conventionem cum Creditore, quod res transmittatur per Petrum, deinde transmittatur per Paulum expertum fidelem, & res ad dominum non perveniat?*

ARTIC. V. 102

An res domino nocitura restituenda sit?

I. *Quousque dubitetur, aut probabile sit, rem esse domino nocituram, ut gladius furioso, non est restituenda.* II. *Probabilius est, quod peccetur etiam contra justitiam, si res isthac cum alterius damno restituatur.* III. *Negative se habens ad injustam actionem non tenetur ad restitutionem, nisi ex officio debeat illam impedire. At in casu nostro reddens gladium domino furioso positive concurrit ad mortem innocentis, & ideo ad restitutionem obligatur.* IV. *Solvens Usurario usuras, quibus abutatur ad novas usuras exigendas, remote ad peccatum concurrit; at in casu nostro proxime.* V. *Differenda pariter est restitutio rei alienæ, etiam quando dominus illa abusurus est ad peccandum contra alias virtutes a justitia.* VI. *Non tenemur auferre a domino res suas, quibus ille est abusurus, sed hujusmodi res tenemur non restituere.* VII. *Conjux illicite petenti debitum num, & quando possit illud negare?* VIII. *Non videtur improbabilis sententia nonnullorum, quod scilicet citra culpam restitui possit domino res, qua ille abusurus sit contra alias virtutes a justitia.*

QUÆSTIO V. 104

De Persona, cui facienda est Restitutio, ac de reliquis circumstantiis Restitutionis.

ARTICULUS I. 104

Cui facienda est Restitutio.

I. *Restitutio ex titulo rei acceptæ facienda est domino: Ex titulo autem injustæ acceptionis facienda est illi, cui damnum est irrogatum.* II. *Qui eadem actione pluribus damnum intulit, omnibus tenetur illud resarcire; Quid si malis artibus plures quis impedierit a Beneficio consequendo?* III. *Num differens deferre rem donatam usque ad mortem donantis teneatur non solum donatario, sed etiam hæredibus donantis restituere?* IV. *Surripiens rem alienam a Cajo bona fide illam possidente, tenetur illam non Cajo, sed domino restituere. Similiter qui rem alienam dono accepit a fure, non furi, sed domino restituere illam debet. Sed quid si a fure illam emerit?* V. *Qui bona fide in opera pia impendit rem domino restituendam, num teneatur iterum restituere? Et qui rem furtivam bona fide emit, & revendidit, ad quid tenetur?* VI. *Restituens creditori sui creditoris immunis est a nova restitutione, quando est liquidum debitum creditoris immediati.* VII. *Citra vim potest amicus Caji accipere centum a Titio auctoritate propria, servatis regulis compensationis, ut ea det Cajo creditori Titii.* VIII. *Num possit dominus ingredi domum furis, & per vim rem suam recuperare?*

ARTICULUS II. 108

Ubi, & cujus expensis facienda sit Restitutio?

I. *A Possessore malæ fidei restituenda res est domino propriis expensis, reponendo illam, ubi dominus illam possessurus esset, si non fuisset furto sublata.* II. *Qui restituere non potest sine expensis majoribus, quam res ipsa valeat, ad quid tenetur? Num possit uti beneficio Bullæ compositionis?* III. *Possessor bonæ fidei non tenetur suis expensis rem domino restituere, aut illum monere, ut rem suam sibi capiat: Quod si sine magnis expensis id fieri nequit, nec speratur, quod dominus velit amplius sibi rem accipere, potest dari pauperibus, ac potest etiam ipse sibi*

sibi eam retinere. IV. *Quæ debentur ex contractu, vel quasi contractu, restitui debent in loco, ubi res accepta fuit: Si tamen aliter sit conventum, compensanda sunt expensa*. V. *Si contractus cedit in bonum debitoris, expensis istius facienda est restitutio; Sicuti si cedat in bonum creditoris, hic debet solvere expensas; Et si in bonum utriusque, uterque*. VI. *Ubinam restituenda sint res ex testamento donatæ, aut commodata, vel pensiones &c.?* VII. *Res ex contractu debita, quæ sine magnis expensis non potest domino restitui, vel potest dari pauperibus, vel retineri a debitore, si forte dominus compareat*.

ARTICULUS III. 111

Quando facienda est Restitutio?

I. *Restitutio fieri debet statim, non physice, sed moraliter, & humano modo; præsertim si non fiat ex delicto, nec grave damnum afferat brevis dilatio*. II. *Censuum solutio non solet fieri sine prævia creditoris monitione; si tamen hæc non fiat ob verecundiam, aut timorem, peccat, qui diu solutionem differt*. III. *Qui culpabiliter solutionem debitam differt, nec vult solvere, nisi cogatur a Judice, tenetur compensare damnum, quod patitur creditor*. IV. *In nonnullis casibus potest creditor petere, ut ante præfixum terminum reddantur res suæ*.

ARTIC. IV. 112

Quomodo facienda sit Restitutio?

I. *Potest restitutio fieri per alium. At quid, si ad dominum non perveniat, quando fit per Confessarium?* II. *Quod ex delicto debetur, totum simul restitui debet; Et in qualibet pecunia fieri potest restitutio, nisi aliter sit conventum*. III. *Debitor ad infamiam declinandam potest restituere privatim. At qui publice alios fraudavit, tenetur ex charitate publice restituere ad scandalum vitandum*. IV. *Potest debitor ad infamiam vitandam fingere, quod debitori donet id, quod debet restituere. Quod si hoc intuitu aliquid redonatum est, restitui debet*. V. *Num satisfaciat, qui debens centum Titio, immemor talis debiti ei donet centum? Aut Beneficiarius, qui post horarum omissionem eleemosynas erogat ignorans, aut non advertens, quod debeat restituere fructus Beneficii?*

ARTIC. V. 113

Quo ordine facienda est Restitutio Creditoribus?

I. *Præter ordinem servandum inter Personas, quæ debent restituere, attendendus est ordo servandus inter Personas, quibus fieri debet restitutio, quando bona debitoris non sufficiunt ad integre solvendum omnibus*. II. *Quid sit jus in re, quod habent Creditores Reales, quid vero jus ad rem, quod habent Creditores Personales, & Chirographarii?* III. *In quo differat Pignus ab Hypotheca, quæ multiplex est?* IV. *Debitor habens rem alienam in individuo restituere illam debet, antequam aliis Creditoribus satisfaciat; etiamsi dominus ignoretur, dando tunc illam pauperibus*. V. *Si adhuc extans apud emptorem sit credito vendita, præferendus est venditor aliis Creditoribus: Non tamen si ab emptore sit revendita alteri*. VI. *Debita certa præferenda sunt incertis*. VII. *Probabilius neque debita ex delicto præferenda sunt debitis ex contractu, neque ista illis, sed pro rata utriusque satisfaciendum*. VIII. *Debita ex contractu oneroso præferenda sunt debitis ex contractu gratioso. Quid tamen de legatis, de expensis funeris, aut factis causa testamenti?* IX. *Credito-*

toribus realibus habentibus hypothecam, vel pignus prius satisfaciendum, quam Chirographariis. Et prior hypotheca praeferenda posteriori, exceptis nonnullis casibus. x. *Prior emptor praeferendus est secundo, nisi res sit huic tradita, exceptis etiam nonnullis casibus.* xi. *Creditores Chirographarii priores probabilius non sunt praeferendi posterioribus.* xii. *Inter aequales creditores videtur praeferendus petens, etiam extra judicium, aliis non petentibus. Peccat tamen contra justitiam debitor, si praeferat creditorem, qui non est praeferendus.* xiii. *Num Creditor, qui injuste a debitore praefertur aliis, possit sibi retinere, quod sibi debetur?* xiv. *Num possit Creditor pauper ex solo titulo paupertatis aliis praeferri?* xv. *Qui titulo aut gratioso, aut oneroso, sive bona, sive mala fide accepit aliquid ab eo, qui non est solvendo suis creditoribus, ad quid tenetur?* xvi. *Debitor, qui suis creditoribus non est solvendo, peccat contra justitiam, si repudiet donationem, aut haereditatem, qua possit satisfacere.*

QUÆSTIO VI. 120

De Causis, ob quas omitti, vel differri possit Restitutio.

ARTICULUS I. ib.

De Causis, ob quas differri potest Restitutio.

i. *Differri potest restitutio, si debitor restituendo patiatur damnum duplo majus, quam patiatur creditor ex tali dilatione; vel si pati deberet jacturam famae, aut alterius damni notabilis.* ii. *Potest etiam differri, si deberet aliter vendere centum aureis rem valentem biscentum; aut si deberet vendere instrumenta suae artis, aut si deberet vir nobilis artem manualem exercere.* iii. *Sicut etiam si deberet cadere de proprio statu juste acquisito, quamvis debita ex delictis contracta sint. At si per usuras status sublimior acquisitus sit, etiam haeredes cum mutatione status tenentur restituere; Sicut etiam si res in individuo restituenda sit.* iv. *Nequit restitutio differri, ne quis magno lucro privetur.* v. *Differenda est restitutio, si ex ea grave damnum alteri sequatur.* vi. *Quaenam impotentia dilationem restitutionis permittat?* vii. *Num licite differens restitutionem teneatur ad interesse?* viii. *In gravi necessitate licitum est restitutionem differre, non tamen furari. In extrema necessitate dives tenetur ex charitate offerre pauperi res necessarias; & ex justitia tenetur non impedire, ne illas sibi accipiat.* ix. *Cessio bonorum, seclusa impotentia, non excusat a statim restituendo. Quid ea ferat pro foro externo? Nequit Clericus cedere bonis cum ignominia sui status.* x. *Qui cedit bonis, quantum possit occultare ad honeste vivendum?* xi. *Artifex, qui bonis cessit, tenetur exercere, sicut prius, artem suam, ut possit suis creditoribus satisfacere quantum potest. Quid si religionem ingrediatur?*

ARTIC. II. 126

De Debiti remissione, quae excusat a restitutione.

i. *Condonatio creditoris tunc excusat debitorem a restituendo, quando ea est plene libera, & a jure non irritatur.* ii. *Remissio facta debitori fingenti se pauperem est invalida, utpote facta per dolum circa causam finalem.* iii. *Si condonetur pars debiti ob metum injustum, ne scilicet totum creditum amittatur ob culpam debitoris, talis condonatio est invalida; secus vero si fiat ob metum justum, ne scilicet totum creditum amittatur ob debitoris inopiam.* iv. *Est etiam invalida, si metus a tertia*

erum illi cessans ex sua artis exercitio restituere; Sed debetne æstimationem laboris detrahere? Debetne quicquam restituere Creditoribus occisi? IV. *Num pro vita, pro mutilatione, pro cicatrice, pro fama injuste sublata aliquid restituendum sit? Et quid pro vita servi, aut animalis alterius? Quid pro homicidio, quod fecit filius?* V. *Qui collocat cadaver occisi ante domum Titii, prævidens, aut etiam intendens, ut Titius tanquam homicida puniatur, num teneatur ad restitutionem?* VI. *Tam ex homicidio casuali, quam ex indirecto, non secus ac ex voluntario oritur obligatio restitutionis, supposita in iis gravi culpa contra justitiam.* VII. *Num sit reus homicidii vulnerans graviter Petrum, qui deinde ex Medicorum culpa decedat? Aut qui volens occidere Titium, casu occidat Cajum? Aut qui alium occidit in ebrietate?* VIII. *Propter damnum illatum occiso in curatione vulnerum, & ob lucrum, quod illi ante mortem cessavit, facienda est restitutio hæredi, & hoc deficiente, pauperibus: Propter damnum vero, quod aliis ex homicidio consurgit, facienda est restitutio solum hæredibus necessariis, non aliis.* IX. *In quibusnam casibus licitum est homini se ipsum occidere, aut mutilare? Num licite pueri castrentur ad vocem conservandam?* X. *Num possit aliquando indirecte innocens occidi? Num Saraceni innocentes occidi possint, ne fiant deinde hostes Christianorum? Num possit dari pharmacum prægnanti cum periculo occidendi fœtum animatum?* XI. *Quid requiritur, ut licite possimus invasorem occidere in propriam, aut proximi defensionem? Plures theses hac de re proscripta recensentur.*

ARTICULUS II.

De Restitutione propter detractionem.

I. *In quo differat detractio a contumelia, susurratione, & derisione?* II. *Detrahit directe* Imponens, Augens, Manifestans, in mala vertens; *Indirecte vero* Qui negat, aut minuit, reticet, laudatque remisse. III. *Quænam in detractione dicatur materia gravis?* IV. *Num liceat uni, vel alteri viro prudenti verum crimen alterius manifestare citra mortale? Quod si ab eo deinde aliis manifestetur tale crimen, quid faciendum a primo detractore?* V. *Num sit mortale citra asseverantiam referre alterius crimina audita?* VI. *Ad vitandum grave damnum innocentis occulta crimina delinquentis detegi possunt.* VII. *Num citra mortale possit delictum Petri publicum in uno loco, aut tempore publicari ubi, & quando ignoratur.* VIII. *Infamatus in uno genere num possit citra mortale in alio genere infamari?* IX. *Regulariter non est mortale seipsum infamare. Nec est de se mortale imponere sibi falsum crimen citra perjurium ad vitanda gravia tormenta. Verum autem alterius crimen occultum detegere possumus ad vitandum grave damnum. Numquam tamen citra mortale potest grave crimen alteri imponere ad se defendendum.* X. *Ad quid tenetur qui audit detrahentem?* XI. *Quonam pacto fama restituenda sit; præsertim si famosis libellis sit sublata?* XII. *Octo de causis potest quis a restitutione famæ excusari, nempe si duret impotentia physica, si moralis, si compensatio, si Condonatio, si crimen sit oblitum, si infamia sublata, si crimen factum est publicum, si detractio fuit inefficax.* XIII. *Impotens famam restituere non tenetur illam pecunia compensare; quamvis probabiliter possit infamatus clam accipere aliquid ab illo in compensationem.*

AR-

De Restitutione facienda ob contumeliam, derisionem, susurrationem, judicium temerarium, & suspicionem.

I. *Contumelia de se fert positivam inhonorationem, unde non opponitur Observantiæ, sed Justitiæ commutativæ, & ex suo genere est mortale.* II. *Compensatur universim dehonoratio isthæc per petitionem veniæ.* III. *Derisio fert dehonorationem cum animo confundendi derisum, & fieri solet verbis irrisoriis: Subsannatio vero fit signis derisoriis. Utraque fert culpam mortalem, si prævidetur derisus graviter contristandus.* IV. *Susurratio ordinatur ad seminandas discordias inter amicos, manifestando eorum defectus; De se est mortalis, & fert onus restitutionis.* V. *Judicium, & Suspicio temeraria reducuntur ad detractionem tanquam actus internus ad externum: cum inducant malam opinionem, & contemptum proximi, ferunt de se mortalem culpam, & onus restitutionis.* VI. *Facilius a mortali excusatur suspicio, seu opinio temeraria, quam judicium certum temerarium. Si indicia sint probabilia, opinio non esset temeraria, sed ea nequit sine causa aliis communicari.* VII. *In dubiis regulariter possumus licite assensum suspendere, quin teneamur bene opinari, sed solum tenemur non male opinari de proximo.* VIII. *Si tamen agitur de damno vitando, possumus dubia in deteriorem partem interpretari solum conditionate, & sic damnum præcavere.* IX. *Superiores ob indicia dubia possunt aliquali pœna subditos punire, eo quod non abstineant a specie mali.*

De Restitutione facienda ob secreti violationem.

I. *Peccat contra justitiam commutativam, qui revelat, quæ sub sigillo naturali accepit.* II. *Num sit gravis culpa ea uni, vel alteri viro prudenti revelare?* III. *Violans sigillum naturale tenetur compensare damna, quæ inde sequuntur, etiamsi cum pacto tacito secretum committatur.* IV. *Num, & quando graviter peccet, qui aperit literas sigillo munitas?* V. *Non peccat, qui ad vitanda gravia tormenta secretum revelat; nisi id cedat in damnum publicum, aut ex officio ad sigillum teneatur.* VI. *Licitum est arcana etiam jurata sponte pandere, si illa vergant in grave damnum Communitatis, aut innocentis. Sigillum Sacramentale dumtaxat in nullo casu reserari potest.*

ARTIC. V. 163

De Restitutione facienda ob furtum, rapinam, necnon ob spiritualia damna alteri illata.

I. *Furtum specie differt a Rapina; hæc enim superaddit furto violentiam, & injuriam personalem.* II. *Excusatur a mortali, qui rem alienam accipit, quando dominus est solum invitus quoad modum, non quoad substantiam.* III. *Ratihabitio de futuro, seu licentia præsumpta excusat a furto, & Religiosum a vitio proprietatis; Sed ea non sufficit ad sacramentaliter absolvendum, aut ad dispensandum.* IV. *Votum paupertatis comparatur cum licentia, tanquam cum conditione; lex vero comparatur cum dispensatione, tanquam cum ejus destructivo.* V. *Quantitas requisita ad furtum mortale varia est pro varietate Personarum, quæ damnificantur. Aliquando*

acus

acus a sartore ablatus fert damnificationem gravem, esto furtulum istud in ratione furti non sit grave, nec trahat excommunicationem latam contra furantes. VI. *Num peccet mortaliter, qui post completam materiam notabilem, parum aliquid iterum furatur?* VII. *Num teneatur ad restitutionem sub gravi, qui advertit se per plurima furtula venialia pervenisse ad materiam notabilem, quin sit factus ditior?* VIII. *Quid si plures modicum quid surripiendo damnum notabile eidem inferant, advertendo dumtaxat, sed non concurrendo ad aliorum furtula? Si adversus istos feratur excommunicatio, quare sub gravi teneantur restituere modicum, quod surripuerunt?* IX. *In gravi necessitate differri probabiliter potest restitutio; sed non licet furari, nisi necessitas sit extrema, aut valde gravis, seu extrema affinis.* X. *Famuli, aliique inservientes non possunt occulte ab Heris suis surripere, quod ipsi judicant deberi ultra salarium, nisi id sit manifestum, & citra controversiam.* XI. *Quid possint filii a Parentibus occulte surripere citra mortale tam de bonis Profectitiis, quam de Adventitiis? Etenim Castrensia, seu quasi Castrensia ad filios spectant.* XII. *Uxor quandonam mortaliter peccat surripiendo aliquid de bonis mariti, aut de bonis communibus, quæ scilicet percipiuntur de fructibus dotis, & Arrharum?* XIII. *Qui sine vi, & fraude induxit aliquem ad culpam, aut retraxit illum ab ingressu in Religionem, peccavit dumtaxat contra charitatem; at peccat contra justitiam, & ad restitutionem damnorum tenetur, si id faciat per vim, aut fraudulenter, aut si quomodocumque inducat alium ad damnificandum.*

ARTICULUS VI. 171

De Restitutione facienda ob stuprum, & adulterium.

I. *Ad quid teneatur deflorator Virginis, quæ in stuprum sponte consensit? Et quid, si per vim, aut fraudem illam defloravit?* II. *Qui Virginem defloravit ficte matrimonium promittendo, tenetur illam ducere, quin satis sit illam dotare, seclusa disparitate inter illos.* III. *Adulter ob injuriam personalem marito irrogatam tenetur petitione veniæ, aut aliis signis satisfacere. Prolem suam tenetur alere post tertium annum.* IV. *Si nothus inter legitimos a Matre supponatur, tenetur adulter compensare damnum, quod legitimi patiuntur.* V. *Adultera tenetur compensare damnum, quod ex prole illegitima patiuntur legitimi, non tamen se infamando.*

ARTICULUS VII. 173

De Restitutione facienda ob fraudata vectigalia.

I. *Lex de solvendis vectigalibus juste impositis ad Principis sustentationem, & Regni defensionem verius non est pure pœnalis. Quid si imponantur in rebus usualibus?* II. *Num detur obligatio solvendi vectigalia, si dubitetur negative num juste imponantur?* III. *Etiam exteri tenentur solvere vectigalia justa.* IV. *Num sponte aperienda sint custodibus merces, pro quibus vectigal solvendum est?* V. *Custodes non obstantes fraudibus, prout ex justitia tenentur, probabiliter non tenentur ad restitutionem pœnæ, quam fraudatores vectigalium solvissent, si manifestarentur, licet teneantur compensare damnum, quod domini subeunt.* VI. *Ecclesiastici quandonam tenentur vectigalia solvere?* VII. *Clerici conjugati, quamvis*

vis gaudeant privilegio Canonis, si Virginem duxerint, & gestent habitum, ac tonsuram, non eximuntur tamen a solutione vectigalium: Nec Clerici relate ad bona, quæ advehunt ad negotiandum. VIII. *Si custodibus non constet, quod bona sint Ecclesiasticorum, juramento istorum standum est*.

ARTICULUS VIII. 176

De Restitutione ob simoniam facienda.

I. *Simonia habetur per studiosam voluntatem emendi, vendendi, aut permutandi pretio temporali rem spiritualem, aut spirituali annexam, sive pretium sit a manu, sive a lingua, sive ab obsequio*. II. *Ad simoniam requiritur pactum saltem implicitum, seu animus obligandi alium ad conferendam rem sacram propter temporalem, aut econtra*. III. *Dividitur Simonia in Mentalem, Conventionalem, & Realem. Mentalis autem requirit actionem externam positam animo simoniaco. Simonia Confidentialis in Beneficiis potest esse sive Mentalis, sive Conventionalis, sive Realis. Quælibet istarum est casus reservatus, sed pœnæ Simoniacorum incurruntur solum a Simonia reali in Beneficiis*. IV. *Simonia prohibetur tam jure Divino, ac Naturali, quam Humano. Aliqua tamen simonia est solum juris Ecclesiastici, & in hac dumtaxat dari potest materia parvitas*. V. *Materia Simoniæ est res sacra, seu quomodocumque Spiritualis, ac supernaturalis, puta Sacramenta, Reliquiæ, Beneficia, Præstimonia, Sacramentalia, &c*. VI. *Quid de Cappellaniis, de Commendis, de Vicariatu Episcopi, de Rectoriis Hospitalium, de labore in administrandis Sacramentis, & de rebus consecratis?* VII. *Quid de alliciente alium rebus temporalibus ad conferendas res spirituales? Quid de reportante stipendium propter concionem, aut pro docenda Theologia?* VIII. *Quid de transferente jus patronatus sive reale, sive personale propter pretium? Quid de resignante similiter Beneficium? Quid de commutante res spirituales lucrum afferentes?* IX. *Quænam Pensio sit materia Simoniæ? Quænam etiam Resignatio Beneficiorum? Quænam redemptio vexationis licita est in Beneficiis? Quænam etiam transactio inter litigantes?* X. *Pro actibus jurisdictionis Ecclesiasticæ nihil accipi potest. Quomodo pro dispensationibus a Curia Romana aliquid accipiatur?* XI. *Num Pontifex possit simoniam incurrere etiam juris Ecclesiastici?* XII. *Excusaturne à Simonia juris humani, qui illam sciente, & dissimulante Pontifice exercet?* XIII. *Sex de causis, seu titulis excusari potest a simonia, qui dat temporale occasione spiritualis; nempe titulo sustentationis, liberalitatis, laboris extrinseci, privationis alicujus lucri, redemptionis vexationis injustæ, & ratione consuetudinis*. XIV. *Qui, verbi gratia, celebrat, si detur stipendium, aliter eo die non celebraturus, non habet pro motivo secundario presse dicto stipendium, sed solum pro motivo excitante, & occasionali; aliter esset simoniacus*. XV. *Quænam redemptio injusta vexationis licita sit?* XVI. *Simoniace datur pecunia intercessori immediato ad Beneficium obtinendum. Sed quid si detur intercessori mediato?* XVII. *Beneficii collatio facta Titio ignoranti Simoniam ab alio commissam ad tale Beneficium obtinendum est irrita, nisi in fraudem simonia committatur, aut nisi electus resistat. Gaudet tamen hic beneficio triennalis possessionis*. XVIII. *Quænam censura ferantur in Simoniacos? Quinam actus simoniaci sint invalidi; & quænam restitutio iis imponatur?* XIX. *Pretium simoniace acceptum danti ne, an pauperibus restituendum est?* XX. *Pretii hujus restitutio facienda est, etiamsi non detur obligatio ex justitia ponendi rem sacram, quæ venditur*. XXI. *Quid si conferens rem sacram privet se in gra-*

tiam alterius commodo aliquo sive temporali, sive spirituali? XXII. *Qui rem sacram emit, illam non tenetur restituere, quamvis vendens teneatur restituere pretium, quod pro illa accepit.* XXIII. *De Restitutione ob usuram facienda remissive.*

ARTIC· IX. 196

De Restitutione facienda ob Horarum, & Residentiæ omissionem.

I. *Beneficiarii post sex menses a Beneficii possessione, si Horas non recitent, tenentur ante sententiam Judicis fructus restituere pro rata omissionis, erogando illos aut in fabricam Beneficii, aut in pauperes. Explicavit Pius V. quid sonet ly pro rata omissionis.* II. *Probabilius non tenetur ad restitutionem, qui inculpabiliter Horas omisit.* III. *Datum ob causam restituendum est causa non subsecuta, nisi aliud constet ex voluntate dantis.* IV. *Omittens partem aliquam minorem, quam sit Hora parva, probabiliter nihil restituere debet.* V. *Qui recitat quidem Horas, sed sine attentione debita, sicut peccat graviter, ita ad restitutionem fructuum obligatur.* VI. *Pariter Canonicus recitans in Choro sine debita attentione distributiones retinere non potest.* VII. *Beneficiarius in excommunicationem lapsus, si recitet Horas, & munus suum præstet, potest fructus Beneficii retinere. Quid de excommunicato vitando?* VIII. *Sicut infirmus, ita injuste detrusus in carcerem, aut excommunicatus potest distributiones lucrari, quamvis absit a Choro; cum non debeat innocens hanc pœnam subire.* IX. *Qui juste est excommunicatus, non potest distributiones lucrari, quamvis per ipsum non stet, quominus absolvatur.* X. *Beneficiarius post sex menses omittens officium, si monitus non resipiscat, Beneficio privandus est.* XI. *Restitutio potest fieri non solum pauperibus, aut in utilitatem fabricæ Ecclesiæ, sed etiam in utilitatem fabricæ domus Beneficii, aut in meliorandis agris; Et potest etiam fieri offerendo suffragia pro defunctis; Quod si ipse Beneficiarius sit pauper, potest sibi applicare fructus restituendos.* XII. *Pauper, antequam sibi tradantur in eleemosynam fructus restituendi, non potest eos Beneficiario ipsi donare; Nec talis donatio est valida, si sit coacta.* XIII. *Restituendi sunt dumtaxat fructus respondentes oneri Horarum, non vero respondentes aliis oneribus, quibus sit satis. Sed quota sit ea pars?* XIV. *Quinam teneantur in Choro officium recitare?* XV. *Perstringuntur, quæ spectant ad restitutionem faciendam a Beneficiariis non residentibus.*

FINIS.

INDEX
RERUM NOTABILIUM,

Quæ in hoc Tertio Tractatu de Restitutione continentur.

Prior numerus Quæstionem; Alter Articulum; Tertius numerum marginalem designat.

A

B

 Adven-

E

F

Judex

N

O

P

S

T

V

F I N I S.